

ISSN 2519-2558

НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 66

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2017

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 2 від 31 серпня 2017 року)*

*Збірник затверджено наказом
Міністерства освіти і науки України 22. 12. 2016 № 1604*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, професор;
Глотов О. Л., доктор філологічних наук, професор;
Кочерга С. О., доктор філологічних наук, професор;
Лещак О. В., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор;
Цолін Д. В., доктор філологічних наук, професор.

Н 34

Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць / укладачі : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, О. Ю. Костюк. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. – Вип. 66. – 104 с.

ISSN 2519-2558

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов*

ISSN 2519-2558

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2017
© Автори, 2017

T. M. Khaichevska, T. Y. Mirchuk,

Université nationale d'Europe orientale Lessia Oukraïnkа Chaire de langues romanes et d'interlinguisme

УДК 811.133.1'373:82.133.1-31.09:177.61

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-3-6

LE CHAMP LEXICO-SÉMANTIQUE DE LA NOTION «L'AMOUR» (AU MATÉRIEL DU ROMAN DE GUSTAVE FLAUBERT «L'ÉDUCATION SENTIMENTALE»)

Ces derniers temps l'attention particulière des linguistes portent sur les études des liens des faits linguistiques effectuées à la base des œuvres littéraires: les liens objectifs existant entre les faits séparés de la langue et les moyens linguistiques unissant ces faits. L'analyse sémantique des unités lexicales et de leurs fonctions stylistiques dans un texte littéraire s'inscrivent dans le cadre de la théorie sémasiologique générale. Cet article est consacré à l'étude des particularités linguistiques de la réalisation de la notion «amour» dans le roman de G. Flaubert «L'éducation sentimentale». En analysant le texte du roman, on a déterminé un corpus de moyens linguistiques réunis dans le champ lexico-sémantique de l'amour qui constituent la présentation explicite et implicite de ce sentiment. Dans cette recherche, nous nous sommes basés sur l'interprétation du texte littéraire à travers le champ lexico-sémantique. Une telle méthode nous aidera à préciser non seulement des raisons objectives, qui influencent le choix du lexique par l'auteur, mais à comprendre son opinion aussi.

Mots clés: le champ lexico-sémantique, l'unité lexicale, la notion «amour», le noyau du champ lexico-sémantique, la proximité sémantique.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ПОНЯТТЯ «КОХАННЯ» (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ГЮСТАВА ФЛОБЕРА «ВИХОВАННЯ ПОЧУТТІВ»)

Стаття присвячена вивченню лінгвістичних особливостей репрезентації поняття «кохання» у романі Гюстава Флобера «Сентиментальне виховання» зокрема дослідженню його лексико-семантичного поля. Гюстав Флобер є одним із найвідоміших французьких письменників, який описував природу людських почуттів, тому ми обрали один з його романів, який є менш дослідженим з точки зору лінгвістики і водночас цікавим матеріалом для наукової розвідки. Метою даного дослідження є семантичний та функціональний аналіз лексики, що пов'язаний з вираженням різних аспектів кохання. Проаналізувавши текст роману, було визначено сукупність мовних засобів, які формують лексико-семантичне поле (експліцитне й імпліцитне вираження) поняття «кохання». Результати дослідження свідчать, що ядром досліджуваного лексико-семантичного поля є іменник *amour* та його похідні, центральна частина лексико-семантичного поля «кохання» складається з таких лексичних одиниць як *adoration* обоженнювання, *passion* пристрасть, а його периферія включає такі лексичні одиниці як: *liaison* зв'язок, *caprice* каприз, *baiser* поцілунок (цілувати), *dévouement* відданість. Також було визначено послідовність лексем, відповідно до ступеня семантичної близькості з основним значенням. Проведене дослідження виявило постійний зв'язок лексем, які відображають явні та неявні реалізації поняття любові, зокрема за допомогою прикметників *romantique*, *joyeux*, *fort*, іменників *affection*, *tendresse*, *admiration* та прислівника *profondément*. Авторське бачення «кохання» у романі характеризується певною символікою, тому важливу роль у ході інтерпретації тексту відіграють стилістичні фігури такі як гіпербола та риторичне запитання.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексична одиниця, поняття «кохання», ядро лексико-семантичного поля, семантична близькість.

LEXICO-SEMANIC FIELD «LOVE» (BASED ON THE NOVEL «SENTIMENTAL EDUCATION BY GUSTAVE FLAUBERT»)

This article is devoted to the investigation of linguistic peculiarities of representation of the notion «love» in the novel «Sentimental Education» by Gustave Flaubert, including the research of corresponding lexico-semantic field. This writer is one of the most famous French authors who described human emotions and we choose this novel because it is not studied enough. The purpose of this research is semantic and functional analysis of the vocabulary associated with different aspects of love. Having analyzed the text of the novel, the complex of linguistic means constituting the lexico-semantic field (explicit and implicit expression) of the notion «love» was defined. The results of the study prove that the nucleus of the lexico-semantic field under study is a noun *amour* and its derivatives (over 160 examples of word usage), the central part comprises such lexical units as *adoration*, *passion*, and its periphery includes lexical units *liaison* relationship, *caprice* caprice, *baiser* a kiss, *dévouement* commitment. The sequence of lexical units according to the degree of semantic proximity to the basic meaning was also defined. The research revealed permanent connection between lexical units that reflect explicit and implicit realizations of the notion of love, in particular by adjectives *romantique*, *joyeux*, *fort*, nouns *affection*, *tendresse*, *admiration* and an adverb *profondément*. The author's vision of «love» in the novel is characterized by certain symbols, that is why such stylistic figures as hyperbole and rhetorical questions play an important role in the interpretation of the text.

Key words: lexico-semantic field, lexical unit, the notion «love», the nucleus of the lexico-semantic field, semantic proximity.

La manière philologique complexe de l'analyse d'une œuvre littéraire embrasse les éléments de la lexicologie, de la stylistique, de la psycholinguistique, de la logique et de la sociolinguistique. Une telle méthode donne la possibilité de révéler non seulement le caractère systématique de tous ces éléments de la langue dans une œuvre littéraire, mais d'observer les liens qui mènent à l'unité de l'objet donné, d'expliquer leur dépendance des facteurs extralinguistiques. Grâce à une telle union le lecteur peut saisir la vision philosophique, littéraire et esthétique de l'auteur, son dévouement à une certaine tradition littéraire, à une époque historique, son esprit novateur. Notre travail prévoit justement l'analyse de ces problèmes qui déterminent son *actualité*.

Pour notre recherche nous avons choisi le roman «Education sentimentale» de G. Flaubert où la notion de *l'amour* a trouvé son reflet le plus ample et qui est présentée dans toute sa diversité. L'auteur interprète le rôle de l'amour dans la vie des gens en général, et de l'amour à sens unique, en particularité. Le choix de la notion de l'amour est déterminé par quelques facteurs: premièrement, ce mot se rapporte au vocabulaire usuel de chaque personne. Deuxièmement, l'amour est un grand attachement, un des sentiments d'affection passionnée les plus forts et les plus profonds, qui aide à vivre et à être heureux, qui est à la base du développement spirituel des gens.

Le *but* de notre ouvrage consiste dans l'analyse sémantique et fonctionnelle du lexique, liée à la représentation de différents aspects de l'amour dans ce roman reflétant le système des valeurs de l'auteur.

Les *méthodes* principales de notre recherche sont : contextuelle, qui consiste à relever la signification des lexèmes et de les mettre dans le contexte, descriptive qui comprend la description de l'amour à l'aide des figures stylistiques et comparative, à l'aide de laquelle nous allons comparer les lexèmes constituant le champ lexico-sémantique.

Les *objectifs* de notre article vont concerner le champ lexico-sémantique, car si on prend le caractère ouvert du système lexico-

sémantique de la langue et l'organisation complexe du lexique, ce phénomène reste pourtant encore insuffisamment étudié, puis il vont concerner aussi les constituants du champ lexico-sémantique avec le lexème *amour* comme noyau, et leurs représentations dans le roman de G. Flaubert «L'éducation sentimentale».

La théorie de ce que le lexique, comme les autres niveaux de la langue, est systématiquement organisé, a été reconnue par tous les linguistes. La possibilité des mots d'être réunis dans les champs lexico-sémantiques (groupes, rangs, paradigmes) s'est révélée résultante. Elle désigne une telle alliance systématique-structurale, dans laquelle le mot existe dans toutes ses particularités et dans toutes ses formes lexicales, grammaticales et structurales [7, p. 5]. L'analyse du lexique s'appuyant sur la théorie du champ permet de relever nettement le principe primordial de l'organisation de n'importe quel groupement de mots – la présence du lexème central autour duquel se forme la zone centrale et la zone périphérique. Les lexèmes qui y entrent sont subordonnés sémantiquement et fonctionnellement à la signification principale. Donc, le champ lexico-sémantique a son centre et sa périphérie. Un tel principe hiérarchique de la construction du champ indique qu'à l'intérieur du champ les mots sont liés entre eux plus ou moins étroitement.

On continue à étudier le problème du champ lexico-sémantique dans la science linguistique européenne aussi. Chaque linguiste a son propre point de vue à propos de ce sujet. Dans «Le Dictionnaire des termes linguistiques» de O. S. Akhmanova, le champ sémantique est défini comme une partie du monde environnant, mise à part dans l'expérience humaine et qui, théoriquement, possède dans cette langue la conformité dans un microsystème plus au moins autonome [2, p. 334]. Les autres, par exemple I. V. Arnolde, linguiste qui étudie le problème du champ, indiquent que le champ représente une certaine quantité de mots qui couvrent une partie de l'expérience humaine et qui sont liés entre eux par la signification, c'est-à-dire sont synonymiques [1, p. 3]. V. A. Kukhareenko et N. M. Tkhor parlent du champ sémantico-fonctionnel, qui est appelé à desservir les objets principaux de l'œuvre – l'homme, le temps, l'espace [8, p. 12]. Pour nous, la théorie du champ la plus complète et la mieux argumentée est celle de O. Duchatchek. L'application de cette théorie dans de nombreux travaux linguistiques affirme son efficacité. Ayant systématisé et généralisé son expérience de la recherche de la corrélation des unités lexicales, le savant a proposé la conception des champs linguistiques, où il a révélé trois types de champs de mots et deux types des champs d'idées. Les derniers se divisent, à leur tour, en deux espèces encore: les champs conceptuels et les champs sémantiques [14, p. 20].

Certains linguistes définissent le champ lexico-sémantique comme le groupe lexical sémantiquement lié [11], ou bien indiquent que les mots doivent être inclus dans le champ d'après les parties du discours [12]. On ne soutiens pas l'opinion de ces linguistes, car on estime que le même fait ou l'objet de la réalité peut être présenté par différents aspects ou posséder différentes caractéristiques. Donc ils peuvent être nommés, ce qui le présente comme substantifs, caractérisé – ce qui correspond aux adjectifs, ou exprimer leur processus – ce qui tient aux verbes (par exemple: amour, amoureux, s'amouracher). C'est pourquoi le champ lexico-sémantique se présente non seulement à travers ses relations syntagmatiques, mais aussi paradigmatique.

Le principe primordial de l'inclusion des unités lexicales dans tel ou tel champ concerne la synonymie. L'ensemble des significations des unités lexicales dans le champ lexico-sémantique est étroitement liée avec les problèmes de la synonymie. Dans la linguistique on a même la tendance d'envisager le champ et la synonymie comme les phénomènes liés et homogènes de la réalité de la langue [4, p. 165-169]. Ch. Bally était l'un des premiers savants qui a concentré son intérêt sur l'effectivité de l'étude des synonymes dans ses séries synonymiques en comparant chaque membre de la série avec le mot qui suit, premièrement avec le mot-noyau ou le mot-identificateur, qui exprime le sens de la série de la façon la plus objective et la plus neutre [3, p. 131].

Ayant analysé différents points de vue concernant le problème de la synonymie et des synonymes, on accepte la définition donnée par V. Wilumane comme la plus admissible. Selon ce linguiste, les synonymes sont les unités lexicales qui ont au moins une composante commune et une composante sémantique différentielle [5, p. 36]. Donc, *le champ lexico-sémantique est considéré comme structure avec le mot-noyau, zone centrale formée autour de ce mot (nous allons y inclure les mots qui possèdent plus de sèmes communs avec le mot-noyau) et les mots possédant plus de sèmes différentiels avec le mot-noyau*. Il est à noter qu'il n'existe pas de synonymes absolus, puisque les mots contiennent non seulement des sèmes communs, appelés intégraux, mais aussi des sèmes qui sont appelés différentiels.

A part le contexte linguistique, qui se crée à l'aide des moyens de la langue au niveau d'une proposition (le microtexte) ou de quelques propositions liées (le macrotexte), nous allons nous servir aussi du troisième type du contexte – le contexte thématique (ou situationnel). Dans la pragmatique du texte, on incarne l'intention de l'auteur – son intention de préciser son point de vue et d'élargir le diapason des possibilités sémantiques du mot, d'agrandir le sens de l'énonciation, en lui donnant la tonalité stylistique. Celle dernière est représentée par ce que les intentions de celui qui parle ou qui écrit contiennent le sens de l'information et l'expression d'une certaine attitude qui est conditionnée par la position personnelle philosophique et esthétique de l'auteur. Dans la linguistique, on détermine ce phénomène comme la modalité objective. Ce phénomène prévoit l'attitude des gens (exprimée par les moyens linguistiques) à ce qu'ils communiquent ou bien à tout énoncé, ou à un de ses fragments [9, p. 31].

Ayant généralisé tous les constituants, qu'il faut prendre en considération dans la formation du schéma du *champ lexico-sémantique*, nous le déterminons comme *l'union des unités lexicales proches d'après leur sens sémantique, structurée, possédant des caractéristiques paradigmatiques, syntagmatiques et pragmatiques communes*.

L'*amour* possède la place primordiale dans l'œuvre de G. Flaubert. L'analyse du texte du roman «L'éducation sentimentale» a donné la possibilité de révéler le corps des unités lexicales qui sont réunies autour de l'*amour*: Comme la structure sémantique se réalise à l'aide des unités lexicales, qui appartiennent aux différentes parties du discours, le mot-identificateur est représenté par le nom. «Le Nouveau Petit Robert» présentent les synonymes du mot *amour* suivants: *adoration, liaison, caprice, passion, baiser, dévouement* [16, p. 74]. Donc, les constituants du champ lexico-sémantique de ce sentiment sont: l'*amour* (*amourement, amoureux, -euse, aimer, aimé, -e*) – 166 usages des mots, l'*adoration* (*adorer*) – 8 usages des mots, la *liaison* (au sens sentimental) – 4 usages du mot, le *caprice* – 4 usages du mot, la *passion* – 17 usages du mot, le *baiser* (*baiser*) – 24 usages des mots, le *dévouement* – 17 usages du mot. Tous ces mots reflètent l'idée de l'amour dans le roman de G. Flaubert. Le mot-noyau du champ étudié est le lexème l'*amour*, la partie centrale se compose de noms suivants: l'*adoration, la passion* et sa périphérie inclut les noms: la *liaison, le caprice, le baiser* (*baiser*), le *dévouement*. Nous avons défini la succession de la disposition des autres lexèmes du champ selon le degré de la proximité sémantique de la signification principale. En général, tous ces lexèmes représentent certaines nuances de l'idée de la notion de l'*amour*, qui a des variantes, des aspects et des manifestations différents. On propose d'observer la quantité de l'utilisation du nom l'*amour* et des mots dérivés: l'*amour* – 87 cas des usages, *amourement* – 2 cas, *amoureux, -se* – 14 cas, *aimer* – 53 cas, *aimé, -e* – 10 cas. Au total, 166 cas des usages.

L'analyse syntagmatique des rapports entre les lexèmes du sous-groupe *amour* dans le roman nous a donné la possibilité de relever ses modèles les plus typiques, les plus distinctifs et les plus productifs ce sont les adjectifs suivants *orgueilleux, vaincu, filial, moderne, fort, joyeux, romantique, méconnu, propre, éternel, senile, vrai*. Tous ces adjectifs sont utilisés pour la description de l'évolution de ce sentiment que le héros principal éprouvait au cours de toute l'histoire de son amour.

En outre, G. Flaubert utilise le mot *amour* non seulement pour décrire les sentiments envers Mme Arnoux mais pour souligner le romantisme au fond de son âme en parlant de son souvenir du passé, par exemple: «*Au coin de la rue Montmartre, il se retourna; il regarda les fenêtres du premier étage; et il rit intérieurement de pitié sur lui-même, en se rappelant avec quel amour il les avait si souvent contemplées!*» [15, p. 60]. Dans ce cas-là l'expression *quel amour* met en relief la mesure de cette émotion.

Au commencement de l'histoire, le héros principal ne comprenait pas encore bien ce que c'est que l'amour, car il comparait ce sentiment avec la faiblesse, sans pouvoir saisir ses émotions: «*Il ne comprenait rien à cet amour; qu'il regardait comme une dernière faiblesse d'adolescence*» [15, p. 77]. Mais un peu plus tard cette émotion est devenue si forte qu'il ne pouvait pas y résister. Il devenait de plus en plus encore plus attaché à Mme Arnoux: «*Son espoir, démesurément accru, renforçait son amour*» [ibid., p. 203]. Pourtant l'amour est un sentiment perpétuel, et beaucoup d'années après, le héros a compris enfin que Mme Arnoux était la seule femme qui possédait une place immense dans son cœur: «*Il se mit à genoux, prit sa main, et lui jura un amour éternel*» [ibid., p. 428]. Donc, l'auteur choisit chaque fois les synonymes convenables pour transmettre l'intensité de l'amour de Frédéric.

La passion est un autre groupe de constituants du champ lexico-sémantique de l'amour. Les lexèmes *l'amour* et *la passion* sont très proches aussi, selon *Le Dictionnaire Hachette Encyclopédique Illustré* «*la passion est un amour ardent, une affection si intense qu'elle peut paraître déraisonnable, un mouvement violent de l'âme résultant d'un désir intense, d'un penchant irrésistible*» [13, p. 1400]. L'auteur montre toutes les préférences du héros à l'aide de mot *la passion*: «*Frédéric, dans ces derniers temps, n'avait rien écrit; ses opinions littéraires étaient changées: il estimait pardessus tout la passion*» [15, p. 32], «*sa grande passion pour Mme Arnoux commençait à s'éteindre*» [ibid., p. 44]. Ces passages nous indiquent quel est le rôle qu'il accorde à son amour, surtout en employant l'adjectif *grande* et la locution prépositive *pardessus tout*. G. Flaubert emploie aussi la métaphore et la comparaison pour souligner ses émotions que le héros principal éprouvait envers cette jolie femme: «*Frédéric, en écoutant ces choses, regardait Mme Arnoux. Elles tombaient dans son esprit comme des métaux dans une fournaise, s'ajoutaient à sa passion et faisaient de l'amour*» [15, p. 68]. Frédéric est devenu très sensible et sentimentale «*toutes lui prenaient le cœur et augmentaient sa passion*» [ibid., p. 77]. L'écrivain utilise les synonymes contextuels de l'amour pour rendre plus nettement toutes les représentations de cette émotion aux périodes différentes de la vie du personnage et l'état de ses relations avec la dame de ses pensées.

Le constituant suivant du champ lexico-sémantique de l'amour se compose du lexème *le baiser* (*baiser*, *v*). Le *baiser* dans l'expression des sentiments est présenté comme la révélation concrète de l'amour. Dans le texte nous retrouvons le lexème *baiser* plusieurs fois, par exemple: «*Frédéric se retenait pour ne pas la couvrir de baisers*» [ibid., p. 233]. Donc, au commencement de leurs relations il se privait de l'embrasser, mais avec le temps il a réussi à montrer ses émotions de telle manière. «*Et, lui prenant la tête à deux mains, il se mit à la baiser sur les paupières, en répétant: «Non! non! non! jamais je ne me marierai! jamais! jamais!»*» [ibid., p. 316].

Les autres constituants du champ lexico-sémantique de l'amour sont: *l'adoration* (*adorer*) – 8 usages des mots, par exemple: «*adorant ce nom-là*», «*les adorations de Frédéric*», «*ces adorations pour la femme*»; la *liaison* (au sens sentimental) – 4 usages du mot: «*une sorte de liaison s'était faite*», «*leur liaison ne tarda pas à être une chose convenue, acceptée*»; le *caprice* – 4 usages du mot: «*chacun satisfaisait son caprice*», «*on lui pardonnait trop ses caprices*»; le *dévouement* – 17 usages du mot. Ce lexème est représenté dans le contexte suivant: «*il se reprocha son dévouement*», «*il fit des offres de dévouement*». On croit que la quantité de composants d'un constituant de champ lexico-sémantique marque les indices principales du sentiment observé. C'est pourquoi le petit nombre d'usages des noms *l'adoration* et *la liaison* et d'autres indique qu'ils ont le caractère secondaire dans ce roman par rapport aux noms avec la racine *amour*.

A côté de moyens linguistiques explicites de l'expression de l'amour (c'est-à-dire tous les constituants du champ lexico-sémantique de l'amour) nous avons révélé aussi les groupes des mots, qui reflètent ce sentiment implicitement et qui se rapprochent avec les constituants du notre champ thématiquement.

S'intéresser à l'implicite, c'est reconnaître l'évidence que l'on ne s'exprime par toujours directement ou peut-être même que l'on ne s'exprime jamais directement. Tout énoncé porterait en lui une part apparente, en saillie, l'explicite, et une part cachée, en creux, l'implicite [18, p. 149].

Les sous-entendus permettent aux locuteurs ou aux écrivains de dire sans dire, d'avancer un contenu sans en prendre totalement la responsabilité. Avec le sous-entendu il s'agit plutôt d'une sorte de devinette qui est posée au co-énonciateur. Il doit dériver des propositions en s'appuyant sur les principes généraux qui régissent l'utilisation du langage. Ces sous-entendus ne sont donc pas prédictibles hors contextes; selon les contextes la même phrase pourra libérer des sous-entendus totalement différents [17, p. 90]. En général, les contenus implicites (présupposés et sous-entendus) ont en commun la propriété de ne pas constituer le véritable objet du dire tandis que les contenus explicites correspondent à l'objet essentiel du message à transmettre. La classe des sous-entendus englobe toutes les informations qui sont susceptibles d'être véhiculées par un énoncé donné, mais dont l'actualisation reste tributaire de certaines particularités du contexte énonciatif. Les tropes (métaphore, métonymie, synecdoque, litote, hyperbole, ironie etc.) fonctionnent selon les mécanismes de l'implicite [18, p. 150]. Nous citons quelques exemples des tropes les plus utilisés dans le roman, ce sont la comparaison, la métaphore et l'hyperbole: «*Son amour lui pesait tout à coup comme un crime*» [ibid., p. 389]; «*Elle était le point lumineux où l'ensemble des choses convergerait*» [ibid., p. 26]; «*il était immobilisé par la peur de l'insuccès*» [ibid., p. 40]. A l'aide de ces moyens stylistiques l'auteur a réussi à rendre les nuances du sens les plus particulières de la peur et de la beauté.

Les résultats de cette recherche montrent que le champ lexico-sémantique représente le système organisé d'une manière complexe avec les différentes unités lexicales qui sont liées par les rapports synonymiques et qui actualisent les différentes variantes lexico-sémantiques dans le cadre d'une œuvre littéraire. Les constituants du champ lexico-sémantique sont: *l'amour*, *l'adoration*, *la liaison*, *le caprice*, *la passion*, *le baiser*, *le dévouement*. Ils présentent les significations liées entre elles, ou autrement dit, accomplissent la fonction invariante. Les lexèmes à l'intérieur du champ sont liés par l'idée des sentiments, surtout de l'amour, n'ont pas la même charge sémantique et ils se placent d'après la hiérarchie. Donc, le lexème *l'amour* compose le noyau du champ, la partie centrale se compose de mots suivants: *l'adoration*, *la passion* et la périphérie du champ lexico-sémantique inclut les mots: *la liaison*, *le caprice*, *le baiser* (*baiser*), *le dévouement*. Cela dépend de la quantité de leur emploi dans le roman «*L'éducation sentimentale*» et de leur signification pour la révélation des motifs principaux de l'idée de *l'amour* dans le roman de Gustave Flaubert.

La notion *l'amour* se manifeste le plus dans le groupe nominal. Les exemples tirés du «*Nouveau Petit Robert*» donnent la possibilité de relever les sens explicites et de montrer le contenu implicite du texte, c'est-à-dire le non-dit, qui fait une partie intégrante de la structure sémantique de tout le texte. Au total, tous ces mots et ces groupes des mots qui représentent les sentiments, sont liés thématiquement et d'après l'association avec les constituants du champ lexico-sémantique de *l'amour*. Dans la structure des éléments du texte, l'objet nominatif direct est absent et le mot est appelé à expliquer les caractéristiques de cet objet. Nous

soulignons les mots stylistiquement marqués et leur possibilité d'exprimer l'appréciation modale sans appeler les autres descriptifs stylistiques. C'est surtout le lexique thématique et de l'association qui accomplit son devoir de l'interprétation des unités du champ et aide à comprendre l'amour comme le phénomène socio-philosophique et esthétique.

Les matériaux étudiés nous mènent aux conclusions que le personnage de Frédéric ressemble au personnage de l'auteur de l'œuvre. Pourtant les traits autobiographiques sont parfois très évidents mais l'auteur s'efforce toujours de paraître absent dans son œuvre. Les résultats de cette recherche peuvent être utilisés dans l'étude de certaines questions concernant le cours de la stylistique de la langue française et de la littérature française du XIXème siècle.

Bibliographie:

1. Арнольд И. В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста / И. В. Арнольд // Текст как объект комплексного анализа в вузе. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1984. – С. 3–11.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – С. 334.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1961. – 394 с.
4. Бережан С. Г. Теория семантических полей и синонимия / С. Г. Бережан // Проблемы языкознания. Доклады и сообщения советских ученых на X международном конгрессе лингвистов. Бухарест, 28.08.-2.09.1967. – М. : Наука, 1967. – С. 165–169.
5. Вилюман В. Г. Английская синонимика / В. Г. Вилюман. – М. : Высшая школа, 1980. – 123 с.
6. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / В. Г. Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 264 с.
7. Кухаренко В. А. Индивидуально-художественный стиль и его исследование / В. А. Кухаренко. – Киев-Одесса : Высшая школа, 1980. – 167 с.
8. Кухаренко В. А. Семантические признаки, формирующие лексические объединения целых художественных текстов / В. А. Кухаренко, Н. М. Тхор // Семантические признаки и их реализация в тексте. – Волгоград : ВГПИ им. А. И. Серафимовича, 1986. – С. 12–20.
9. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления / Н. А. Лукьянова // Проблемы семантики. – Новосибирск : Изд-во Наука, 1986. – 230 с.
10. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.
11. Медникова Э. М. Значение слова и методы его описания / Э. М. Медникова. – М. : Высшая школа, 1974. – 202 с.
12. Уфимцева А. А. Лексика / А. А. Уфимцева // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М. : Наука, 1972. – С. 394–455.
13. Dictionnaire Hachette encyclopédique illustré. – P. : Hachette, 1999. – 2098 p.
14. Ducháček O. Le champ conceptuel de la beauté en français moderne / Otto Ducháček. – Prague, 1960. – 215 p.
15. Flaubert G. L'éducation sentimentale / Gustave Flaubert. – M. : Edition en langues étrangères, 1962. – 540 p.
16. Le Nouveau Petit Robert. – P. : Dictionnaires Le Robert, 1995. – 2551 p.
17. Maingueneau D. Pragmatique pour le discours littéraire. – P. : Bordas, 1990. – 186 p.
18. Pratiques textuelles / C. Détrie, M. Masson, B. Verine. – Édition revue et corrigée, Montpellier : Praxiling – Université Paul Valéry, 1998. – 322 p.

Valery V. Mykhaylenko,
Ivano-Frankivsk King Danylo Galytskyi University of Law

УДК 81.255
DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-7-9

COLOUR SPECTRUM IN THE ENGLISH WORLDVIEW AND THE AUTHOR'S DISCOURSE

Colour semantics has been in focus of mankind since the time immemorial. People name and classify colours in various ways. Colour terms have generated a lot of contradictory opinions because of the fact that colour quality is not always manifested in exactly the same way [see: 1; 11]. The present paper is a study of semantic functions of colour adjectives in the English-Language worldview and the author's discourse. The colour value represented by adjective meets the standard in the conceptual system of the English worldview but in discourse the value changes due to the impact of the author's intention, adjective combinability in the sentence pattern and the discourse register (professional vs. non-professional). The meaning of colour adjectives is context-dependent – their gradability does not coincide with that one of other semantic groups of adjectives. Obviously, the interpretation of colour terms includes a context-dependent component in discourse. Gradability of colour terms is a semantic property intensifying levels or degrees of the quality. Unfortunately they have received relatively little attention in cognitive semantics and their standard value is taken for granted. Additionally, they are referred to gradable and non-gradable classes of adjectives. But in the process of their semantic analysis we cannot support that point of view.

Key words: colour adjective, spectrum, functional semantics, context, discourse, graduality.

КОЛЬОРОВИЙ СПЕКТР В АНГЛІЙСЬКОМУВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ТА АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню функціональної семантики прикметників кольору в англійсько-мовній картині світу і структурі дискурсу. Кожен колір має свій стандарт, який є величиною незмінною, проте, вербалізований прикметником у дискурсі, його значення змінюється під впливом авторської інтенції, сполучуваності прикметника і регістру дискурсу. Це робить значення прикметника кольору контекстно залежним, а його градуальність різниться від такої інших семантичних груп прикметників у структурі регістру.

Ключові слова: прикметник кольору, спектр, функціональна семантика, контекст, дискурс, градуальність.

ЦВЕТОВОЙ СПЕКТР В АНГЛО-ЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА И АВТОРСКОМ ДИСКУРСЕ

В центре исследования – прилагательные цвета в англо-языковой картине мира и структуре авторского дискурса. Для каждого цвета существует свой стандарт, как величина постоянная, однако, при его вербализации значение претерпевает изменение под влиянием авторской интенции, валентностных характеристик прилагательного в предложении и регистра дискурса (профессиональный vs. не профессиональный). Это вызывает контекстную зависимость значения прилагательного, а его градуальность отличается от таковой других семантических групп прилагательных в структуре дискурса.

Ключевые слова: прилагательное цвета, спектр, функциональная семантика, контекст, дискурс, градуальность.

INTRODUCTION. Aristotle viewed colour to be the product of a mixture of white and black, and this was the prevailing belief until 1666, when Newton proved that a prism could break up white light into a range of colours, which he called the spectrum, and that the recombination of these spectral colours re-created the white light. He used the seven colour names red, orange, yellow, green, blue, indigo, and violet for segments of the spectrum by analogy with the seven notes of the musical scale. English differentiates basic colours: *red, orange, yellow, green, blue, purple*, though traditionally, there is a maximum of eleven basic colour terms in English, for instance: *red, orange, yellow, green, blue, purple black, white, violet, brown, pink*. Colours can be categorized according to hue, saturation, and brightness – three attributes sufficient to distinguish one colour from all other possible perceived colours. As for the hues experts in different trades can differentiate dozens of each colour. Colour can influence our emotions, actions and our response to the subjects and objects characterized with the help of colour nomination. The objective of the present paper is a study of semantic functions of colour adjectives in the author's discourse [10, p. 156–159]. In the English language worldview we can find red, orange, yellow, green, blue purple, black and white which reveal light or dark hues [see: 1; 12]. The red colour can express energy, war, danger, strength, power, determination as well as passion, desire, and love, when dark red is associated with vigor, will power, rage, anger, leadership, courage, longing, malice, and wrath; brown red suggests stability and denotes masculine qualities; reddish brown stands for harvest and autumn. Orange combines the energy of red and the happiness of yellow. Orange represents enthusiasm, fascination, happiness, creativity, determination, attraction, success. Dark orange means deceit and distrust. Red-orange corresponds to desire, sexual passion, pleasure, domination, aggression and thirst for action. Gold evokes the feeling of prestige. The meaning of gold is illumination, wisdom, and wealth. Gold often symbolizes high quality. Dull (dingy) yellow represents caution, decay, sickness, and jealousy. Light yellow is associated with intellect, freshness, and joy. Green symbolizes growth, harmony, freshness, and fertility. Green has strong emotional correspondence with safety. Dark green is associated with ambition, greed, and yellow is the color of sunshine associated with joy, happiness, intellect. And yellow-green can indicate sickness, cowardice, discord, and jealousy. Aqua is associated with emotional healing, protection. Olive green is the traditional colour of peace. Blue is the colour of the sky and sea and symbolizes trust, loyalty, wisdom, confidence, intelligence, faith, truth, and heaven. Light blue is associated with health, healing, dark blue represents knowledge, power, integrity, and seriousness. Purple means power, nobility, luxury, and ambition, wealth and extravagance. Light purple is a good choice for a feminine design. It evokes romantic and nostalgic feelings. Dark purple evokes gloom and sad feelings and it can cause frustration. White means light, goodness, innocence, purity, and virginity; it is the colour of perfection. White also means safety, purity, and cleanliness. Black is a mysterious colour associated with fear and the unknown (black holes). It is also associated with power, elegance, formality, death, evil, and mystery [5, p. 511–521; 7:511–52].

In this paper we focus on the colour adjectives – whose gradability is a semantic property intensifying levels or degrees of the quality – because they have received relatively little attention in cognitive semantics and their standard value is taken for granted. Additionally, they are referred to gradable and non-gradable classes of adjectives. But in the process of their semantic analysis we cannot support that point of view.

STATE OF THE ART. Colour semantics has been in focus of mankind since the time immemorial. People name and classify colours in various ways. Colour terms have caused a lot of contradictory views because colour quality is not always manifested in exactly the same way [see: 1; 11]. Obviously, the interpretation of colour terms includes a context-dependent component in discourse [13, p. 259–288]. Nevertheless there is a suggestion that gradable adjectives possess a covert component of comparison [3, p. 141–145], it may be true only in case of comparison with standard value expressed by adjective. Actually the colour adjective is

gradable [6, p. 65-67] in the grammatical model of degrees of comparison: P (-o) → C (-er) → S (-est) or its analytical variant: P(-o) → C (more) → S (most). Gradability of colour adjectives is preconditioned by the complimentizer *as* or *like*. Again it must be underlined that gradability can be carried out in the range or spectrum of the standard value colour. It is evident that colour adjectives cannot follow Peter Ludlow's thesis that according "the 'common view' of attributive adjectives like 'tall', 'fast', 'large', and 'heavy' is that they express relations between objects and either some comparison class or an attribute" [8, p. 519]. The fact is that the value expressed by colour adjective is usually compared with the value standard once defined in the professional discourse of physics, unlikely the value of other gradable adjectives is vague. Accordingly, we can point out that the colour standard remains invariable in the professional discourse only in optics, physics or chemistry [9, p. 56-59]. Therein must be of a constant value, though interpreting colour adjectives in non-professional discourse is always variable, i.e. their true meaning is context-dependent due to the author's intentional meaning [cf.: 14, p. 119-146] and cannot be fixed. We share Nat Hansen's suggestion that 'radical contextualism' concerning colour adjectives needs the full range of contextual variations displayed by them either to be supported or to be rejected [4, p. 201-221]. Scholars study discourse to retrieve more information about the speaker/author and his/her differential features. Accordingly, "discourse is a social language created by particular cultural conditions at a particular time and place, and it expresses a particular way of understanding human experience" [15, p. 281; 9, p. 56-59]. The discourse theory recommends us to be very attentive to minute shifts in the character's description because discourse creates the world.

Our hypothesis is that if we can retrieve much information about the character from the colour spectrum represented in discourse to objectively describe the character and his/her environment. Colours and their meaning have been powerful symbols to humankind since the dawn of life.

INVESTIGARION. The Corpus analysis of the author's discourse [10, p. 154-156], for instance, Dan Brown's represented in his book "The Lost Symbol" is undertaken to retrieve colour adjectives expressing the author's intended meaning [see: 4].

(1) The *red* colour is modified like *bloodred* (wine) referring to the case that it could be *blood* when taking the oath (p. 3). Compare: the *red* in the phrase 'blinking red light on his voice-mail display' is a marker of warning (p. 17). The colour of the policeman's hair is *red* associated with the strength and power of his character (p. 57).

(2) The *green* granite of monolithic columns underlines harmony and ambition (p. 4).

(3) And *black* in the phrase 'a solid block of polished Belgian black marble' is associated with harmony and elegance (p. 4). But in the phrase 'the crimson wine looked almost *black* in the dim candlelight' *black* is associated with mystery [p. 6/], as well as in the phrase 'an ephemeral *black* cat' (p. 32). The synonym of *black* is the author's *charcoal* (turtleneck) refers to power and elegance and the adjective *dark* [hair] underlines the man's power. But frequently it refers to anger, evil, despair, or magic, see its combinability: black mood, black look, black heart, black magic, black humour, etc.

(4) The colour *white* in the phrase 'a blanket of *white* fog' underlines purity and cleanness of the event (p. 9), cf.: *white* in the phrase '*white* Volvo is associated with perfection (p. 28; p. 91).

And in the phrase '*white* noise' the color points out purity, i. e. "absence of any noise" (p. 55). Strictly speaking it is not a colour, but the manifestation of the presence of all colours – the complete energy of light.

(5) In the phrase '*orange* ductwork' *orange* is associated with relief (p. 510).

(6) The colour *blue* in the phrase 'blue blazer' is soothing that can be chosen for things used in the home (p. 59; p. 60).

(7) The man's eyes are *gray* (*gray-eyed* man) associated with void and emptiness (p. 5; p. 52). Gray is a true neutral colour it has a detached, isolated dull feeling.

The semantic analysis of colour terms and the entropy in the text reveals the author's strategy to link the meaning chunks into coherent discourse and underline the aggravation of the events described. We believe that if it were possible to measure the density of most colours mentioned in the text they would be much more dense than registered in physics, for instance, *blood-red*, *red* (warning) light; *crimson* wine almost *black*; *black* marble column in the *dim* basement. The referred aggravation is reached by the author using specific distribution of colour names.

To verify the hypothesis put forward we shall initiate corpus analysis of another author's fragment of discourse retrieved from "Jane's House" by R. K. Smith. First, the colours describe every-day events as the psycho-doctor mentioned 'continuity'.

(8) The colour *red* of the traffic light; *green* of the light of the intersection *gray* of the old lady's hair; *yellow* of the street lights; *white* of the tube of socks; *blue* of the bathrobe (p. 9-16).

(9) Then the colours concerning the main character's wife abruptly intensify the tragic event, for instance reminiscences, *white* (as if blood drained) of the children's faces (when they saw their mother dead); *brown* of the quilt over the dead body, the fact is that too much *brown* can make dull effect; *green* (change and transformation) of the blanket on the stretcher is associated with hospital and peace (p. 19-20).

(10) Evidently the density of the colours refers to the modality of events. We can illustrate the semantic change in the lexical meaning of the *white* colour, see its dynamics: *white* is associated with the character's irritation in the phrase 'his hands white-knuckled' (p. 11); → *white* in the phrase of 'one pair of white tube socks' denotes the usual colour (p.16); → *white* of the scared children's faces (p.20) → *white* in the phrase 'deceased wife's veil and lace gown in the wedding picture' (p.20) where the colour is associated with purity and happiness of the occasion.

Let's compare the results of the colour symbolism investigation in the authors' fiction discourse with some features of colour symbolism in the professional discourse of marketing where colour plays a major role in the success of any marketing campaign. The analysis of many marketing campaign scripts helped us to reveal the following colour typology: (a) *red* attracts and holds consumer's attention (b) *blue* insures trustworthiness and being cool; (c) pink is a colour of tomwies; young females; (d) yellow command the audience's attention; (e) green is warm and inviting, it means also health and goodwill, green is also the colour of the US money; (f) purple is the colour of royalty, perfection, elegance and prestige; (g) gold means power, wealth and prestige; (h) orange is energy and if it is the colour a company it underline its cutting-edge philosophy; (i) brown is comfort and relaxation to customers; (j) black is traditional, exiting, it often adds drama to the mood.

CONCLUSION AND PERSPECTIVES. The research is aimed to discover and reveal the author's intention of changing the world of the character with colour nominations. We tried to induce the components of the lexical meaning of colour nominations using the dictionary entries and from their distributions. The comparison of the dictionary meaning and meaning elucidated in the process the corpus analysis reveals the objectivity of our investigation. One can observe the author's intention to express various states of the character's with help of the full spectrum of the same colour giving the reader a chance to decode the true components inherent in the lexical meaning of the color adjectives. Consequently, the modeled a conceptual system is verbalized in the text/discourse common for the author and the reader, though sharing each may have some specific features.

References:

1. Biggam Carole Patricia. *The Semantics of Colour: A Historical Approach* / Carole Patricia Biggam. – Cambridge : CUP, 2012. – 274 p.
2. Cappelen Herman, Lepore Ernie. *Intensive Semantics: A Defense of Semantic Minimalism and Speech Act Pluralism* / H. Cappelen, E. Lepore. – Oxford : Basil Blackwell, 2005. – xii+ 219 p.
3. DeRose Keith. *Gradable Adjectives: A Defense of Pluralism* / Keith DeRose // *The Australasian Journal of Philosophy*. – 2008. – Vol.86. – No.1 – Pp. 141–160.
4. Hansen Nat. *Color Adjectives and Radical Contextualism* / Nat Hansen // *Linguistics and Philosophy*. – 2011. – Vol. 34. – No.3. – Pp. 201–221.
5. Kay Paul, McDaniel Chad K. *The Linguistic Significance of the Meanings of Basic Color Terms* / Paul Kay et al. // *Language*. – 1978. – Vol. 54. – Pp. 610–646.
6. Kennedy Christopher. *Gradable Adjectives Denote Measure Functions. Not Partial Functions* / Ch. Kennedy // *Studies in Linguistic Sciences*. – 1999. – Vol. 29. – Pp. 65–80.
7. Lindsey Delwin T. Brown Angela M. *The Color Lexicon of American English* / D. T. Lindsey, Angela M. Brown // Werner J. S. Chalupa L. M. (eds.). *The New Visual Neurosciences*. – Vol. 1. – Cambridge, MA : MIT Press. – 2014. – Pp. 511–52.
8. Ludlow Peter. *Implicit Comparison Classes* / Peter Ludlow // *Linguistics and Philosophy*. – 1989. – Vol. 12. – Pp. 519–533.
9. Mykhaylenko Valery V. *On the Way to Professional Discourse* / Valery V. Mykhaylenko // *Proceedings: IV International Conference “Cognitive-Pragmatic Study of Professional Discourses”*. – Kharkiv : Kharkiv: Vasyl Karazin National University, 2014. – Pp. 56–59.
10. Mykhaylenko V.V. *A Glossary of Linguistics and Translation Studies*. Ivano-Frankivsk: Ivano-Frankivsk: King Danylo Galatskiy University of Law, 2015. – 528 p.
11. Quine W.V.O. *Word and Object* / W.V.O. Quine. – Cambridge, MA : MIT Press, 1960. – 337 p.
12. Ronchi Lucia. *The Semantics of Color Sharing. The Laboratory with Color Vision: Volume II* / Lucia Ronchi. – Firenze : Fondazione Giorgio Ronchi: 2014. – 134 p.
13. Rotstein C., Winter Y. *Total Adjectives vs. Partial Adjectives: Scale Structure and Higher-Order Modifiers* / C.Rotstein, Y.Winter // *Natural Language Semantics*. – 2004. – Vol.12. – Pp. 259–288.
14. Szabo Z. *Adjectives in Context* / Z. Szabo // I. Kenesi, R.M. Harnish (eds.). *Perspectives on Semantics, Pragmatics and Discourse: A festschrift for Ferenc Kiefer*. – Amsterdam: John Benjamins, 2001. – Pp. 119–146.
15. Tyson Lois. *Critical Theory Today: A User-Friendly Guide* / Lois Tyson. – New York : Garland Publishing, 1999. – Pp. 281.

CONTACT SCENARIOS DURING THE JAPANESE MEDIATION IN THE ADOPTION OF ANGLICISMS IN CHINESE

The cross-cultural settings for the borrowing process between English and Chinese could be mediated on the part of the Japanese language for its significant historical and more recent role in the region. Attention is paid to the contact factors in the intermediate medium that determine the scenarios of such indirect penetrations. Both semantic and formal sides of the processes of tripartite language interaction during the adoption of Anglicisms in Chinese via Japanese are tackled with the emphasis on the interplay between the sound and graphic representation of the interim and ultimate lags of the borrowing process. The analysis considers the concomitant factors of the reductive simplification of the source item in the two-way target environment as well as the decomposition of the semantic content of the recipient units. The whole process is demonstrative of the inter-cultural subtlety of lexical borrowings in the typologically distant languages.

Key words: contact mediation, contact scenarios, English loans, secondary target language, Japanese, Chinese.

КОНТАКТНІ СЦЕНАРІЇ ПІД ЧАС ЯПОНСЬКОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА У ЗАСВОЄННІ АНГЛІЦИЗМІВ КИТАЙСЬКОЮ МОВОЮ

Міжкультурні обставини процесу запозичення між англійською та китайською мовою можуть зазнавати посередництва зі сторони японської мови з погляду на її вагому історичну та недавню роль в ареалі. Звернено увагу на чинники контактності у середовищі посередника, які визначають сценарії таких непрямих проникнень. Розглянуто змістові та формальні сторони процесів тристоронньої міжмовної взаємодії із по-різному модифікованою японсько-китайською еквіфінальністю англіцизмів асимілятивними процесами у звуковій та смисловій структурах тимчасової та кінцевої ділянок процесу запозичення. Дослідження враховує супровідні чинники спрощення первинної одиниці у подвійному цільовому середовищі, а також компонентного розщеплення змістового плану запозичень. Проаналізований матеріал свідчить про міжкультурні тонкощі процесів лексичного запозичення між типологічно віддаленими мовами.

АНГЛО-КИТАЙСКИЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ КОНТАКТЫ ЧЕРЕЗ ЯПОНСКИЙ ЯЗЫК

Межкультурные обстоятельства процесса заимствования между японским и китайским языком могут подвергаться посредничеству со стороны японского языка в виду существенной исторической и более недавней роли последнего в ареале. Обращено внимание на факторы контактности в среде языка-посредника, определяющие сценарии таких непрямых проникновений. Рассмотрены смысловые и формальные стороны процессов тристороннего межязыкового взаимодействия с по-разному модифицируемой японско-китайской эквивалентностью англицизмов ассимилятивными процессами в звуковой и смысловой структурах, временного и конечного отрезков процесса заимствования. Исследование учитывает сопровождающие факторы упрощения первичной единицы в двойной целевой среде, а также компонентного расщепления смыслового плана заимствований. Проанализированный материал свидетельствует о межкультурных тонкостях процессов лексического заимствования между типологически отдаленными языками.

Ключевые слова: контактное посредничество, контактные сценарии, англицизмы, вторичный целевой язык, японский язык, китайский язык.

Geographical neighborhood normally provides necessary conditions and natural convenience for language borrowing. The long history of frequent and large-scale borrowing between Chinese and Japanese is a good case in point. According to the research of the forerunner linguists in this field [cf. 5]), Chinese vocabulary had entered into Japanese and Korean Languages and was exported to other languages for centuries, especially in Han Dynasty (206BC-220AD) and Tang Dynasty (618AD-907). Just as Japanese borrowed from ancient Chinese immensely, modern Chinese also takes in considerably from Japanese in modern times, especially after the Opium Wars in the middle of the 19th century. Japanese contributed to Chinese a considerable amount of Japanese characters as a result of the former's successful reformation and powerful economy. However, neighborhood does not necessarily mean large-scale language borrowing. There are still many other factors which contribute to language borrowing.

Political activities, including social reforms, national policy and diplomacy directly affect language borrowing. Taika Reform and the Meiji Restoration in Japan opened the door of the country and brought about peaks of both Chinese and English borrowings. The reform movements in the late Qing dynasty and the Opening-up and Reform policy in the 1980s rewarded China with adequate Japanese and English loans, which considerably enriched Chinese vocabulary stock.

As a critical part of contact linguistics, linguistic borrowings have drawn pretty much attention of researchers in recent years. As far as linguistic borrowings in Chinese are concerned, those which originate from English are of the greatest importance. A considerable portion of English words did not come into the Chinese lexicon in a direct way. They could be borrowed through the introduction of Japanese as a go-between language. Because the borrowing process does occur in language contact, no matter whether the resultant forms are loanwords or not, for this reason, indirect introduction via Japanese still serves as a subfield of Chinese borrowed words from English.

In the classification of Masini, 'Graph Loans' referred to the loanwords between the two languages that share a common writing system. When an English word is borrowed into Japanese, it is also possible for Chinese to copy this Japanese form to its own vocabulary. In this context, Masini's term has its limitation to cover the former procedure (English-Japanese) [2]. There are many borrowings that are introduced by Japanese from English into Chinese.

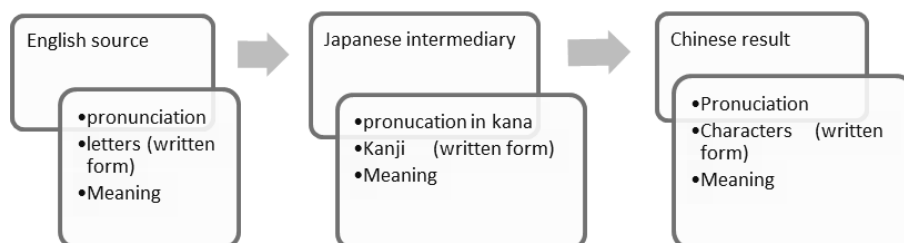
According to Shi Youwei [4] although these words originated in Japanese, phonologically they were treated as normal expressions in Chinese, and semantically all the characters still kept their intrinsic meanings in Chinese as well. He summarized such a phenomenon as a lexical borrowing of graphs rather than sounds. Due to these distinguishing features, a consensus has never been reached as to their identification as loanwords. He believed that they were 'loanwords which borrowed the written forms (from Japanese to Chinese)'. He recognized them as 'loanwords of graphical translation'.

1. Japanese Two Orthographies System

Peter Muysken discusses different ways in which bilingual speakers switch from one language to another in the course of conversation. In his work, he identifies three distinct patterns of mixing ('insertion, alternation and congruent lexicalization') and explores how different mixing strategies depend on the contrasting grammatical properties of the languages involved, the degree of bilingual competence of the speaker and various social factors [3, 8].

Compared with Chinese, Japanese has its own strengths in borrowing words from English. The most prominent advantage lies in the writing system of the Japanese language, which consists of two distinct orthographies: a set of phonetic syllables known as kana (Japanese: 假名), and a collection of Chinese characters originally derived from China, known as Kanji (汉字). Kana could be further divided into two subsets: hiragana (平假名) and Katakana (片假名). The latter is mainly used to rewrite alien words by adapting them to Japanese phonetic system. That explains why numerous English words could enter Japanese vocabulary with little difficulty. Another reason is different attitudes to foreign cultures held by two languages. Relatively, Japanese is a more open system to borrow alien words. In consequence, Japanese has a large number of loanwords from English, which almost retain their foreign sounds but have been localized into local characters (hiragana and kanji) through semantic translation.

On that premise, many English words had entered Japanese lexicon before their concepts were brought to China. When borrowing such an English source, Chinese language will then confront two options, if this source has been localized into kanji already. Besides all kinds of direct loan, there is one alternative as indirect borrowing via Japanese. Comparatively, Japanese Kanji is more likely to be accepted by the Chinese language. Take the English words 'telephone' as an example: in a direct way it used to be transliterated into '德律风 (dé lǜ fēng)', but later Chinese replaced this 'absolute phonemic loan' with the Japanese translation '電話' (denwa) ('电话 diàn huà' in Simplified Chinese).

We could illustrate a model of indirect borrowings via Japanese with the figure above.

2. Methods of Borrowing

Generally, there are two methods for Japanese to borrow an English word: phonemic loan with its katakana, or semantic description through free translation. Either of these two ways of borrowing is illustrated with broken lines because of their relation of alternativeness. For the first step of the borrowing process, the resultant forms are usually written in kanji in the system of the Japanese intermediary.

For the second step, Japanese words in Kanji are taken back to the Chinese language by keeping their written forms. As we once mentioned, this process is referred to 'Graph Loans' by Masini [2]. Since Kanji themselves are the Chinese characters (in traditional forms 繁体汉字 fǎn tǐ hàn zì) that are used in the modern Japanese writing system, Shi Youwei [4, p. 248] named this return trip between the two languages as 'a large-scale backflow of Chinese characters'.

In the overall mode of borrowings, it is difficult to find any apparent connection between the English source and the Chinese result. Without knowing its true origin or the whole process, the final result could be easily taken for granted as intrinsic in Chinese. In addition, to a resultant form in modern Chinese, characters are generally rewritten in their simplified version.

One instance is the Chinese word '俱乐部'. At first, the English source 'club' is borrowed into Japanese katakana as Kurabu and '倶楽部' in Kanji. After that the Japanese words '倶楽部' are simplified into the Chinese result '俱乐部' as a graphic borrowing. Finally, the resultant form is pronounced into '俱乐部 jù lè bù' in the Chinese Pinyin as normal. Furthermore, from the viewpoint of meaning, three characters of the Chinese result have their own meaning as follows: 俱 jù – all, complete; 乐 lè – joyful, happy; 部 bù – unit, section. Their semantic total is quite approximate to the meaning of the whole words, 'an organization for people who share a particular interest or enjoy similar activities'. As a consequence, the resultant form in Chinese could be easily misunderstood as a word of native origin.

Since Japanese-Chinese borrowing is always a graphic loan, the criterion to classify indirect loans via Japanese mainly depends on the way English words are borrowed into the Japanese lexicon. For the reason of insufficient knowledge of Japanese, the present author could only give it a rough classification into three parts.

(1) Transliteration

English sources are phonologically transcribed with katakana and every kanji matching kana not contributing to its individual semantic property.

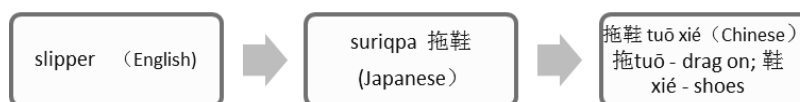
(2) Added semantic transliteration

Besides the phonemic similarity between an English word and Japanese katakana, kanji themselves are also relative to the meaning of the English source.

(lit. 混 hùn – mix; 凝 níng – solidification; 土 tǔ – soil)

(lit. 浪 làng – wave, stroll; 漫 màn – graceful, soft and beautiful)

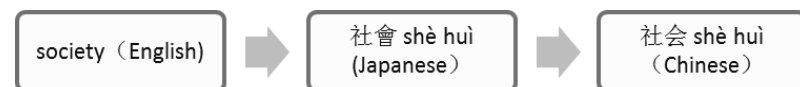
(lit. 拖 tuō – drag on; 鞋 xié – shoes)

(3) Semantic translation

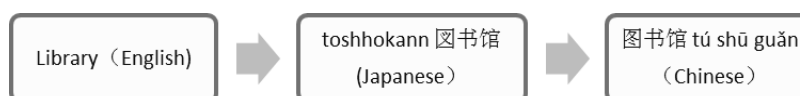
To an English source, it is its concept rather than the word itself that is borrowed by Japanese. Therefore, the resultant form in Japanese does not resemble the English source phonetically or morphologically, i. e. a word is translated semantically from English to Japanese, in a literal or free way.

• (lit. 民 mín – people; 主 zhǔ – administration)

(lit. 社 shè – society, large community; 会 huì – association, community)

(图 tú – picture, magazine; 书 shū – book; 馆 guǎn – large building)

3. Conclusion

Since Chinese and English belong to two different language families, linguistic borrowing between them is rather complicated as far as the borrowing method is concerned. In modern history, Japanese and English successively exercised similar influence on Chinese, though on a smaller scale, as a result of their advanced modern culture, especially the sophisticated technology and material culture. English now seems to act as ancient Chinese as regards ancient Japan. For instance, the new generations of Japanese youngsters prefer borrowing English with Katakana to using traditional Chinese loanwords with hirakana.

A point to be noted is that, within a country, the flow of language also observes this law, just as Bloomfield [1] put it, in all cases; it is the lower language which borrows predominantly from the upper one. Obviously, 'the lower language' here refers to 'the culturally lower language'.

References:

1. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. – New York : Henry Holt, 1933. – 290 p.
2. Masini Federico. The Formation of Modern Chinese Lexicon and its Evolution toward a National Language: The Period from 1840 to 1898 [M] / Federico Masini. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – Pp. 19–40.
3. Muysken Peter. Bilingual Speech. A typology of code mixing / Peter Muysken. – Cambridge : CUP, 2000.
4. Shi Youwei. Chinese Loanwords / Youwei Shi. – Beijing : Commercial Press, 1991:1. – 248 p.
5. Wang Li. Chinese Language History / Li Wang. – Beijing : Kunlun Press, 2000. – 289 p.

А. В. Бєляєва,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

УДК 81-115:81'367.625
DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-13-16

КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ОСВІТА: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВ-ВЕРБАЛІЗАТОРІВ

Статтю присвячено зіставному аналізу дієслів, які вербалізують концепт ОСВІТА, в англійській, французькій, українській та російській мовах. Досліджується семантика дієслів-вербалізаторів студійованого концепту в зіставлюваних мовах. Аналіз виявляє когнітивні моделі, які лежать в основі концептуалізації процесу отримання та надання освіти. Дослідження демонструє, що концепт ОСВІТА в мовах зіставлення моделюється за аналогією до даних чуттєвого досвіду як елемент динамічних або статичних ситуацій.

Ключові слова: концепт, вербалізатор, агент, пацієнс, зіставний аналіз.

КОГНИТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ВЕРБАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА ОБРАЗОВАНИЕ: СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЛАГОЛОВ-ВЕРБАЛИЗАТОРОВ

Статья посвящена сопоставительному анализу глаголов, которые вербализуют концепт ОБРАЗОВАНИЕ, в английском, французском, украинском и русском языках. Исследуется семантика глаголов-вербализаторов изучаемого концепта в сопоставляемых языках. Анализ выявляет когнитивные модели, которые лежат в основе концептуализации процесса получения и предоставления образования. Исследование позволяет сделать вывод, что концепт ОБРАЗОВАНИЕ в языках сопоставления моделируется по аналогии с данными чувственного опыта как элемент динамических или статических ситуаций.

Ключевые слова: концепт, вербализатор, агенс, пациент, сопоставительный анализ.

COGNITIVE MECHANISMS OF THE CONCEPT EDUCATION: CONTRASTIVE ANALYSIS OF VERBS DENOTING THE CONCEPT

The article focuses on the comparative analysis of the verbs denoting the concept EDUCATION in English, French, Ukrainian and Russian. The paper investigates the semantics of the verbs representing the concept under analysis. The study looks into the semantics of key verbs denoting the concept EDUCATION in the English, French, Ukrainian, and Russian languages using the methodology of cognitive and applied grammar. Within the framework of this approach key verbs denoting a concept are analyzed on three levels: phenotype level (syntactic relations), genotype level (predicate schemes), cognitive level (semantic-cognitive schemas). Since verbs denoting the concept EDUCATION are polysemous, at every level of the analysis verbs are seen as the sum of individual meanings, each of which is later used to create an invariant. Semantic-cognitive schemas of the verbs represent them as parts of the dynamic, kinematic or static situations. Description of the meaning is carried out by means of logical primitives that constitute the formal metalanguage. Analysis of verbs that denote the concept EDUCATION in the languages under analysis demonstrates that the process of conceptualization of education appeals to the sensory experience, including visual perception and spatial orientation. Conceptualization of education relies on two major models: dynamic model that is observed in English and French, and kinematic model established in Ukrainian and Russian.

Key words: concept, agent, patient, comparative analysis.

Вивчення концептів як компонентів національних мовних картин світу висувається на одне з пріоритетних місць в когнітивістиці. Особливої актуальності набуває зіставне вивчення вербалізації уявлень мовців про цінності суспільства, роль та ставлення до яких лежить в основі визначення культурного типу спільноти. Однією з провідних цінностей суспільства нового інформаційного типу сьогодні стає освіта [4; 5]. Вивчення феномена освіти в лінгвістичному аспекті представлено переважно аналізом педагогічного дискурсу та терміносистеми педагогіки [2; 8]. **Актуальність** дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на опис вербалізованих фрагментів картин світу представників різних соціумів, а також відсутністю зіставного дослідження, яке дозволило б виявити універсальні та специфічні механізми вербалізації концепту ОСВІТА як елементу різних національних мовних картин світу.

Об'єктом дослідження є концепт ОСВІТА вербалізований засобами англійської, французької, української та російської мов. **Предмет** аналізу становлять когнітивні моделі, які лежать в основі ключових дієслів на позначення концепту ОСВІТА в мовах зіставлення.

Мета дослідження полягає у визначенні спільних і диференційних рис вербалізації концепту ОСВІТА дієсловами англійської, французької, української та російської мов. **Завдання** дослідження – виявити універсальні та національно-специфічні закономірності концептуалізації уявлень про освіту. **Матеріал** дослідження становлять дієслівні лексеми-вербалізатори концепту ОСВІТА: *educate* (англ.), *(s')éduquer* (франц.), *освічувати(ся)* (укр.), *образовать(ся)* (рос.). Джерелом матеріалу слугували тлумачні словники англійської, французької, української та російської мов.

В межах семасіологічного підходу до вивчення вербалізованого концепту здійснюється аналіз імені відповідного концепту та його похідних. Концепт ОСВІТА в досліджуваних мовах є лексикалізованим, уявлення мовців про освіту відображено основних частинах мови, які виявляють дві спільні канонічні характеристики представлення освіти: 1) об'єктність, представленість концепту ОСВІТА в іменниках як виокремлено, цілісного об'єкту; 2) ознаковість, що конкретизується в дієсловах-вербалізаторах концепту ОСВІТА.

В сучасних дослідженнях з когнітивної лінгвістики підкреслюється роль аналізу дієслів у вивченні концептів [3, с. 85]. Аналіз семантики ключового дієслова на позначення концепту ОСВІТА в досліджуваних мовах здійснюється з використанням методології когнітивної та прикладної граматики Розглянемо дієслова-вербалізатори концепту ОСВІТА докладніше: *educate* (англ.), *(s')éduquer* (франц.), *освічувати(ся)* (укр.), *образовать(ся)* (рос.). [9; 11].

В межах запропонованого підходу лексема аналізується на трьох рівнях: 1) рівні фенотипу (синтаксичні схеми), 2) рівні генотипу (схеми предикатів), 3) когнітивному рівні (семантико-когнітивні схеми) [9, с. 32]. Дослідники вказують на те, що дієслова є переважно багатозначними, тому на кожному з рівнів розглядається не дієслово як “ціле”, а кожне з його значень, з яких потім виводиться інваріант [9, с. 29].

В англійській мові на рівні фенотипу інваріантом синтаксичних схем окремих значень дієслова *educate* є поєднання дієслова з підметом та непрямим (без)прийменниковим додатком: N1 + V + (Prep) + N2. Схеми предиката представляють агенса (х) та пацієнса (у) дії. Агенс та пацієнс можуть належати до різних семантичних типів: індивідуальні сутності, неподільні сутності, процеси та діяльність.

В англійській мові в якості агенса предиката дієслова *educate* (англ.) можуть виступати одиниці на позначення особи та процесу: *They educate their children by tutors* [14, с. 723], *Psychoanalysis has educated our sensibilities* [14, с. 723]. Пацієнсом

дії може бути жива істота, частина організму, змінюваний атрибут особи: *They educate a dog to sit and beg* [14, с. 723], *It's necessary to try to educate one's palate* [14, с. 723], *One of the most important arenas for the exercise of intelligence in purging and educating our values* [14, с. 723], *Manufacturers educate people to desire homes that are more attractive and livable* [14, с. 723].

Семантико-когнітивні схеми значень дієслова представляють його як частину динамічних, кінематичних, статичних ситуацій. Опис значення здійснюється за допомогою логічних примітивів, що становлять формальну метамову. Семантико-когнітивна схема значення окремого слова не є унікальною, лише йому властивою конструкцією, схеми можуть повторюватись для різних значень слів та навіть різних слів. Примітиви, що входять до складу семантико-когнітивних схем, пов'язані з зоровим сприйняттям, просторовими орієнтаціями та інтенціональністю [7, с. 32]. Включеність дієслова до динамічної чи кінематичної ситуації не залежить від семантичного типу агенса, наприклад, конструкції з агенсом-особою можуть належати до кінематичних, динамічних та статичних ситуацій.

В динамічній ситуації агенс самостійно виконує та контролює дію (часто маючи певну мету). Наприклад, *Educating the leaders in the wisdom of a change* [14, с. 723]:

SIT dynamique = x CONTR(x FAIRE TELEO SIT1[y]- -CHANG- -> SIT2 [y])

SIT 1 [y] = [$\leq n$ ([y]poss inf 1) >] & [$\leq x$] poss inf 1 >] & [$\leq c$ (y) = c >]

SIT 2 [y] = [$\leq y$] poss inf 1 >] & [$\leq C$ (y) $\neq b$ >]

В наведеному прикладі сутність *x* має здатність змінити ситуацію та контролювати ці зміни маючи певну мету (*x* є агенсом). Зміна стосується сутності *y*: з ситуації, в якій в неї не було інформації, яку мала сутність *x*, та в якій вона вела себе певним чином (*c*), *y* переходить до ситуації, в якій вона володіє інформацією та більше не веде себе способом *c* приймаючи манеру поведінки, продиктовану *x*.

В кінематичній ситуації агенс самостійно не виконує дію та не може контролювати зміни, до яких дія призводить. Наприклад, *One of the most important arenas for the exercise of intelligence in purging and educating our values* [14, с. 723]:

SIT cinématique = x CAUSE (SIT1[y]- -CHANG- -> SIT2 [y])

SIT 1 [y] = [$\leq y$] poss P1 >]

SIT 2 [y] = [$\leq y$] poss P2 >] [P2 $\in$ P1]

В наведеній схемі сутність *x* призводить до змін у ситуації, в якій знаходиться сутність *y*. *X* не виступає діючим агенсом, не може самостійно виконати чи контролювати дію. Сутність *y* переходить зі статичної ситуації, в якій у неї була певна властивість (*P1*) до статичної ситуації, в якій *y* має нову властивість (*P2*). Властивість *P2*, в свою чергу, включає *P1* як складову частину, тобто є наступним етапом розвитку *P1*.

Семантико-когнітивні схеми дозволяють розрізняти просторові та не просторові значення дієслова в залежності від характеру зміни ситуації, в якій знаходиться пацієнс. Остання може виступати як збереження, модифікація, як зміна стану (не просторові значення) та як рух в просторі і часі (просторові значення).

В англійській мові лексема *educate* має переважно не просторові значення, тобто носії мови концептуально представляють освіту як процес модифікації агенсом рис, властивостей, характеристик пацієнса. Єдиний виняток становить використання дієслова *educate* як фразового дієслова в поєднанні з прийменником *up*. Атракція семи "вгору" як складової частини значення прийменника *up* дає можливість розглядати значення фразового дієслова як позначення руху пацієнса в часі та просторі з нижчого рівня локації до її більш високого рівня (як локація виступає соціальною шаблоном). Значення дієслова *educate* в систематизованому вигляді можуть бути представлені у вигляді схеми (див. Схема 1).

Таким чином, в дієсловах англійської мови концепт ОСВІТА в узагальненому вигляді репрезентовано як процес цілеспрямованого контрольованого впливу однієї особи на іншу живу істоту (особу чи тварину) як ціле, чи окремі її риси (властивості або атрибути). В основі концептуалізації уявлень про освіту лежать дані чуттєвого досвіду. Під останнім маються на увазі просторові орієнтації та зорове сприйняття. Так, дієслова на позначення процесів надання освіти в англійській мові навіть в не просторових значеннях зберігають уявлення носіїв мови про вплив агенса на характер або траєкторію руху (розвитку) пацієнса.

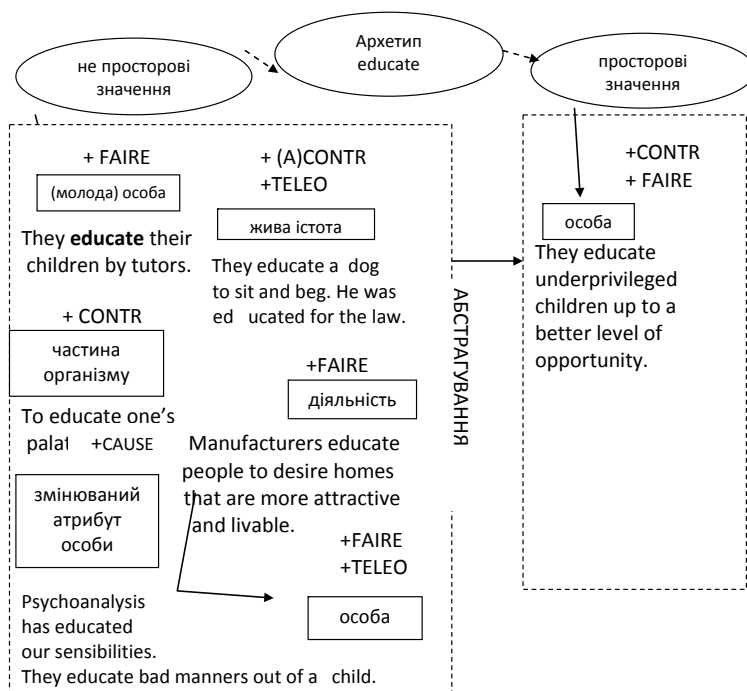

Схема 1. Дієслівна репрезентація концепту ОСВІТА в англійській мові

У французькій мові на рівні фенотипу інваріантом синтаксичних схем дієслів *éduquer* та *s'éduquer* є поєднання відповідного дієслова з підметом та непрямим додатком: N1 + V + N2.

Схеми предиката дієслова *éduquer* представляють агенса (x) та пацієнса (y) дії. У французькій мові агенсом предиката можуть виступати лише одиниці на позначення особи *Je suis las de feindre d'éduquer quelqu'un* [12, с. 578]. Пацієнсом дії може бути (молода) особа *Il éduque bien son fils* [DF, с. 417] та частина організму *Il a éduqué sa voloner par la vie rude* [10, с. 417]. Семантико-когнітивні схеми значень дієслова *éduquer* представляють його як частину динамічних ситуацій. Прикладом використання значення дієслова в динамічній ситуації слугує таке речення: *Il éduque bien son fils* [10, с. 417].

SIT dynamique = x CONTR(x TELEO (SIT1[y] - -CHANG- → SIT2 [y]))

SIT 1 [y] = [< y REP e 1 = e >]

SIT 2 [y] = [< y REP e 2 = e' ≠ e >]

Значення: Сутність x має здатність змінити ситуацію та контролювати ці зміни (x є агенсом). Дія x впливає на сутність y, остання переходить з ситуації в якій вона знаходилась у певному стані (e 1 = e), до ситуації, в якій вона знаходиться в новому, відмінному від попереднього стані (e 2 = e' ≠ e) та змінює властиві їй риси (див. Схема 2).

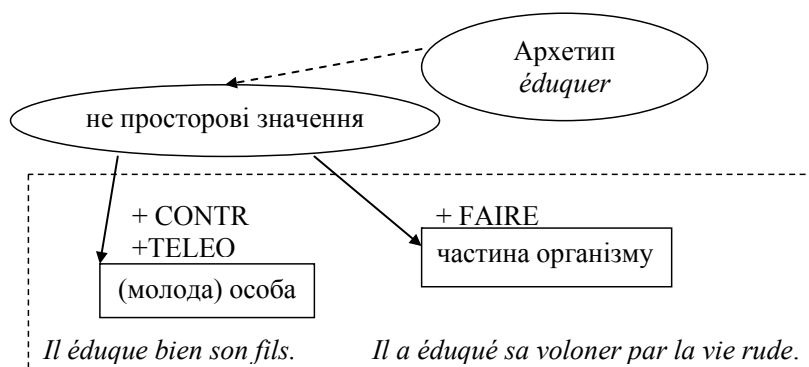

Схема 2. Дієслівна репрезентація концепту ОСВІТА у французькій мові

В українській мові дієслово *освічувати* (та *освічуватися*) є застарілими і збереглося в єдиному значенні: *освічувати* – “дбати про чию-небудь освіту” [1, с. 682], *освічуватися* – “ставати освіченим” [1, с. 682].

Синтаксична схема: N1 + V + N2

Схема предиката: ОСВІЧУВАТИ (y) (x) (y = (молода) особа)

Семантико-когнітивна схема:

SIT dynamique = x (A)CONTR(x TELEO (SIT1[y] - -CHANG- → SIT2 [y]))

SIT 1 [y] = [< y REP e 1 = e >]

SIT 2 [y] = [< y REP e 2 = e' ≠ e >]

ACONTR [x] = [y]

Значення: Сутність x має здатність змінити ситуацію та контролювати ці зміни (x є агенсом). Дія x впливає на сутність y, остання переходить з ситуації в якій вона знаходилась у певному стані (e 1 = e), до ситуації, в якій вона знаходиться в новому, відмінному від попереднього стані (e 2 = e' ≠ e) та змінює властиві їй риси. У випадку, коли сутність x здійснює самоконтроль (ACONTR) сутності x та y співпадають ([x] = [y]), тобто x змінює власний стан.

В російській мові дієслово *образовать* також є застарілим моносемантом: *образовать* – “дать образование” [6, с. 436]. *Пятерых сыновей вырастил, образовал* [6, с. 436].

Синтаксична схема: N1 + V + Prep + N2

Схема предиката: ОБРАЗОВАТЬ (y) (x) (y = (молода) особа)

Семантико-когнітивна схема:

SIT dynamique = x CONTR(x TELEO (SIT1[y] - -CHANG- → SIT2 [y]))

SIT 1 [y] = [< y REP e 1 = e >]

SIT 2 [y] = [< y REP e 2 = e' ≠ e >]

Значення: Сутність x має здатність змінити ситуацію, хоча x не виконує дію самостійно (x не є агенсом). Дія x впливає на сутність y, остання переходить з ситуації в якій вона знаходилась у певному стані (e 1 = e), до ситуації, в якій вона знаходиться в новому, відмінному від попереднього, стані (e 2 = e' ≠ e) та змінює властиві їй риси (Див. Схема 3, Схема 4).

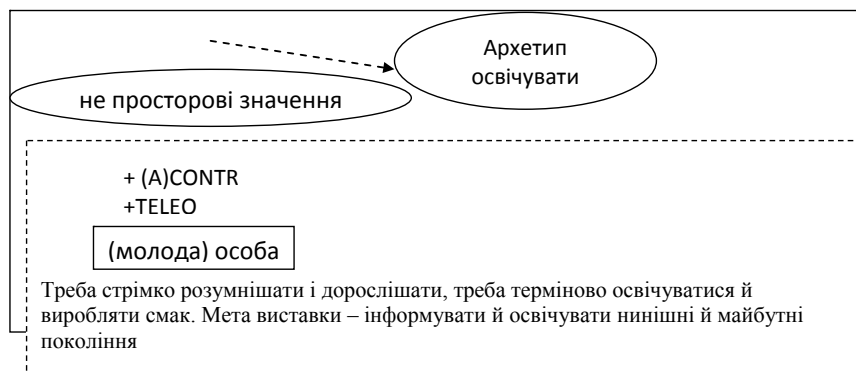
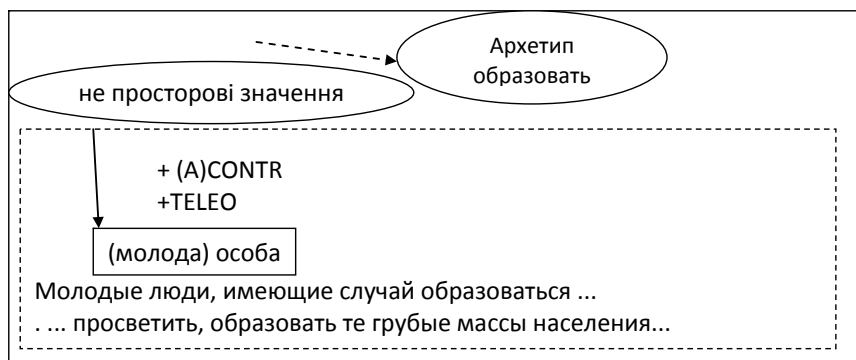

Схема 3. Дієслівна репрезентація концепту ОСВІТА в українській мові

Схема 4. Дієслівна репрезентація концепту ОСВІТА в російській мові

Аналіз дієслівних лексем-вербалізаторів концепту ОСВІТА в досліджуваних мовах дає змогу зробити **висновки**, що концептуалізація процесу освіти апелює до даних чуттєвого досвіду, зокрема зорового сприйняття та просторової орієнтації. Було виявлено дві моделі концептуалізації надання освіти: динамічну, яка представлена в англійській та французькій мовах, і кінематичну – в українській та російській мовах. Відповідно до динамічної моделі дієслова на позначення процесів надання освіти відбивають уявлення мовців про надання та отримання освіти як рух та зміну стану суб'єктом дії. Когнітивна репрезентація отримання освіти відбувається за схемою, за якою проходить усвідомлення процесів та результатів механічного впливу на фрагменти навколишньої дійсності та переміщення в просторі. Результати концептуалізації освіти в межах кінематичної моделі спирається на когнітивну схему керованого цілеспрямованого впливу. Спільним для аналізованих мов є представлення концепту ОСВІТА як процесу цілеспрямованого контрольованого впливу однієї особи на іншу живу істоту як ціле, чи окремі її риси.

Результати дослідження відкривають **перспективи** для подальшого вивчення параметрів реалізації концепту ОСВІТА в різних типах дискурсу, заслуговує на увагу виявлення контекстуально зумовлених модифікацій концепту ОСВІТА.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 / [ред.-уклад. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1427 с.
2. Кабаченко Е. Г. «На учебном фронте»: метафора в идиостиле А. С. Макаренко / Е. Г. Кабаченко // Лингвистика : Бюллетень Уральского лингвистического общества. – Екатеринбург : Изд. центр Уральского лингвистического университета, 2004. – Т. 14. – С. 147–155.
3. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения / Галина Ивановна Кустова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 472 с.
4. Розин В. М. Философия образования : этюды-исследования / Вадим Маркович Розин. – М. ; Воронеж : Изд-во Московского психолого-социального ин-та, 2007. – 574 с.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие для студ., аспирантов и соискателей по специальности «Лингвистика и межкультур. коммуникация» / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 261 с.
6. Толковый словарь русского языка : [в 4 томах] / [сост. В. В. Виноградов; под ред. Д. Н. Ушакова]. – Москва : Терра-Кн. клуб, 2007.
7. Храковский В. С. Диатеза и референтность (к вопросу о соотношении активных, пассивных, рефлексивных и реципрокных конструкций) / В. С. Храковский // Залоговые конструкции в разноструктурных языках : сб. науч. трудов. – Л. : Наука, Ленингр. отделение, 1981. – С. 5–38.
8. Cameron L. Metaphor in educational discourse / Lynne Cameron. – New York, London : Continuum International Publishing Group, 2003. – 294 p.
9. Desclés J-P. Sémantique cognitive de l'action : Contexte théorique / J-P. Desclés, V. Flageul, Ch. Kekenbosch, J-M. Meunier, J-F. Richard // Langages. – 1998. – № 132. – P. 28–47.
10. Dictionnaire du français vivant / [ed. M. Davau, M. Cohen]. – Nouv. ed. entierement rev. et augm. – Paris : Bordas, 1979.
11. Djiova B. Modélisation informatique d'une base de connaissances lexicales : thèse de doctorat : Discipline Informatique Linguistique [Electronic source] / Brahim Djiova. – Paris, 2000. – 375 p. – Access : <http://lalic.paris-sorbonne.fr/PUBLICATIONS/theses.php>. – Заголовок з екрану.
12. Larousse Lexis: Dictionnaire de la langue française. – Paris : Librairie Larousse, 1975. – 2110 p.
13. Webster's third new international dictionary of the English language : unabridged / [ed. Ph. B. Gove]. – Springfield, Massachusetts : G. & C. Merriam, 1961. – 2662 p.

М. В. Бойчук, В. М. Бойчук,

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Національна академія внутрішніх справ, м. Київ

УДК 81'272:004.1.01

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-17-19

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКОВИХ НЕОЛОГІЗМІВ, УТВОРЕНИХ НЕПРОДУКТИВНИМИ СПОСОБАМИ СЛОВОТВОРЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ)

У статті досліджуються структурно-семантичні особливості неологізмів, утворених непродуктивним способом словотворення, у складі заголовків сучасних інтернет-видань. Серед непродуктивних способів виділяємо аналогію, універбацію, редеривацію, телескопічність, контамінацію і запозичення.

Ключові слова: неологізм, заголовок, інтернет-видання, словотворення, непродуктивний спосіб.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАГЛОВОЧНЫХ НЕОЛОГИЗМОВ, ОБРАЗОВАННЫХ НЕПРОДУКТИВНЫМИ СПОСОБАМИ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ЯЗЫКА СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕРНЕТ-ИЗДАНИЙ)

В статье исследуются структурно-семантические особенности неологизмов, образованных непродуктивным способом словообразования, в составе заголовков современных интернет-изданий. Среди непроизводительных способов выделяем аналогию, универбацию, редеривацию, телескопичность, контаминацию и заимствования.

Ключевые слова: неологизм, заголовок, интернет-издания, словообразование, непродуктивный способ.

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF HEADLINE NEOLOGISMS CREATED BY UNPRODUCTIVE WAYS OF WORD FORMATION (BASED ON THE LANGUAGE OF MODERN INTERNET PUBLICATIONS)

The article deals with the structural and semantic features of neologisms, created by unproductive way of word formation, in the headlines of today's Internet media. Linguistic analysis reveals the following non-productive ways of word formation. These are analogy, univerbation, redervation, "telescope pattern", contamination and borrowing.

Neologism analogy is defined as the appearance of new words by distributing a certain word creative model. The analogy is a great source for expressiveness of innovations but there occur much formal irregularities, especially in patterns of derivatives forms.

Univerbation is defined as phenomenon of secondary nomination dealing with the transformation of steady two-word name into synonymous word-univerb, mostly stylistically marked. This derivational method reveals the semantic equivalence between the basic word combination and the derivative. Very often in journalism phenomenon of univerbation has much to do with redervation which is the rejection of initial or final morphemes of a word resembling by its phonemic structure the derivative word.

Contamination is a union of speech (nominative) units or parts thereof on the basis of structural, functional or associational proximity which leads to the creation of a new language (nominative) unit.

Key words: neologism, headline, online edition, word formation, unproductive way.

Сучасні глобалізаційні зміни в житті українського соціуму і нестримний розвиток інноваційних технологій, особливо з початком нового тисячоліття, незмінно призводять до поглиблення протиріччя між наявними мовними засобами як універсальними інструментаріями спілкування й зростаючими комунікаційними й номінативними потребами носіїв мови, у чому спостерігаємо вияв законів діалектики. Мова як унікальне соціальне явище і духовно-ментальна субстанція природно реагує на такі виклики і намагається якнайповніше задовольняти згадані виклики сьогодення у лінгвокреативній площині. Найпомітніше мовні зміни спостерігаємо на лексичному рівні, а відтак – дослідження, власне, інновацій у цьому сегменті мовної системи дозволяє робити наукові узагальнення і знаходити відповіді на численні актуальні питання сучасної мовознавчої науки.

Дериваційна система мови для удосконалення своєї форми і змісту використовує як власний, так і запозичений словотворчий потенціал, а задовольняючи потреби часу, мова, на переконання О. Сербенської, «оперативно мобілізує свої ресурси для творення великої кількості нових слів» [7, с. 119].

Сучасна українська неологічна наука, завдячуючи працям Г. М. Вокальчук, Н. Ф. Клименко, Ж. В. Колоїз, О. А. Стишова, О. О. Тараненка та багатьох інших, зробила значний внесок у загальну теорію мовознавства, крім того, у працях Г. М. Віняр, Л. В. Струганець, Г. М. Сюти, Д. В. Мазурик, О. М. Турчак, Т. В. Стасюк, К. В. Ленець та ін. детально описано семантико-словотвірну структуру неологічних утворень сучасної української мови.

Об'єктом нашого дослідження стали новотвори сучасних інтернет-видань, зокрема ті, які є складовими заголовкових комплексів. Зауважимо, що попередньо вже висвітлювалися формально-змістові характеристики неологічних одиниць, утворених продуктивними способами словотворення, напр. [3; 4] та ін. У пропонованій статті предметом розгляду є заголовкові неологізми, утворені непродуктивними способами, серед яких виділяємо аналогію, універбацію, редеривацію, телескопічність, контамінацію і запозичення.

Джерелами дослідження стали такі сучасні он-лайн видання, як «Українська правда», «Спротив», «Львів-пост», «День», «Ехо Кобиляк», «Мукачєво», «Франкова криниця», «Укрінформбюро» тощо.

Серед малопродуктивних способів формування структурного плану неологізмів у заголовках інтернет-видань своїм яскравим експресивним спрямуванням виділяється аналогія. О. Ахманова новотвірну аналогію визначає як «виникнення нового слова шляхом поширення певної словотвірної моделі» [2, с. 46]. Нова лексема виникає, використовуючи наявну форму, що виступає словотвірним зразком: *лібераст* (УП, 12. 05. 11), *федераст* (УП, 01. 08. 07), *довбодзьоби* (УП, 01. 02. 11), *Аль-Коляда* (С, 10. 02. 11), *Tabula russa* (УП, 13. 09. 04), *бізморди* (УП, 02. 08. 07; 09. 08. 07; 17. 09. 07; 01. 12. 09), *холодомор* (УП, 21. 12. 09), *Кучмастар* (УП, 10. 07. 02), *путінбачення* (ВЕ, 21. 08. 09), *політикантирон* (УП, 28. 04. 09), *ківалов(о)* (УП, 19. 02. 04), *потебень* (УП, 17. 02. 01), *Б'ЮТі* (УП, 14. 01. 02). Фактично можна говорити про навмисне зближення форми твірного і похідного слова: *багатоВікторність* (УП, 24. 06. 04) < *базатовекторність*. Подібні неологізми можуть мати варваричний характер: *AtmAsfera* (ЕХО, 16. 05. 11). Дериваційна дія полягає у трансформації бази в потрібному для автора напрямі. Такі зв'язки мають нерегулярний характер. Виявлено випадки, коли для оцінолізму, утвореного способом аналогії, прототипом виступила інша індивідуально-авторська одиниця, що з'явилася внаслідок помилки. Тоді для аналогічної деривації релевантна певна виразна риса обмовки (описки): *Ющенко подарував журналістам по два прапори (Новий креатифф Секретаріату)* (УП, 20. 08. 07).

Різновидом аналогії можна вважати графічну гру, при якій похідна одиниця містить як компонент частину (чи все) твірної, причому це зближення має графічне вираження (графемні окаяоналізми): *Джу(н)лія* (УП, 16. 09. 05) (< “Джулія (Юлія) і джунгли”), *По”Roshen”ko* (УП, 08. 12. 06) (< “Порошенко і “Roshen”), *політтехноЛОХи* (С, 21. 01. 11) (< “політтехнолог і лох”), *КРУКи над міськрадою* (ЛП, 20. 07. 10) (< “крук і КРУ (контрольно-ревізійне управління)”), *Юрій ЗМІрнов* (УП, 06. 11. 01) (< “Ю. Смирнов і ЗМІ (засоби масової інформації)”), *День ПРмоги* (УП, 16. 05. 11) (< “перемога і ПР (Партія регіонів)”), *ПАТологічна обмеженість* (УП, 26. 11. 08) (< “патологічний і пат”), *ПіднеВІЛЬНЕ ТБ* (УП, 06. 11. 07) (< “підневільний і вільний”). О. Турчак констатує, що цей особливий вид окаяональних одиниць характерний для мови преси 90-х років ХХ століття. Така гра з формою слів сприяє “підвищеній інформативності завдяки семантичній конденсованості” [12, с. 12]. Поряд з графічною грою виявлено поодинокі випадки графічної варіантності: *(у)мовна політика* (ЛП, 16. 11. 10). Такий прийом дозволяє поєднувати в межах одного знака два поняття, зближення яких творить обсяговий багаторегістровий образ.

Незначна частина неологізмів формується шляхом універбації. Універбація – це “явище вторинної номінації, що пов’язане з перетворенням двослівного стійкого найменування в синонімічне, здебільшого стилістично марковане, слово-універб” [5]. Універби передусім з’являються “у відповідних професійних чи соціальних сферах буття мовців – отже, у жаргонах” [9, с. 138]. В основі цього дериваційного способу лежить відношення семантичної еквівалентності між базовим словосполученням і похідною лексемою. Позицію основи такої новоствореної одиниці займає компонент твірної словосполучення, що виконує функцію атрибута, а роль субстантива перебирає на себе суфікс, наділений предметним значенням [6, с. 688]: *молодіжка* (УП, 12. 11. 01) (< “молодіжна збірна”), *есемеска* (ЛП, 08. 02. 11) (< “СМС-повідомлення”), *мажоритарка* (УП, 05. 11. 01; 10. 06. 03; 28. 02. 05; 05. 12. 09) (< “мажоритарний округ”), *пропорційка* (УП, 09. 03. 04) (< “пропорційна виборча система”), *парковка* (УП, 28. 02. 07) (< “паркувальний майданчик”), *кредитка* (ЛП, 18. 06. 09; УЗІ, 02. 03. 11) (< “кредитна картка”). Виявлені одиниці в основному утворені суфіксальним способом (використано традиційний суфікс -к-). Однак універбація може йти і шляхом редеривації: *шенген* (УП, 10. 04. 11) < *шенгенська віза*. Засвідчено окремі випадки, коли універбація поширюється і на власні назви: “*Чорноморка*” (УП, 20. 08. 10) < *ТОВ “Чорноморська телерадіокомпанія” (Сімферополь)*. Процес активізації згаданого способу в сучасній практиці публіцистичного текстотворення дослідники пояснюють впливом на нього розмовного стилю мови [10, с. 12].

Зрідка в аналізованих одиницях використовується редеривація, суть якої полягає у “відкиданні кінцевих або початкових морфем слова, яке за своєю фонемною структурою нагадує похідну лексему, але насправді такою не є” [10, с. 12]. Унаслідок редеривації з’являється одиниця, структурно простіша від базової: “*анти”фаши* (УП, 04. 03. 08), *антифа* (УП, 22. 04. 09) (< “антифашистський рух”), *нелегал* (УП, 03. 09. 04) (< “нелегальний”), *регіонал* (УП, 08. 12. 08; ФП, 12. 05. 11) (< “регіональний”), *неформат* (УП, 14. 02. 08) (< “неформатний”).

Контамінація – це “об’єднання мовних (номінативних) одиниць або їхніх частин на підставі структурної, функціональної або асоціативної близькості чи з певною комунікативною метою, що зумовлює творення нової мовної (номінативної) одиниці” [7, с. 251]. Серед досліджуваного матеріалу наявні кілька контамінованих телескопізмів: *бідонаміка* (УП, 06. 12. 06) (< “біда і економіка”), *янукономіка* (УП, 01. 11. 06) (< “Янукович і економіка”), *модерн-нова* (УП, 12. 04. 11) (< “модерний і новий”).

Відомо, що субстантивація – це перехід слів з інших частин мови до класу іменників. Вона виступає різновидом морфолого-синтаксичного способу словотворення. Поява неологізмів, утворених морфолого-синтаксичним способом, “зумовлена переважно позамовними чинниками, а почасти і внутрішньомовними, передусім законом економії мовної енергії, прагненням до експресивності” [11, с. 176]. Виявлені субстантивовані одиниці – це назви осіб. Багато з них сигналізують про ідеологічну належність “денотатів”, актуалізуючи корпоративні кольори або ж топонімічні характеристики: У “*Регіонах*” сміються, що *помаранчеві* стали невиїзними (УП, 20. 12. 07), *Як помаранчеві та біло-сині Майдан серед ночі ділили* (УП, 19. 09. 07), “*Донецькі*” задіяли в Україні ресурс страху (УП, 06. 11. 12), Між “*помаранчево-малиновими*” і “*помаранчево-блакитними*” (УП, 25. 05. 06). Решта називають внутрішні риси: “*Невпертий*” проти *непоступливого* (Д, 20. 05. 11), *Олександр Нукраш: Лист душевно-обдарованому* (УП, 21. 04. 11).

Інколи статусу окаяоналізмів набувають випадки спотворення форми певних лексем. Сюди належать слова чи словосполучення, що постали внаслідок обмовки чи помилки якоїсь публічної людини. Потім їх використано у ЗМІ зі стилістичною метою як своєрідна пародія: *PR і “Кровосісі” з “Тьмутаракані”*. (УП, 20. 04. 11) – (М. Азаров); *Азаров “асабісто” поїхав до Лукашенка. Перевірка на “вошивість”* (УП, 19. 05. 11) – (М. Азаров); *Чергова “хфальшишка” – зараз у справі Чорновола* (УП, 07. 02. 01) (особливості вимови Генпрокурора); *Баромерт...* підкаже, чи в тому напрямі вітер дме (МН, 24. 06. 11) (В. Янукович).

Спотворення можуть відбуватися в межах сталих сполук (*Папа прибув до України повчитися в “апостола Павлова”* (УП, 23. 06. 01) (обмовка Л. Кучми, замість “апостола Павла”).

Отже, проаналізовані одиниці, утворені непродуктивним способом, займають своє специфічне місце у системі номінацій і яскраво демонструють структурно-семантичні особливості заголовкових неологізмів.

Високий рівень технізації, глобалізації сучасного життя, активність політичних світових процесів, учасником яких так чи інакше виступає Україна, детермінують запозичення номінативних одиниць з мов, що ці процеси обслуговують. Наявний матеріал засвідчує, що основна маса запозичень припадає на англійську мову. Цей факт підтверджує констатовані лінгвістами положення, згідно з якими “яскравою рисою сучасної мовної ситуації є інтенсивне запозичення англіцизмів, що є характерним не тільки для української мови. Активізація процесу запозичення викликає перенасиченість англіцизмами текстів мас-медіа” [1, с. 5]. У плані лексико-граматичної класифікації це іменники: *рейдер* (УП, 23. 10. 06; 02. 12. 06; ЛП, 10. 06. 10), *офлайн-чат* (УП, 16. 11. 06), *конект* (УП, 08. 11. 01), *месидж* (УП, 20. 08. 07), *траниш* (ФП, 29. 04. 11), *фотошоп* (ФП, 13. 05. 11), *хакер* (ЛП, 07. 10. 08; ІБ, 21. 04. 09; ЕХО, 12. 05. 11), *спам* (ЕХО, 18. 05. 11), *тренд* (Д, 19. 05. 11), *банер* (УП, 02. 07. 01; 03. 09. 00), *саміт* (УП, 31. 05. 01), *софт* (УП, 26. 10. 01), *юзер* (УП, 31. 10. 01), *сервер* (МН, 30. 06. 11). Слова інших частин мови – рідкість: *імплементавати* (УП, 04. 11. 01). Але й вони стають твірними для породження іменників: *імплементація* (УП, 18. 06. 01).

Результати нашого дослідження засвідчують, що зрідка використовуються запозичення з інших мов: *інтифада* (УП, 07. 03. 01; ЛП, 24. 11. 09), *остарбайтер* (УП, 06. 08. 01), *беатифікація* (ЛП, 08. 05. 08), *міноритарій* (УП, 18. 10. 06).

Другу групу становлять запозичення з російської мови: *безпредел* (ЛП, 30. 07. 09), *мент* (ВЗ, 30. 06. 11), *заказуха* (УП, 18. 04. 01; 02. 04. 09), *пустышки* (УП, 30. 03. 11), *младореформатор* (УП, 07. 06. 01), *уголовщина* (УП, 30. 11. 06), *одобрямс* (УП, 25. 08. 10), *договорняк* (УП, 14. 07. 04; 24. 05. 05; 08. 06. 04; 14. 08. 10), *понса* (УП, 26. 07. 00), *прослушка* (УП, 19. 08. 03), *розводилівка* (УП, 21. 11. 02), *кришувати* (УП, 08. 12. 08). Запозичуватися можуть також сталі словосполучення

ня: *чсლობити* *царю* (УП, 24. 02. 11). Запозичення з російської мови стоять особібно, оскільки через написання кирилицею, а також білінгвістичність українців часто вони як запозичення не сприймаються: *дурдом* *Леоніда Кучми* (УП, 11. 12. 00). Причому якщо англійські етранжизми є загальноновними неологізмами, то росіянізми – виступають okazіоналізмами. Інакше кажучи, запозичення англійців – задоволення номінативних потреб, запозичення з російської – реакція на потреби зображальні.

Запозичені одиниці можуть функціонувати як варваризми (*PR* (УП, 02. 11. 01), *e-mail* (УП, 30. 09. 05), *WikiLeaks* (ІБ, 26. 12. 10), *Halloween* (УП, 29. 10. 01), *security* (УП, 21. 12. 00), *loser* (УП, 19. 05. 01), *prime-time* (УП, 30. 03. 01), *CinemaHall* (МН, 23. 06. 11), «*временщиков*» *Тимошенко* (УП, 08. 04. 09) або як змішані (з використанням варваричних і українізованих компонентів): *політweb* (УП, 08. 11. 01). Серед нових входжень в сучасну українську мову засвідчено також аббревіатури (*VIP* (УП, 01. 02. 11), *CTR* (УП, 03. 09. 00), *СЕЗ* (УП, 04. 12. 06), *бомж* (ЛП, 25. 09. 08) *компромат* (УП, 27. 06. 01) або й одиниці комбінованої структури: *Підготуватися до кишкової палички E. coli 0104* (ЛП, 21. 06. 11).

Крім значного корпусу зовнішніх, виявлено також внутрішні запозичення. До певної міри своєрідними внутрішніми неологізмами-запозиченнями можна вважати територіальні діалектизми, що виходять на загальноновний рівень і при відповідних умовах мають шанс закріпитися в узусі: *Віктор Морозов: Батяр – це елетанцький хуліган духу* (VL, 20. 04. 10), *Кайданки для п'яних шоферів* (ЛП, 20. 19. 11), *ошуст* (ЛП, 25. 10. 08). Поряд із запозиченням відбуваються трансформації у семантичній структурі такого слова: *Ошустів* не бракує (ЛП, 25. 10. 08), де *ошуст* – діал. “пройдисвіт”, однак паралельно відбувається переосмислення. І одиниця вже має значення “шахрай”.

Трапляються випадки неологізації архаїзмів *міліціант* (ФК, 20. 11. 09; ЛП, 08. 02. 11), *виш* (ЛП, 25. 01. 11), *есдек* (УП, 04. 04. 08).

Зрідка автори заголовків застосовують калькування: *дахувати* (ЛП, 08. 09. 09) < рос. крышевать, *ЦибуляМор'є* (УП, 03. 02. 10) < рос. лукоморье.

Дослідженням виявлено також явища хитання в граматичних параметрах, написанні й способі запозичення досліджуваних одиниць, що свідчить про живі процеси неологізації, а також унормування та кодифікації: *Колесніков стверджує, що “лоукости” самі не просяться в Україну* (УП, 05. 04. 11) // *З вересня з'явиться лоу-кост рейс до Валенсії*. (УП, 22. 04. 11); *блогер* (УП, 01. 04. 11) // *блоггер* (УБ, 11. 01. 11); *месідж* (УП, 05. 11. 08) // *месидж* (УП, 20. 08. 07); *дахувати* (ЛП, 08. 09. 09) // *кришувати* (УП, 08. 12. 08). Отже, англіцизми та росіянізми є основними запозиченнями у структурі заголовкових комплексів.

Таким чином, динаміка розвитку лексичного складу сучасної української мови дає змогу прослідкувати особливості дериваційної природи новотворів, що значною мірою зумовлюють процеси активізації та пасивізації словника, охарактеризувати неологічні утворення, які хоча й тяжіють до пасивного лексикону, однак виявляють яскраву стилістику, що є актуальним завданням для подальших неологічних студій.

Література:

- Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 “Українська мова”. Харків, 2005. – 20 с.
- Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / [авт.-состав. Ахманова О. С.]. – М., 1966. 543 с.
- Бойчук М. Семантичні неологізми у заголовках періодичних інтернет-видань // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Сер. № 8. – Філологічні науки (мовознавство). – Вип. 4 : зб. наук. пр. – Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. С. 48–54.
- Бойчук М. Суфіксальне словотворення неологізмів у заголовках періодичних інтернет-видань // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 20 (2). Рівне-Острогор : Видавництво національного університету «Острозька академія», 2012. – С. 96–100.
- Думчак І. М. Універбація в українській мові [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10. 02. 01 / І. М. Думчак. – Івано-Франківськ, 1998. 16 с. – URL: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/6464.html>
- Клименко Н. Ф. Універбація // Українська мова: Енцикл. / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. С. 688.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
- Сербенська О. К., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей / О. К. Сербенська, М. Й. Волощак. – К. : Просвіта, 2001. – 204 с.
- Старченко Я. С. Універбація й інноваційні універби в українських жаргонах / Я. С. Старченко // Лінгвістика. 2011. – № 1 (22). – С. 136–142.
- Стасюк Т. В. Відомі утворення: структурно-семантичні і функціонально-стилістичні аспекти у мові сучасної публіцистики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / Т. В. Стасюк. – Дніпропетровськ, 2005. – 18 с.
- Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів мас. інформації) [Текст]. / О. А. Стишов. – 2-е вид., переробл. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
- Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / О. М. Турчак. – Дніпропетровськ, 2005. 19 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

Д	–	День	http://www.day.kiev.ua
ЕХО	–	Ехо Кобеляк	http://exo.at.ua
ЛП	–	Львівська пошта	http://www.lvivpost.net
С	–	Спротив	http://sprotiv.org
УБ	–	Укрінформбюро	http://www.ukrinform.info
УП	–	Українська правда	http://www.pravda.com.ua/news
ФК	–	Франкова криниця	http://pidhirya.blogspot.com
МН	–	Мукачево	http://www.mukachevo.net

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ГІЛЛАРИ КЛІНТОН ТА ТЕРЕЗИ МЕЙ

У статті проаналізовано лексичні та стилістичні характеристики англомовного жіночого політичного дискурсу на матеріалах промов Гіллари Клінтон та Терези Мей. Визначено основні тематичні групи лексики, підраховано кількість окремих лексичних одиниць та виокремлено основні стилістичні засоби.

Ключові слова: політичний дискурс, вербальний, лексема, комунікативний намір, стилістичний засіб.

КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА ХИЛЛАРИ КЛИНТОН И ТЕРЕЗЫ МЭЙ

В статье проанализированы лексические и стилистические характеристики англоязычного женского политического дискурса на материалах выступлений Хиллари Клинтон и Терезы Мэй. Определены основные тематические группы лексики, подсчитано количество отдельных лексических единиц и выделены основные стилистические фигуры.

Ключевые слова: политический дискурс, вербальный, лексема, коммуникативное намерение, стилистическая фигура.

COMPARATIVE ANALYSIS OF POLITICAL DISCOURSE OF HILLARY CLINTON AND THERESA MAY

The article deals with the analysis of lexical and stylistic characteristics of English women's political discourse on the materials of Hillary Clinton and Theresa May's speeches. The authors group the analyzed vocabulary by semantic criteria, calculate the number of relevant vocabulary items, and analyze the stylistic devices applied.

Key words: political discourse, verbal, vocabulary item, communicative intention, stylistic device.

Постановка проблеми. За допомогою вербальних засобів політики здійснюють вплив на адресата та ведуть боротьбу за владу. Надзвичайно важливе значення для реалізації інтенцій у політичному дискурсі мають семантичні та стилістичні засоби, що покликані зробити політичну комунікацію успішною. Жіночий політичний дискурс здебільшого відрізняється від чоловічого, але постає питання, які відмінності характерні для дискурсу окремих жінок-політиків, тому у статті робиться спроба порівняльного аналізу засобів вираження комунікативного наміру адресанта на матеріалах промов Гіллари Клінтон та Терези Мей.

Актуальність дослідження полягає в недостатній кількості компаративних досліджень англомовного жіночого політичного дискурсу та постійним поповненням вербальних засобів впливу на аудиторію у зв'язку з розвитком мови та різного виду змінами у суспільстві.

Зв'язок доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Результати, отримані шляхом аналізу політичних промов Гіллари Клінтон та Терези Мей, дають можливість визначити засоби впливу цих політиків на адресатів, які використовуються в тому чи іншому контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження політичного дискурсу в сучасній вітчизняній та зарубіжній науці у своїх працях викладають такі вчені як Т. А. ван Дейк, М. Фуко, Р. Барт, Ю. Хабермас, О. Л. Михалева, В. І. Карасик, М. В. Ільїн, О. І. Шейгал, О. М. Баранов, Г. Г. Почепцов. Серед останніх публікацій слід виділити монографію Міхальнової О. Л. «Політичний дискурс як сфера реалізації маніпулятивного впливу» [4] та статтю Козуб Л. «Мовні засоби впливу у сучасному англомовному політичному дискурсі» [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Стаття присвячується компаративному лексико-стилістичному аналізу промов Гіллари Клінтон та Терези Мей, що полягає у класифікації лексики на тематичні групи та аналізі стилістичних та лексичних засобів, використаних політиком.

Новизна роботи полягає в тому, що в ній шляхом комплексного компаративного аналізу описано лексичні та стилістичні характеристики політичних промов Гіллари Клінтон та Терези Мей, які раніше не були піддані такому аналізу.

Методологічне або загальнонаукове значення роботи визначається тим, що дослідження основних характеристик сучасного жіночого англомовного дискурсу на прикладі промов найвідоміших жінок-політиків Хіллари Клінтон та Терези Мей сприятиме полегшенню декодування іноді латентного змісту та покращенню розуміння прагматичних інтенцій адресанта.

Викладення основного матеріалу. Поняття політичного дискурсу наразі не має точного та чіткого визначення. Його вивченням займалися такі вчені як Т. А. ван Дейк, М. Фуко, Р. Барт, Ю. Хабермас. Серед вітчизняних та закордонних також слід також відзначити О. Л. Михальову, В. І. Карасика, М. В. Ільїна, О. І. Шейгал, О. М. Баранова, Г. Г. Почепцова.

В минулому столітті питанням політичного дискурсу зацікавився Джордж Оруел, який і звернув увагу на політичний потенціал мови. У своїй статті «Politics and English Language» він аналізує, яким чином мова може бути використана для маніпулювання свідомістю і думкою людей, і, за його словами, «усний та письмовий політичний дискурс в значній мірі є захистом того, що не можна захистити чи довести» [7].

На думку, В. Маслової, політичний дискурс – це вербальна комунікація у певному соціально-психологічному контексті, в якому мовець та адресат виконують певні соціальні ролі згідно їхньої участі у політичному житті, яке і є предметом комунікації [3].

Для вдалого досягнення своєї інтенції адресант-політик повинен передбачити адресата, це дає змогу правильно побудувати композицію дискурсу, врахувати тип інформації та оцінний аспект. Політику, який хоче досягти бажаного прагматичного ефекту, слід ретельно продумувати композицію промови та її наповнення. Н. П. Карпчук вважає, що «для досягнення комунікативного ефекту політик-адресант, формулюючи конкретне висловлювання, змушений вирішувати водночас проблеми побудови моделі адресата, моделювання власних відносин із адресатом та прогнозування його реакцій» [1].

На основі аналізу 7 політичних промов Гіллари Клінтон [9] та 8 політичних промов Терези Мей [10] можна зробити висновок, що двоє жінок-політиків звертають значну увагу на питання свободи, демократії, моральних цінностей, захисту прав громадян та расової рівності. Серед лексичних одиниць цієї тематики можна виділити *democracy* (10 одиниць), *freedom* (13 одиниць), *dignity* (9 одиниць), *rights* (28 одиниць), *change* (19 одиниць), *values* (23 одиниці). Найуживанішим став іменник *country*, який політиками вживається аж 124 рази.

До прикладу, у своїй промові після поразки на виборах, Гіллари Клінтон наголошує, що американська мрія стосується всіх: «For people of all races, and religions, for men and women, for immigrants, for LGBT people, and people with disabilities. For everyone» (Г. Клінтон).

На рівності серед громадян наголошує також Тереза Мей в своїй першій промові на посаді прем'єр-міністра: *«It means that we believe in a Union not just of the nations of the United Kingdom, but between all of our citizens. Every one of us, whoever we are and wherever we are from»* (Т. Мей).

Про потенціал своєї країни політики говорять, використовуючи слова *opportunities* (15 одиниць), *future* (38 одиниць), *dream* (13 одиниць): *«I say to secure that brighter and better future for us»* (Т. Мей).

Щоб висловити свої сподівання та очікування, Г. Клінтон та Т. Мей використовують фрази *I believe* (8 одиниць) та *I hope* (7 одиниць): *«I hope you will hear this – I have, as Tim said, I have spent my entire life fighting for what I believe in»* (Г. Клінтон).

Жіночому політичному дискурсу властиве порушення проблем гендеру, прав і свобод людини та жінки, прагнення до миру [8]. Тому великого значення як Г. Клінтон, так і Т. Мей надають правам та ролі жінок у суспільстві, іменник *women* зустрічається в них аж 108 разів: *«After all, women represent half of humanity, and we do have a fundamental right to participate in the decisions that shape our lives»* (Т. Мей).

Часто у своїх промовах Г. Клінтон та Т. Мей вживають слово *violence*, говорячи про ситуацію в країні, ставлення до людей, а також, згадуючи про своїх опонентів. *«There is too much violence and hate in our country. And we see it in the violence that Donald Trump encouraged»* (Г. Клінтон); *«At a time when sexual violence continues to be used»* (Т. Мей).

Особливу увагу слід приділити слову *together*, яке політики у своїх промовах використовують 43 рази. Однак, слід зауважити, що Г. Клінтон використовує слово *together* посилаючись на народ: *«Let's hold together in the face of our challenges...»* (Г. Клінтон), а Т. Мей – вживаючи слово *together* говорить зазвичай про свою команду: *«That will be the mission of the government I lead, and together, we will build a better Britain»* (Т. Мей).

Г. Клінтон та Т. Мей часто використовують термінологічну лексику, яка класифікується на:

1) власне політичну (68 одиниць): *the Congress* (Г. Клінтон), *the White House* (Г. Клінтон), *the administration* (Г. Клінтон), *absolute majority* (Т. Мей), *block voting* (Т. Мей);

«...120 retired generals and admirals to Congress and the administration, urging the Congress and the White House not to retreat from these programs, which represent our values» (Г. Клінтон);

2) економічну (29 одиниць): *trade deals* (Т. Мей), *national budget* (Т. Мей), *middle class* (Г. Клінтон), *economic growth rate* (Т. Мей), *price floor* (Г. Клінтон);

«...and we will be free to strike trade deals with old friends and new partners all around the world» (Т. Мей);

3) суспільну (48 одиниць): *citizenship* (Г. Клінтон), *self-education* (Т. Мей), *bureaucrats* (Т. Мей), *state schools* (Г. Клінтон), *university students* (Г. Клінтон);

«...wants to revoke the citizenship of 4 million Americans born in this country to immigrant parents...» (Г. Клінтон);

Велике значення має використання займенникових форм, а особливо займенників першої особи множини. За допомогою цього прийому політик завоює прихильність аудиторії. Порівнюючи використання займенникових форм, ми помітили, що Г. Клінтон вдається до надмірно частого використання займенника *we*, цим самим представляє себе частиною народу та наголошує, що лише консолідація зусиль дасть результати: *we worked so hard for, we wanted, we owe, we spent, we believe, we thank, we fight, we need* (Г. Клінтон). Також вона використовує займенник *our*: *our country, our campaign, our constitutional democracy, our nation* (Г. Клінтон). Натомість Тереза Мей, якщо і вживає займенник *we*, то, зазвичай, лише посилаючись на свою політичну команду: *«...we will do everything we can, we will make Britain a country»* (Т. Мей). Говорячи про майбутні плани та справи, Т. Мей використовує займенник *I*, що ідентифікує її як політика, який готовий брати на себе відповідальність: *I plan to lead, I want to address, the government I lead, since I became, I am not prepared to let them, I will move a motion* (Т. Мей). Г. Клінтон, в свою чергу, не заявляє так гучно про себе.

Характеристикою жіночого політичного дискурсу є надмірне вживання ввічливих фраз та висловлювання подяки присутнім. На лексичному рівні це відображається у використанні лексеми *thank*. Вживання надмірної кількості ввічливих фраз спостерігається здебільшого в Г. Клінтон, яка кожен свою промову починає з слів подяки: *«Thank you. Thank you all very much. Thank you so much. A very rowdy group. Thank you, my friends. Thank you. Thank you so very much for being here»* (Г. Клінтон). Тереза Мей в цьому плані стриманіша: *«Thank you for that welcome everybody and it's fantastic to be...»* (Т. Мей).

На відміну від Т. Мей, Г. Клінтон вдається до використання запитань, які мають на меті привернути увагу адресатів та змусити їх задуматися над проблемою самостійно. До прикладу, Г. Клінтон запитує слухачів: *«Why are drug addiction and suicide on the rise in parts of our country?»* (Г. Клінтон); *«Why would someone running for President want to do that?»* (Г. Клінтон). Ці питання вона залишає риторичними, на розсуд людей.

Щодо використання цитат, то до цього прийому часто вдається Г. Клінтон. В одній із промов вона посилається на А. Лінкольна: *«Remember, he said, 'A house divided against itself cannot stand. I believe this government cannot endure permanently half slave and half free. I do not expect, 'he went on, 'The Union to be dissolved; I do not expect the house to fall. But I do expect it will cease to be divided. It will become all one thing or all the other. '»* (Г. Клінтон). Використання цитат авторитетних людей підвищує рівень довіри до політика, який їх цитує.

Жінки-політики дуже часто вдаються до використання стилістичних засобів, які додають нових барв до того, що вони говорять.

Серед стилістичних засобів, якими послуговуються жінки-політики, можна виділити епітети, метафори, анафори, епіфори, антитези, паралельні конструкції, алюзії, метонімії, гіперболи. Однією з особливостей жіночого політичного дискурсу є вживання евфемізмів. Однак, в досліджених промовах, Г. Клінтон та Т. Мей висловлюються прямо, без завуальювання: *«...he has spoken to a city in mourning after a mass shooting»* (Г. Клінтон).

Яскравою рисою промов Т. Мей є використання анафоричних паралельних конструкцій, якими вона привертає більшу увагу адресатів до проблеми та створює сильніше емоційне навантаження: *«If you are a woman, you will earn less than a man. If you suffer from mental health problems, there's not enough help to hand. If you're young, you'll find it harder than ever before to own your own home»* (Т. Мей).

Цікавим прикладом паралелізму, в якому Т. Мей поєднала анафору та епіфору, є момент, коли вона говорить про плани своєї партії: *«When we take the big calls, we'll think not of the powerful but you. When we pass new laws, we'll listen not to the mighty, but you. When it comes to taxes we'll prioritize not the wealthy, but you. When it comes to opportunity, we won't entrench the advantages of the fortunate few. We will do everything we can to help anybody, whatever your background, to go as far as your talents will take you»* (Т. Мей). Багаторазове вживання *but you* створює сильний психологічний ефект на адресата, переконує його в тому, що влада ставитиме на перше місце саме його інтереси.

Г. Клінтон також вдається до прийому паралелізму, але рідше ніж Т. Мей: «*My life's work is built on the conviction that we are stronger together. Not separated into factions or sides. Not shouting over each other, but together. Our economy is stronger when everyone contributes to it, and everyone can benefit from the work they do. Our communities are stronger when we all pull together to solve our problems and restore our faith in each other, and by doing so in the promise of America. Our country is stronger when we work with our friends and allies to promote peace, prosperity, and security around the world*» (Г. Клінтон).

Важливим засобом впливу на адресата є політична метафора. Її завдання – зробити текст цікавішим та простішим для сприйняття, привернути увагу до незвичних лексичних сполучень [6]. Метафора передбачає перенесення якостей одних об'єктів дійсності на якості інших. Метафори широко застосовуються жінками у політичних промовах та аргументації та створюють виразність і образність у публічних промовах [5].

Серед метафор, які використовують Г. Клінтон та Т. Мей можна виділити: *to enjoy the fruits of their own labor* (Г. Клінтон), *to roll back the clock on* (Г. Клінтон), *to be clear-eyed about* (Г. Клінтон), *put ourselves in the shoes of police* (Г. Клінтон), *to help Britain stand taller in the world* (Т. Мей), *strengthen our hand in* (Т. Мей).

Важливим стилістичним засобом, який зустрічається в дискурсі двох політиків, є протиставлення. З його допомогою Г. Клінтон та Т. Мей роблять контраст у своїх промовах, протиставляють добро і зло. Наприклад: «*There is too much violence and hate in our country. Too little trust and common ground*», «*...we need a President who can help pull us together, not split us apart*» (Г. Клінтон).

Т. Мей найчастіше протиставляє свою політику політиці опонентів: «*...a choice between strong and stable leadership under me and my team, or a coalition of chaos led by Jeremy Corbyn*» (Т. Мей).

Алюзію в одній із своїх промов використовує Г. Клінтон, посиляючись на фільм *Pray the Devil Back to Hell*, без знання та розуміння якого не зрозуміло, про що веде мову Г. Клінтон: «*If you've never seen the movie **Pray the Devil Back to Hell**, I highly recommend it because it shows...*» (Г. Клінтон).

Чільне місце серед стилістичних прийомів виразності займає епітет. Він слугує для характеристики явища чи об'єкта, додає експресивності та привертає увагу до певної риси. Через свою емоційність жінки часто використовують цей засіб у своїх політичних промовах. Порівнюючи цей стилістичний засіб у Г. Клінтон та Т. Мей, можна зробити висновок, що у промовах Г. Клінтон епітети виражені яскравіше: *big-hearted America* (Г. Клінтон), *graceful leadership* (Г. Клінтон), *miraculous country* (Г. Клінтон), *ugly message* (Г. Клінтон). Т. Мей також використовує епітети, але вони «сухіші», більш стандартні: *great change* (Т. Мей), *enormous significance* (Т. Мей).

Ще одним важливим стилістичним засобом впливу на свідомість реципієнта є такий засіб як повтор. Саме завдяки повторам інформація, яку повторює політик, відкладається у свідомості слухачів і має великий вплив. Усвідомлюючи важливість та необхідність цього засобу, до використання повтору вдаються як Г. Клінтон, так і Т. Мей. Яскравим прикладом є завершення промови Т. Мей, у якому вона шість разів попросила аудиторію віддати їй мандати: «*We have the plan, we have the vision, but only you the people can give us the mandate. So my message is clear, give me the mandate to lead Britain, give me the mandate to speak for Britain, give me the mandate to fight for Britain and give me the mandate to deliver for Britain*» (Т. Мей). На підсвідомому рівні ця інформація закарбувалась у свідомості адресатів, і вже є більша вірогідність того, що ті, хто почули ці слова, вдаватимуться до бажаних дій.

Головні висновки. В результаті аналізу політичних промов англословних жінок-політиків Гілларі Клінтон та Терези Мей, можна зробити висновок, що вони обоє порушують важливі для суспільства питання демократії, рівності прав, расизму, свободи кожного громадянина, прав жінки у суспільстві тощо за допомогою певних семантичних груп лексики, а також обоє часто вдаються до використання займенників та надмірних ввічливих форм. Щодо відмінного, то різняться займенникова форма подачі матеріалу: Гілларі Клінтон щоразу наголошує на спільності дій з народом, використовуючи займенник *we*, а Тереза Мей більше акцентує увагу на власних силах та можливостях своєї партії, чим бере на себе велику відповідальність. В плані використання стилістичних засобів, Гілларі Клінтон частіше збагачує свою мову метафорами, епітетами. Натомість, Тереза Мей додає до своїх виступів більше паралельних конструкцій та повторів.

Перспективи використання результатів дослідження. Отримані результати можуть сприяти кращій інтерпретації жіночого політичного дискурсу адресатом та служити початком комплексного компаративного дослідження вербальних засобів вираження інтенцій у дискурсі жінок-політиків різних англословних країн.

Література:

1. Карпчук Н. П. Адресованість в офіційному та неофіційному англословному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): Монографія / Н. П. Карпчук. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинський державний університет імені Лесі Українки, 2006. – 162 с.
2. Козуб Л. Мовні засоби впливу у сучасному англословному політичному дискурсі / Любова Козуб // *Studia methodologica*. – Випуск 32. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 51–53.
3. Маслова В. А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? / В. А. Маслова // *Политическая лингвистика*. – Вып. 1(24). – Екатеринбург, 2008. – С. 43–48.
4. Михалева О. Л. Политический дискурс: специфика манипулятивного воздействия / О. Л. Михалева. – М. : Academia, 2009. – 256 с.
5. Федатов Л. Н. Соціологія масової комунікації / Л. Н. Федатов – К. : Наукова думка, 2003. – 289 с.
6. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта, Наука, 2006. – 256 с.
7. Orwell G. *Politics and the English Language* / George Orwell. – London : Horizon, 1946. – 225 p.
8. www.1mariupolforumteacher2015.blogspot.com/2015/04/blog-post_288.html
9. www.hillaryspeeches.com/
10. www.press.conservatives.com/

В. В. Гончаров,

Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины, Гомель, Беларусь

РОМАН Д. ГРАНИНА «МОЙ ЛЕЙТЕНАНТ» В КОНТЕКСТЕ ЭВОЛЮЦИИ ВОЕННОЙ ПРОЗЫ

В данной статье на примере романа Д. Гранина «Мой лейтенант» выявляются характерные черты нового, но закономерного в творчестве писателей-фронтовиков эволюционного этапа, который является естественным процессом развития военной прозы в современном информационном пространстве и сопровождается изменением форм и способов освоения художественного мира.

Ключевые слова: война, солдат, автор, герой, роман.

РОМАН Д. ГРАНИНА «МІЙ ЛЕЙТЕНАНТ» В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОЗИ

У статті на прикладі роману Д. Гранина «Мій лейтенант» виявляються характерні риси нового, але закономірного у творчості письменників-фронтовиків еволюційного етапу, який є природним процесом розвитку військової прози в сучасному інформаційному просторі і супроводжується зміною форм і способів художнього освоєння простору.

Ключові слова: війна, солдатів, автор, герой, роман.

THE NOVEL OF D. GRANIN «MY LIEUTENANT» IN THE CONTEXT OF THE EVOLUTION OF MILITARY PROSE

In this article, on the example of the novel of D. Granin «My Lieutenant» identified the characteristic traits of the new but a natural in the works of writers-veterans of the evolutionary stage, which is a natural process of the development of military prose in the modern information space and is accompanied by changes in the forms and ways of mastering the art space. Despite the many complex scientific works, comprehensively addressing the theme of the great Patriotic war in literature the acute socio-cultural contradictions have arisen the necessity of developing new lighting concepts studied literary events and processes in the modern information space based on the experience of historical development. The uniqueness of the novel lies in the special form of artistic narrative. Switching from one person to another allows the writer to be protected from excessive unbearable emotions and to answer many questions from the point of view of the individual who could make different choices in life, differently to cope with these situations. The contrast used by the author, between an experienced person who has lived a long life, and impulsive young Lieutenant D. allows you to clear space from the glorification and pathos, as well as to rethink the events from the perspective of the continuity of tradition and the literary-historical actuality.

Key words: war, soldier, author, character, novel.

Статьи о Великой Отечественной войне в литературе появились уже в первые послевоенные годы. В середине 1960-х – 1980-х гг. заметно увеличился круг рассматриваемых проблем. Предприняты удачные попытки преодоления ошибок и стереотипов ранних работ, таких, например, как стремление к обобщению, клишированию. В этот период были созданы фундаментальные труды: Бочаров А. Г. «Человек и война», Иванова Л. В. «Современная советская проза о Великой Отечественной войне», Адамович А. М. «О современной военной прозе», «Война и деревня в современной литературе», Минокин М. В. «Современная советская проза о подвиге народа», Ершов Л. Ф. «Проблемы войны и мира в современной русской прозе», Топер П. М. «Ради жизни на земле: Литература и война». К 70-летию Победы в ВОВ вышла монография М. Тычины «Народ и война», в которой исследуется военная литература с точки зрения национального менталитета, вековых ценностей и современных стратегий исторического процесса.

Однако, несмотря на множество комплексных научных работ, всесторонне рассматривающих тему Великой Отечественной войны в литературе, за последние годы острейших социокультурных противоречий возникла необходимость разработки новой концепции освещения исследуемых событий и литературных процессов в рамках современного информационного пространства с учетом опыта исторического развития и глобальных перемен в обществе. Эти факторы аргументируют актуальность и своевременность данной работы. П. М. Топер отмечает: «Проблематика, выделенная второй мировой войной, меняется с течением времени, приобретает в мировом искусстве большую историческую перспективу, глубину» [1, с. 6].

Роман «Мой лейтенант» Д. Гранина представляет собой исключительный интерес с точки зрения эволюции военной прозы. На счету писателя большое количество работ, но именно данное произведение впервые показывает войну от лица молодого лейтенанта через призму оценки опытного человека, прошедшего войну. Произведение начинается эпиграфом: «– Вы пишете про себя? –Что вы, этого человека уже давно нет» [2, с. 3]. Таким образом, автор отделяет себя от молодого экспансивного, романтического, эмоционального, дерзкого лейтенанта, подчёркивая, что его больше не существует. Он полностью изменился и автор лишь предпринимает попытку понять, пожалеть, простить и оправдать себя прежнего. Несмотря на это произведение не является автобиографичным.

В произведении нет причинно-следственной хронологической последовательности, то есть отсутствует фабула. События, случаи, действия в романе komponуются автором либо в виде фрагментов воспоминаний, либо в виде отрывков из дневника, либо в виде переработанных интервью. С первых страниц читатель погружается в реальную, ничем не прикрытую, суровую правду войны. Д. Гранин описывает настоящий страх, пронизывающий насквозь тело и проникающий в грудь, мозг, кости от летящих вражеских бомб, заполняющих всё живое пространство. Уже при первой вражеской бомбёжке юношеское тщеславие, романтическое чувство справедливости, желание отомстить вероломным фашистским захватчикам поглотил ужас. Он же высосал из героя все жизненные силы, оставив лишь «липкий пот, особый, мерзкий, вонючий пот страха» [2, с. 8].

Брошенный всем миром один на один с войной герой не знавший ни одной молитвы, никогда не веровавший в Бога, шепчет: «Господи, помилуй! Спаси меня, не дай погибнуть, прошу тебя, чтобы мимо, чтобы не попала, Господи, помилуй!» [2, с. 8]. При этом автор не только находит необходимые слова для молитвы, но и постигает их глубокий смысл. Ему приоткрывается понимание того, что Бог есть везде, где есть мир, добросовестный труд и любовь: «В траве шла обыкновенная летняя жизнь, медленная, прекрасная, разумная. Бог не мог находиться в небе, заполненном ненавистью и смертью. Бог был здесь, среди цветов, личинок, букашек...» [2, с. 9].

Постепенно писатель показывает процесс становления из авантюрного молодого человека настоящего солдата, а затем и офицера. Со временем у лейтенанта Д. распиливающий на части страх заменило чувство неуязвимости, однако навсегда осталось чувство признания к самому себе за трусость, которую он пережил в первые дни войны. Боязнь у героя прошла

с осознанием того, что у немецких солдат тоже есть страх. Лейтенант Д. преодолел на войне это негативное состояние человеческой психики. Страх, безусловно, основан на инстинкте самосохранения и сопровождается мобилизацией внутренних сил организма для спасения и защиты. Однако Д. Гранин отмечает, что страх отнимает силы. Разница заключается в том, что они умеют им управлять и знают как себя вести и чего опасаться: «Надо различать страх личный и страх коллективный. Последний приводил к панике. Таков был, например, страх окружения. Он возникал спонтанно. Треск немецких автоматов в тылу, крик “окружили!” – и могло начаться бегство. Бежали в тыл, мчались, не разбирая дороги, лишь бы выбраться из окружения. Невозможно было удержаться и невозможно было удержать бегущих. Массовый страх парализует мысль» [2, с. 11–12].

Таким образом, автор показывает, что неуправляемый страх вызывает панику, которая сопровождается необдуманными и бессознательными действиями человека. Страху противопоставлен смех. Одно исключает другое, поэтому если во время переживания страха рассмеяться, то он будет нейтрализован. Также Д. Гранин развенчивает миф о том, что человеку, победившему страх на войне, в жизни больше ничего не страшно. Война не учит жить, она учит выживать. И способность не поддаваться страху на войне фактически не имеет никакой функциональной роли в быту.

Однако не следует считать лейтенанта Д. трусом. Он самовольно записался в ополчение. И не просто записался, а потребовал, чтобы его туда зачислили, поскольку герой был значимым специалистом в тылу. Числился начинающим инженером в СКБ у Ж. Я. Котина, главного конструктора танков. Безусловно, этот патриотический пыл можно списать на юношеский максимализм, проявляемый спонтанно и в разных причудливых формах. Но разработка нового танка также могла удовлетворить тщеславие молодого человека. К тому же в тылу только начинал разгораться любовный роман. Многие держались за возможность уклониться от мобилизации.

Родина не оценила готовность пожертвовать своими интересами и жизнью ради неё. Вероятно поэтому лейтенант Д. уже на третий месяц участия в боевых действиях перестал понимать свой героический порыв уйти на фронт. Бойцы ополчения выглядели ничтожно: «Гимнастёрка – б/у, х/б, на ногах – стоптанные кем-то ботинки, обмотки и в завершение – синие диагональные галифе кавалерийского образца» [2, с. 14]. Из боевой оснастки – противогазы и перед самой отправки по бутылке с зажигательной смесью. Молодые ребята, желающие спасти своё отечество от немецко-фашистских захватчиков, фактически оказались солдатской массой, обречённой на бессмысленное уничтожение.

Первый реальный бой случился около деревни Самокража. Удивлением было для героя уже то, что они вообще дошли до позиции, так как очень растянутую, незащищенную, оставляющую за собой столб пыли, колонну ополченцев могли легко расстрелять ещё в дороге. Когда солдаты прибыли на место, оказалось, что не хватает даже лопат для рытья окопов. Если бы не отступающая часть кадровой бригады, у которой герой и другие солдаты ополчения выменяли махору, сахар, мыло на оружие, то воевать с немцами пришлось бы с голыми руками.

Автор не осуждает красноармейцев за отступление без боя, он видит альтернативную правду, которую молодой ополченец на тот момент не принимает. Для него они сбегающая толпа беженцев, потерявшая свой воинский облик, вызывающая раздражение. Для Д. Гранина – это солдаты, понимающие обречённость своего положения. Они осознавали неспособность руководства эффективно вести боевые действия: «Солдат закрутил махру в длинную сигарку, поджёл, блаженно затянулся и пояснил по-отечески, что невозможно воевать без отступа, соображение, которое не приходило мне в голову. “Ни шагу назад” – только губить людей попусту. Бежать вообще-то нельзя, бежать – он догонит, он на машинах, с ним манёвр необходим, в манёвре надо где зацепиться, где в сторонке сохраниться, можно и поспешать, только чтобы своих не терять» [2, с. 30].

Когда молодой человек записывался в ополчение, он желал воевать, но чужими руками и в составе доблестной армии. Мысли, которые возникают у героя в голове, это подтверждают: «Как так? “Красная Армия всех сильнее”, так пусть же Красная сжимает властно свой штык...» [2, с. 30].

Автор изображает абсолютное неумение воевать. Между ротами и частями не было установлено никакой связи и договорённости, не было стратегий, отсутствовали чётко продуманные планы и пути отступления. Однако разочарование, дезорганизованность, упадок воли не вызывали у героя желания вырваться из армии. Благодаря его непоколебимости мы получили возможность увидеть правду войны не сточки зрения генералов и маршалов, штабных офицеров, а с позиции её непосредственного участника, солдата, представляющего собой лишь боевую единицу, не имеющую никакой ценности для руководства: «Командование поощряло тех, кто атаковал, кладя своих без счёта, отчитывались не своими потерями, а потерями противника, сколько немцев вывели из строя» [2, с. 86].

Показательным является эпизод, в котором автор описывает допрос героя у комиссара полка в присутствии капитана из армейской газеты об обстоятельствах смерти командира Подрезова: «Но капитана интересовало прежде всего, убит ли Подрезов, если убит, тогда всё прекрасно, тогда можно считать, что он совершил героический подвиг, вёл себя достойно, а если не убит, то...» [2, с. 34]. Подрезов во время боя, стоя во весь рост в окопе, стрелял в немецких солдат и был убит встречными автоматными очередями. Для окопников этот поступок командира понятен и представляет собой героический вызов, продиктованный безысходным отчаянием. Они чувствовали горечь утраты в смерти командира, который являлся для них реальным человеком. Для штабных людей его смерть лишь большое количество вопросов формального характера: в чём подвиг? что кричал перед смертью? самоубийство или случайность? умер или перешёл к врагу?

В романе война показана не со стороны, а через непосредственное восприятие героя. И самым страшным на войне в личном переживании солдата – убивать и видеть смерть человека. Автор отмечает большую разницу между тем, когда стреляешь и толком не знаешь, убил, ранил или промахнулся и тем, когда убиваешь лицом к лицу.

Безумные потери личного состава, бессмысленное уничтожение целых дивизий ополченцев, брошенных навстречу хорошо оснащённому и подготовленному противнику, не прошли зря. Автор ярко показывает, что всё это стало необходимым условием процесса развития и становления Красной Армии. Командиры, теряя управление, заканчивали жизнь самоубийством. Рядовые, чувствуя пули и осколки над головой, окапывались глубже. Таким образом, Д. Гранин отчётливо даёт понять, что нельзя научить жить, этому можно только научиться.

Исключительность советской армии заключается в необъяснимой стойкости. Солдаты, не имеющие оружия и тяжёлой техники, подавленные немецким превосходством, непредвиденно шли в бой и стихийно срывали выверенные планы вермахта. На протяжении всего произведения автор пытается понять этот феномен, дать ему рациональное объяснение: «Наше преимущество – справедливость, мы защищаем, свою землю, и эта справедливость всегда будет преимуществом» [2, с. 53].

Переломным периодом в восприятии войны для героя становится момент, когда он начинает переживать из-за своей потерянной шинели. С этого эпизода отчётливо понимаешь, что война для него становится обычной повседневной ру-

тиной, в которой бытовые простые вещи значат намного больше, чем страх за свою жизнь или необходимость спасения родины.

Закономерным становится процесс отделения от автора лейтенанта Д. – личности, о существовании которой писатель никогда не подозревал. Это результат нового мироощущения героя, в котором смерть перестала быть случайностью, а удачей стала возможность остаться в живых.

Отдельного внимания в романе заслуживает описание автором блокады Ленинграда. В оккупированном со всех сторон городе, открытом для вторжения, у лейтенанта Д. в трамвае кондуктор требует денег за проезд. И выяснив, что он едет не на фронт, высаживает его. Необъяснимая обыденность уклада горожан в этой безумной ситуации осталась для автора навсегда загадкой. В дни блокады лейтенант Д. ощущает особое душевное отчаяние, усугубленное дистрофией, цингой и фурункулезом. Беспросветность существования облегчить могла только смерть.

Также писатель сравнивает две тоталитарные системы, где приходит к выводу, что и фашистская и советская в одинаковой мере обладают универсальной способностью отсекал массы от реального мира через лживую пропаганду.

Роман затрагивает не только довоенный и военный период, но и годы после войны. Д. Гранин детально описывает жизненные трудности, с которыми лейтенанту Д. пришлось столкнуться, прежде всего, из-за его фронтового прошлого и неспособности адаптироваться к мирной жизни. Измотанный, растроченный, пропитанный ненавистью герой не может начать жить по-настоящему, постоянно откладывая полноценную жизнь на потом: «...на фронте у меня был смысл жизни, при всех разочарованиях оставался смысл, была цель, цель поглощала все чувства. Без войны всё оборвалось...» [2, с. 178]. Выработанные войной навыки и высшее образование не давали ничего для понимания того, что нужно для счастья.

Однако роман «Мой лейтенант» – это не просто попытка показать изнанку войны, сохранить свидетельства минувших событий. Если произведения, написанные бывшими солдатами, никак не совпадали с правдой газетных статей, генеральских мемуаров, сводок Информбюро, то данный роман не вступает в противоречие с правдой штабов. Автор не пытается изменить картину мира и традиционное представление о Великой Отечественной войне путём сенсационных заявлений. Всё произведение представляет собой диалогичность двух альтернативных точек зрения, существующих параллельно, где автор смотрит на происходящее с позиции горькой правды солдат, уходящих частей, потерявших управление, страдающих от приказов командующих больше, чем от противника.

Автор в отличие от лейтенанта Д. не претендует на непоколебимость своих взглядов, понимая, что предубежденность по отношению к генералам также создаёт искажённую картину.

Исключительность романа состоит в особой форме художественного повествования. Переключение с одной личности на другую даёт возможность писателю оградиться от избыточных непереносимых эмоций и ответить на многие вопросы с точки зрения индивидуума, который мог бы сделать иной жизненный выбор, по-другому справиться с данными ситуациями. Контраст, используемый автором, между опытным человеком, прожившим долгую жизнь, и молодым импульсивным лейтенантом Д. позволяет очистить художественное пространство от героизации и пафоса, а также переосмыслить события с позиции преемственности традиций и историко-литературной злободневности. Данное произведение представляет собой новый эволюционный этап развития в военной литературе, который можно определить как «ветеранская» проза. Результаты работы могут быть использованы в процессе дальнейшего изучения истории и теории литературы о Великой Отечественной войне.

Литература:

1. Топер П. Вторая мировая война в литературе зарубежных стран / П. М. Топер [и др.]; под. общ. ред. П. М. Топера. – М. : Наука, 1985. – 616 с.
2. Гранин Д. Мой лейтенант / Д. Гранин. – М. : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2012. – 320 с.
3. Гранин Д. Настоящая война не могла начаться, пока мы не возненавидели по-настоящему / Д. Гранин. – Информационное агентство «REGNUM». – Режим доступа : <https://regnum.ru/news/polit/1510819.html>. – Дата доступа. – 08. 09. 2017.

Т. Ю. Григор'єва,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ МОДИФІКАЦІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Статтю присвячено визначенню ролі фразеологічних модифікацій, зокрема в публіцистичному тексті. З'ясовано, що особливістю вживання фразеологічних одиниць є прагнення посилити експресивність мови. Розглянуто найпоширеніші класифікації фразеологічних трансформацій та створено загальну класифікацію фразеологічних модифікацій. На основі англомовних періодичних видань проаналізовано семантичні, синтаксичні, лексичні та морфологічні модифікації.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, публіцистичний стиль, фразеологічні модифікації, семантичні, синтаксичні, лексичні та морфологічні модифікації.

ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ МОДИФИКАЦИЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

Статья посвящена определению роли фразеологических модификаций в публицистическом тексте. Выяснено, что особенностью употребления фразеологических единиц является стремление усилить экспрессивность языка. Проанализированы распространенные классификации фразеологических трансформаций и создана общая классификация фразеологических модификаций. На основе периодических изданий рассмотрены семантические, синтаксические, лексические и морфологические модификации.

Ключевые слова: фразеологическая единица, публицистический стиль, фразеологические модификации, семантические, синтаксические, лексические и морфологические модификации.

PECULIARITIES OF THE USE OF PHRASEOLOGICAL MODIFICATIONS IN THE ENGLISH JOURNALISTIC TEXT

The article is devoted to the identification of the role of phraseological modifications in the English journalistic texts. It has been underlined that the study of idioms used in the periodical issues is of particular interest in terms of phraseological modifications which are characterized by high expressive and pragmatic fullness. It has been found out that the main reason of the use of idioms in the English journalistic text is the author's desire to enhance the expressiveness of the language because phraseological units add a certain humorous or ironic tone and meaning to the text. The analysis of linguistic literature and thesaurus dictionaries as well as English periodicals leads to the conclusion that phraseological modifications are commonly used in order to achieve pragmatic goals and expressiveness in journalistic texts. In the article the peculiarities of phraseological modifications in the English journalistic text have been investigated. A generalized classification of phraseological modifications, according to which modifications can be semantic, syntactic, lexical and morphological, has been created. It has been defined that semantic modifications are considered to be most frequently used as they can be easily interpreted and have expressive fullness which increases readers' motivation to read the entire article.

Key words: phraseological unit, journalistic style, phraseological modifications, semantic, syntactic, lexical and morphological modifications.

Постановка проблеми. Світ фразеології сучасної англійської мови великий та багатограний, і кожен його аспект безумовно заслуговує на увагу. Для того, щоб зрозуміти сутність цього мовного феномена, необхідний комплексний та всебічний підхід, який би брав до уваги дані різних мовознавчих дисциплін, адже фразеологічні одиниці являють собою багаторівневі та багатоаспектні утворення, особливості устрою та функціонування яких, семантика, компонентний склад, синтаксичні та морфологічні властивості визначаються взаємодією цілого ряду чинників, які є пов'язаними з різними рівнями мови, а сама лексико-фразеологічна підсистема займає проміжний, перехідний характер між лексикою та синтаксисом.

Особливий інтерес становить вивчення фразеологічних одиниць в англомовному публіцистичному тексті, за допомогою яких досягається прагматична ціль, передаються емоції та власне ставлення мовця до того чи іншого аспекту. Особливу увагу заслуговують фразеологічні модифікації, які характеризуються підвищеною експресивністю та прагматичною наповненістю.

Отже, **актуальність дослідження** зумовлена необхідністю здійснити аналіз фразеологічних модифікацій та висвітлити особливості їх використання в англомовному публіцистичному тексті.

Зв'язок авторського добробу із важливими науковими та практичними завданнями. Складна і суперечлива природа фразеологізмів та їх компонентів, їх багатofункціональність спонукали мовознавців до розробки класифікацій фразеологічних одиниць, застосовуючи різні підходи. У ході дослідження розглянуто найпоширеніші класифікації фразеологічних модифікацій у науковій літературі з теми дослідження, на основі яких було створено власну класифікацію з урахуванням особливостей використання модифікацій у публіцистичному тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням фразеології займаються як зарубіжні, так і вітчизняні лінгвісти. Становлення фразеології як науки було здійснено завдяки працям Л. Г. Авксент'єва, Н. Н. Амосової, В. В. Виноградова, В. Г. Гака, М. Т. Демського, В. М. Мокієнко, Л. Г. Скрипника та інших. Вивчення проблеми фразеологічних модифікацій ми можемо спостерігати в багатьох працях таких дослідників фразеології як В. В. Горлов, Т. С. Гусейнова, Н. М. Шанський, та інших.

Новизна. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено аналіз використання фразеологічних модифікацій в англомовному публіцистичному тексті з урахуванням семантичних, синтаксичних, лексичних та морфологічних особливостей.

Загальнонаукове значення. Теоретична значущість одержаних результатів полягає в тому, що проаналізовано проблему інтерпретації фразеологічних модифікацій, розглянуто найбільш поширені їх класифікації у науковій літературі, проаналізовано особливості фразеологічних модифікацій в англомовному публіцистичному тексті.

Викладення основного матеріалу. Англомовний публіцистичний стиль характеризується емоційною насиченістю та має оцінний характер, оскільки його мета – це вплив на розум та почуття читачів. Саме за допомогою агітаційного характеру мови, основною функцією публіцистичного стилю є переконання. Такий ефект створюється за допомогою мовних прийомів, яким притаманний оцінний характер [5].

Публіцисти звертаються до фразеологічних багатств рідної мови як до бездонного джерела мовної експресії. Однак вживання фразеологізмів у звичайній формі з їхнім існуючим значенням не завжди дає необхідний ефект, тому публіцисти

часто модифікують фразеологізми. В стилістичних цілях фразеологізми можуть вживатися як без змін, так і в трансформованому вигляді, з іншим значенням чи з новими експресивно-стилістичними властивостями. За визначенням Т. С. Гусейнової, модифікація це будь-яке відхилення від загальноприйнятої норми, закріпленої в лінгвістичній літературі, а також імпровізована зміна в експресивно-стилістичних цілях [3, с. 15].

Слід зазначити, що лінгвісти не мають єдиної точки зору на засоби модифікації фразеологічних одиниць, адже класифікації значно відрізняються одна від одної, і жодна не є вичерпною. Тим не менш, узагальнивши класифікації дослідників, всі модифікації можна розділити на такі групи: семантичні, лексичні, синтаксичні, морфологічні та словотворчі модифікації.

Так, згідно класифікації В. В. Горлова, існують наступні види трансформації, які найчастіше вживаються в публіцистичному стилі: перестановка або заміна окремих слів; усікання або скорочення складу фразеологізму; зміна складу фразеологізму, яка призводить до зміни сенсу на протилежний; перетворення фразеологічної одиниці за метою висловлювання; вставка у відомий фразеологізм конкретизованого визначення [2].

Н. М. Шанський розглядає вісім різновидів фразеологічних перетворень: наповнення фразеологічного звороту новим змістом, оновлення лексико-граматичної сторони фразеологізму, використання фразеологічного звороту в якості вільного поєднання слів, авторські фразеологізми, одночасне вживання фразеологізму як такого та як вільного поєднання слів, використання фразеологізму як образу, вживання фразеологічної одиниці разом з зі словами, які співпадають з його компонентами, контамінація двох фразеологічних зворотів [9]. На наш погляд, ця класифікація має ряд недоліків, адже семантично-стилістичні перетворення впливають на лексико-граматичну структуру фразеологічних одиниць.

У свою чергу Т. С. Гусейнова розрізняє два типи трансформацій – структурна та семантична. До структурних трансформацій можна віднести усікання фразеологічної одиниці, розширення складу фразеологізму (над фразова єдність), перестановка його компонентів. До семантичних трансформацій вона відносить зміни в класі фонетики, словотвору, морфології, лексичне обігрування омонімічних слів та інше [3], що, на думку мовознавців, не є виправдано, адже зміни відбуваються в семантиці та в структурі одночасно.

З метою узагальнення фразеологічних трансформацій у публіцистичному стилі, нами було здійснено розподіл фразеологічних модифікацій на чотири групи:

- семантичні (подвійна актуалізація, дефразеологізація);
- лексичні (заміна та перестановка компонентів);
- синтаксичні (редукція, додавання, зміна комунікативного типу речення, парцеляція, контамінація, алюзія);
- морфологічні (оказіональні морфологічні зміни стосовно всіх частин мови)

Проаналізуємо більш детально дані групи з наведеними прикладами з англомовних періодичних видань.

При семантичній модифікації відбувається наповнення фразеологічного звороту новим змістом, але при цьому зберігається лексико-граматична цілісність. В даному випадку ми можемо віднести випадок вживання подвійної актуалізації, під якою у фразеології розуміють подвійне сприйняття фразеологічної одиниці: її прямого значення та прототипу. Це насичує образність, надає яскравості, подвоює ефект впливу. Яскравим прикладом є назва статті “*How Isabella proved her face is still her fortune at 50*” [10], де поєднані два семантичних плани англійського виразу “her face is her fortune”. В цьому випадку відбувається актуалізація як значення фразеологізму «все її багатство – її краса», так і пряме значення його складових «обличчя – джерело її багатства».

Розглянемо приклад з видання The Guardian, у якому в якості семантичної модифікації прислів'я відбувається зміна конотативного значення паремії: *Alma says she has never thought of being with another man. “People of my age that did that 10 or 15 years ago, have said, ‘What’s the difference? Better the devil you know than the devil you don’t. I’m happy.’»* [22].

Традиційно цей фразеологізм вживають по відношенню до людини (чи ситуації) хоч і не приємної, але знайомої, адже невідоме завжди асоціюється з ризиком. В наведеному прикладі використання прислів'я для характеристики сімейних відносин (ототожнення чоловіка зі «знайомим дияволом») є для читача несподіваним та більш емоційальним, адже воно виражає ставлення мовця до близької людини, надає йому іронічного забарвлення.

Візьмемо до уваги ще один приклад вживання даного типу фразеологічних трансформацій у виданні The Washington Post [11]: *“It’s raining cats and dogs at animal shelters”*, де автор використав фразеологізм *to rain cats and dogs* не в його значенні «лити, як з відра», а з метою підкреслити проблематику збільшення кількості бездомних тварин у притулках.

До семантичних модифікацій відносять явище дефразеологізації, у якому, згідно Назаряну А. Г., фразеологізм в результаті виникнення нових самостійних значень втрачає основні ознаки фразеологічності. Випадки дефразеологізації фразеологізмів обмежуються образно-вмотивованими фразеологічними одиницями і вживаються не часто, адже проникнення в глибинну семантику фразеологічної одиниці потребує відновлення конвенційного фразеологізму, а це зменшує зацікавленість адресата не тільки до фразеологічної одиниці, але й до тексту загалом. З іншого боку, дефразеологізація шокує неочікуваною інтерпретацією вихідного фразеологізму, змінює його первинні асоціації, а тому вона розрахована на максимальний прагматичний ефект [8]. Прикладом даної модифікації може слугувати речення з видання The Guardian *“Hazel Mills finds there’s nothing new under the Sun King as she reads Anne Somerset’s account of a 17th-century scandal, The Affair of the Poisons”* [17]. Проте в даному випадку відбувається зменшення значення прислів'я «there is nothing new under the sun» – «нічого нового, без змін».

Розглядаючи лексичні модифікації, необхідно звернути увагу на те, що семантика фразеологізму може отримувати нові смислові відтінки в результаті більш-менш суттєвих змін в складі фразеологічної одиниці, але при цьому синтаксична структура фразеологізму лишається без змін. До даного типу модифікації відносять прийоми заміни та перестановки компонентів фразеологічних одиниць.

Наприклад, у реченні *“The rapid global economic downturn has rekindled fears that Japan may be slipping back into a deflationary cycle”* [13] у фразеологічній одиниці *kindle the flame* (запалити вогонь) відбувається лексична заміна другої частини для того, щоб створити більш тісну семантику фразеологічної одиниці з семантикою тексту. В іншому прикладі *“He wouldn’t ban an eyelash if somebody asked him to go into danger, he probably would have volunteered”* [14], у фразеологічній одиниці *not bat an eyelid* (і око не моргнути) автор виконав заміну з *eyelid* на *eyelash*, що не змінило основної суті фразеологізму, проте спонукає читача до прочитання, привертає його увагу.

Чисельними та різноманітними є синтаксичні модифікації фразеологічних одиниць, що призводять до збільшення, скорочення чи зміни синтаксичної структури фразеологізму. До цього типу модифікацій відносять 1) редукцію; 2) додавання компонентів; 3) зміну комунікативного виду речення; 4) парцеляцію; 5) контамінацію; 6) алюзію.

Найчастіше в газетному дискурсі використовується прийом редукції, що характеризується скороченням структури фразеологічної одиниці, вилученням основних її елементів [7].

В багатьох випадках у фразеологічних одиницях опускається дієслово, адже воно не містить основного тематичного навантаження і, відповідно, його редукція не загрожує знищенню семантики фразеологізму. Наприклад, *The Republicans' deaf ear is a preexisting condition* (повна форма даного фразеологізму – *to fall on deaf ears*). *There is one silver lining for Tommy: the injury does not appear to be a career frightening* (повна форма даного фразеологізму – *every cloud has a silver lining*) [19].

Одним із видів синтаксичних модифікацій є еліipsis – скорочення початкових чи кінцевих елементів багатокomпонентної фразеологічної одиниці, коли виникає незавершена, відкрита конструкція. Особливо часто усичення використовується при цитуванні. Наприклад, часто використовується усичений фразеологізм *“There's as good fish in the sea”* замість повного англійського крилатого виразу: *“There's as good fish in the sea as ever came out of it”* [18].

На другому місці за частотою використання є прийом додавання компонентів, який є можливим в будь-якій частині фразеологічної одиниці – спочатку, вкінці та в середині. При цьому відбувається збільшення суті, а саме доданий компонент бере на себе основне емоційне та експресивне навантаження, адже, завдяки своїй оновленості та несподіваності не передбачається читачем.

Наприклад у реченні *«Going to places of interest is a goose that not only lays a golden egg, but also fouls its own nest»* [24]., помічаємо використання фразеологізму *«To kill the Goose That Laid the Golden Eggs»*, який означає «знищити те, що дає тобі благополуччя». Автор статті не тільки вміло використав прийом редукції, коли вилучив компонент *«to kill»*, але і доповнив його додатковою інформацією, що надало фразеологізму певного іронічного забарвлення.

В наступному ж випадку розглянемо речення *«We come up against an expressive brick wall, a dead end»* [26], в якому використано фразеологізм *«come up against a brick wall»*, що в словниках визначається як *«to be unable to make more progress with a plan or discussion because someone is stopping you»* («стати на заваді»). Автор доповнив фразеологізм прикметником *expressive*, виражаючи таким чином особисте ставлення до ситуації та привертаючи увагу читачів нестандартним підходом щодо використання фразеологічної одиниці.

Наступним видом синтаксичної модифікації є зміна комунікативного типу висловлювання фразеологічних одиниць, яка в основному включає перебудову розповідних речень на питальні. Найчастіше їх використовують в заголовках для того, щоб привернути увагу читачів та стимулювати їх інтерес. Наприклад: *Is there really as good fish in the sea? Do great minds think alike?* [27].

У ході нашого дослідження було з'ясовано, що одним з прийомів синтаксичної модифікації фразеологічних одиниць є парцеляція, яка заключається в тому, що елементи фразеологізму розділяються комою чи крапкою. Він використовується для підсилення експресивності та підкреслення найбільш важливої інформації. Наприклад: *They welcomed the law. With open arms* [25].

Іншим видом синтаксичної модифікації фразеологізмів є контамінація, під якою розуміють стилістичний прийом, що встановлює синтаксичне та смислове поєднання двох чи більше фразеологічних одиниць завдяки втраті компонента як мінімум у одного фразеологізму [3]. Наприклад: *There is enough of a consensus that they have begun to tackle the next steps (...)* [16]. В даному випадку відбувається контамінація двох англійських фразеологізмів: *to tackle a problem* – боротися з будь-яким завданням, *to take steps* – приймати міри.

Під алюзією мають на увазі натяк, який виражається шляхом нагадування загальновідомого факту, історичної події, літературного твору. Цим пояснюються як відмінні від оригіналів фразеологічні одиниці, які створюються за зразком вихідних фразеологізмів, зберігають їх форму і суть [4]. Вирішальним при алюзії є смисловий зв'язок між конвенційними та модифікаційними фразеологічними одиницями, який досягається при умові збереження семантики конвенційної фразеологічної одиниці. Окрім того, може зберігатися синтаксична структура або хоча б один із загальних і зафіксованих в словниках компонентів простої фразеологічної одиниці. Алюзія максимально імплікує сенс конвенціонального фразеологізму в структурі і семантиці модифікованої фразеологічної одиниці.

Використання даного прийому має свою специфіку, адже від автора вимагається мовна майстерність задля того, щоб штучно «завуалювати» ту чи іншу паремію. Більше того, з використанням алюзії пов'язаний певний ризик, адже адекватне декодування суті повністю залежить від усвідомленості читача, від його знання джерела алюзії та заміненої нею складової. Проте ефект від цього прийому може бути особливо яскравим та сильним, коли читач розгадав натяк автора, отримує емоційний заряд та задоволення від виконаної розумової роботи. Наприклад, з відомого виразу *Little things please little minds* легко ідентифікувати в наступному реченні алюзію *Tiny things, tiny minds* [23].

До морфологічних трансформацій відносяться зміни в граматичному аспекті фразеологічного значення. Оказіональні морфологічні зміни стосуються всіх частин мови (модифікацію артиклів, числа іменників, форми ступенів порівняння прикметників, часові форми дієслів тощо), і кожен раз це призводить до перетворення семантики. Наприклад, *Football might be as American as apple pie, but the gold medal hopes of the US team proved to be pies in the sky on Friday night*, де помічаємо зміну числа іменників на множину [26].

В цілому, можливості морфологічних трансформацій у фразеологічних одиницях досить обмежені в порівнянні з вільними словосполученнями слів і, як правило, супроводжується іншими оказіональними модифікаціями [1, с. 20].

Цікавою у межах нашого дослідження є класифікація деформаційних (модифікаційних) фразеологічних одиниць О. В. Тарбесової, в основу якої дослідниця виокремила п'ять найбільш продуктивних моделей деформації: 1) надбудова або прирощення; 2) усичення або додавання; 3) опущення; 4) поєднання двох усичених фразеологізмів; 5) заміна або підстановка лексичних компонентів. Наведемо приклади їх вживання в англomовних періодичних виданнях [6].

1. Перша модель створюється за допомогою надбудови або прирощення, при цьому до фразеологізму додається ще одне паралельне судження: *Never marry for money, but marry where money is* [25]. Авторське продовження *but marry where money is* є незвичним для читача, тому воно і зацікавлює.

2. Друга модель деформаційних фразеологізмів характеризується усиченням його частини або додаванням нового судження. Наприклад: *A friend in need is a friend to be avoided* [21], де у фразеологічній одиниці відбувається лексична заміна її другої частини для того, щоб надати фразеологізму нового смислу, наповнити певною іронією та експресивністю.

3. Третя модель даного типу фразеологізмів утворюється за рахунок опущення деяких елементів його структури. Це пов'язано з тим, що частина фразеологічної одиниці була забута з плином часу або з тим, що її зміст втратив свою значимість або актуальність. Наприклад: *There is one silver lining for Tommy: the injury does not appear to be a career frightening* [20] (повна форма даного фразеологізму – *every cloud has a silver lining*).

4. Четверта модель утворюється шляхом поєднання двох усічених фразеологічних одиниць в одну нову вже з іншим, частково іронічним змістом: Наприклад: *I am only as old as a woman I feel* [12], де, згідно оригіналу – *A man is as old as he feels, and woman as old as she looks*, друга частина фразеологізму вдало змінена, що надає певного гумористичного ефекту.

5. П'ятий тип деформації утворюється шляхом заміни або підстановки лексичних компонентів, що супроводжується грою співзвуччя, каламбуром, патронімічною привабливістю. Наприклад: *There is no place like home – There is not police like Holmes* [15]. У даному реченні помічаємо заміну компонентів фразеологізму на схожі за співзвучністю лексеми задля досягнення гумористичного ефекту.

Головні висновки. Отже, фразеологічні звороти є досить відомим мовним прийомом в газетному дискурсі, адже його використовують задля надання колоритності та експресивності. Задля того, аби надати фразеологічним одиницям нового змісту, стилістичної забарвленості та певної прагматичної мети, фразеологічні одиниці трансформують, використовуючи різноманітні види фразеологічних модифікацій. Найпоширенішими є семантичні модифікації, адже їм властива простота інтерпретації та експресивна наповненість, що сприяє зацікавленню читача та спонуканню до прочитання всієї статті.

Перспективи використання результатів дослідження. Перспектива подальшого дослідження полягає у поглибленому вивченні семантичних та прагматичних особливостей використання фразеологічних одиниць в англомовних періодичних виданнях.

Література:

1. Гаврин С. Г. Вопросы лексико-семантического и грамматического анализа фразеологических единиц современного русского языка (на материале устойчивых метафорических сочетаний): автореф. дис. . канд. филол. наук / С. Г. Гаврин. – М., 1962. – 20 с.
2. Горлов В. В. Фразеологизмы как средство выразительности на страницах газеты / В. В. Горлов – М. : Русский язык в школе. – 1992. – №5 – С. 35–37.
3. Гусейнова Т. С. Трансформация фразеологических единиц как способ реализации газетной экспрессии: на материале центр. газет 1990–1996 гг. : автореф. дис... . канд. филол. наук : 10. 02. 01. / Т. С. Гусейнова; Даг. гос. пед. ун-т. – Махачкала, 1997. – 23 с.
4. Івкова Н. М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова» / Н. М. Івкова. – Харків, 2006. – 19 с.
5. Мартынова О. В. Основы редактирования: Учеб. пособие для учащихся нач. проф. учеб. Заведений. / О. В. Мартынова – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 128 с.
6. Стюфляева М. И. Образные ресурсы публицистики / М. И. Стюфляева. – М. : Мысль, 1982. – 176 с.
7. Черепанов М. С. Проблемы теории публицистики / Черепанов М. С. – М. : Мысль, 1973. – 272 с.
8. Шадрин Н. Л. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика, Под ред. Ю. М. Скребнева. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1991. – 218 с. Авторское учебное пособие, с. 32 – 38.
9. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1985. – 192 с.
10. Boseley S. Too many dying in Sierra Leone as result of Ebola response not virus itself – report / Sarah Boseley// The Guardian. – 2015. – № 37. – P. 12.
11. Davidson L. It's raining cats and dogs at animal shelters / Linda Davidson // The Washington Post. – 2013. – № 8. – P. 15.
12. Duell M. I'm only as old as a woman I feel': Ex-governor appears after jail release with beautiful blonde fiancée '51 years his junior / Mark Duell // Daily Mail. – 2011. – № 14. – P. 3.
13. Fujikawa M. Dow Jones Japanese price fall in services stirs deflation fears / M. Fujikawa // The Australian– 2009 – P. 10 – 13.
14. Goldenberg S. G20: US at odds with Australia as it pledges billions to climate change fund, US President Barack Obama and Tony Abbott are at odds over climate change funding / Suzanne Goldenberg // The Guardian. – 2014. – № 3. – 7 – 8 p.
15. Heritage S. Guy Ritchie's Sherlock Holmes v the BBC's artful detective / S. Heritage// The Guardian. – 2011 – P. 4 – 5.
16. Holthausen C. Well-kept secrets: Swiss wines to seek out / Christian Holthausen // The Guardian. – 2014. – № 7. – P. 2.
17. Hyde M. Geri and Coleen go head-to-head in a girl-power publishing race / Marina Hyde // The Guardian. – 2007. – № 15. – P. 2.
18. Jenkins A. The growing year gets off the ground / Allan Jenkins //, The Guardian. – 2010. – №6. – P. 2 – 3.
19. Johnson J. College's Staff is All Thumbs – and Proud of it / Jenna Johnson //The Washington Post. – 2009. №. 5 – P. 4 – 6.
20. Lorene F. J. Rendezvous with R. E. M / Lorene F. Johnson // Corsair. – 1992. – № 2. – P. 7.
21. Moore M. The bad debt / Matt Moore // Santa Cruz Sentinel. – 2010. – № 2. – P. 1.
22. Naughton J. Why the NSA has landed us all in another nice mess / John Naughton // The Guardian. – 2013. – № 8. – P. 4-6.
23. Onuoha E. Trials, Temptations, Challenges / Ernest Onuoha // The Guardian. – 2015. – № 2. – P. 6.
24. Parini J. Harper Lee's new novel Go Set a Watchman is a bolt from the blue / Jay Parini // The Guardian. 3 February. – 2015. – № 9. – P. 6.
25. Rafkin L. On Money and Marriage / L. Rafkin // The New York Times. – 2014 – № 7 – P. 3 – 4.
26. Sannen K. Different strokes for different folks / K. Sannen // The New York Times. – № 24– 2002 – P. 5 – 6.
27. Walker P. Madeleine's parents vow to 'leave no stone unturned' / Peter Walker // The Guardian. – 2007. – № 10. – P. 5.

ТЕРМІНОСИСТЕМА ГЕОІНФОРМАТИКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті проаналізовано новоутворювані терміносистеми геоінформатики та сталого розвитку, з урахуванням міждисциплінарних зв'язків досліджуваних підмов. Розглянуто деякі концепції щодо визначення й диференціації термінів в системі мови, розмежовані поняття «термінологія» та «терміносистема». Окрему увагу приділено явищу міжсистемного запозичення термінів, як одного з ключових факторів утворення сучасних міждисциплінарних терміносистем. Стаття проілюстрована прикладами з проаналізованого матеріалу. Коротко представлені результати лексикографічного дослідження, проведеного в рамках співпраці факультету лінгвістики КПІ імені Ігоря Сікорського та Світового центру даних з геоінформатики та сталого розвитку.

Ключові слова: терміносистема, термінологія, геоінформатика, сталий розвиток, фахова мова, КПІ імені Ігоря Сікорського, Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку.

ТЕРМИНОСИСТЕМА ГЕОИНФОРМАТИКИ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье проанализировано новообразовываемые терминотерминосистемы геоинформатики и устойчивого развития с учетом междисциплинарных связей исследуемых подязыков. Рассмотрены некоторые концепции относительно определения и дифференциации терминов в языковой системе, разграничены понятия «терминология» и «терминотерминосистема». Отдельное внимание уделено явлению межсистемного заимствования терминов как одному из ключевых факторов образования современных междисциплинарных терминотерминосистем. Статья иллюстрирована примерами из проанализированного материала. Кратко представлены результаты лексикографического исследования, проведенного в рамках сотрудничества факультета лингвистики КПИ имени Игоря Сикорского и Мирового центра данных по геоинформатике и устойчивому развитию.

Ключевые слова: терминотерминосистема, терминология, геоинформатика, устойчивое развитие, КПИ имени Игоря Сикорского, Мировой Центр Данных по геоинформатике и устойчивому развитию.

TERMINOLOGY SYSTEM OF GEOINFORMATICS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: EXPERIENCE AND CHALLENGES OF THE RESEARCH

The article deals with the analysis of the developing terminology systems of geoinformatics and sustainable development and consideration of the interdisciplinary relations of the studied sublanguages. Some approaches to the definition and differentiation of the terms in the language system have been considered, the notions of “terminology” and “terminology system” have been differentiated. Special attention has been given to the phenomenon of intersystem borrowing of the terms as one of the key factors of contemporary terminology systems development. The authors illustrate the article with the examples taken from the studied terminology systems. They also briefly represent the result of the lexicographic research done in the process of cooperation of the Faculty of Linguistics Igor Sikorsky KPI and World Data Center for Geoinformatics and Sustainable Development

Key words: terminology system, terminology, geoinformatics, sustainable development, specialized language, Igor Sikorsky KPI, World Data Center for Geoinformatics and Sustainable Development.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси сьогодення зумовлюють потребу у їх системному вивченні й всебічному аналізі, що уможливує прогнозування подальшого розвитку країн та регіонів. Це, в свою чергу, висуває на авансцену сучасних наукових розвідок міждисциплінарні галузі знань, які набувають актуальності й теж потребують впорядкування й всебічного вивчення. У мовознавчому аспекті це перш за все стосується розробки й опису відповідних терміносистем і гармонізації термінологій різних мов, що потребує ґрунтовного лексикографічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри міждисциплінарність більшості сучасних досліджень і окрему увагу сучасних вчених до процесів взаємопроникнення термінологічних систем різних галузей знань (Д. С. Лютте (1961), Н. А. Шуригін (1998), Н. Л. Краснополська (2012), Т. С. Володіна (2013), І. В. Шматко (2014) та ін.), спостерігати за появою нової галузі знань або виокремлення її з-поміж існуючих інших внаслідок міжсистемної взаємодії завжди цікаво, так само як і аналізувати процеси гармонізації й кристалізації термінологій різних мов, що описують таку сферу діяльності. У цьому контексті на особливу увагу заслуговують геоінформатика та сталий розвиток, нові міждисциплінарні науки, які послуговуються новоутвореним термінологічним апаратом, що, безперечно, потребує впорядкування.

Метою цієї публікації є опис деяких результатів дослідження терміносистем геоінформатики та сталого розвитку на матеріалі англійської та української мов

Геоінформатика з'явилася на теренах України на початку 90-х років XX століття. За свідченням Американської компанії «ESRI», геоінформатика є сучасною інформаційною технологією для багатьох природознавчих, економічних, суспільних, сільськогосподарських та інших наук [10, с. 6]. Наразі геоінформатика має застосування у більш ніж 80 галузях людської діяльності й водночас розглядається як наука, технологія і виробнича діяльність [8, с. 137]. Розробка геоінформаційних технологій почалася ще у 50-х роках XX століття у Канаді та США, а згодом набула глобального застосування. В першу чергу ці технології були спрямовані на системи просторового аналізу растрових зображень, автоматизованого картографування, кодування та представлення просторових даних, графічного зображення тривимірних поверхонь тощо. На сьогоднішній день в Україні спостерігається активний розвиток геоінформатики: створення асоціацій ГІС та геоінформатиків, проведення щорічних конференцій та форумів, розроблення спеціалізованого геоінформаційного пакету у м. Київ, викладання курсів ГІС для підготовки фахівців в університетах України [10, с. 15].

Натомість вирішення питання сталого розвитку було офіційно визначено та розроблено Генеральною Асамблеєю ООН вже на початку XXI століття. У своїй доповіді Комісія Брундтланд зазначила, що сталий розвиток (sustainable development) — це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [14, с. 284]. Основним чином він стосується кліматичних змін, енергоносіїв, невідновлювальних ресурсів, глобальних епідемій, загрози війн тощо [9, с. 8]. Як стверджує І. В. Непран, ідея сталого розвитку відображає й одночасно спонукає приховану зміну в баченні взаємозв'язку між економічною діяльністю людей і природним світом, який є замкненою екосистемою, що має скінченні матеріальні ресурси і не може збільшуватись [7, с. 21]. Існувало декілька передумов виникнення концепції сталого розвитку, до яких відносять: панування «філософії споживання», ресурсо-руй-

нівні технології, механізм ціноутворення на природні ресурси, техногенний вплив на ландшафт, проблема якості продуктів харчування та питної води, екологічні патології та взаємини між розвиненими країнами й тими, що розвиваються[11].

В Україні питанням сталого розвитку вперше займався В. І. Вернадський у своїх вченнях про ноосферу. За словами М. З. Згуровського, з плином часу сталий розвиток став необхідною платформою для напрацювання сучасної концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку суспільства, яка системно поєднала його головні складові: економічну, природоохоронну та соціальну [4, с. 7]. Тому можна стверджувати, що геоінформатика та сталий розвиток є взаємодоповнюючими дисциплінами та мають спільний спектр застосування.

Розвиток та застосування закордонного досвіду з геоінформатики та сталого розвитку в Україні набирає оберту, що зумовлює потребу не лише у лексикографічному дослідженні новоутворюваної терміносистеми, а й укладанні словників з урахуванням потреб сучасного інформаційного суспільства, а саме електронної лексикографічної системи, доступної широкому колу користувачів. Цей проект з 2013 року реалізується у контексті співпраці науковців та студентів факультету лінгвістики КПІ імені Ігоря Сікорського та Світового центру даних з геоінформатики та сталого розвитку Міжнародної ради з науки.

Укладання двомовного тлумачного перекладного термінологічного словника потребує відбору й ретельного аналізу англійських та українських термінологічних одиниць геоінформатики та сталого розвитку. Для цього перш за все необхідно принаймні коротко, з огляду на обмежений обсяг цієї публікації, розглянути сутність термінів та окреслити вимоги, що висуваються до них, оскільки ці дві дисципліни тісно пов'язані із повсякденним життям та загальноживаною лексикою.

Терміни, як і всі мовні універсали, важко піддаються демінуванню [2, с. 10]. Класифікацію термінів надавали багато мовознавців, зокрема Б. Н. Головін, О. С. Ахманова, В. П. Даниленко, В. І. Карабан, М. І. Мостовий, І. В. Арнольд, І. С. Квитко та інші. Більш узагальнюючим, але при цьому й застосовним до нашого дослідження є, на нашу думку, визначення В. М. Лейчик, згідно якого термін – це лексична одиниця фахової мови, що позначає спільне (конкретне чи абстрактне) поняття наукової теорії певної галузі знань чи діяльності [6, с. 31].

Для того аби віднести лексичні одиниці до розряду термінів, вони повинні відповідати певним вимогам. Одним із перших їх розробив та окреслив Д. С. Лотте [6, с. 27]. Найчастіше ж вітчизняні мовознавці покористовуються узагальненою класифікацією А. С. Д'якова та ін., яка включає: системність, наявність дефініції, точність, стислість, мотивованість, однозначність, незалежність від контексту, відсутність синонімів, відповідність правилам і нормам певної мови, експресивна нейтральність і милозвучність[2, с. 12; 5, с. 56].

Вищезазначені характеристики мають вагомe значення під час дефініції термінології та терміносистеми. Б. Н. Головін (1981) стверджує, що ці два поняття є синонімами, з чим не погоджується В. М. Лейчик, зазначаючи, що термінологія – це сукупність термінів, що складаються стихійно, в той час як, терміносистема – це сукупність термінів, що формується свідомо, тобто не штучно [6, с. 107].

Терміносистема має такі загальносистемні ознаки [12, с. 5]:

- цілісність: забезпечення термінологічного покриття усіх концептів теоретичної структури терміносистеми;
- стійкість: статична елементна структура, зумовлена теоретичною концепцією терміносистеми;
- структурованість: лінгвістична зв'язність терміносистеми, зумовлена її складною ієрархічною змістово-мовною структурою.

На додачу, терміносистема відображає не лише систему понять, а систему понять певної теорії [6, с. 101]. Таким чином, можна стверджувати, що в межах певної галузі знань може існувати декілька терміносистем, термінологічні одиниці яких, в свою чергу, можуть переходити із однієї терміносистеми в іншу (у випадку виникнення нової узагальнюючої чи конкретизуючої теорії), або ж відмірати чи не переходити (у випадку, коли нова теорія повністю заперечує попередню). З цим фактом також пов'язана класифікація термінів, за якої вони поділяються на: загальногалузеві, міжгалузеві та вузькогалузеві [1, с. 78].

Залежність терміносистеми від теорії дещо змінює зв'язки у загальноприйнятому семантичному трикутнику (знак-поняття-предмет), змінюючи його на чотирикутник. До його складу входять терміносистема, теорія, система понять та система об'єктів [6, с. 103]. Між елементами схеми встановлюються наступні види зв'язків: гностичний (теорія-система понять), референтний (терміносистема-система об'єктів), сигніфікативний (терміносистема-теорія), концептуальний (подвійний зв'язок: система понять-теорія-терміносистема) та логічний (система понять-система об'єктів).

Л. Г. Штика та С. О. Кравченко визначають іншу структуру побудови нової терміносистеми – когнітологічну схему формування терміносистеми, де ключовим елементом є пізнавальна концепція. Вона породжує нову теорію, а також нові концепти, які, в свою чергу, є інформаційними структурами свідомості, що зароджуються у процесі пізнавальної діяльності [12, с. 3]. До того ж, поняття виступають продуктом концептів в процесі вербалізації, а терміни – в процесі подальшого уточнення та закріплення. М. Т. Кабре визначає концепт як структури свідомості, які використовуються для класифікації окремих об'єктів зовнішнього або внутрішнього світу за допомогою більш-менш довільного процесу абстрагування» [15, с. 95]. Це визначення чітко розмежовує концепт та об'єкт реальності, позначений концептом.

Зв'язки у двох вищезазначених схемах зумовлюють різницю становлення та фіксації термінів у лексикології та термінології. Закордонні науковці визначають термінографію як практичне застосування термінології, базуючись на встановлених паралелях:

лексикологія : лексикографія :: термінологія : термінографія.

Як стверджує М. Т. Кабре, «результатом лексикографії та термінографії є компіляція лексичних та термінологічних одиниць» [15, с. 37], що в свою чергу відображає тісний зв'язок цих дисциплін. Незважаючи на це, лексикографія та термінографія як дисципліни вважаються різними за рахунок відмінності між сферами їх використання та вживання загальної та спеціалізованої (фахової) лексики. У випадку лексикографії відбувається семасіологічний процес, оскільки він рухається від форми до значення. У термінографії, тим не менш, процес відбувається з точністю навпаки. Спочатку визначаються концепти на позначення галузі, які пов'язані логічно та онтологічно між собою. Надалі концепту надається назва чи позначення, тобто ми переходимо від концепту, а точніше від концепту до поняття і далі до терміну. Цей процес, схематично зображений на Рис. 1. 1. називається ономасіологічним [15, с. 38]. Варто також зауважити, що в основі терміносистеми може бути покладено не обов'язково наукова чи виключно наукова теорія. Для деяких галузей знань чи діяльності достатньо мати лише концепцію чи навіть узагальнюючу ідею, яка у повній мірі описує цю галузь [6, с. 104].

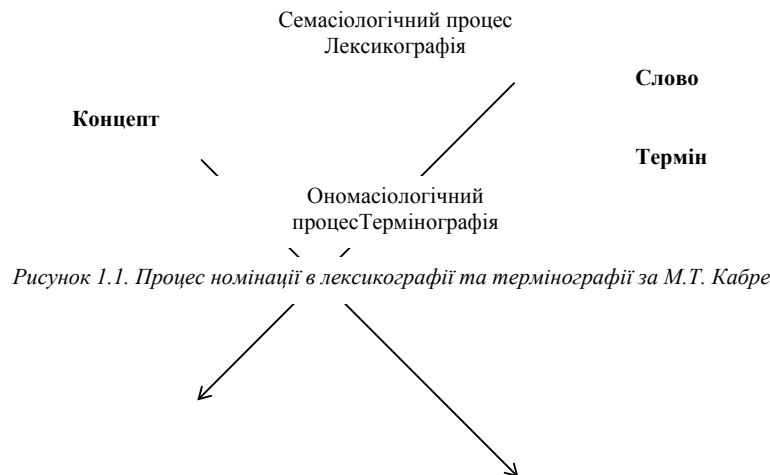

Рисунок 1.1. Процес номінації в лексикографії та термінографії за М.Т. Кабре

Таким чином, спочатку варто створити дві окремі терміносистеми – геоінформатики та сталого розвитку, а потім в межах кожної із них виокремити нові суміжні терміносистеми, у зв'язку з існуючими теоріями всередині системи. Наприклад, у галузі сталого розвитку існують три виміри: *екологічний, економічний та соціальний*, тобто будуть створені й відповідні терміносистеми. Натомість геоінформатика, основним чином пов'язана із географічними інформаційними системами, що визначає загальну терміносистему. Однак оскільки вона виникла на стику наук про Землю (географія, геологія та ін.), наукових дисциплін (картографія, фотограмметрія, дистанційне зондування Землі) та комп'ютерної інженерії (комп'ютерна графіка, бази даних, автоматизоване розпізнавання образів), то всередині основної будуть створені три додаткові уточнюючі терміносистеми [10, с. 9].

В процесі набуття ознак термінів, лексичні одиниці проходять процес термінологізації, за якого відбувається перехід слова із загальної лексики до лексики спеціальних цілей (фахової мови): *class* – соціальний клас, *colony* – колонія організмів, *mud* – шлам. Н. П. Бінденко також виокремлює процес трастермінологізації, під час якого відбувається перехід терміна з одної терміносистеми в іншу [13, с. 206].

У ХХІ столітті переважає метод запозичення термінів. Одним з методів виникнення (утворення) термінів є міжсистемні запозичення, серед яких розрізняють: а) запозичення окремого терміна, б) запозичення фрагмента термінології, в) запозичення цілої термінології, г) запозичення принципу побудови термінології (терміносистеми) [6, с. 112]. У випадку міжнаціональних запозичень терміни або зберігають свою внутрішню та зовнішню форму, або ж адаптуються до морфологічної та фонетичної системи цільової мови. Таким чином, під час перекладу запозичень в основному використовується калькування.

Термін за визначенням є моно-референтним і має лише одне значення, оскільки між знаком та концептом встановлюється унікальний зв'язок і цьому знаку відповідає певний об'єкт реальності. Тим не менш, за рахунок міждисциплінарних зв'язків на практиці з'являється явище полісемії. За твердженням М. Т. Кабре, якщо визначати термін як лексичну одиницю певної підмови (мови для спеціальних цілей, фахової мови), то він повинен входити до системи понять певного фаху. Таким чином, явище полісемії, яке існує в лексикографії, перетворюється у термінологію на омонімію [15, с. 108]. Це твердження пояснюється ще й тим, що в термінології кожна підмова (галузь) є закритою, тобто словам, які мають ідентичну фонетичну форму, буде відповідати різне лексичне значення [15, с. 111].

Коротко представимо результати дослідження. У рамках проекту співпраці зі Світовим Центром Даних з геоінформатики та Сталого розвитку Світової Ради з Науки було узгоджено та проаналізовано лексикографічний доробок, що складається з 3230 одиниць. В першу чергу, було продовжено дослідження фахової мови сталого розвитку та розширено термінологічну базу даних за рахунок додаткових двох вимірів (економічного та соціального), а також додано лексикографічну вибірку з фахової мови геоінформатики. Також було доопрацьовано етимологічну частину словникової статті.

За результатами тематичного аналізу, було встановлено, що фахова мова сталого розвитку та геоінформатики мають велику кількість міжсистемних зв'язків всередині цих терміносистем. Порівняльний аналіз виявив, що обидві терміносистеми мають зв'язок з наступними дисциплінами: екологією, біологією, математикою, філософією, юриспруденцією та географією. У попередніх дослідженнях [3, с. 38] також зазначався зв'язок терміносистеми сталого розвитку з хімією, економікою, етикою, соціологією та психологією, в той час як у проаналізованій термінологічній базі геоінформатики були виявлені міжсистемні зв'язки із такими дисциплінами:

- інформатика: *Implicitly Spatial Data* – дані з опосередкованою просторовою прив'язкою, *installation* – інсталяція, *interactive paper* – цифровий напір;

- геометрія: *height (H, H)* – висота, *Intersect* – перетин, *orthodrome* – ортодрома;

- геологія: *infiltration rate* – інфільтрація, *Isopleth* – Ізонлет, *normal projection* – азимутальна проекція;

- живопис: *magenta* – маджента, *replica* – репліка, *additive primaries* – адитивні основні кольори;

- лінгвістика: *text* – текст.

Результати структурного аналізу термінологічної бази свідчать про наявність усіх можливих структур:

- Терміни-напівсимволи: 8. *2ka event* – подія, що відбулася 8,2 тисячі років тому; *AA 1000 Series* – Стандарт АА 1000;

- Прості: *fractal* – фрактал; *multipatch* – мультипатч; *vermination* – інвазія;

- Складні: *civil regulation* – громадське регулювання бізнесу; *mergefeature* – злиття позиції; *oblique projection* – коса проекція;

- Багатокомпонентні: *great circle route* – відрізок дуги великого кола; *grid map coordinate system* – система координат сітчастої мапи; *inverse distance weighting* – зважування зворотної відстані.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, термінологічні одиниці геоінформатики та сталого розвитку мають міждисциплінарний характер, загалом завдяки міжсистемним запозиченням та омонімії чи полісемії. Враховуючи усі вимоги до термінів та запозичень, Для належної розробки двомовної електронної лексикографічної системи необ-

хідно врахувати відповідність українського еквіваленту вимогам української мови та вплив концепта на творення терміна. Міждисциплінарність двох терміносистем дає можливість узагальнити їх в один лексикографічний доробок та у подальшому впровадити онлайн-словник з геоінформатики та сталого розвитку.

Література:

1. Блинова О. И. Термин и его мотивированность. Термин и культура речи / О. И. Блинова – М. : Наука, 1981. – 256 с.
2. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
3. Демиденко О. П. Терміносистема фахової мови сталого розвитку та її особливості / О. П. Демиденко, О. А. Горбатюк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія : Філологічна. – 2014. – № 49. – С. 37–39.
4. Згуровський М. З. Глобальне моделювання процесів сталого розвитку в контексті якості і безпеки життя людей: звіт про НДР (заключ.) НТУУ «КПІ» / М. З. Згуровський, Т. А. Маторина, Д. О. Прилуцький, Д. А. Аброськін. – К., 2011. – 144 с.
5. Канделаки Т. Л. Значение терминов и системы значений научно-технических терминологий. Проблемы языка науки и техники / Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1983. – 230 с.
6. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. Изд. 4-е / В. М. Лейчик. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
7. Непран І. В. Робоча програма вибіркової навчальної дисципліни «Стратегія сталого розвитку довкілля» (за професійним спрямуванням) / Ірина Володимирівна Непран. – Харків: Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, 2016. – 38 с.
8. Путренко В. В. Геоінформатика в сучасній концепції географічної науки [Електронний ресурс] / В. В. Путренко. – 2010. – Режим доступу до ресурсу : file:///C:/Users/pc/Downloads/Pbgo_2010_11_25.pdf.
9. Садовенко А. Сталый розвиток суспільства: Навчальний посібник / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2-ге вид. – К., 2011. – 392 с.
10. Світличний О. О., Плотницький С. В. Основи геоінформатики: Навчальний посібник / О. О. Світличний, С. В. Плотницький. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 295 с.
11. Шаповалова В. М. Передумови виникнення концепції стійкого розвитку [Електронний ресурс] / В. М. Шаповалова // II Международная научно-практическая Интернет-конференция «Проблемы формирования новой экономики XXI века». – 2009. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.confcontact.com/2009new/1-shapoval.php>.
12. Штика Л. Г. Методологічний підхід до формування терміносистеми в галузі науки «Державне управління» / Л. Г. Штика, С. О. Кравченко. – Режим доступу до ресурсу : http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Shtyka_LG.pdf.
13. Bidnenko N. P. Modern Tendencies in the process of term formation / N. P. Bidnenko // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. – 2013. – № 1. – С. 205–210.
14. Butlin J. Our common future. By World Commission on environment and development / John Butlin. // Journal of International Development. – 1987. – № 1. – С. 284–287.
15. Cabre M. T. Terminology. Theory, methods and applications / M. T. Cabre. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1999. – 249 с.

Н. В. Дячук,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПРОФІЛЮ МАЙБУТНЬОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

У статті увагу зосереджено на взаємозв'язок перекладацьких стратегій з творчим профілем майбутнього перекладача. У роботі обґрунтовано психологічні особливості креативної природи перекладу. У дослідженні емпірично підтверджено твердження про кореляцію особистісних рис майбутнього перекладача з застосуванням перекладацьких стратегій. Виділено групи досліджуваних із переважанням комбінаторних стратегій, із домінуванням стратегій аналогізування та з переважанням реконструктивних технік. Результати емпіричного дослідження із застосуванням трьох факторів Кетела засвідчили міцні кореляційні зв'язки між особистісними рисами перекладачів та ступенем індивідуальної креативності.

Ключові слова: перекладацькі стратегії, творчий профіль, особистісні риси, перекладацькі трансформації, індивідуальна креативність.

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ КАК ЭЛЕМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ БУДУЩЕГО ПЕРЕВОДЧИКА

В статье рассматривается взаимосвязь между переводческими стратегиями и творческим профилем будущего переводчика. В исследовании представлены психологические особенности творческой природы перевода. Эмпирически подтверждена корреляция личностных характеристик будущего переводчика с использованием переводческих стратегий. Определены группы исследуемых с доминированием комбинаторных стратегий, с доминированием аналогических стратегий, с доминированием реконструктивных стратегий. Результаты эмпирического исследования с использованием трех факторов Кеттелла показали сильные корреляционные связи между личностными чертами переводчиков и степенью их индивидуальной креативности.

Ключевые слова: переводческие стратегии, творческий профиль, личностные характеристики, переводческие трансформации, индивидуальная креативность.

TRANSLATION STRATEGIES AS AN ELEMENT OF FUTURE TRANSLATORS' CREATIVE PROFILE FORMATION

The paper focuses on the relationship between translation strategies and creative profile of future translators. The research generalizes psycholinguistic peculiarities of a creative nature of future translators. The research empirically verifies the study about the relations of translators' personality traits with the creative translation strategies. Individual creativity is viewed to be the key element of translators' creativity realization. As a result of paper research the translation strategies applied, three groups of future translators were outlined – 'combining strategy group', 'analogical strategy group' and 'reconstructing strategy group'. The empirical research results based on three of Cattell's personality factors showed high correlation indices between translators' personality traits and their literary translation creativity. Following Cattell's personality factor model there were three basic factors for future translators that included emotional stability, reasoning and liveliness. Factor analysis indicated that translators' personal traits correlate with the variety of translating transformations. 'Combining strategy group' of future translators were less emotional, 'analogical strategy group' had higher indices of verbal intelligence and abstract thinking. Reconstructing strategy group represented positive correlation with Cattell's liveliness personality factor.

Key words: translation strategies, creative profile, personality traits, translation techniques, individual creativity.

Постановка проблеми. Важливими складовими реалізації творчого потенціалу перекладача є стратегії, які слугують основою його творчої діяльності. Стратегія – це генеральна програма дій, основний напрямок пошуку й розробки, що підпорядковує собі інші дії [4]. Відповідно до міркувань ученого, вважаємо, що стратегії реалізації творчого потенціалу перекладача включають підготовчі, плануючі та реалізуючі дії. Сприймання та інтерпретація тексту оригіналу – це підготовчі дії, планування використання лінгвістичних засобів для передачі думки автора вихідного тексту – плануючі дії та власне втілення перекладу – реалізуючі дії [4, с. 301]. Отже, стратегії – це сукупність дій, які застосовує перекладач для перекладу художнього тексту. Було виділено низку стратегій: комбінаторних дій, пошуків аналогів, реконструювання, універсальна стратегія. Усі ці стратегії можуть бути умовно поділені на комбінаторні – стратегії комбінаторних дій, стратегії аналогізування – стратегії пошуку аналогів, і трансформаційні (власне творчі або евристичні) – стратегії реконструювання й універсальні стратегії.

Актуальність дослідження визначається положенням про те, що творчість у перекладі, як парадигмальне явище, нерозривно пов'язана з механізмами її реалізації у вербальному міжмовному спілкуванні. Недостатнє емпіричне вивчення взаємозв'язку творчої діяльності з особистісними характеристиками перекладача робить дане дослідження надзвичайно важливим у царині лінгвістики, перекладознавства та психолінгвістики.

Завдання полягає у здійсненні теоретичного аналізу наукових досліджень у вітчизняній та зарубіжній літературі щодо проблем створення творчого портрету майбутнього перекладача та визначення особистісних властивостей майбутнього перекладачів із різним видом перекладацьких стратегій.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Творча проблематика перекладу стала об'єктом дослідження багатьох науковців (Виноградов 2007; Зорівчак 1989; Коломієць 2004; Шелудько 2009; Сорокін 2006; Cronin 1995; Jones 2007; Loffredo 2007; Zawawi 2008) та ін.; значеннями стали положення про переклад як засіб пізнання та формування культурного аспекту перекладу (Автономова 2008; Рябова 2008; Фокін 2011).

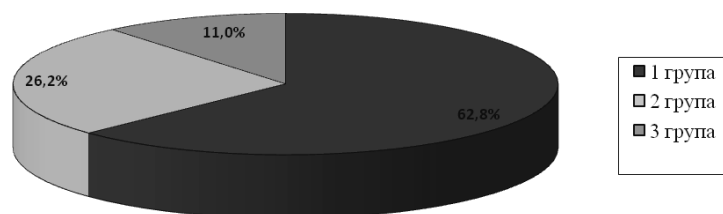
Наукова новизна статті полягає у вдосконаленні ідей психології розуміння, що враховувалися при вивченні мовленнево-мисленнєвої діяльності перекладача та у виявленні особистісних властивостей майбутніх фахівців з перекладу відповідно до домінуючих перекладацьких стратегій.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення, які стосуються теорії діяльності та розвитку особистості (Ананьєв 2005; Балл 2008; Виготський 1982; Леонтьєв 1981; Рубінштейн 2002 та ін.); творчої особистості, її потенційних можливостей, здібностей, властивостей, характерних рис (Ананьєв 2005; Богоявленська 1999; Лазарєв 20013; Моляко 2008; Поташник 2000; та ін.); структурно-функціонального підходу у вивченні професійної підготовки майбутніх перекладачів та засвоєння іноземної мови (Вяткін 1997; Засєкіна 2005; Лозова 2011; Т. Н. Цветкова 2007 та ін.).

Викладення основного матеріалу. Як засвідчили результати емпіричного дослідження використання перекладацьких трансформацій, майбутні перекладачі здебільшого покладаються на комбінаторні стратегії, які містять додавання і опущення та частково на стратегії аналогізування, зокрема на використання прийомів конкретизації й генералізації. Практично відсутні трансформації антонімічного перекладу й цілісного перетворення у перекладах студентів. Водночас ці стратегії необхідні для досягнення адекватності перекладу, що втілюється в психолінгвістичні параметри тексту – цілісність, зв'язність, діалогічність, структурність, подільність, інформативність.

Отже, необхідним є ґрунтовне вивчення використання перекладацьких стратегій з урахуванням особистісних властивостей майбутніх фахівців. Особистісні профілі значною мірою визначають професіогенез кожного окремо взятого фахівця [1].

Для визначення видів стратегій реалізації творчого потенціалу майбутніх фахівців було встановлено відсотковий розподіл студентів відповідно до переважання в них конкретних перекладацьких трансформацій (див. рис. 1). До першої групи увійшло 63% (115 студентів), які переважно використовують найпростіші техніки – додавання й опущення, що утворюють основу стратегії комбінаторних дій.

Рис. 1 Відсотковий розподіл студентів відповідно до переважання в них конкретних перекладацьких трансформацій

До другої групи увійшло 24% (48 студентів), які переважно використовують трансформації конкретизації та генералізації, що становлять основу для стратегій пошуку аналогів. До третьої групи увійшли 12% студентів (20 осіб), які не мають чітко вираженого домінуючого типу перекладацьких технік, відповідно використовують арсенал різних трансформацій. Відповідно до ступеня творчості в кожному виді стратегій, вони отримали такі назви: *комбінаторні стратегії, стратегії аналогізування та трансформаційні стратегії* реалізації творчого потенціалу студентів.

Для визначення взаємозв'язку особистісних властивостей і стратегій реалізації творчого потенціалу майбутніх фахівців було здійснено порівняння прояву особистісних властивостей за опитувальником Р. Кеттелла у трьох групах досліджуваних. З урахуванням того, що чисельність порівнюваних груп є неомогенною, було використано критерій Н-Крускала-Уоллеса для незалежних вибірок, критичне значення якого, з огляду на розмір вибірки, дорівнює $H=2,700$, $p<0,05$. Значущі відмінності відображено в таблиці 1

Таблиця 1

Значущі відмінності прояву особистісних властивостей у майбутніх перекладачів

Шкали Кеттелла	Середньогрупові значення в групі з комбінаторними стратегіями	Середньогрупові значення в групі з стратегіями аналогізування	Середньогрупові значення в групі з трансформаційними стратегіями	Н-Крускала-Уоллеса
MD: адекватність самооцінки	95,42	89,88	68,75	4,550
B: інтелект	88,73	105,67	66,39	8,183
C: емоційна стійкість, емоційна нестійкість	97,06	81,16	88,95	3,197
E: підлеглість, домінантність	95,41	76,52	109,55	6,999
G: наслідування почуттів, висока нормативність поведінки	95,83	90,41	73,80	3,075
H: сміливість	89,06	86,18	122,90	7,297
N: прямолінійність, дипломатичність	98,93	73,92	95,55	7,854
F: стриманість, експресивність	94,87	90,41	73,80	9,991
L: довірливість, підозрілість	97,03	83,51	83,45	2,894
O: впевненість у собі, тривожність	91,63	89,41	87,45	6,058
Q1: консерватизм, радикалізм	96,92	84,98		2,840

Як видно з таблиці, найвищі показники за шкалою самооцінки мають студенти з переважанням комбінаторних стратегій (95,42 балів), порівняно зі студентами другої (89,88 балів) та третьої груп (68,75 балів). Отже, висока самооцінка не впливає на евристичну реалізацію перекладацьких стратегій.

Натомість студенти з високою самооцінкою прагнуть знайти найлегший спосіб перекладу, широко використовуючи найпростіші перекладацькі техніки – опущення й додавання. Одержані результати узгоджуються з дослідженнями В. М. Дружиніна, який вважає, що творчість, за термінами А. Адлера, – це один зі способів компенсації комплексу неповноцінності або цілісний шлях особистості до наближення до власного «Я» [2, с. 115]. Продовжуючи цю думку, вважаємо, що евристичні перекладацькі стратегії, які використовують зрілі перекладачі, є шляхом невпинного пошуку, невдоволення отриманим результатом, адже «творці завжди з гурту невдоволених».

Зі шкалою самооцінки узгоджується шкала впевненості в собі, за якою студенти з переважанням комбінаторних стратегій (91,63 балів), порівняно зі студентами другої (89,41 балів) та третьої груп (87,45 балів), мають найвищі показники. Також ці дані відповідають високим показниками радикалізму в студентів першої групи (96,92 балів) порівняно з групами з переважанням стратегій аналогізування (84,98 балів) і трансформаційних стратегій (80,55 балів). Високі показники радикалізму узгоджуються з показниками високої самооцінки студентів із переважанням комбінаторних стратегій.

Найвищі показники інтелекту (105,67 балів) простежуються в досліджуваних другої групи, які здебільшого використовують стратегії аналогізування у вигляді конкретизації та генералізації. Адже конкретизація й генералізація супроводжуються мисленнєвими логічними операціями гіпо- й гіперонімією, зумовленими абстрагуванням та узагальненням [3]. Застосування комбінаторних стратегій у вигляді опущення й додавання передбачають нижчі показники інтелекту (88,73 балів).

Найвища емоційна стійкість властива студентам із переважанням комбінаторних стратегій, порівняно зі стратегіями аналогізування (81,16 балів) і трансформаційними стратегіями (88,95 балів). Як зазначено вище, творчість часто пов'язана з емоційною нестійкістю особистості. Творча людина завжди творить на основі підсвідомої активності, тому схильна до психофізіологічного виснаження й послабленого емоційного самоконтролю [2]. Із цими даними також узгоджуються високі показники емоційної стриманості (94,87 балів) студентів із переважанням комбінаторних стратегій, порівняно зі студентами з переважанням стратегій аналогізування (90,41%) і трансформаційними стратегіями (73,80 балів).

Найбільш домінантними в міжособистісних відношеннях є студенти з переважанням трансформаційних стратегій (109,55 балів) порівняно з комбінаторними (95,41 балів) і стратегіями аналогізування (76,52 балів). Очевидно, використання трансформаційних стратегій ґрунтується на мисленнєвій і життєвій гнучкості особистості, яка виявляється в домінантній міжособистісній взаємодії. Із показником узгоджуються й найвищі показники студентів із трансформаційними стратегіями за шкалою сміливості (122,90 балів), порівняно зі студентами з комбінаторними стратегіями (89,06 балів) та стратегіями аналогізування (86,18 балів). Для особистісної креативності притаманні такі риси, як сміливість і схильність до ризику. Тому, можна припустити, що трансформаційні стратегії є найбільш наближеними до евристичних стратегій реалізації творчого потенціалу перекладача.

За методикою Р. Кеттелла визначаємо інтелектуальний, емоційно-вольовий і комунікативний блоки, які характеризують досліджуваних трьох виділених груп. До інтелектуального блоку належать фактори В, М, Q3, які по-різному виявляються в досліджуваних відповідно до переважаючих стратегій (див. рис. 1).

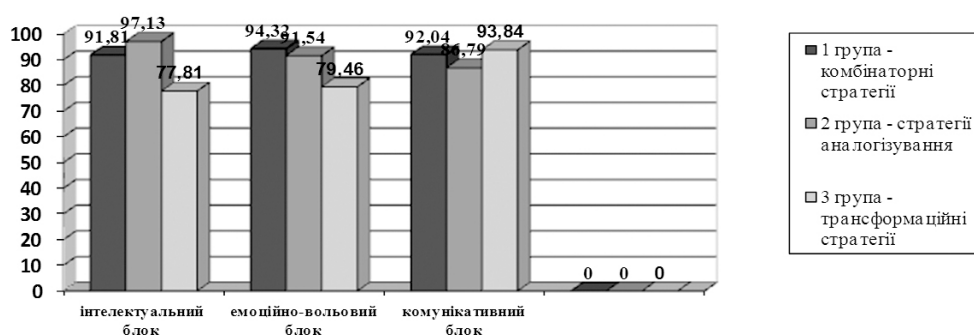

Рис. 1 Розподіл досліджуваних відповідно до переважаючих стратегій

Як видно з рисунка, інтелектуальний блок найбільшого вираження набуває в студентів із стратегіями аналогізування (97,13 балів), дещо меншого – у досліджуваних з комбінаторними стратегіями (91,81 балів), і найнижчого вираження в досліджуваних із трансформаційними стратегіями (77,81 балів). Це пояснюється тим, що особистісна креативність перекладача має кореляційні зв'язки лише з вербальним інтелектом, а просторовий і математичний інтелект не зіставляється з творчим потенціалом перекладача.

Емоційно-вольовий блок представлений факторами С, G, I, O, Q3, Q4. Найбільш сформованим цей блок виявляється в студентів із переважанням комбінаторних стратегій (94,32 балів) порівняно зі студентами з переважанням стратегій аналогізування (91,54 балів) і трансформаційними стратегіями (79,46 балів). Отже, студенти з найпростішими перекладацькими прийомами є найбільш емоційно стійкими. Як зазначено вище, у творчому потенціалі важливого значення набуває емоційність особистості, яка виявляється в демонстрації власних емоцій та розумінні емоцій інших. Отже, можна вважати, що студенти з трансформаційними стратегіями є найбільш наближеними до творчості у перекладі.

Комунікативний блок містить такі фактори: А, Н, F, E, Q2, N, L. Найбільшого вираження цей блок набуває в студентів із переважанням трансформаційних стратегій (93,84 балів), що, як зазначали вище, є найбільш гнучкими і в професійній діяльності, і в міжособистісних відносинах. Студенти з переважанням комбінаторних стратегій (92,04 балів) і стратегій аналогізування (86,79 балів) мають нижчі показники за цим блоком.

Головні висновки. Отже, ґрунтовне дослідження особистісних властивостей студентів дає змогу визначити в групі студентів із переважанням комбінаторних стратегій емоційну стабільність, у групі із домінуванням стратегій аналогізування – розвиток інтелекту, а в групі із переважанням трансформаційних стратегій – комунікативну активність.

Перспективи використання результатів дослідження. Важливим є набуття майбутніми фахівцями евристичних стратегій перекладу, виражених смисловим розвитком, цілісним перетворенням та антонімічним перекладом. Відомості про те, які особистісні властивості є вираженими в різних групах досліджуваних, дають змогу окреслити можливості розвитку евристичних стратегій.

Література:

1. Вірна Ж. П. Мотиваційно-смілова регуляція у професіоналізації психолога : [монографія] / Ж. П. Вірна. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.
2. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.
3. Засекина Л. В. Структурно-функциональная организация интеллекта : [монографія] / Л. В. Засекина. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2005. – 370 с.
4. Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності / В. О. Моляко. – К. : «Освіта України», 2008. – 702 с.
5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О. В. Ребрій. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
6. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : [підручник] / Л. М. Черноватий. – Вінниця : Нова книга, 2013. – 376 с.

Х.-М. Р. Жук,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

УДК 811.111'367.625'371

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-37-39

ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ СОМАТИЧНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичної категорії гіпонімії на матеріалі соматичних дієслів англійської мови. Проаналізовано особливості гіперо-гіпонімічних відношень між різними підгрупами соматичних дієслів. Моделювання гіперо-гіпонімічних рядів дозволяє дослідити семантичну складність і похідність значення слова. Встановлено характерні особливості гіперо-гіпонімічних відношень, притаманних підгрупам соматичних дієслів.

Ключові слова: соматичні дієслова, гіпонімія, гіперо-гіпонімічні відношення, гіперонім, гіпонім, тропонім

ГИПЕРО-ГИПОНИМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ СОМАТИЧЕСКИХ ГЛАГОЛОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена исследованию лексико-семантической категории гипонимии на материале соматических глаголов английского языка. Проанализированы особенности гиперо-гипонимических отношений между разными подгруппами соматических глаголов. Моделирование гиперо-гипонимических рядов позволяет исследовать семантическую сложность и производность значения слова. Установлено характерные особенности гиперо-гипонимических отношений этих глаголов.

Ключевые слова: соматические глаголы, гипонимия, гиперо-гипонимические отношения, гипероним, гипоним, тропоним.

HYPER-HYPONYMIC RELATIONS OF ENGLISH SOMATIC VERBS

The article deals with the lexico-semantic category of hyponymy based on the material of somatic verbs in the English language. It investigates the peculiarities of hyper-hyponymic relations in general and in the lexico-semantic group of somatic verbs. The research focuses on establishing the characteristic features of hyponymy of the somatic verbs. The study revealed different opinions regarding the classification of hypernyms and hyponyms with the implication that not all of them can be applied to verbs in general and somatic verbs in particular. In order to analyze their hyper-hyponymic relations it would be appropriate to use the category of manner of action. The componential analysis is carried out on the basis of dictionary definitions. The analysis of the dictionary definitions of English somatic verbs shows that most of the somatic verbs are interconnected by the relationships of troponymy. In general, dictionary definitions of verbs contain a particular common seme that is usually characterized by features of various kinds. This common seme helps to group the verbs and find appropriate troponyms. Hyper-hyponymic relations of somatic verbs reflect their tight systemic relations.

Key words: somatic verbs, hyponymy, hypero-hyponymic relations, hyperonym, hyponym, troponym.

Гіпонімія широко вивчається в контексті терміносистем як українськими так і зарубіжними вченими, такими як І. Асмукович, С. Булик-Верхола, І. Волкова, М. Гонтар, Ю. Дзябко, І. Кочан, О. Литвинко, І. Литовченко, Г. Мацюк, Т. Панько, О. Потапчук, О. Романова, Ю. Теглівець, О. Чуєшкова, Д. Шапран [6, с. 58]. Дж. Лайонз запропонував термін «гіпонімія» у мовознавстві для позначення видо-родових відношень [4, с. 104].

Проте гіпонімічні відношення дієслів, зокрема соматичних дієслів, не є достатньо вивченими. Мета дослідження – виявити особливості гіпонімії в лексико-семантичній групі (ЛСГ) соматичних дієслів. Вивчення гіперо-гіпонімічних відношень соматичних дієслів розширює межі ЛСГ, оскільки у вибірці були дієслова, які не відображали спільні з групою семантичні компоненти, але сприймалися інтуїтивно як споріднені. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вивчення гіперо-гіпонімічних відношень соматичних дієслів в англійській мові як складової семантичних відношень у ментальному лексиконі носіїв мови, моделювання якого сприяє дослідженню відповідної концептуальної картини світу.

Відношення гіпонімії лежить в основі нелінійної ієрархічної структури, яку мають лексико-семантичні групи і поля. Сучасні науковці визначають гіпонімію як вияв мовної парадигматики, наявність у лексичній системі родо-видової ієрархії позначень понять, що ґрунтується на відношеннях несумісності як відсутності перетину обсягів цих понять. Гіпонімія передбачає наявність гіпероніма й гіпонімів. Гіпонімічні відношення не є симетричними, оскільки гіпонімом є слово, яке виражає видове поняття, а гіперонім – це слово, яке позначає загальніше поняття [8, с. 87]. Денотат гіпероніма включає в себе денотат гіпоніма. Гіперонім може бути вжитим замість гіпоніма для номінації одного референта.

Згідно з Г. Матліною, «якщо синонімічні та антонімічні зв'язки об'єднують тільки частину слів, то родо-видові відношення пронизують усю лексику» [5, с. 86].

Рід – це клас предметів (понять), у складі якого інші групи предметів (понять), що є видами цього роду. Гіпероніми й гіпоніми створюють відкриті гіпонімічні ряди, кожен із яких має один гіперонім, що позначає загальне поняття, та один або більше гіпонімів, які підпорядковуються цьому гіпероніму. Звернемо увагу, що когіпоніми взаємно означувальні, чим їх більше, тим ширше значення гіпероніма [7, с. 32].

За допомогою гіперо-гіпонімічних відношень можна структурувати словниковий склад мови. Лексичні одиниці об'єднують у тематичні й лексико-семантичні групи і поля на основі гіпонімії. Моделювання гіпонімічних відношень дає змогу відобразити ієрархічну структуру ЛСГ [12, с. 153]. Під час побудови еноцентричних рядів кожне слово буде гіперонімом до наступного слова і гіпонімом до попереднього слова.

Д. Лотте виділяє такі основні правила поділу понять, які перебувають у родо-видових відношеннях: 1) основа поділу (тобто ознака, за якою відбувається поділ обсягу поняття) повинна лишатися однією й тією самою під час утворення будь-якого видового поняття; 2) межі видових понять повинні вичерпувати межі родового поняття [2, с. 29]. Оскільки гіперонімом може бути поняття, охарактеризоване з різних боків, конкретизоване за різними критеріями, то гіпоніми варто групувати не в одне велике родо-видове утворення, а на кілька гіперо-гіпонімічних груп (на основі одного гіпероніма) з огляду на різні розрізнювальні класифікаційні ознаки, кожна з яких є підставою поділу родового поняття на видові й слугує об'єднувальним чинником групи.

Наприклад, для гіпероніма *breathe* можна утворити такі гіперо-гіпонімічні групи: дієслова на позначення вдихання – *inhale, inspire, sniff, snuffle*; дієслова на позначення видихання – *exhale, expire, snort, blow*; дієслова на позначення утрудненого дихання – *pant, puff, gasp, heave, wheeze, hyperventilate*.

Моделювання гіперо-гіпонімічних зв'язків є моделюванням семантичної мережі значення слова, описом значення слова в термінах семантичної складності та похідності, проникненням до його глибинної структури.

Гіпонім і гіперонім характеризуються наявністю або відсутністю під час їх протиставлення тої чи іншої семантичної ознаки і утворюють опозицію. Гіперонімічні відносини зазвичай розглядаються як транзитивні (перехідні): якщо А – гіпе-

ронім В, а В – гіперонім С, то А – гіперонім С. Тоді А буде прямим гіперонімом для В і непрямим гіперонімом для С. [16, с. 94]. Наприклад, якщо дієслово *flinch* є прямим гіперонімом до *wince*, яке в свою чергу є прямим гіперонімом до *cringe*, то *flinch* буде непрямим гіперонімом до *cringe*.

Окрім відношень підпорядкування, в гіперо-гіпонімічних рядах існують також відношення рівноправності, які встановлюються між гіпонімами одного гіпероніма. Такі гіпоніми називаються когіпонімами, або еквонімами, і розрізняються за допомогою виділення у їхніх значеннях диференційних ознак за наявності певної загальної семантичної частини [10, с. 87]. Наприклад, у підгрупі/низці дієслів на позначення дихання, дієслова *pant*, *puff*, *gasp*, *heave*, *wheeze* та інші виступають як когіпоніми одне одному.

Існують різні класифікації гіперонімів. Наприклад, О. Котцова виділяє класифікацію гіперонімів за частинами мови, яка спирається на вихідні лексико-граматичні розбіжності частин мови, і найважливішими вважаються гіпероніми іменників та гіпероніми дієслів [3, с. 12].

З. Харитончик поділяє гіпероніми на ті, що утворюють ланцюгову конфігурацію семантичного поля (гіперонім – один гіпонім), радіальну (гіперонім – більше одного гіпоніма) і радіально-ланцюгову (змішану і найбільш складну) [10, с. 87]. Серед соматичних дієслів ланцюгова гіперонімія найменш поширена, вона представлена лише у трьох дієсловах: *smirk* – *flee*; *frown* – *scowl*; *crouch* – *squinch*. Більш характерні для соматичних дієслів радіальна та радіально-ланцюгова гіперонімії, наприклад: *sleep* – *snooze*, *drowse*, *doze*; *tremble* – *shudder*, *shiver*, *throb*, *thrill*; *bend* – *crook*, *curve*, *arch*, *incurvate*, *retroflex*, *stoop*, *bow*.

Дж. Лайонз виділяє асиметричні гіпоніми або власне гіпоніми й симетричні гіпоніми, які є синонімами (якщо А є гіпонімом для В і якщо В також є гіпонімом для А (тобто якщо це відношення є двостороннім або симетричним), то А і В – синоніми) [4, с. 387]. У ході дослідження ми виявили, що найбільше симетричних гіпонімів є в підгрупі соматичних дієслів на позначення сну. Наприклад, дієслово *slumber* є гіпонімом для *sleep*, а *sleep* є гіпонімом для *slumber*; *catnap* є гіпонімом для *nap*, а *nap* є гіпонімом для *catnap*, *drowse* є гіпонімом для *doze*, а *doze* є гіпонімом для *drowse*.

Ю. Дубкова виділяє гіпоніми (і гіпероніми) першого та другого ступеня, які виникають внаслідок дво- та одноступеневих зв'язків між словами. Вона вважає, що за умови класифікації за однією ознакою гіперонім і гіпоніми утворюють підполе (субпарадигму) першого ступеня підпорядкування. Перехресні зв'язки, за яких термін є гіпонімом одного поля і гіперонімом іншого, підтверджують системний характер родо-видових відношень у межах певного семантичного гнізда термінологічних одиниць [1]. Така класифікація підходить для терміносистем, але не підходить для дієслів.

Інколи вчені погоджуються з думкою, що гіперо-гіпонімічні відношення притаманні переважно іменникам, а не предикатній лексиці, хоча вони не виключаються у системі дієслова [11, с. 141–142].

Як зазначає американський дослідник Дж. Міллер, гіпонімічні відношення іменників зовсім не схожі на гіпонімічні відношення між дієсловами. Отже, формула для перевірки гіперо-гіпонімічних відношень між іменниками *A x is a y* (*X є Y*) не може застосовуватись для перевірки відношень гіпонімії між дієсловами. Для гіпонімічного аналізу міждієслівних відношень вчений вводить категорію способу дії (*manner*). Кінцевою конструкцією для визначення залежності одного дієслова від іншого є *V1 is to V2 in some particular manner* (*робити V1 – це робити V2 певним способом*) [14, с. 47]. Такий вид відношень отримав назву тропонімії. Дж. Міллер дає детальне обґрунтування вибору даного терміну і його теоретичної значущості. Згідно з автором, спосіб дії в теорії компонентного аналізу вважається недієслівним (non-verbal) семантичним компонентом дієслів, і його пропонують розглядати як «семантичне відношення між дієслівними значеннями» [15, с. 228].

У межах відношень тропонімії поняття способу дії трактується досить широко і може бути представлене рядом категоріальних ознак. Такі семантичні ознаки можуть виражати способи, види дії, співвіднесеність дії з комунікантами, з модальністю – оцінкою змісту висловлення, з часом реального мовного акту тощо [9, с. 147].

Вважається, що тезауруси найкраще представляють ієрархічну польову структуру. Проте, в той час як побудова тезауруса здійснюється від гіпероніма до гіпоніма, тобто від поняття до його позначення (ономасіологічний підхід), словникова дефініція передбачає висхідне моделювання еноцентричних рядів – від гіпоніма до гіпероніма, тобто семасіологічний підхід. З точки зору семасіологічного підходу, гіперонім співпадає з архилексею, а з точки зору ономасіологічного – з архисемою. Словникова дефініція – ключ до вивчення гіпонімії у межах ЛСГ. Виконання компонентного аналізу дозволяє не тільки виявити диференційні семи, а й встановити їхню ієрархію. Таким чином можна дослідити семантичну складність і походність на основі словникових дефініцій.

Аналіз дефініцій англійських соматичних дієслів показує, що основна частина дієслів вибірки пов'язана між собою відношеннями тропонімії. В основному словникові дефініції дієслів містять ту чи іншу загальну сему, яка, як правило, уточнюється ознаками різного характеру. Наприклад, у дефініціях таких соматичних дієслів, як *to cackle* «*to laugh especially in a harsh or sharp manner*» [13], *to chuckle* «*to laugh inwardly or quietly*» [13] і *to giggle* «*to laugh nervously or foolishly*» [13], простежується загальна сема, виражена іншим соматичним дієсловом, більш загальним за значенням, *to laugh*, і ця сема уточнюється адвербіальними ознаками в дефініціях цих дієслів. В даному випадку дієслова *to cackle*, *to chuckle* і *to giggle* виступають тропонімами до дієслова *to laugh*. Перевірити дане твердження можна шляхом застосування формули для перевірки тропонімічного зв'язку між дієсловами, а саме *to V1 is to V2 in some particular manner*. Так, *to cackle is to laugh in some particular manner*, так само як і *to chuckle is to laugh in some particular manner*, і *to giggle is to laugh in some particular manner*.

Аналіз словникових дефініцій виявив соматичні дієслова з найбільшою кількістю тропонімів: *to laugh* – 12, *to sleep* – 8, *to shrink* – 6 та *to shake* – 6.

Назагал, в результаті дослідження було інвентаризовано 190 дієслів англійської мови, в яких принаймні один компонент значення є соматичним. Виявлено, що основна частина вибірки соматичних дієслів пов'язана між собою відношенням тропонімії. Дослідження гіперо-гіпонімічних відношень в ЛСГ соматичних дієслів дало можливість не тільки встановити ієрархію компонентів семантичної структури значення, але й виявити латентні компоненти, за допомогою яких дієслова можна віднести до ЛСГ. Таким чином, вихідний список соматичних дієслів в англійській мові значно збільшується.

Перспективами дослідження є вивчення інших парадигматичних зв'язків, зокрема синонімії, антонімії та полісемії, соматичних дієслів англійської мови.

Література:

1. Дубкова Ю. С. Особенности аббревиатурного поля в русском языке [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/22_PNR_2012/Philologia/7_115106.doc.htm.
2. Как работать над терминологией. Основы и методы : [пособ. сост. по трудам Д. С. Лотте и Ком. науч.-техн. терминологии АН СССР]. – М. : Наука, 1968. – 76 с.

3. Котцова Е. Е. Гипонимические связи слов в тексте / Е. Е. Котцова // Вестник Поморского университета. Серия «Гуманитарные и социальные науки». – Архангельск, 2009. – № 6. – С. 78–84.
4. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз – М. : Прогресс, 1978. – 544 с.
5. Матлина Г. А. К вопросу о гипонимической группе / Г. А. Матлина. – Л., 1975. – 452 с.
6. Михайлова Т. В. Гіпонімія як лексико-семантична категорія // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2015. – Вип. 41. – С. 57–66.
7. Романова О. О. Гіперо-гіпонімія в українській швацькій термінології / О. О. Романова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія : Філологічна. – Вип. 50. – №765. – С. 32–35.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
9. Уфимцева А. А. Об особенностях семантики глагольных лексем английского языка / А. А. Уфимцева // Теория языка. Англизистика. Кельтология – М. : Наука, 1976 – С. 145–151.
10. Харитончик З. А. Лексикология английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Высшая школа, 1992. – 229 с.
11. Croft W. Cognitive linguistics / William Croft, D. A. Cruse // Cambridge : Cambridge University Press. – 2004. – 356 p.
12. Lipka L. English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics and Word Formation / Leonhard Lipka. – Tübingen : Narr, 2002. – 244 p.
13. Merriam Webster's Dictionary [Electronic resource]. – Available at: www.merriam-webster.com
14. Miller G. A. Five Papers on WordNet / George A. Miller // Princeton University : Cognitive Science Laboratory. – 1993. – 79 p.
15. Miller G. A. The Science of Words / George A. Miller // Scientific American Library Paperback. – 1991. – №35. – 276 p.
16. Stede M. The hyperonym problem revisited : Conceptual and lexical hierarchies in language generation / Manfred Stede // Association for Computational Linguistics, 2000. – P. 93–99.

А. Р. Зубрик,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ МОДИФІКАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ «ГОЛОДНІ ІГРИ» СЮЗАННИ КОЛЛІНС

У статті проаналізовано лексичні трансформації, розглянуто їх особливості та способи перекладу на прикладі роману «Голодні ігри» Сюзанны Коллінз.

Ключові слова: перекладацькі модифікації, способи перекладу, лексичні трансформації, транскрибування, калькування, генералізація, конкретизація, модуляція.

ПРИМЕНЕНИЕ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ МОДИФИКАЦИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ РОМАНА «ГОЛОДНЫЕ ИГРЫ» СЮЗАННЫ КОЛЛИНС

В статье проанализированы лексические трансформации, рассмотрены их особенности и способы перевода на примере романа «Голодные игры» Сюзанны Коллинз.

Ключевые слова: переводческие модификации, способы перевода, лексические трансформации, транскрибирование, калькирование, генерализация, конкретизация, модуляция.

THE USAGE OF TRANSLATIONAL MODIFICATIONS WHILE TRANSLATING THE NOVEL “THE HUNGER GAMES” BY S. COLLINS

The article analyzes the lexical transformation, examined their characteristics and ways of translation on the example of the novel «The Hunger Games» by Suzanne Collins. Transformations are used when there are no equivalents in the target language, while translating polysynthetic words, when there are partial equivalents. The most important and difficult are lexical transformations. There are three reasons while using typical lexical transformations: in the target language there is no equivalent to a particular original word; phrase is incomplete, covering only part of the word in the source language. Thus, when they have Ukrainian translation of some words; there are different variants in the target language which correspond to words with a lot of meanings. All lexical transformations describe formal and content relationship among the words in the source and target languages. Transliteration, transcription, calque are formal lexical transformations. The translator has to be very experienced to make a faithful translation of the information from the source language while using transformations. The problem of accurate translation while using different kinds of transformation is very important nowadays.

Key words: translational modifications, methods of translation, lexical transformation, transcription, calque, generalization, specification, modulation.

Невідповідність в структурі лексичного елемента призводить до труднощів, пов'язаних зі збереженням і передачею значення слова під час перекладу на іншу мову. Крім того, лексичний елемент перекладається не окремо, а в сукупності його контекстуальних зв'язків, що демонструє, зокрема, переклад багатозначних слів. Знання словникових відповідників є необхідними, але недостатніми для досягнення адекватного перекладу, оскільки контекст часто диктує необхідність відхилення від словникових відповідників. Звичайно, все різноманіття контекстів не можна зафіксувати у словнику, навіть на рівні словосполучень. Тому одна з головних труднощів перекладу – необхідність знайти конкретне значення слова чи словосполучення, відсутнє в словнику, але доречне в певному контексті. Тут на перший план виходять так звані лексичні трансформації, які можна визначити як «передачу значення лексичних одиниць оригіналу в даному контексті лексемами мови перекладу, що не є їхніми словниковими відповідниками, які змінивши свою внутрішню форму, передають сенс, актуалізований одиницями оригіналу» [2].

Багато науковців досліджували проблему перекладацьких модифікацій, їх особливості такі як Л. Бархударов, Л. Бекрешева, І. Гарник, В. Карабан, Т. Казакова, О. Дорофєєва, Я. Рещер, В. Лопатін.

Мета статті – проаналізувати лексичні трансформації і розглянути способи їх перекладу на українську мову.

За визначенням А. Федорова існують три найбільш характерних причини застосування лексичних трансформацій:

- в мові перекладу немає відповідника тому чи іншому слову оригіналу взагалі чи в даному його значенні;
- співпадання є неповним, лише частково покриваючи значення слова

мови-джерела. Так, при перекладі українського слова «палець» на англійську треба бути впевненим, про яку частину тіла йдеться, тому що «палець руки» буде перекладатися – “finger”, а «палець ноги» – “toe”;

- різним значенням багатозначного слова оригіналу відповідають різні

слова у мові перекладу, в тій чи іншій мірі передаючи ці значення. Наприклад: маючи на меті перекласти слово «вал (фортеці)», перекладач зіткнеться з варіантами перекладу: bank, rampart, shaft, breaker, і тільки вивчивши різницю у значеннях цих слів, він відбере слово “rampart” [6, с. 18-19].

Загалом всі лексичні трансформації описують формальні та змістовні відносини між словами та словосполученнями в оригіналі та перекладі. Відтак, їх можна поділити на формальні лексичні трансформації та змістовні.

В групу формальних трансформацій входять транскрибування, транслітерація та калькування.

Транскрибування (транскрипція) та транслітерація – це способи перекладу лексичної одиниці шляхом відтворення її форми за допомогою букв мови перекладу. При транскрибуванні відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації – його графічна форма (буквений склад). Ведучим способом у сучасній перекладацькій практиці є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. Найчастіше такий спосіб перекладу застосовується для передачі власних назв та імен, що не змінюють своєї форми при переносі в іншомовний текст. Для прикладу розглянемо наступні речення: *Hey, Catnip, says Gale. – Pruvim, Katnin, – мовив Гейл.* При перекладі слова “Catnip” перекладач застосувала транслітерацію, а у наступному “Gale” – транскрипцію.

Калькування – переклад лексичної одиниці шляхом заміни її складових частин, морфем чи слів, їх лексичними відповідниками у мові перекладу; при цьому нове слово копіює структуру лексичної одиниці мови-джерела [1, с. 19].

У тексті перекладу твору «Голодні ігри» також спостерігаємо випадки калькування, наприклад: *My bow is a rarity, crafted by my father along with a few others that I keep well hidden in the woods, carefully wrapped in waterproof covers. – Мій лук – справжній раритет, один із тих, що були змайстровані ще моїм батьком, – я надійно заховала всі луки в лісі, обачно загорнувши їх у водонепроникну тканину.*

Наступну групу лексичних трансформацій складають змістовні. Це способи перекладу лексичних одиниць оригіналу шляхом використання в перекладі одиниць мови перекладу, значення яких не збігається зі значенням вихідних одиниць,

але можуть бути введені за допомогою певних розумових процесів. Також такі заміни прийнято називати лексико-семантичними замінами, оскільки їх застосування пов'язане з модифікацією значень лексичних одиниць. До основних прийомів цієї групи відносяться конкретизація, генералізація і модуляція.

Трансформація **конкретизації** – заміна одиниці мови джерела з ширшим семантичним полем одиницею мови перекладу з вузьким семантичним полем, тобто, в лексичному плані це є заміна загального поняття частковим, родового поняття видовим. В семантичному плані така операція називається також звуженням і до неї вдаються, коли міра інформаційної впорядкованості вихідної одиниці нижча за міру інформаційної впорядкованості одиниці в мові перекладу [2].

При перекладі з англійської мови на українську найчастіше підлягають конкретизації лексеми без внутрішньої диференційованості, такі як *you, to be, to say, to tell, to go, to come, to leave, to arrive etc* [2], що спостерігаємо у наступних прикладах із твору:

I was eleven then. – Тоді мені виповнилося одинадцять.

But I got a decent price for his pelt. – Проте я отримувала гідну ціну за її хутро.

Генералізація значення слова – трансформація, протилежна за напрямком конкретизації. Унаслідок генералізації слово з вузьким значенням, що перекладається, замінюється в перекладі на слово із ширшим значенням, нерідко гіпонімом [3]. При цьому слід бути обачним, щоб уникнути втрати точності інформації.

Для прикладу розглянемо такі речення із роману «Голодні ігри»:

Concealed by a clump of bushes, I flatten out on my belly and slide under a two-foot stretch that has been loose for years. – Розлогі кущі заступили мене, і я, плазуючи на животі, прослизнула крізь невелику щілину, яку розвідала кілька років тому. Слово “foot” – міра довжини, яка дорівнює 30,48 см, відповідно “two foot” становить приблизно 61 см. Оскільки український читач не вживає цю міру довжини у мовленні, перекладач, для того щоб не змушувати читача вдаватися до в'яснення точної довжини, замінила це словосполучення словом «невеликий», що цілком передає зміст оригінального висловлювання. Аналізуючи оригінал та переклад досліджуваної нами роботи, слід зауважити, що трансформація генералізації зустрічалася рідше ніж конкретизації.

Інколи трансформація генералізації продиктовується самим контекстом, як у наступному прикладі з твору: *Suddenly he falls into a Capitol accent as he mimics Effie Trinket, the maniacally upbeat woman who arrives once a year to read out the names at the reaping. – І раптом він заговорив із капітолійським акцентом, наслідуючи Еффі Тринькіт – неймовірно оптимістичну даму, яка завжди приїжджає в Округ 12, щоб оголосити Жнива.* Словосполучення “once a year” замінено на слово з ширшим значенням «завжди», для того, щоб показати, що «Жнива» відбуваються кожного року і кожного року на них присутня Еффі Тринькіт.

Розглядаючи морфологічний склад речень, призначених для перекладу, бачимо, що всі повнозначні частини мови можна розділити на три категорії, які виражають відповідно предмети, процеси й ознаки. Причому в процесі перекладу для передачі змісту висловлювання виявляється можливим замінювати одну категорію іншою. Тобто, сам предмет замінюється його ознакою або процесом, дотичним до нього. Аналогічно предмет може заступати свою ознаку чи процес тощо. В цьому і полягає прийом логічного розвитку значень або перекладацька трансформація **модуляції** [2].

При перекладі речень з більш-менш повним змістом використовуються дієслівні синтагми, тож є можливість зафіксувати наявність певних причинно-наслідкових відношень. Найпоширеніші випадки смислового розвитку, за Я. Рецкером, вкладаються в схему причина → процес → наслідок. У процесі перекладу заради поліпшення його якості, надання йому більшої органічності виявляється можливим замінити одну категорію іншою. Звідси, вимальовується схема з шести вірогідних варіантів заміни, заснованих на логічному перетворенні (розвиткові) значень:

- заміна причини її наслідком;
- заміна причини її процесом;
- заміна процесу його наслідком;
- заміна процесу його причиною;
- заміна наслідку його причиною;
- заміна наслідку його процесом [5].

Порівнюючи оригінал та переклад роману «Голодні ігри», найчастіше зустрічається два типи модуляції, а саме: заміна причини її наслідком та а заміна наслідку його причиною. Розглянемо кілька прикладів.

But instead we have to be standing in the square at two o'clock waiting for the names to be called out. – Та натомість рівно о другій треба з'явитися на площі й чекати, поки оголосять результати жеребкування. В даному випадку наслідок (*names to be called out*) перекладений його причиною (жеребкування), адже ми знаємо, що спочатку проводиться жеребкування, а пізніше вже оголошуються ого результати.

У наступному реченні, навпаки, причину переклали її наслідком: “*What?*” *I ask. – Що? – не зрозуміла я.* Я запитую чому, – тому що не розумію.

Врешті спробуємо дати визначення: лексико-семантична трансформація логічного розвитку значень полягає у заміні одного складника причинно-наслідкових відносин іншим, логічно з ним пов'язаним при збереженні інваріанта.

Широке застосування в процесі перекладу має трансформація додавання, яка «полягає у введенні в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою правильної передачі смислу речення (оригіналу), що перекладається, та / або дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують у культурі мови перекладу» [3].

Інколи у читача перекладу переважно немає знань щодо семантичних особливостей текстів на іноземних мов, то саме перекладач розкриває для нього імпліцитне значення тексту [4]. Як у наступному реченні: *Always close enough to run back to the safety of District 12 if trouble arises. – Завжди тримаються близько до паркану, щоб за перших ознак небезпеки одразу ж утекти в наш безпечний Округ 12.* Перекладач додала слово «паркан» для того, щоб читачу було більш зрозуміло де саме знаходиться герої у разі небезпеки.

Перекладацька трансформація **вилучення** є протилежною до додавання і, як зазначає Я. Рецкер, виправдане з точки зору адекватності перекладу, передусім норм мови перекладу, усунення в тексті перекладу тих плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного смислу тексту [5].

After tossing and turning for hours, I finally accept that it will be a wakeful night. – Пролежавши кілька годин у ліжку, я зрештою визнала, що не засну.

Peeta's token, the gold locket with photos of my mother and Prim and Gale inside. – Пітин золотий медальйон зі світлинами мамі, Прим і Гейла.

Як бачимо у першому реченні, один з двох елементів парного синоніма у процесі перекладу було не тільки вилучено, але обидва слова було замінено. У другому прикладі слово “token” було вилучено, оскільки воно близьке за значенням до слова “*locker*”. Це дало змогу перекладачу зробити речення компактнішим, позбавити його від слів, що несуть повторювану інформацію, а відтак відволікають увагу кінцевого отримувача від головного у змісті речення і цим самим затрудняють розуміння тексту.

Зрозуміло, що подібні трансформації вимагають від перекладача значної уваги, щоб у перекладі не було спотворено або зменшено обсяг оригінальної інформації. Зазначені прийоми (додавання та вилучення) зумовлені передусім розбіжностями лексико-семантичних систем обох мов, відсутністю однослівних відповідників. Інший важливий чинник, який визначає застосування додавання чи вилучення слів, – потреби контексту. У тому чи іншому контексті лексема може актуалізувати імпліцитні смисли, пов’язані з національно-культурними конотаціями. Це, зі свого боку, вимагає додаткового пояснення при перекладі.

Перекладацькі трансформації становлять значну частину перетворень оригіналу під час перекладу. Більшість типів і видів перекладацьких трансформацій уже докладно досліджена в перекладознавчих працях. Проте в сучасній теорії перекладу інтерес до різних аспектів міжмовних трансформацій не зменшується, а щодо окремих з них навіть зростає. Тому проблема коректності та доречності вживання різних типів трансформацій під час перекладу є досить актуальною.

Література:

1. Бекрешева Л. О. Теорія та практика перекладу: навчальний посібник / Л. О. Бекрешева. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 20 с.
2. Гарник І. В. Типологія перекладацьких трансформацій: навчально-методична розробка на базі англійської мови [Електронний ресурс] / І. В. Гарник. – Міжнародний Інститут Лінгвістики і права, кафедра теорії та практики перекладу, 2001. – Режим доступу : <http://files.kytm.net.ua/redirect.php?dlid=38&ENGINEsessID=b71c0a6c1da31d60d271bbd7f7df66ca>
3. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову [Електронний ресурс] / В. І. Карабан. – К. : TEMPUS, 1997. – 317. – Режим доступу : http://npu.edu.ua/e-book/book/djvu/A/iif_kgpm_karaban.pdf
4. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – СПб. : СГУ, 1999. – 202 с.
5. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер – М. : Р. Валент, 2009. – 240 с.
6. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) Для институтов и факультетов иностр. языков. Учеб. пособие. – 5-е изд. / А. В. Федоров. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.
7. Collins Suzanne. Catching Fire / S. Collins. – New York : Scholastic Press, 2009. – 178 p.
8. Коллінз С. Голодні ігри / С. Коллінз. – К. : Видавництво «Країна мрій», 2010. – 280 с.

Л. М. Ікалюк, У. Т. Тацакович,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

УДК 81'255.4:81'373.612.2

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-43-45

СПОСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МЕНТАЛЬНОГО ОБРАЗУ ПРОСТОРОВОЇ МЕТАФОРИ У ПЕРЕКЛАДІ

У статті виокремлено основні способи репрезентації ментального образу просторової метафори у перекладі. Кожну перекладацьку стратегію проілюстровано порівнянням просторових метафоричних виразів із романів В. Вулф «Місіс Деллоуей» та «Орlando» із варіантами їхнього перекладу українською, російською, французькою та італійською мовами.

Ключові слова: просторова/орієнтаційна концептуальна метафора, онтологічна метафора, структурна метафора, концептуальний метафоричний вираз, ментальний образ, концептуалізація.

СПОСОБЫ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ МЕНТАЛЬНОГО ОБРАЗА ПРОСТРАНСТВЕННОЙ МЕТАФОРЫ В ПЕРЕВОДЕ

В статье рассматриваются главные способы репрезентации ментального образа пространственной метафоры в переводе. Каждая переводческая стратегия объясняется путем сравнения онтологических метафорических выражений из романов В. Вулф «Миссис Дэллоуэй» и «Орlando» с вариантами их перевода на украинский, русский, французский, а также итальянский языки.

Ключевые слова: пространственная/ориентационная концептуальная метафора, онтологическая метафора, структурная метафора, концептуальное метафорическое выражение, ментальный образ, концептуализация.

MEANS OF RENDERING MENTAL IMAGERY OF SPATIAL CONCEPTUAL METAPHORS IN TRANSLATION

The article aims at outlining the main means of rendering mental images embodied in spatial conceptual metaphors from the source language into the target language. Each translation strategy is illustrated by an example comparing the spatial metaphorical expressions taken from V. Woolf's two novels "Mrs Dalloway" and "Orlando" with their Ukrainian, Russian, French, and Italian translation variants. The analysis of 196 ontological metaphorical expressions and their 669 translation variants has made it possible to define the following eight means of rendering the mental images of ontological metaphors: 1) retention of a metaphor and its mental image; 2) metaphor retention; creation of a new mental image; 3) metaphor retention; an incomplete rendering of its mental image; 4) substitution for another spatial metaphor; 5) substitution for a structural metaphor and/or an ontological metaphor; 6) substitution for an image metaphor; 7) substitution for a concept or a frame; 8) elimination of a metaphor and its mental image. The study shows that translators resort to altering original ontological metaphors and their mental images in 61% of cases that accounts for a frequent disparity between the source and target text conceptualizations and, consequently, between their scene construals.

Key words: spatial/orientational conceptual metaphor, ontological metaphor, structural metaphor, conceptual metaphorical expression, mental image, conceptualization.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. такі дослідники, як Е. Табаковська, К. Шеффнер, З. Ковещ, Н. Менделбіт, С. Хелверсон, М. Хірага, Н. Маругіна, О. Бурмакова, С. Шурма та ін. почали досліджувати переклад метафоричних виразів, застосовуючи методологію та категоріальний апарат когнітивної лінгвістики та спираючись на вже наявні когнітивні теорії. У своїх дослідженнях вони акцентують увагу на структурній концептуальній метафорі та причинах концептуальних зсувів при її відтворенні, залишаючи онтологічну та просторову метафору здебільшого поза увагою. Щодо просторових чи орієнтаційних метафор, то вони, як зазначає Дж. Лакофф, не структурують один концепт через інший, але організовують цілу систему концептів один стосовно іншого [7, с. 16]; надають концепту просторову орієнтацію «вверх – вниз», «у центрі – на периферії», «спереду – ззаду» (СВІДОМЕ Є РУХОМ УГОРУ, НЕСВІДОМЕ Є РУХОМ УНИЗ МАЙБУТНІ ПОДІЇ Є СПЕРЕДУ, МИНУЛІ ПОДІЇ Є ПОЗАДУ і т. д.). Просторові метафори не є довільними, а базуються на нашому фізичному досвіді: наприклад, люди сплять у лежачому положенні (НЕСВІДОМЕ Є РУХОМ УНИЗ), а, прокидаючись, встають (СВІДОМЕ Є РУХОМ УГОРУ) [там само, с. 19–20]. Мимовільна актуалізація просторових метафор у повсякденному житті, їхня системність та зумовленість фізичним і культурним досвідом є причинами недостатньої уваги лінгвістів та теоретиків перекладу до цього виду концептуальних метафор. У традиційній парадигмі вони вважаються такими, що втратили свою образність через часте вживання, увійшли до лексику та не становлять труднощів для перекладача. Однак ментальний образ, закладений у них, є часто важким для відтворення у перекладі, тому просторові метафори потребують більшої уваги з боку теоретиків та практиків перекладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи наявні публікації з перекладу концептуальних метафоричних виразів, можна виділити такі способи відтворення концептуальної образності просторових метафор у перекладі, як збереження оригінальної метафори та оригінального образу; заміну оригінальної метафори іншою онтологічною метафорою; модифікацію оригінального образу та компенсування оригінального образу через підсилення онтологічної метафори [5, с. 168–181]; вилучення метафоричного образу, введення відсутньої у тексті оригіналу концептуальної метафори, доповнення власною інтерпретацією та заміна метафоричного образу [6, с. 213–217]; збереження образу метафоричного виразу та його трансформацію [4, с. 51].

Список наведених вище стратегій, однак, не є вичерпним, і потребує доопрацювання та доповнення усіма можливими способами відтворення концептуальної образності просторових метафор у перекладі, що і зумовлює **актуальність** дослідження.

Метою дослідження є визначення способів репрезентації ментального образу орієнтаційної метафори у перекладі.

Матеріалом дослідження слугували 196 метафоричних виразів із двох романів В. Вулф («Місіс Деллоуей», «Орlando»), обрані шляхом випадкової вибірки, та 669 варіантів їхнього перекладу українською, російською, французькою та італійською мовами.

Новизна отриманих результатів полягає у ширшому висвітленні можливих стратегій відтворення ментального образу просторової метафори у перекладі на основі порівняння оригінальних метафоричних виразів із варіантами їхнього перекладу чотирма мовами, чого не було зроблено раніше.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Ознайомлення із способами відтворення ментального образу концептуальної метафори у перекладі, а також із роботою над метафоричними виразами не тільки на лексичному, але й на концептуальному рівні, допоможе теоретикам перекладу глибше оцінювати якість перекладу, а практика перекладу – краще та ефективніше перекладати художні твори.

Методологічне значення дослідження полягає у застосуванні інструментарію когнітивної лінгвістики до проблеми перекладу, що дозволяє виявляти такі концептуальні нюанси, якими зазвичай нехтують, але яким приділяється на сьогодні недостатня увага у рамках традиційного перекладознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когерентність, системність орієнтаційних метафор та їхня зумовленість фізичним та культурним досвідом значно полегшують труднощі під час перекладу, особливо коли перекладачі є представниками відносно близьких (у нашому випадку слов'янської та західноєвропейської) культур. Наприклад, українці та росіяни, як і британці, французи й італійці, розуміють щастя, піднесений, радісний настрій загалом як рух угору, а смutek – як рух униз (HAPPY IS UP, SAD IS DOWN). Ми схильні асоціювати опущену голову та згорблену спину із поганим настроєм, а струнку і випрямлену постать – із гарним [7, с. 16]: «And he [Orlando] despaired of being able to solve the problem of what poetry is and what truth is and fell into a deep dejection» [11, с. 51]. В оригіналі Орlando, роздумуючи над сутністю поезії, «впадає» у глибоке пригнічення. Ментальна картина смутку як «руху униз» зберігається як і в російському перекладі («И он отчаялся в собственной способности определить, что такое поэзия и что такое правда, и впал в глубокое уныние» [3, с. 34]), так і у французькому («Alors, désespérant de jamais résoudre ces problèmes, de jamais savoir ce qu'est la poésie et ce qu'est la vérité, Orlando tombait dans un profond abattement» [12, с. 70]) та італійському («E disperava di riuscire a risolvere il problema di ciò che è la Poesia e di ciò che è la Verità, e cadeva in un profondo abbattimento» [13, с. 3258]). Перекладачі застосовують дієслово «падати» («падать», «tomber», «cadere») для опису стану смутку, і ментальний образ «падіння у пригнічений стан» є для них цілком звичним.

Це приводить нас до висновку, що ми розуміємо наш емоційний досвід через призму фізичного досвіду та співвідносимо наші емоції із щоденною сенсомоторикою, яка для всіх людей є однаковою, у результаті чого вираз «впадати в пригнічений стан» для представників різних культур (принаймні не надто віддалених) є абсолютно природнім.

Однак перекладачі не завжди намагаються відтворити у перекладі ментальний образ просторової метафори оригіналу, застосовуючи, наприклад, іншу просторову метафору або замінюючи оригінальну просторову метафору на онтологічну чи структурну. Наприклад, у романі «Орlando» письменник Нік Грін, гостюючи у головного героя, розповідає йому кумедні історії про розбещене та безтурботне життя Шекспіра, Бена Джонсона та інших відомих письменників, з якими він був особисто знайомий. Ці балачки дуже потішають Орlando: «All this Greene told with a spirit that roused Orlando to the highest pitch of delight» [11, с. 45]. Веселий настрій Гріна «підносить» його до «найвищого рівня», крайньої межі задоволення. У основі метафоричного виразу «підносити до найвищого рівня задоволення» лежать структурна метафора EMOTION IS MOTION дві просторові метафори HAPPY IS UP та MORE IS UP, а також онтологічна метафора EMOTION IS AN ENTITY. Важливим для перекладача, у цьому випадку, є збереження акценту на процесі руху угору, адекватна передача ментального образу «піднесення до найвищого рівня втіхи».

Російський перекладач замінює просторову метафору оригіналу HAPPY IS UP на іншу просторову метафору FORCE OR CONTROL IS UP: «Все это Грин рассказывал с воодушевлением, совершенно пленявшим Орlando» [3, с. 30]. Російське дієслово «пленять» дозволяє читачеві концептуалізувати почуття веселості як силу, що захоплює, бере верх над Орlando. Перекладач створює інший ментальний образ, де стан радості уявляється не як процес «руху угору», а як сила, що «бере верх» над людиною, мовби «підгинаючи» її під себе. Хоча структурна та онтологічна метафори оригіналу (EMOTION IS MOTION та EMOTION IS AN ENTITY) у російському перекладі збережені, базові орієнтаційні метафори у перекладі не актуалізуються і не створюють того ментального образу, який можуть концептуалізувати читачі оригіналу.

Французький переклад зберігає ментальний образ радості як руху (структурна метафора EMOTION IS MOTION), не роблячи, однак, акцент на тому, що цей рух спрямований угору: «Greene racontait tout avec un entrain qui transportait Orlando dans un délire de joie» [12, с. 62]. Ентузіазм Гріна «переносив» Орlando у стан несамоовитого, шаленого захвату, дослівно, у «радісну шаленість». Метафоричний вираз «переносити у радісну шаленість» актуалізує базові онтологічні метафори EMOTION IS A CONTAINER та EMOTION IS AN ENTITY, не евокуючи, тим самим, базову орієнтаційну метафору оригіналу HAPPY IS UP та не відтворюючи первинну концептуалізацію. Крім того, в основі метафоричного виразу, наведеного у французькому перекладі, лежить структурна метафора STRONG EMOTIONS ARE MADNESS, що додає до ментальної картини вихідного тексту зовсім нові нюанси.

Італійський переклад пропонує зовсім іншу концептуалізацію сцени. Відчуття задоволення вже не уявляється як стан «піднесення», а як стан «виходу з себе»: «Tutto questo, Greene lo raccontava con tanto spirito, che Orlando non stava in sé dalla delizia» [13, р. 3244]. Метафоричний вираз «Орlando був не в собі від задоволення» актуалізує структурну метафору EMOTIONAL STABILITY IS MAINTAINING A POSITION та онтологічні метафори THE BODY IS A CONTAINER FOR THE SELF та EMOTION IS AN ENTITY. Жодна із ключових метафор оригіналу у перекладі не збережена; первинна сцена радості як «руху угору» не відтворюється, замінюючись новою концептуалізацією веселості як стану «перебування не в собі», «виходу з себе».

В одному із досліджених нами прикладів перекладачі не відтворюють орієнтаційну метафору оригіналу, замінюючи її іншою образною метафорою. У романі «Місіс Делловей» Пітер Волш, гостюючи у Клариси, розповідає їй про свої почуття до дружини майора індійської армії. Той факт, що котрась очевидно молодша за неї жінка закохала в себе вже немолодого Пітера, надзвичайно обурило Кларису: «In love!» she said. That he at his age should be sucked under in his little bow-tie by that monster!» [8, с. 37]. Вірджинія Вулф застосовує образну метафору, у якій ментальний образ монстра, що «засмоктує» під себе людину, накладається на образ молодшої жінки, котра закохує в себе зрілого чоловіка. Образна метафора оригіналу має у своїй основі базові концептуальні структурні метафори A LUSTFUL PERSON IS AN ANIMAL та LOVE IS A PHYSICAL FORCE, а також базову просторову метафору BEING SUBJECT TO CONTROL OR FORCE IS DOWN. Важливим для перекладача, у цьому випадку, є збереження не тільки оригінального образного мапування, але й відтворення ментального образу підкорення могутнішій силі, умовного перебування «під» нею.

Базова просторова метафора оригіналу збережена тільки у російському перекладі: «– Влюблен! – сказала она. В его возрасте в галстучке бабочкой – и под пятою этого чудовища!» [2, с. 72]. Закоханий Пітер Волш перебуває «під п'ятою» монстра, що концептуалізує кохання як силу, що діє на людину «зверху», затягаючи її «під» себе. Однак російський перекладач пропонує дещо іншу побудову сцени, накладаючи образ монстра, що тримає людину під своєю п'ятою, на образ жінки, котра закохала набагато старшого за себе чоловіка. Поданий у перекладі ментальний образ є більш деталізованим («під п'ятою») та концептуалізує кохання не як магнетичну силу, що «засмоктує», а як фізичну силу, що утримує людину під собою. Як наслідок, остаточна концептуалізація цільового тексту не є еквівалентною до оригіналу.

Французький та італійський перекладачі також подають модифіковані образні метафори, відмінні від оригіналу: «Vous aimez!» dit-elle. Lui, à son âge, avec son petit noeud de cravate, avalé par le monstre!» [9, с. 43]; «Innamorato!» ella disse. Alla sua

età, col papillon e tutto, dunque è stato *ghermito da quel mostro!*» [10, с. 131]. Французький переклад концептуалізує кохання як монстра, що «ковтає» людину, а італійський – як монстра, що «хапає» людину, не актуалізуючи, тим самим, первинну орієнтаційну метафору BEING SUBJECT TO CONTROL OR FORCE IS DOWN. Хоча базові структурні метафори оригіналу у перекладах збережені, остаточні концептуалізації у цільових текстах будуть значно відрізнятися від оригіналу.

Значною мірою відходить від оригіналу український перекладач, котрий пропонує найбільшій деталізовану образну метафору: «– Закоханий! – сказала вона. І це в його віці взяла й отак *потягла за краватку-метелик ота фурія!*» [1, с. 49]. Розмитий образ монстра в оригіналі та трьох вищенаведених варіантах перекладу набирає чітких рис в українському перекладі: образ грецької богині помсти Фурії із зміями замість волосся, котра тягне чоловіка за краватку-метелик, накладається на образ власної жінки, котра затягує у тенета об'єкт своєї похоті. Крім того, образний метафоричний вираз у перекладі «взяла й отак потягла за краватку-метелик ота фурія» не евокує первинну просторову метафору оригіналу BEING SUBJECT TO CONTROL OR FORCE IS DOWN та структурну метафору A LUSTFUL PERSON IS AN ANIMAL. Отже, український перекладач найбільше відходить від оригіналу, застосовуючи іншу образну метафору, котра є більш деталізованою в порівнянні з оригіналом та не створює ментального образу кохання як сили, що бере верх над людиною.

Головні висновки. Для дослідження ми обрали 196 орієнтаційних метафор із двох романів Вірджинії Вульф, застосовуючи метод випадкової вибірки. Нами опрацьовано метафори ЩАСТЯ Є РУХОМ УГОРУ / СМУТОК Є РУХОМ УНИЗ, ЧЕСНОТА Є РУХОМ УГОРУ / ПОРОЧНИСТЬ Є РУХОМ УНИЗ, ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я Є РУХОМ УГОРУ / ХВОРОБА І СМЕРТЬ Є РУХОМ УНИЗ, ВИСОКИЙ СТАТУС Є РУХОМ УГОРУ / НИЗЬКИЙ СТАТУС Є РУХОМ УНИЗ, СВЯЩЕННЕ ТА БЕЗСМЕРТНЕ Є РУХОМ УГОРУ / ЗЕМНЕ І СМЕРТНЕ Є РУХОМ УНИЗ, МАЙБУТНІ ПОДІЇ Є ЗВЕРХУ І ПОПЕРЕДУ / МИНУЛІ ПОДІЇ Є ПОЗАДУ, СВІДОМЕ ТА АКТИВНЕ Є РУХОМ УГОРУ / НЕСВІДОМЕ І ПАСИВНЕ Є РУХОМ УНИЗ, ЗАВЕРШЕНЕ Є РУХОМ УГОРУ / НЕЗАВЕРШЕНЕ Є РУХОМ УНИЗ, СИЛА І КОНТРОЛЬ Є РУХОМ УГОРУ / ПІДКОРЕННЯ СИЛИ ТА КОНТРОЛЮ Є РУХОМ УНИЗ, БІЛЬШЕ Є РУХОМ УГОРУ / МЕНШЕ Є РУХОМ УНИЗ, РАЦІОНАЛЬНЕ Є РУХОМ УГОРУ / ЕМОЦІЙНЕ Є РУХОМ УНИЗ, ВИДИМЕ Є РУХОМ УГОРУ / ПРИХОВАНЕ Є РУХОМ УНИЗ, НЕВИДОМЕ Є РУХОМ УГОРУ / ВІДОМЕ Є РУХОМ УНИЗ, ДОБРЕ Є РУХОМ УГОРУ / ПОГАНЕ Є РУХОМ УНИЗ та 669 варіантів їхнього перекладу чотирма мовами. На основі досліджених нами прикладів можна виділити такі способи перекладу просторових метафор: 1) збереження метафори та ментального образу, що міститься у ній; 2) збереження метафори; створення іншого ментального образу; 3) збереження метафори; неповноцінне відтворення ментального образу; 4) заміна метафори концептом / фреймом; 5) заміна іншою просторовою метафорою; 6) заміна онтологічною та / чи структурною метафорою; 7) заміна образною метафорою; 8) опущення метафори та ментального образу.

Таблиця 1

Частота застосування способів репрезентації орієнтаційної метафори у перекладі

Спосіб репрезентації	1	2	3	4	5	6	7	8
К-сть перекладів метафори	261	63	54	199	7	64	4	17

Аналізуючи дані таблиці (див. табл. 1), робимо висновок, що, стикаючись із орієнтаційною метафорою у вихідному тексті, перекладачі намагаються відтворити її у цільовому тексті та зберегти ментальний образ, закладений у ній. Якщо з певних причин їм не вдається цього зробити, вони а) відкидають метафору, замінюючи її концептом чи фреймом (30% від загальної кількості); б) подають свою інтерпретацію сцени, уводячи нову структурну та / чи онтологічну метафору або створюючи новий ментальний образ (10% та 9% відповідно); в) зберігають первинну метафору, але відтворюють її ментальний образ тільки частково (8%); г) опускають метафору та її ментальний образ взагалі (3%); г) уводять іншу просторову метафору (1%); д) уводять іншу образну метафору (0,6%). Вибір способу перекладу є виключно суб'єктивним: доволі часто, навіть якщо первинну метафору можна зберегти в оригіналі, перекладач обирає інший спосіб перекладу, намагаючись відшліфувати цільовий текст. У досліджених нами прикладах перекладачі звертаються до інших способів перекладу у 61% випадків. Таке не завжди доцільне прагнення до досконалості, у свою чергу, призводить до зрушення балансу між концептуалізаціями тексту, в результаті чого перекладач уже виконує роль не посередника, а творця нового тексту.

Перспективи використання результатів дослідження. Дослідження може стати відправним пунктом для проведення повніших та глибших розвідок із цієї проблеми, які розглядали б метафоричні вирази із різних видів текстів та працювали б із більшим різноманіттям мов.

Література:

1. Вулф В. Місис Деллоуей / Вірджинія Вулф ; укр. перекл. Тараса Бойка. – К. : Комумбук, 2016. – 207 с.
2. Вулф В. Миссис Дэллоуэй [електронний ресурс] / Вірджинія Вулф ; русс. перев. Елены Суриц. – Режим доступу : [http://www.e-reading.club/book.php?book=12637].
3. Вулф В. Орландо [електронний ресурс] / Вірджинія Вулф // русс. перев. Елены Суриц. – Режим доступу : [http://www.e-reading.club/book.php?book=75964].
4. Маругина Н. И. Когнитивный аспект перевода метафоры (на материале повести М. А. Булгакова «Собачье сердце») и ее переводов на английский язык / Н. И. Маругина // Язык и культура. – 2008. – № 4. – С. 42–52.
5. Табаковська Е. Когнітивна лінгвістика і поетика перекладу : монографія / Ельжбета Табаковська; пер. Сергій Тюпа. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2013. – 203 с.
6. Шурма С. Г. Концептуальний зсув при перекладі образності в межах концептуальної моделі ВЕЛИКИЙ ЛАНЦЮГ БУТТЯ (на матеріалі сучасних американських романів) / С. Г. Шурма // Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження і перспективи : зб. наук. пр. / вид. Нац. акад. наук України, Центр наук. дослідж. та викладання інозем. мов. – Київ : Логос, 2013. – с. 209-219.
7. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. – London : The University of Chicago Press, 1980. – 241 p.
8. Woolf, V. Mrs Dalloway [електронний ресурс] / Virginia Woolf. – Режим доступу : [http://gutenberg.net.au/ebooks02/0200991.txt].
9. Woolf, V. Mrs Dalloway [електронний ресурс] / Virginia Woolf // traduction fr. – Режим доступу : [https://www.ebooksgratuits.com/html/woolf_mrs_dalloway.html].
10. Woolf, V. Mrs Dalloway [електронний ресурс] / Virginia Woolf // traduzione it. di Pier Francesco Paolini. – Режим доступу : [http://www.giuntialpunto.it/product/b0062zlcvi/libri-mrs-dalloway-enewton-classici-virginia-woolf].
11. Woolf, V. Orlando [електронний ресурс] / Virginia Woolf. – Режим доступу : [http://gutenberg.net.au/ebooks02/0200331.txt].
12. Woolf, V. Orlando [електронний ресурс] / Virginia Woolf // traduction fr. par Jacques Aubert. – Режим доступу : [https://www.ebooksgratuits.com/ebooks.php?auteur=Woolf_Virginia].
13. Woolf, V. Orlando [електронний ресурс] / Virginia Woolf // traduzione it. di Alessandra Scalero. – Режим доступу : [https://www.newtoncompton.com/autore/virginia-woolf].

М. Д. Карцева, Н. О. Білик,

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків

БІЛІНГВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається білінгвальне навчання іноземних студентів, теоретично обґрунтовуються дидактичні умови його реалізації. Система підготовки з мови навчання сприяє продуктивному формуванню мовної, професійної, міжкультурної компетентностей іноземних студентів. Досягнення подібної «компетентної» тріади у процесі білінгвального навчання іноземних громадян є підґрунтям успішного засвоєння інофонами професійних знань, формування білінгвальної компетентності й професійної особистості.

Ключові слова: білінгвальна освіта, іноземні студенти, білінгвальна компетентність, дидактичні умови.

БИЛИНГВАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

В статье рассматривается билингвального обучения иностранных студентов, теоретически обосновываются дидактические условия его реализации. Система подготовки по языку обучения способствует продуктивному формированию языковой, профессиональной, межкультурной компетентностей иностранных студентов. Достижения подобной «компетентной» триады в процессе билингвального обучения иностранных граждан является основой успешного усвоения инофонами профессиональных знаний, формирование билингвальной компетентности и профессиональной личности.

Ключевые слова: билингвального образование, иностранные студенты, билингвальная компетентность, дидактические условия.

BILINGUAL TEACHING OF FOREIGN STUDENTS

This article deals with the theoretical aspects of bilingual teaching of foreign students. Definition of the concept of 'bilingualism' and its varieties are made. Approaches to professionally-oriented foreign language teaching in non-linguistic institutions of higher education are proposed. Bilingual aspect of professionally-oriented foreign language teaching is reviewed, in teaching foreign students in a foreign language environment in a language that is not native to them too, leading to the search for education techniques that would allow foreign students to achieve high levels of professional competence. Linguistic and methodic foundations of bilingual teaching include methodic essentials of teaching (aims, tasks, regularities, content, methods, resources and etc.) in their inseparable connection with language and communication nature as social phenomena. We have examined the structure of the bilingual professional competence of foreign students and indicated the general characteristics of each component. It is proved that professional competence bilingualism consists of particular competencies, includes knowledge, relations, behavior, linguistic / cultural variants and discursive strategies. The conducted theoretical study gives evidence to conclude that the formation of professional competence of foreign students will be realized at a higher level with a bilingual approach to education if the didactic conditions in which the educational process takes place are taken into consideration and implemented.

Key words: bilingual education, foreign students, bilingual competence, didactic conditions.

Важливим напрямом розбудови вищої освіти України у контексті світової та європейської інтеграції є підвищення якості підготовки іноземних студентів українських ВНЗ. Основою здобуття освіти іноземними громадянами у вітчизняних вишах є система підготовки з мови навчання. Високий рівень мовної підготовки є підґрунтям для успішного засвоєння інофонами професійних знань, формування професійної особистості.

Підвищенню якості компетентісно-орієнтованої іншомовної підготовки іноземних студентів сприяє впровадження у навчальний процес ефективних технологій, однією з яких є білінгвальне навчання, яке передбачає використання двох мов: рідної і нерідної мов. У білінгвальній освіті іноземців мова, яка вивчається, є засобом і метою навчання.

Саме це актуалізує вивчення потенціалу білінгвального навчання, теоретичне обґрунтування дидактичних умов його реалізації, що сприяє продуктивному формуванню мовної, професійної, міжкультурної компетентностей іноземних студентів. Досягнення подібної «компетентної» тріади у процесі білінгвального навчання іноземних громадян допомагає подолати мовний бар'єр.

Практика використання двомовної системи навчання вже набула широкого поширення та розглядається як досить перспективний підхід у країнах Західної Європи, Канаді та США. Особливості білінгвального навчання студентів в Україні та за кордоном представлені у контексті світових мовно-освітніх процесів, у тісному зв'язку з соціально-економічними умовами його розвитку.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема білінгвізму та двомовної освіти розглядається як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Різні аспекти двомовного навчання студентів стали предметом розвідок В. Байденко, Е. Верещагіна, О. О. Леонтєва, Дж. Равена, М. Сігуана, В. Розенцвейга, О. Шіріна, О. Щукіна, І. Зимньої. Досліджуються його історичний (О. Першукова, Дж. Гізлін, Дж. Кроуфорд та ін.), психологічний (Н. Імедадзе, М. Тадеєва та ін.), лінгвістичний (Л. Блумфілд, О. Кузнецова та ін.), культурологічний (Н. Лавриченко, В. Сафонова, М. Байрам та ін.), дидактичний (О. Локшина, Н. Муқан, А. Сбруєва, Д. Ельснер та ін.) аспекти.

Разом з цим слід зазначити, що систематичне вивчення професійно-орієнтованого білінгвального навчання у немовних вишах майбутніх фахівців з-поміж іноземних студентів знаходиться на початковій стадії свого становлення й розвитку: відсутнє цілісне уявлення про білінгвальне навчання іноземних студентів у вищій школі, недостатньо розроблені його дидактичні особливості та умови ефективності.

У своїй статті ми ставимо **за мету** теоретично обґрунтувати дидактичні умови ефективності білінгвального навчання іноземних студентів у немовних вищих навчальних закладах.

У різні часи білінгвізм розглядався з позицій лінгвістики у руслі когнітивного й функціонального підходів – з точки зору володіння мовами та їх функціями, а також з позицій соціолінгвістичного підходу, якщо вивчалась соціальна взаємодія мовних спільнот. Питання термінології, визначення та типологія поняття білінгвізму, розгляд конкретних кейсів міжмовної взаємодії в умовах природного й штучного навчального білінгвізму, явища інтерференції й трансференції – усі ці питання дійсно здаються досить вивченими. Спадок цих досліджень може бути застосований у сучасних реаліях, обговорюючи нові перспективи в іншомовній підготовці іноземних студентів.

Результати дослідження засвідчують, що білінгвальна освіта визначається як: а) освіта, в умовах якої використовуються дві мови; б) освіта більш ніж однією мовою, найчастіше навіть більш ніж двома мовами; в) одна з форм міжкультурної освіти, що ставить за мету виховання бікультурно-орієнтованої особистості; г) навчальні програми, які використовують

дві мови в якості інструменту освіти і самоосвіти при вивченні навчальних дисциплін, що дозволяє підготувати людину до міжкультурної співпраці у різних галузях діяльності у багатомовному світі [4, с. 19].

У педагогічних джерелах вживаються терміни «білінгвальне навчання» та «двомовна освіта», традиційно розглядаючи освіту як результат процесу. Білінгвальне навчання є засобом здобуття білінгвальної освіти та процесом формування особистості, відкритої до взаємодії з навколишнім світом, де іноземна мова виступає не лише як засіб повсякденної комунікації, та і як інструмент пізнання світу спеціальних знань, у результаті якого досягається інтегративний рівень мовної та предметної компетентностей.

Аналіз наукових джерел показав, що теорія білінгвізму зараз перетворилася на самостійну галузь знань, яка розглядається з позицій інтердисциплінарного підходу. Її проблеми досліджує лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, педагогіка та ін. Це зумовлює існування багатьох визначень і підходів до визначення «білінгвізму». Всі визначення білінгвізму, які існують та його окремі види систематизуються за такими критеріями: за джерелом, за характером ідентифікації, за рівнем володіння, за функціями.

Водночас усе різноманіття визначень можна звести до двох концепцій: концепції вузького розуміння білінгвізму, за якою передбачається володіння іноземною мовою як рідною; концепції широкого розуміння білінгвізму, що дозволяє значні відмінності у знанні двох мов, проте передбачає використання другої мови у ситуації спілкування з носієм мови. На нашу думку, найбільше вимогам теперішнього суспільства відповідає концепція широкого розуміння білінгвізму, яка складає основу сучасної білінгвальної освіти.

Якнайбільше адекватним та інтегрованим визначенням є те, яке розглядає білінгвізм як володіння двома чи більшою кількістю мов в одномовній, або у білінгвальній спільноті у відповідності зі соціокультурними потребами, що сформовані самим індивідом й суспільством з когнітивної та комунікативної компетенції на рівні носія мови, а також здатність ідентифікувати себе з двома (чи більше) мовними групами (культурами) чи їх частинами.

Для реалізації концепції білінгвального навчання іноземних студентів необхідно враховувати лінгвістичні та культурологічні закономірності здійснення перенесення в область іноземних мов і зняття інтерференції. З лінгвістичної точки зору проблема білінгвізму полягає в тому, щоб описати мовні системи рідної мови та іноземної мови, проаналізувати структури та структурні елементи двох мов, їх взаємодію, взаємовплив на різних рівнях мови: фонологічному, морфологічному, синтаксичному, лексичному. Аналізуючи білінгвальне навчання у контексті комунікативно-функціонального й особистісно-діяльнісного підходів, виявляється, що його змістовну основу складає іншомовна комунікативна компетентність [3; 4], яка об'єднує лінгвістичний, соціолінгвістичний, прагматичний компоненти та реалізується через рецепцію, продукцію та взаємодію; можлива також і медіація – посередництво при усному або письмовому перекладі.

У результаті двомовного навчання відокремлюється поняття білінгвальної (бікультурної) компетентності [1], яка синтезує мовний, предметний і комунікативно-культурознавчий компоненти, визначаючи паритетний характер всієї моделі. Здатність індивідуального інтелекту зберігати у своїй пам'яті сукупність уявлень, звичок, образ дій двох різномовних народів і психологічну готовність бікультурної мовної особистості до певних розумових і мовних дій. Структурними компонентами білінгвальної компетентності можна назвати наступні: 1) ціннісний; 2) когнітивний; 3) стратегічний. Основними складовими ціннісного компонента є мотивація і потреби. Когнітивний компонент містить знання про рідну та іншомовну культури, а також загальні знання про культуру та комунікації. Стратегічний компонент містить вербальні, навчальні та дослідницькі стратегії учня. Білінгвальна компетентність (у її взаємозв'язку з комунікативною) виступає в якості одного з показників сформованості двомовної особистості.

Отже, за кількістю можливих дій можемо виділити три типи білінгвізму: рецептивний, репродуктивний і продуктивний. За співвіднесеністю мовних механізмів виділяють два типи білінгвізму: змішаний і чистий. За способом зв'язку мовлення кожною мовою з мисленням виділяють безпосередній та опосередкований білінгвізм. У деяких випадках виявляється домінуючий мовленнєвий механізм.

Щодо навчання іноземних громадян у лінгводидактиці використовуються терміни «іноземна мова», «нерідна мова» і «мова-посередник», розглядаючи нерідну мову «як родове поняття, яке включає поняття мови міжнаціонального спілкування», іноземні мови, «що вивчаються в мовному середовищі і поза їм» [3, с. 177], мову-посередника як мову, яка використовується як «загальний код» і засіб спілкування у навчальному процесі.

Виокремлюються три групи контингенту, які приїждять до України на навчання: а) ті, що володіють російською мовою та є вихідцями з країн СНД (Вірменії, Туркменістану, Азербайджану та ін.); б) магістри і аспіранти, які володіють російською або англійською; в) студенти з англійською або французькою мовами-посередниками (іноземці з Китаю, В'єтнаму, Йорданії, Конго, Нігерії, Марокко та ін.). Це білінгви, які є носіями декількох систем спілкування (рідної та іноземної), але з різним рівнем сформованості компонентів іншомовної комунікативної компетентності або з «обмеженим білінгвізмом».

Психологічні спостереження стосовно іноземних студентів, що навчаються на нерідній мові, показують, що мова навчання стає засобом абстрагованого мислення. У студентів, які спираються на рідну або іноземну мови як мову-посередника при вивченні мови країни навчання, діють «правила перекодування» та з'являється білінгвізм змішаний, який виникає у тому випадку, якщо той, хто вивчає мовну систему з комунікативними цілями в одній і тій же ситуації використовує різні мови. При змішаному білінгвізмі між мовними механізмами, що дотичні до породження різномовних дискурсів, виникає зв'язок.

При навчанні цієї категорії студентів іноземної мови не обов'язково формується двомовність, але створюються умови для формування когнітивної бази, яка використовується ними для своїх професійних потреб або для перетворення себе у білінгва. Формування білінгвізму можна пов'язати з розвитком різних видів мовленнєвої діяльності на тій чи іншій мові.

На думку І. Зимньої, у центрі уваги методистів та викладачів постає не просто учень (або студент) як суб'єкт процесу навчання, а бікультурна, білінгвальна мовна особистість, яка здатна до адекватної соціокультурної діяльності в умовах іншої мовної та культурної спільноти [2, с. 31].

Складнощі двомовного навчання іноземних студентів можна пояснити трьома основними факторами: адаптивністю, яка вивчається й впливає на активізацію або уповільнення процесу навчання; семіотичністю, яка впливає на процес встановлення кореляції між знаками (фонетичного, лексичного, граматичного рівнів) двох мов; когнітивністю, яка впливає на оволодіння поняттями, а разом з ними їх денотатами з подальшим переосмисленням у мові-рецепторі.

Дидактична модель білінгвального навчання іноземних студентів включає наступні компоненти: а) цільовий, який визначається формуванням професійної компетентності з використанням двох мов як способу пізнання, самопізнання і саморозвитку; б) змістовний, який наповнюється формуванням знань, мовних та мовленнєвих умінь в області різних дисциплін різними мовами; в) технологічний розкриває методи й способи організації процесу білінгвального навчання,

при якому досягається ефективне освоєння змісту, формування культури мислення і високий рівень володіння мовами для спеціальних цілей.

Цілі й зміст двомовного навчання студентів-іноземців співвідносяться зі способами реалізації завдань навчання, з формуванням професійної компетентності білінгва як кінцевого результату навченості, тобто досягнень певного рівня, що дозволяє йому вступити в міжкультурну професійну комунікацію. Професійна компетентність білінгва синтезує мовний, культурознавчий, предметний компоненти та складається з окремих компетентностей. Структурними складовими є: а) мотиваційно-поведінкова формується цілями, потребами іноземних студентів, стимулює творчий прояв інтересу до майбутньої професії, сприяє створенню позитивної мотивації; б) когнітивна визначається рівнем знань, але досліджуваного предмета (синтез загальних і білінгвальних (бікультурних); в) стратегічна, яка застосовує вербальні, навчальні та дослідницькі стратегії.

Зміст навчання співвідноситься як з одержуваними білінгвальними і професійними знаннями, які використовуються в процесі навчання (предметний аспект), так і з білінгвальними навичками і вміннями застосування цих знань з метою здійснення комунікації (процесуальний аспект). Взаємозалежне навчання різним видам мовленнєвої діяльності дотримується на всіх етапах білінгвального навчання іноземної мови, направлено на одночасне формування умінь аудіювання, читання, говоріння, письма, перекладу на основі тексту, що має на увазі використання кожного з цих видів мовленнєвої діяльності і як мети, і як засобу навчання для забезпечення позитивного взаємного впливу видів мовленнєвої діяльності на розвиток кожного з них. Основу взаємопов'язаного розвитку мовленнєвих умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності становить перенесення умінь з одного виду мовленнєвої діяльності в інший (позитивний вплив наявного досвіду на засвоєння навчального матеріалу).

Висновки. Таким чином, процес білінгвального навчання іноземних студентів буде ефективним, якщо послідовно реалізована сукупність наступних дидактичних умов: особливості (цілі, зміст, закономірності та принципи навчання) моделей навчання; формування білінгвальної професійної компетентності іноземних студентів як інтеграційна якість особистості майбутнього фахівця і як інтегрований критерій ефективності білінгвального навчання іноземних студентів; урахування мотивації навчання іноземних студентів у вітчизняних ВНЗ; особистісно-професійна готовність педагога до проектування і реалізації білінгвального навчання.

Перспективним напрямком дослідження є розробка рейтинг-контролю, який забезпечує єдність нормативно-технологічного й особистісно-орієнтованого підходів у білінгвальному навчанні.

Література:

1. Брыксина И. Е. Модель билингвального / бикультурного языкового образования в высшей школе / И. Е. Брыксина // Вестник Тамбовского университета. Серия Гуманитарные науки. – № 3 (83). – 2010. – С. 123–131.
2. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
3. Маркосян А. С. Очерк теории овладения вторым языком / А. С. Маркосян – М. : УМК «Психология», 2004. – 382 с.
4. Певзнер М. Н. Билингвальное образование в контексте мирового опыта: монография / М. Н. Певзнер, А. Г. Ширин. – Новгород : НовГУ, 1999. – 96 с.
5. Першукова О. О. Погляди зарубіжних вчених на сутнісні характеристики двомовної та багатомовної освіти / О. О. Першукова // Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук : мова, освіта, культура : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 квітня 2012 р.). – Умань : П П Жовтий О. О., 2012. – С. 122–125.

Л. С. Козуб,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

УДК 811.111'342.9

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-49-51

АНГЛІЦИЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЗОВНІШНІЙ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей використання англіцизмів у сучасній українській мові, зокрема на прикладі зовнішньої та Інтернет-реклами. Особлива увага звертається на джерела запозичень, аналізується достатність використання англійських слів в українській мові за наявності їх українських відповідників.

Ключові слова: англіцизми, зовнішня реклама, Інтернет-реклама, слоган, глобалізація

АНГЛИЦИЗМЫ В УКРАИНСКОЙ ВНЕШНЕЙ И ИНТЕРНЕТ-РЕКЛАМЕ

Статья посвящена исследованию особенностей использования англицизмов в современном украинском языке, в частности на примере внешней и Интернет-рекламы. Особое внимание обращается на источники заимствований, анализируется уместность использования англоязычных слов в украинском языке при наличии их украинских соответствий.

Ключевые слова: англицизмы, наружная реклама, Интернет-реклама, слоган, глобализация.

ANGLICISMS IN UKRAINIAN OUTDOOR AND ONLINE ADVERTISING

The article deals with the peculiarities of anglicisms usage in modern Ukrainian, particularly in outdoor and online advertising. Special attention is paid to the sources of borrowings, as well as to the appropriateness of usage of English words in the Ukrainian language in case there are Ukrainian counterparts of these words.

Borrowings play an important role in developing a language. They make our communication easier as we become more comprehensible in our society as well as outside our borders. Vocabulary is the most mobile and most rapidly growing part of the language. It is particularly sensitive to all changes of economic structure, production, culture, science, life, etc. It is important to note that word creation in the modern Ukrainian happens now mainly through borrowing from English. The main sources of such borrowings are outdoor and online ads. Every day Ukrainians encounter anglicisms in the following names: cafes, restaurants, pubs, business centers, banks, stores, chemist's, beauty salons, translation agencies, travel agencies, product names, household appliances, accessories, famous brands, films, companies, cinemas etc. The use of anglicisms in the Ukrainian language in recent years has become so pervasive that even though there may be native words for the same thing, English terms are still used.

Key words: anglicisms, outdoor advertising, Internet advertising, slogan, globalization.

Лексика сучасної української мови неоднорідна за своїм походженням. Іншомовні джерела збагачували українську мову на протязі всього процесу її історичного розвитку. Одні запозичення були зроблені ще у давнину, інші зовсім недавно. Прагнення українців інтегруватися в ЄС, процес глобалізації, перебудова економіки спричинили тісну культурну, політичну та соціально-економічну взаємодію українців з народами світу, яка не могла не відобразитися на мовному рівні, тому кількість англіцизмів сьогодні дуже швидко зростає. Зважаючи на кількість англійських слів, з якими українці щодня стикаються через засоби масової інформації, зовнішню та Інтернет-рекламу можна стверджувати, що процес запозичення з англійської мови в українську на сьогодні став настільки глобальний й інтенсивний.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Запозичення становлять один із найбільш продуктивних способів розширення та збагачення словникового складу мови. Питанням запозичень в сучасній українській мові займаються Г. Вознюк, Н. Непийвода, О. Кочерга, А. Медведєва, Л. Козак, Р. Вовченко та інші. Класифікацію запозичень пропонували Ю. О. Жлуктенко, О. О. Реформатський, А. Д. Олійник.

У вітчизняній лінгвістиці існує й низка досліджень, присвячених функціонуванню англіцизмів в українській мові (М. М. Вахоцький, І. Дзюба, О. М. Кордюк, О. О. Маковська В. Радчук, О. Чердніченко). Разом з тим, зазначена тема залишається **актуальною**, оскільки процес запозичення англійських слів відбувається постійно завдяки засобам масової інформації, активному використанню Всесвітньої мережі Інтернет, активним подорожам та контактам українців з англійськими носіями.

Метою дослідження є виявлення особливостей використання англіцизмів у сучасній англійській мові, аналіз позитивних та негативних аспектів впливу англіцизмів на розвиток української мови.

Виклад основного матеріалу. Поява запозичень пов'язана з історією українського народу. Протягом тривалого часу становлення України, мова піддавалася впливу різних країн. Лексичні запозичення з англійської мови проникли в українську пізніше, ніж з французької чи німецької, головним чином у XIX та XX ст. [5]. Особливо активно цей процес відбувається сьогодні, з доступом до Всесвітньої мережі Інтернет, розвитком науки і техніки, великою мобільністю українців.

На сучасному етапі розвитку української мови науковці виділяють кілька джерел появи англіцизмів:

1) реклаमा, яку Т. М. Лівишич називає одним з основних джерел англіцизмів. За твердженням науковця, англіцизми в рекламі створюють так звану «ілюзію унікальності» і надають різним товарам ознак неповторності [4]. Увагу споживача приваблюють слова незвичної та нестандартної форми, саме ці характеристики присутні в словах іншомовного походження. В рекламних текстах англіцизми успішно виконують функцію привертання уваги до товару. В україномовній рекламі простежуються такі англіцизми: *шопінг, фаст-фуд, фьюжн*;

2) Інтернет – зростання кількості Інтернет користувачів призвело до розповсюдження комп'ютерної лексики: *флешка, оперативка, чек-ін*;

3) кінематограф – популярність голлівудських фільмів призвела до появи в українській мові таких нових слів: *блокбастер, хоррор*;

4) музика – оскільки США вважають центром музичної моди, в українській мові з'явилися такі англіцизми: *саундтрек, ремейк*;

5) спортивна лексика: *дайвінг, шейпінг*;

6) терміни притаманні для індустрії краси: *пілінг, лістинг* тощо.

За твердженням Є. Карпіловської, унормування та кодифікація нової лексики передбачають передусім з'ясування її активності й значущості в процесах номінації та комунікації, відповідності чинним нормам і вже на цій підставі виявлення чинників, які сприяють її стабілізації в сучасній українській мові. Завершенням процесу усталення певної інновації в мові можна вважати її фіксацію нормативними словниками (загальноюмовними чи галузевими) [2, с. 3].

Аналізуючи використання англіцизмів в українській зовнішній та Інтернет-рекламі необхідно зазначити, що на сьогодні досить популярним є використання у назвах слова *hub* чи навіть *хаб* (від англ. *hub* – центр діяльності). Так, його можна постежити на вивісці салону краси *Beauty Hub*, навчальних курсах програмування *Brain Hub*, у назвах центрів коворкінгу, які працюють у Києві *Data Hub*, *Brain HUB*, *MediaHub* (*Media Хаб*), *Щастя HUB*.

При цьому у рекламі їхньої діяльності у мережі Інтернет використовуються цікаві слогани: *Коворкінг «Платформа» – coworking Platforma: Every Success Has Its Place!, Great minds work together! Join us!*

Коворкінг «Часопис» описуючи свою діяльність пропонує кімнати для *skype-calls* та «*staff-meetings*». *Коворкінг «Сад»*, крім конференц-зали, пропонує *лаунж-зону*. *Коворкінг «Creative Space 12»* об'єднує експериментальне кафе, *дизайн-бук*, *шоу-рум*, лекторій...

На сайті *коворкінгу POINT – coworking POINT* вказується, що *POINT travel co-working* – це перший в Україні туристичний *коворкінг*, створений спеціально для комфортної роботи турагенцій, *фрілансерів* і всіх, кому цікава сфера туризму і її розвиток.

Коворкінг «Brain HUB» – coworking Brain HUB пропонує офіси для командної роботи з *free* швидкісним *Wi-fi*, конференц-зали для проведення презентацій, *мітанів* і *бізнес-комунікацій*, 3 зручних *Eat-зони* з найкращими в Києві чаєм/кавою..., нову *платформу-комунікатор* для *креативного мейкер-товариства*.

Коворкінг Campus Anticafe – coworking Campus Anticafe, за словами власника, чудово підходить для проведення *майстеркласів*, *тренінгів* та *ворк-шопів*, а *коворкінг-центр BiblioTech* більше схожий на *smart cafe*, де можна купити чи почитати цікаві книжки за чашкою ароматної кави.

У Києві працюють також коворкінги «*FRAT social club*», «*INVERIA flow space*», «*Prestige*», «*FreeGen Space*», «*Projector*», «*IGNITE*», «*T-Shaped Crew*».

Наведені вище приклади свідчать про не завжди доречне використання англіцизмів у рекламі діяльності зазначених закладів, навіть про засмічення рідної мови надмірною кількістю запозичень, поганим володінням рідною мовою творців реклами. Вважаємо недоречним використання низки слів і фраз, які містять англіцизми, але які можна замінити не менш влучними і зрозумілими словами. Наприклад, 3 зручних місця для харчування замість 3 зручних *Eat-зони*, місце для відпочинку замість *лаунж-зона*, кімнати для ділових зустрічей замість кімнати для «*staff-meetings*», офіси... з безкоштовним швидкісним *Wi-fi* замість офісу... з *free* швидкісним *Wi-fi*, неформальні зустрічі замість *мітанів*, виставковий зал замість *шоу-рум* тощо.

Школа дизайну і програмування «*Projector*» описуючи свою діяльність зазначає, що в лекторії *Projector* виступають *дизайнери*, *ілюстратори*, *іт-менеджери* ..., які обмінюються досвідом, *живими кейсами*, тощо. Вони пропонують максимум *інсайдерських знань* і практик. Тут варто зазначити, що частина перелічених слів на сьогодні широко вживається у сфері бізнесу (*ІТ-менеджер*, *бізнес-кейс*, *інсайдерські знання*) і не потребує додаткового пояснення.

Щодо англійських назв в українській зовнішній рекламі, то їх можна класифікувати на такі групи:

1) заклади харчування: ресторани (*Odessa*, *The Roomers*, *Serebro*), бари (*Aroma espresso bar*, *fresh-bar Fresh Factory*, *Salateria*), паби (*SOSna GastroPUB*, *LION pub*, *Sherlock pub*), кафе (*Daily Fish Café*, *Wog Cafe*), вуличні кав'ярні (*Cat Coffee*, *Coffee to go*, *Coffee LOVE 'ka*), заклади, що продають вуличну їжу (*Pita's street food*, *Mister Falafel*, *ЖапоК!*);

2) бізнес центри (*Horizon Park Business Center*; *FABULA PLAZA*, *CAPITAL HALL*, *FORUM Victoria Park*, *New Technology*);

3) банки (*Ukrsibbank*, *Platinum Bank*, *Universal Bank*, *Bank for Investments and Savings*);

4) магазини, супермаркети (*Зоомагазин*, *Продуктовий магазин 24h topmart*, *Good Wine*, *iShop*, *Apple room*, *Brand Shop*, *Family товари для всієї родини*);

5) аптеки (*Аптека top-pharm*, *PHARMACLINIC*, *CITY-PHARM*, *ORTO-LINE*, *ORTOP*, *PHARMALAD*, *DOCTOR SAM*, *FARMACIA*, *IRTA*);

6) салони краси (*Beauty Hub*, *JUST hair and nails studio*, *Neo Beauty Home*, *SAWA*, *Ecosalon Maximum*, *Spirit of Beauty*);

7) бюро перекладів (*First Translation Bureau*, *Prof-Studio*, *Джулай Монінг*);

8) агенції, що надають юридичні послуги (*Rantie legal consulting*, *Advice*, *Art of La*, *B&K Partners*, *FELIX*);

9) туристичні агенції (*Join Up! to travel*, *International Travel Club*, *BUSINESS VISIT Travel Solution*, *aSunnytravel*);

10) навчальні курси (*Brain Academy*, *Brain Hub*, *Speak up*, *American English Center*);

11) косметичні засоби та аксесуари (*Remington*);

12) ліки, лікувальні бальзами (*KROK Foot Balsam*);

13) назви фільмів в анонсах (*American Horror Story*, *WALL-E*, *Matrix*, *Citizen Kane*);

14) назви фірм (*Wood-Mizer* – виробник стрічкопильних верстатів, *Most Ukraine*);

15) товари, назви відомих брендів (*Nescafe*, *BIOWIN техніка для домашньої кулінарії*, *VICINO exclusive bags and shoes*);

16) назви торговельно-розважальних центрів (*Ocean Plaza*, *Arcadia*, *Art Mall*, *Sky Mall*, *Respublica*, *Адреналін cimi*);

17) назви кінотеатрів (*Сінема Cimi*, *Wizoria*, *Kronverk Cinema*, *Skymall*).

Реклама товарів може супроводжуватися слоганом, який вважається важливою частиною реклами, адже первинне значення самого цього слова «бойовий клич», що дуже точно відображає всю сутність реклами. Він повинен викликати позитивні емоції до товару та ні в якому разі не має нашкодити іміджу компанії. Слоган повинен переконати потенційного споживача у перевагах певного товару і спонукати до його подальшого придбання. Головною особливістю слогана є вплив на свідомість людей, оскільки його створюють максимально близьким та зрозумілим для відповідної цільової аудиторії.

Слогани простежуються і в українській зовнішній рекламі. При цьому рекламні слогани пропонуються англійською мовою: *Wood-Mizer. From Forest to Final Form.*; *Lenovo. For Those Who Do.*; *Hyundai. New Thinking. New Possibilities.*; *Remington. How the World Gets Ready.*; *Brain Academy. Making Your Mind Brilliant.*; *Cat Coffee. Good day starts with COFFEE and YOU.*; *Watsons. Look Good. Feel Great.*; *Maybelline New York. MAKE IT HAPPEN*; *Adidas. Impossible is nothing.*; *Republic of Games. The Choice of CHAMPIONS.*

Необхідно зазначити, що для українського ринку вже стало традицією використовувати англійські слогани без перекладу. Але без сумніву, талановиті перекладачі могли б знайти влучний український переклад цих фраз: *Hyundai. Новий спосіб мислення. Від дерева до готового виробу.*; *Maybelline New York. Зроби це можливим.*; *Adidas. Немає нічого неможливого.*; *Republic of Games. Вибір чемпіонів.*

У деяких випадках після реклами закладу пропонується влучна фраза, яка дає додаткову інформацію про заклад, характеризує його діяльність або перспективи. *Horizon Park Business Center. Your Gateway to Ukraine.*; *Daily Fish Café. Seafood and More.* Подібна ситуація складається і з назвами різноманітних організацій та підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна стверджувати, що запозичення слів та виразів з однієї мови в іншу – це безперервний, динамічний процес, який тісно пов'язаний з глобалізацією реклами. З одного боку, англіцизми, що проникають в українську мову – це явище закономірне і воно відображає всі процеси, що відбуваються в країні. З іншого боку, слід пам'ятати про багатство української мови. І тому, важливо не захоплюватися надмірним використанням англіцизмів, зокрема у зовнішній рекламі, яка оточує нас щодня, має маніпулятивний потенціал і великий вплив на формування смаків, світогляду, зокрема молоді.

Отримані результати можуть сприяти подальшому поглибленому вивченню специфіки проникнення іноземних слів в українську мову, а також дискусії вітчизняних лінгвістів щодо їхнього позитивного чи негативного впливу на мову.

Література:

1. Бугрим В. В Основи реклами і зв'язків з громадськістю: підручник / В. В. Бугрим. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – 431 с.
2. Карпіловська Є. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій / Є. Карпіловська // Українська мова. – 2007. – № 4. – С. 3–15.
3. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 208 с.
4. Лившиц Т. Н. Реклама в прагматическом аспекте / Т. Н. Лившиц. – Таганрог, 1999. – 214 с.
5. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : Монографія / О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.

І. В. Конончук,

старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України

МОВА В АНТРОПОЛОГІЧНІЙ ДУМЦІ О. Ф. БОЛЬНОВА

У статті аналізується мова у педагогічно – антропологічному аспекті, зокрема розглядаються напрями дослідження мови. Окреслюється значення мови для розкриття та самостановлення людини. Розкривається важливість культури діалогічного мовлення викладача та майбутнього фахівця, що дозволяє викладачам виділити певні орієнтири у своїй педагогічній діяльності.

Ключові слова: мова, педагогічна антропологія, діалог.

ЯЗЫК В АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ О. Ф. БОЛЬНОВА

В статье проводится анализ языка в педагогично-антропологическом аспекте, а также рассматриваются направления исследования языка, раскрывается значение языка в становлении человека. Важность культуры диалога между преподавателем и будущим специалистом позволяет определить ориентиры в его педагогической деятельности.

Ключевые слова: язык, педагогическая антропология, диалог.

LANGUAGE IN THE ANTHROPOLOGICAL THOUGHT OF O. BOLNOV

The language in pedagogic and anthropologic aspect, dialogue culture is analyzed in the article. This research work touches upon importance of dialogue culture between teacher and future specialist which helps to find directions in teaching process.

O. Bolnov studied language in two directions. The first – world disclosure by means of language, the second – man development. Bolnov argues that various languages due to their vocabulary expand the notion of reality in many ways. The human perception of reality is always guided by certain understanding of the world and life which is revealed through language. Exploring the other direction Bolnov drew attention to the fact that expressing themselves people acquire inner strength and become themselves. This is based on one of his main ideas, namely: the main educational goal is encouraging people to talk and give them the courage to present themselves. This implies that every statement requires a partner and language equals talk.

Language with its importance to a person's education and development embraces a significant number of issues in the pedagogical and anthropological thought of the scientist. Bolnov raises the question to what extent the anthropological method is appropriate to make language educational value deeper than it has been before.

Comparing to other academic disciplines the study of a foreign language has specific characteristics in the educational field. The basic form of teaching a foreign language is in the form of a dialogue between a teacher and the audience. It enhances the individual work with students that is the key to success in educational work. A teacher can rely on the inner reserves of a particular student taking into account the level of his/her development, his/her outlook, activity, creativity, psychological traits of his/her personality.

Key words: language, pedagogical anthropology, dialogue.

Якщо вплив освіти на мову є цілком очевидним та різноманітним, то питання про зворотній вплив – мови на освіту – залишається відкритим. Кращі уми XIX ст. розуміли мову як духовну силу, яка формує культуру народу. Однак, як побачити вплив мови на світосприйняття. У науках про людину ще не знайдені підходи, які б дозволили відкрити найбільш глибокі та внутрішні витоки людської культури. Наприклад, ми не повністю усвідомлюємо, наскільки світ, який людина створила навколо себе, визначається його фізичними та психічними можливостями, наприклад людськими – антропоморфними – уявленнями про те, що таке «великий», «малий», «відповідний», «симетричний», «гарний». При всій гостроті зацікавленості сучасної людини до фольклору, міфу, ми недостатньо уявляємо міру присутності та участі слова в освіті. Погляд на світ, відображений в мові, розгортається в культурі народу, як зерно в колосі.

Метою статті є аналіз мови у педагогічно – антропологічній думці О. Ф. Больнова, мови як чинника у виховному процесі та культури діалогічного мовлення у ході саморозвитку особистості викладача та студентів в науковій літературі.

Віра в визначальний вплив мови на духовний розвиток народу лежала в основі філософії мови Вільгельма фон Гумбольдта. «Один з найвидатніших людей Німеччини» (В. Томсен), видатний представник німецького класичного гуманізму, Гумбольдт був людиною універсальних знань і різнобічної державної діяльності, філолог-класик, основоположник загального мовознавства, антрополог, юрист, філософ та дипломат, міністр в уряді Пруссії, академік Берлінської академії, засновник Берлінського університету. Останню працю Гумбольдта – тритомне дослідження «Про мову каві на острові Ява» – було надруковано після його смерті. В теоретичному вступі до цієї роботи, який мав назву «Про розходження будови людської мови та її вплив на духовний розвиток людства», Гумбольдт писав: «У кожній мові закладено самобутнє бачення світу. Як окремий звук постає між предметом та людиною, так і вся мова, в цілому, виступає між людиною і природою, що впливає на нього зсередини і ззовні [...]. І кожна мова описує навколо народу, якому вона належить, коло, звідки людині дано вийти лише остільки, оскільки вона тут же вступає в коло іншої мови» [6, с. 52].

За Гумбольдтом, мова «є одна з форм, в яких духовна сила людини вступає у вічно діючий процес». Вона – «орган внутрішнього буття – саме це буття, крок за кроком, досягає внутрішнього пізнання та зовнішнього вияву». Мова має, принаймні, одну важливу перевагу перед усіма іншими проявами духовної сили людини: перед правовими поглядами народів, перед їх державними установами, перед наукою та мистецтвом, звичаями, творіннями та справами. А саме – це те, що з усієї відвертості людського духу вона, безумовно, перша. Вона – найперша з ознак, що відрізняють людину від інших творінь природи, вона – перший та необхідний щабель, відштовхуючись від якого людство може рухатися далі. Тому мови слід розглядати «як принцип послідовного духовного розвитку», а відмінності в мовах і відмінності в культурах різних народів – як два взаємно обумовлюючих та взаємно висвітлюючих явищ. Мова є не тільки засобом вираження вже пізнаної дійсності, але, більш того, засобом пізнання раніше невідомої. Відмінність у мовах – не тільки різниця звуків та знаків, але й відмінність у баченні світу. Мова є невід'ємною частиною людської культури і являє собою найважливіший її компонент: «Мова тісно переплетена з духовним розвитком людства та супроводжує його локального прогресу чи регресу, відзеркалюючи кожну стадію культури». Мова найменш пов'язана із свідомістю: «Мова виникає з таких глибин людської природи, що в ній ніколи не можна побачити навмисного творіння народів. Їй притаманний очевидний для нас, хоча й незрозумілий самодіяльний початок, і, в цьому плані, вона зовсім не продукт будь-якої діяльності, а мимовільна еманация духу, не тво-

ріння народів, а, їх внутрішня доля, яка дісталася їм у спадок. Вони користуються нею, самі не знаючи, як її створили» [6, с. 36]. Ідея про повністю несвідомий розвиток мови та неможливість втручання у мову потім отримала розвиток у Ф. де Соссюра та інших лінгвістів. Людина не може ні мислити, ні розвиватися без мови: «Створення мови обумовлено внутрішньої потребою людства. Мова – не просто зовнішній засіб спілкування людей, підтримки громадських зв'язків, його закладено у саму природу людини. Вона є необхідною для розвитку духовних сил і формування світогляду, а цього людина зможе досягти тільки тоді, коли її власне мислення матиме зв'язок з мисленням громадськості» [9, с. 111].

Основні чинники, що визначають мовний образ світу, були визначені вже в XVIII – XIX ст. – в працях Кондільяка, Гердера, Гумбольдта, Потебні. В першу чергу це дух народу, «спосіб вкорінення людини у дійсність» – його індивідуальна спрямованість на чуттєве або раціональне відображення дійсності, яка визначає співвідношення суб'єктивного та об'єктивного в мовних позначеннях (Гумбольдт). Дух народу, його характер, а отже, і дух мови, крім природних умов існування, залежать від соціальних факторів: від обставин способу життя та виховання, від характеру та умов трудової діяльності (Гердер) і, навіть, від форми правління (Кондільяк).

З утвердженням в науці діалектичного методу все більш важлива роль відводиться тимчасовому факторові: мовна картина світу змінюється з «віком» мови, яка відображає шаблі культурного розвитку та розвитку свідомості. Як показав О. О. Потебня, найбільший в XIX ст. вітчизняний філолог-мислитель, розрізнення щодо суб'єктивного та відносно об'єктивного змісту думки, зміст самосвідомості, здатність до абстрактного мислення – зокрема здатність уявляти якість та дії незалежно від субстанції, здатність до виявлення відносин, кількість та якість мовних категорій – явища, які розвиваються. Зростання «капіталу думки» на шляху пізнання об'єктивного світу зумовлює еволюцію самосвідомості та ставлення особистості до природи, що призводить до зміни типів мовного мислення – від міфічного до власне поетичного та, далі, до прозаїчного. Відповідно змінюється і мовна картина світу.

О. О. Потебня перебував під сильним впливом ідей В. фон Гумбольдта, однак переосмислив їх у психологічному контексті. Філолог займався вивченням співвідношення мислення і мови, в тому числі, в історичному аспекті, виявляючи, перш за все на слов'янському матеріалі, історичні зміни у мисленні народу. О. О. Потебня відомий також своєю теорією внутрішньої форми слова, в якій конкретизував ідеї В. фон Гумбольдта. Внутрішня форма слова – це його «найближче етимологічне значення», яка усвідомлюється носіями мови (наприклад, у слова стіл зберігається образний зв'язок зі стелити); завдяки внутрішній формі слово може отримувати нові значення через метафору. Саме в трактуванні О. О. Потебні «внутрішня форма» стала загальноживим терміном у російській граматичній традиції.

Відображення в мові різних світоглядів та настроїв як окремих індивідумів, так і цілих людських груп, в свою чергу, дає право, дотримуючись І. А. Бодуена де Куртене, «вважати мову особливим знанням, тобто ми маємо право прийняти третє знання, знання мовне, поруч з двома іншими – зі знанням інтуїтивним, споглядальним, безпосереднім, та знанням науковим, теоретичним».

Якщо в цілому оглянути сучасну філософську ситуацію у Німеччині, перш за все привертає увагу те, яким чином пов'язані питання теперішньої філософії з мовою. Так на конгресі з філософії у Гейдельберзі у 1966 розглядалися питання мови, логіки та семантики. Це є актуальним і для сучасної педагогіки. Необхідно вказати на те, що конгрес «Німецької спілки з виховання», який відбувся в Гетенгені у 1966 році під патронатом О. Ф. Больнова, був цілком присвячений проблемам мови.

Антропологічна педагогіка Больнова завдяки феномену виховання, прямує до основи людського життя, обов'язково натрапляє на мову. Бажання досліджувати мову у Больнова з'явилося завдяки Гансу Ліппсу, яке проявилось у творі «Філософія мови В. ф. Гумбольдта», та у доповіді «Проста мораль» на третьому конгресі у Бремені (1950). Мова в її значенні для освіти людини та одночасно для самостановлення людини утворює з того часу, важливе коло питань у педагогічно-антропологічній думці Больнова. Його постановка питання виходить з того, «у якій мірі антропологічний спосіб підходить для того, щоб зробити виховне значення мови більш глибоким, ніж це було можливим до цього часу» [4, с. 215]. Це визначає перспективу його педагогічно-антропологічного дослідження мови. При цьому мова не йде ні про закони структури мови, чим займаються лінгвісти, ні про мову як засіб виховання або учбовий матеріал. Найцікавішим для Больнова є антропологічна функція усної мови у загальному зв'язку з людським життям.

О. Ф. Больнов досліджував мову у двох напрямках. Перший – розкриття світу мовою, другий – самостановлення людини. Больнов разом А. Гелен виходять з того, що людині вдається за допомогою мови прикривати незначенне сприйняття у великій кількості та скорочувати відкрити даність світу. Проте, це також означає, що мова керує нашим доступом до світу, не тільки сприйняттям, а, загалом, керує всією поведінкою людини. Грунтуючись на ідеях В. фон Гумбольдта, Больнов стверджує, що різні мови завдяки лексиці розширюють поняття про дійсність різноманітними способами. Не тільки те, що я розумію, обумовлено таким чином мовою, але й спосіб, як я розумію це, та як я це залучаю до свого світу. Назва, наприклад, «не додається додатково до раніше відомого предмету, а назва перетворює його в дещо визначене» [5, с. 213]. Тут Больнов висловлюється проти розповсюдженішої точки зору на завдання виховання та, перш за все, шкільних занять, які полягають, в тому, щоб сприяти спогляданню дітьми чітких понять. Больнов заперечує таку думку, це було б передумовою, що всім поняттям можна було б дати дефініцію. Помилково, перш за все тому, що в принципі, поняття, які піддаються визначенню, є там, де «можлива конструктивна систематична будова. Як тільки ми переходимо на мову щоденного життя, ця можливість припиняється дуже швидко, не будучи поміченою як недолік у нашому подоланні життя» [4, с. 201]. При цьому Больнов думає про мовні «концепції» Ханса Ліппса, де пропонується визначене значення речей через особливе розуміння. За Гумбольдтом, кожна мова з самого початку включає визначене уявлення про світ, яка передусім даним про світ та лежить в їх основі. Цей факт Больнов формулює зі свого боку наступним чином: «Мова навіть не відображає дійсність, яка була вже у наявності, а пояснює її за допомогою певного поділу та інтерпретацій, на основі чого потім вибудовує власний світ» [4, с. 203].

Це означає, що людське сприйняття реальності завжди керується визначенням мовою розумінням світу та життя. «Мова не копіює світ з його структурою, а в певній мірі несе свою власну. Вона – творець» [5, с. 121]. Мова будує світ символів, так що людина живе вже в інтерпретованому світі та може не помічати так звану голу реальність. У мові такою ідеалізованою формою виявляється герменевтичне ставлення людини до світу.

Досліджуючи другий напрям, Больнов звертає увагу на те, що у висловлюванні людина здобуває внутрішню міцність та стає собою. Кожне висловлювання формує дійсність, і у цьому «експонуванні» людина може знайти себе. На цьому ґрунтується одна з головних тез Больнова, а саме: головним виховним завданням є спонукання людини до розмови та надання їй мужності презентувати себе. Тут мається на увазі, що кожне висловлювання передбачає наявність партнера, а мова – це відповідно розмова.

«Виховання до розмови» таку доповідь зробив Больнов на робочому засіданні німецької спілки виховання в Гетенгені, відмічаючи те, що процес бесіди суттєво залежить від партнера. «Дивлячись як він (партнер) відноситься, чи погоджується, підбадьорює, чи закликає до уточнення, реагує скептично, запобігає мовчанням подальшому розвиненню розмови; у всякому разі це не тільки той, на кого направлено висловлювання, а й завдяки кому перше взагалі стає можливим. Тезу про те, що мова здійснюється тільки в бесіді, Больнов розвинув далі: не в монологічному мисленні одинака, а у плідній діалогічній бесіді народжується істина. Бесіда – це вища досконалість у цьому сенсі, до якої людина може приєднатися. Отже важливе виховне завдання – залучити людину до бесіди» [8, с. 218].

Фатальна ознака авторитарної політичної системи полягає в тому, що не існує діалогу. Мовлення перекручується таким чином, що мова стає засобом вказівок та пропаганди, тобто засобом панування, яким зловживають. Монологічне мовлення стає авторитарним. Всі цілі світогляду, як націонал-соціалізм, можуть бути досягнуті лише тоді, коли врешті-решт «абсолютна відповідальність з абсолютним впливом» опиняються в одній руці. Виникає питання: «Чому авторитарні люди ігнорують можливість бесіди?» Передумови бесіди полягають у подвійній людській здатності: розмовляти та слухати. Труднощі під час розмови полягають за Больновим у побоюванні співрозмовника протягнути партнерові руку, оскільки він боїться бути знеславленим та викритим. Розмова вимагає особливої мужності відмовитись від природної безпеки та не замикатися в собі. О. Ф. Больнов впевнений, що дійсна розмова можлива завдяки людяності тільки у розкритості людини. Подібні труднощі є й під час слухання, оскільки воно вимагає подолання природного егоцентризму та наївного наполягання на своєму. Під час розмови повинна бути подвійна природна безпека, бо в цьому відношенні це є завжди ризикованою дією. Отже, вирішальна теза Больнова: «людина мусить вчитися розмові у боротьбі проти скочування у природну безпеку. Це ставить виховні вимоги, а саме, розвивати у людини передумови для успішної розмови, створювати можливості у цьому напрямку та піклуватися про них». При цьому О. Ф. Больнов наголошує, що це вимагає від вихователя самовизначення, «відмови від авторитарності та готовності беззастережно присвятити себе цьому питанню» [8, с. 220]. Саме на викладачах лежить відповідальність за якісну мовну освіту.

Культура діалогу кожного викладача і майбутнього фахівця є частковим процесом, що в якості складника входить до цілісного та надвичайно складного процесу саморозвитку особистості. На думку С. М. Амеліної, сутність процесу підвищення рівня культури діалогу у рамках саморозвитку людини полягає у самовдосконаленні і самовихованні для більш повного задоволення однієї з основних людських потреб – потреби у самореалізації.

У порівнянні з іншими навчальними дисциплінами іноземна мова має специфічні особливості у виховній сфері. Основна форма проведення занять з іноземної мови має постійну форму діалогу викладача з аудиторією, розширює можливості індивідуальної роботи зі студентами, що є запорукою успіху в навчально-виховній роботі. Викладач може опиратися на резерви особистості конкретного студента, у повній мірі враховувати рівень його розвитку, підготовку, світогляд, активність, творчий потенціал, психологічні риси його особистості.

«Метою навчання іноземним мовам стає не набір конкретних вмінь, а формування такої мовної особистості, для якої іноземна мова буде потрібна «для життя», для спілкування в реальних ситуаціях, яка буде в змозі здійснювати ефективне спілкування з представниками інших культур» [10, с. 35]. Оскільки вміння спілкуватися іноземною мовою допомагає краще орієнтуватися у ситуації та безпосередніх ділових контактах, це забезпечує вільне самовираження особистості у виробничих відносинах. Незаперечною стає роль іноземної мови у формуванні громадянських якостей особистості. Іноземна мова стає складовою частиною освіти та громадянського виховання. Ми навчаємо молодь не тільки пишатися своєю країною, але й вміти з повагою ставитися до інших культур та адекватно діяти в умовах іншого культурного та мовного середовища.

Література:

1. Амеліна С. М. Тренінги з розвитку умінь та навичок діалогічного спілкування / С. М. Амеліна. – Дніпропетровськ : Пороги, 2005. – 76. с
2. Bollnow O. F. Sprache / O. F. Bollnow // in: Symphilosophien Bericht über den Dritten Deutschen Kongreß für Philosophie, 1952. – S. 148.
3. Bollnow O. F. Sprache, Moral und Erziehung / O. F. Bollnow // in: Bildung und Erziehung. – 20. Jahrg. – Heft 6. – 1967. – S. 401.
4. Bollnow O. F. Sprache und Erziehung / O. F. Bollnow // in: Bildung und Erziehung. – 18. Jahrg. – Heft 3. – 1965. – S. 217.
5. Bollnow O. F. Sprache und Erziehung // O. F. Bollnow. – 1966. – S. 125.
6. Bollnow O. F. Wilhelm von Humboldts Sprachphilosophie / O. F. Bollnow // in: Zeitschrift für Deutsche Bildung, 1938. – S. 111.
7. Bollnow O. F. Die Bedeutung der Sprache für die sittliche Erziehung, in: Bildung und Erziehung, 20. Jahrg., Heft 6, 1967. – S. 406.
8. Bollnow O. F. Erziehung zum Gespräch // in: Zeitschrift für Pädagogik, 7 Beiheft, 1968. – S. 217–229.
9. Lipps Hans «Die Verbindlichkeit der Sprache» (1938) // in: Die Verbindlichkeit der Sprache. – 2. Aufl. – 1958. – S. 116.
10. Концептуальные основы разработки технологий воспитания средствами иностранного языка в техническом ВУЗе. Сумина В. Е-Изд-во Южно-Российский государственный технический университета, 2005. – С. 35–38.
11. Холодович А. А. О «Курсе общей лингвистики» Ф. де Соссюра // Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 9–29.

М. М. Кончак,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

УДК 801.8:81'42:81'221:81'374.73
DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-55-58

РАНЖУВАННЯ ОДИНИЦЬ МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ ПРИВІТАННЯ У СЕМАНТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ПЕРСОНАЖА

У статті розкрито ранжування одиниць мовленнєвого етикету привітання, що вербалізовані у семантичному просторі постколоніального персонажа, через окреслення функційного поля ініціальності та його мікрополів. Виокремлено основні типи вербалізаторів привітання у традиційному та девіантному шарах, проілюстровано їх лінгвальну реалізацію в сучасному британському художньому постколоніальному тексті.

Ключові слова: етикет, привітання, персонаж, поле, текст.

РАНЖИРОВАНИЕ ЕДИНИЦ РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА ПРИВЕТСТВИЯ В СЕМАНТИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ ПОСТКОЛОНИАЛЬНОГО ПЕРСОНАЖА

В статье раскрыто ранжирование единиц речевого этикета приветствия в семантическом пространстве постколонизального персонажа через определение функционального поля инициальности и его микрополей. Освещены основные типы традиционных и девиантных вербализаторов приветствия, проиллюстрировано их лингвальную реализацию в современном британском художественном постколониальном тексте.

Ключевые слова: этикет, приветствие, персонаж, поле, текст.

RANKING OF SPEECH ETIQUETTE GREETING EXPRESSIONS IN SEMANTIC SPACE OF POSTCOLONIAL CHARACTER

The article explores ranking of speech etiquette greeting expressions in the semantic space of a postcolonial character, verbalized in modern British literary text. Speech etiquette expressions are generally defined as situationally determined, communicatively oriented, thematically combined, interrelated and interdependent communicative units, being the adequate forms of expressing the communicative intentions of the interlocutors and ranging from words, word combinations, utterances, sentences and on to situations of etiquette communication. Speech etiquette greeting expressions represent the functional field of initiality, which is subdivided into three microfields, i. e. semantic, semantically-pragmatic and pragmatic, where both traditional and deviant etiquette operators are used. Semantic microfield of initiality is formed by conventional etiquette greeting expressions, aimed to establish verbal interaction. The semantically-pragmatic microfield is represented by utterances, whose semantics contains prerequisites for the start of communicative interaction, including initial motivating imperatives, introduction of the addressee, introduction of the recipient. Pragmatic microfield is formed by the utterances that perform contact-establishing function only under certain conditions of communication, including initial message sending, initial questions, calls for mental activity. The taxonomy of speech etiquette greeting expressions encompasses interactive and regards greeting expressions, social and religious greetings, time-free and time-bound greeting expressions, valedictory greetings, sequential/ adjacency pair expressions.

Key words: etiquette, greeting, character, field, text.

Аналіз мовленнєвої поведінки особистості в соціокультурних, етнонаціональних, гендерно-вікових, статусно-рольових іпостасях інтегрує сучасні мовознавчі студії в антропоцентричну систему координат та зумовлює актуальність вивчення сфери мовленнєвого етикету (далі МЕ) як суттєвого елемента етикетно-мовленнєвої поведінки індивіда та невід'ємного засобу міжкультурної комунікації в сучасному мультикультурному просторі. Проблематика лінгвальної природи фігур МЕ представлена у сучасній лінгвістичній думці в роботах Д. Акінделе, Ч. Бетголіа, Ф. Брауна, К. Гіртза, Е. Гофмана, А. Дуранті, М. ДюФона, Ш. Ель-Хассана, Дж. Ерінгтона, Г. Каспера, М. Клайна, Дж. Лавера, С. Ойстаде, Д. Паркінсона, Р. Ферта. Однак, дотепер відсутнє вивчення МЕ крізь призму художньої постколоніальної літератури, де актуалізується проєкція сучасної мовної особистості – персонаж з «розщепленою свідомістю» (Х. Баба), «постколоніальна жертва» (Г. Співак), обтяжена досвідом поневолення націй, етносів і народів, що впродовж віків були дискримінованими та підпорядкованими. В образі такого персонажа втілюється ество фрагментованої, маргіналізованої, амбівалентної й інтровертної сутності сучасного індивіда, тому дослідження його мовленнєвої поведінки є безумовно актуальним та новим. Вивчення сфери МЕ постколоніального персонажа у художній текстовій палітрі видається методологічно значущим для подальших досліджень проблематики мультикультурної мовної особистості у руслі антропоцентризму на перетині двох ключових наукових парадигм сьогодення – домінантної функційної та перспективної синергетичної, де мовленнєва діяльність досліджується як відкрита нелінійна самоорганізована система. МЕ – це організація нормативної дискурсної діяльності на засадах увічливості та кооперації, що є доцільною в певній комунікативній події та спрямована на гармонізацію й оптимізацію стосунків між комунікантами. Структурно-семантична організація МЕ має опертям базові фігури – привітання, прощання та звертання, які репрезентують зачин, підтримку та розмикання етикетної інтеракції за допомогою відповідних лексичних одиниць та структурних патернів, що кодують тематичну етикетну ситуацію у свідомості комунікантів. Метою цієї розвідки є представлення ранжування одиниць мовленнєвого етикету привітання у семантичному просторі постколоніального персонажа, що є базовою інгерентною фігурою етикетної ситуації встановлення мовленнєвого контакту. Матеріалом дослідження слугують тексти англійськомовних постколоніальних романів кінця XX – початку XXI ст.

В межах комунікативної організації художнього тексту центральним об'єктом дослідження виступає *персонаж* – змодельована мовленнєва особистість, що говорить і слухає, мислить і діє в уявному світі, створеному текстом. За неписаними законами мистецтва, усе, що говорять чи пишуть, чують або ж читають персонажі, отримує статус «реального» існування в зображеному світі художнього твору, що називають *персонажним дискурсом* [4]. У тексті дискурс персонажів вербалізується в *мовленнєвих партіях*, під якими розуміємо розосереджені по тексту репліки персонажа, що, зібрані воєдино, відображають його світобачення та світовідчуття, беручи участь у творенні зв'язності тексту та формуванні його антропоцентричної спрямованості [5, с. 133]. Мовленнєві партії персонажа актуалізуються в *семантичному просторі*, що є відображенням реального у художньому тексті [2, с. 235], континуумом, у якому розміщені персонажі та події [6, с. 165], змістовим наповненням художнього тексту [1]. Персонаж постколоніального роману є суб'єктом перехідної ідентичності, «спійманої» поміж світами. З метою не загубитись у мультикультурному світі його основним завданням постає збереження власної ідентичності, що реалізується, зокрема, через вибір традиційних та девіантних етикетно-мовленнєвих засобів у конкретній комунікативній ситуації для витлумачення синергійної взаємодії елементів системи мовленнєвого етикету між собою й зовнішнім середовищем, а також діалектичної єдності бінарних опозицій *стійкість / послідовність ↔ зміна /*

оновлення, на основі чого МЕ постколоніального персонажа постає водночас явищем стабільним і мінливим. МЕ володіє кластерною структурою, де кожен кластер – це окрема комунікативно-семантична група на позначення тематично-комунікативної ситуації з притаманним їй лексико-семантичним ранжуванням лінгвальних засобів – одиниць мовленнєвого етикету (далі ОМЕ), синонімічний ряд яких формує семантичне поле з інваріантним значенням, що властиве кожній одиниці групи, але реалізується варіативно в конкретному мовленнєвому акті. ОМЕ витлумачуємо як ситуативно-зумовлені, комунікативно-спрямовані, тематично-поєднані, взаємопов'язані та взаємозалежні в межах діалогічних єдностей формули етикетного спілкування, що функціонують у різних комунікативно-семантичних групах задля вираження конкретних мовленнєвих інтенцій та дієвості яких свідчить про дотримання максим ввічливості й тактовності. Як дискурсні маркери встановлення, підтримання та розмикання мовленнєвого контакту, ОМЕ характеризуються взаємозалежністю чи односпрямованістю, а ознаками їх семантики є гонорифічність, семантична спустошеність, часткова десемантизація, інваріантність значення в певному семантичному полі та його варіативна реалізація, перформативність. Традиційні ОМЕ (англійсько-мовні етикетні кліше, стереотипність яких визначається стиранням лексичного значення складників і прогнозованістю їхнього ритуалізованого вживання) та девіантні ОМЕ (усі відхилення від стандартних засобів вираження етикетних відносин в англійськомовному спілкуванні) маніфестуються в мовленнєвій поведінці комунікантів у діалогічних контекстологічних фрагментах трикомпонентної структури, в яких виділяють три основні складники – зачин, ядро та завершення. Ядро несе смислове інформативне навантаження та є обов'язковим елементом діалогічного дискурсу, тоді як зачин і завершення виступають факультативними елементами, що сигналізують про встановлення чи припинення мовленнєвого контакту [3]. Відповідно до цього постулату, одиницями зачину виступають ініціальні репліки-привітання, що формують поле ініціальності, як висловлювання одного з учасників процесу спілкування, що відкривають діалогічний дискурс, виражають певну комунікативну інтенцію і переслідують ілюктивну мету. Функційне поле ініціальності охоплює три мікрополя – семантичне, семантико-прагматичне та прагматичне.

Традиційні етикетні привітання-кліше формують семантичне мікрополе ритуалізованого характеру, супроводжуються етикетними десемантизованими запитаннями та разом утворюють етикетний зачин мовленнєвої взаємодії: *'Hey, Hank,' said Lydia. 'Esther around somewhere?' 'Hello there, Lydia,' he said. 'How are you?' 'I'm great, said Lydia. 'How are you?' 'She should know better than to try to rush preliminaries with Hank. There were certain rituals, certain dignities, to be scrupulously observed. 'I'm doing great too,' said Hank. 'Thank you for asking' [9, с. 219].* Такий обмін люб'язними привітаннями готує комунікантів до бесіди за необхідності встановлення дружельної тональності спілкування, спрямованої на гармонізацію й оптимізацію подальшої мовленнєвої взаємодії. Різновидом *hello* виступають лексичні одиниці *hullo* та *hallo*: *'Hullo, Lovelear. Sorry – late. 'At last. We saved a seat for you' [18].* Прикладом девіантного привітання в семантичному мікрополі ініціальності є культурно-маркована одиниця *Nomoshkar*, що походить з бенгальської мови та вживається індусами у значенні привіту, привітання, еквівалентного англійському *Hello*: *They stopped in front of a battered coffee house. Mukul, smelling like eggs and toothpaste, stuck his head through the open window and shouted, 'Nomoshkar! Good morning, Auntie. ' [10, с. 217].* Подвійне привітання в наведеному прикладі виконує кілька функцій: привернення уваги, перевірка доступності адресата, та, власне, контактостворення із засвідченням доброго побажання адресату. Ще одна культурно-маркована одиниця привітання *Adaabarz* – форма світського мусульманського привітання на засвідчення шани і поваги, створена на альтернативу *Salaam Ale-Koum*, що раніше адресувалося виключно мусульманам. Фіксуємо її маніфестацію в такому фрагменті мовленнєвої партії: *On 4th November, 1984, Zulu disappeared in Birmingham, and India House sent his old school friend to Wembley to see his wife. 'Adaabarz, Mrs Zulu. Permission to enter?' 'Of course, Dipty Sahib, why such formality? [14, с. 149].*

Семантико-прагматичне мікрополе ініціальності репрезентоване ситуативно-контекстуальними привітаннями, що актуалізуються комунікантами під впливом невербальних екстралінгвальних факторів в синергії тексту і дискурсу, та семантика яких містить передумови для початку діалогічної взаємодії задля контактостворення. Сюди уналежноємо: 1) ініціальні спонукання-імперативи: *The girls had gone straight to the front and were arranging themselves on chairs. Nazneen hesitated; she considered turning round. 'Get on the train of repentance, sister, before it passes your station. 'A small young man with a scabrous-looking beard grinned at her [7, с. 237];* 2) самопрезентацію адресанта: *'Hello, I'm Sheherezade,' she said using her formal name. 'Lieutenant Sarkar,' he replied, nodding [11, с. 95].* Характерним оповідним прийомом постколоніального текстотворення є знайомство читача з наратором, оформлене через самопрезентацію останнього через ОМЕ привітання, котре як вузол-концентратор цементує зв'язок *наратор ↔ читач* у єдине ціле, забезпечуючи динаміку сюжетної лінії в синергетичній ланці *дискурс ↔ текст* та формуючи в уяві читача імідж наратора: *'Hello. I am Alhambra, named for the place of my conception. Believe me. Everything is meant. From my mother: grace under pressure; the uses of my mystery; how to get what I want. From my father: how to disappear; how to not exist [16, с. 3];* 3) репрезентацію адресата: *Unfortunately French was not given to dialogic conversation – he addressed the group, always. No – he addressed the gaps between the group. 'Belseys en masse,' said Jack French very slowly, and each Belsey tried to ascertain which Belsey he might be looking at directly [17, с. 124];* 4) репрезентацію адресата в поєднанні із самопрезентацією, коли адресант через власну мовленнєву діяльність репрезентує адресата задля перевірки його ідентифікації, а також представляє себе з метою налагодження контакту: *This same morning, in Wellington, Kiki also paid an unannounced call. 'It's Clotilde, isn't it? .... 'I'm Kiki – Kiki Belsey? We met before. ' Now Clotilde opened the door a little wider [17, с. 642].*

Прагматичне мікрополе ініціальності формується ситуативно-контекстуальними привітаннями (оказіональними), що виконують функцію встановлення контакту лише за певних умов спілкування, а саме: 1) ініціальні повідомлення інформації: *'Dad, I'm engaged. ' Ted laughed. 'Don't you sound so terrified, son. ' Gabe said, 'God, I think I am' [8];* 2) ініціальні запитання за допомогою непрямих апеляцій: *She went to the Major's room. 'Was it far away?' he asked without saying hello. 'Did you get lost?' 'No' [10, с. 171].*

З оперттям на підхід Ч. Бетголіа [12], класифікуємо привітання у семантичному просторі персонажа, що синтаксично репрезентовані вербальними формами запитань, вигуків та стверджень, на поштиві та інтерактивні. Поштиві привітання (regards greeting expressions) спрямовані на організацію ініціального етапу мовленнєвої взаємодії на засадах ввічливості та кооперації, як сигнали дотримання мовних норм і патернів етикетної поведінки, що виконують етикетну функцію. Їх рекурентною складовою є запит *how are you?*, що володіє ілюктивною силою привітання, однак синтаксично оформлений як запитання [13, с. 15], що в теорії мовленнєвих актів називають непрямим мовленнєвим актом. Проте відповідь на десемантизоване привітальне запитання не завжди є однозначною етикетна чи десемантизована. Аналіз ОМЕ привітання у семантичному просторі персонажа підтверджує, що репліка-відповідь на запитання *How are you?* детермінована симетричними й асиметричними стосунками між комунікантами, а головню, 'психологічним налаштуванням адресата' [19, с. 131], який, відповідно до власного емоційно-психічного стану в момент перебігу комунікації, може відповісти коротко

й закрити діалог або ж, навпаки, вдатися у детальний опис своїх справ. Так, запитання про справи виступає частиною етикетного привітання як реалізація стратегії ввічливості у наступному діалозі, де господаря будинку вітає щойно прибула прибиральниця офіційним тоном, виділяючи її серед інших комунікантів, присутніх в оточенні, у відповідь на що прибиральниця, з урахуванням асиметрії відносин, навіть не вдається до етикетної відповіді, а одразу ж у репліці-відповіді уточнює свої обов'язки та місце їх виконання: *Oh, good morning, Monique, 'said Kiki in a quite different formal voice, stripped of its Florida music. Monique shut the front door behind her and came forward. Kiki gave Monique a frazzled smile. 'We're crazy today – everybody's late, running late. How are you doing, Monique – you OK?' The new cleaner, Monique, was a squat Haitian woman, about Kiki's age, darker still than Kiki. This was only her second visit to the house. 'I start in here?' asked Monique timidly* [17, с. 26]. В іншому фрагменті десемантизоване привітальне запитання, навпаки, викликає у відповідь довгий перелік подій, якими переймається комунікант на цьому етапі, засвідчуючи його зайнятість, неспокій і турботу, бажання донести повідомлення про власний психологічний стан: *'Ah, Claire. 'Hey, Jack. I'm just rushing to class. 'How are you?' 'Well,' said Claire, pushing the sunglasses she had taken to wearing up on to her head. She was never too late to talk a little of how she was. 'The war continues, the president's an ass, our poets are failing to legislate, the world's going to hell and I want to move to New Zealand – you know? And I've got a class in five. The usual!'* [17, с. 271]. Оригінальним використанням ОМЕ привітання в синергії стилістичної та текстотвірної функцій марковано контекстологічний фрагмент, у якому через злиття синтагматично споріднених слів в один синтаксичний okazionalizm шляхом усунення відстані між словами досягається ефект «одивнення», що робить елемент акцентуованим на тлі стилістично нейтрального текстового потоку, виявляє емоційно-експресивне навантаження та виступає маркером синергетичності: *On her way down the stairs she crashed into a boy carrying a bucket. Water splashed her sandals and doused bottom of her salwaar: – Watch out, kid, she said, brushing past him. – Hello! he called out. How are you madam? – Hello, she said, turning around. The boy looked her up and down and laughed out loud, revealing a mouth of misshapen teeth* [11, с. 34]. Така девіантна ОМЕ привітання актуалізує увагу читача, створюючи ефект саспенсу, що є важливим для подальшого текстотворення, проводячи паралель зі злиттям душ – згодом читач дізнається, що саме так автор-наратор оформив перше знайомство головної героїні з її рідним племінником, благополуччя якого призведе до жертвування тітчиною свободою.

Інтерактивні привітання (interactive greeting expressions) з відтінком невимуженості та близькості зазвичай функціонують у поєднанні із запитаннями, що мають на меті залучити комуніканта до інтеракції. У таких випадках адресат може або відповісти на запитання та почати розмову, перейти до інформативного спілкування, або ж розцінити запит як привітальну формулу та застосувати аналогічну, не виходячи за межі фатичного спілкування. Так, до прикладу, розмовне привітання матері до сина в поєднанні з лагідним звертанням слугує не лише сигналом початку інтеракції з виявом чуттєвого ставлення до адресата, але й експлікує прагнення адресанта налаштувати інтерактанта на душевну бесіду: *Just as she was about to leave the house, she heard a noise from the living room... 'Hey, Jerome, baby. 'Hey. 'Her son sat morosely in the beanbag, in his lap a notebook bound in fraying blue silk. 'Writing?' she asked. 'No, dancing,' came the reply* [17, с. 83]. Заперечна відповідь на інтерактивне запитання в супроводі нульового звертання до матері в репліці-реакції свідчить про небажання комуніканта вступати в діалогічну взаємодію та якнайшвидше припинити контакт. Інтерактивні привітання можуть ситуативно розцінюватися як посягання на приватність та інколи призводять до комунікативних невдач. Так, у наступному фрагменті тексту в ролі інтерактивного привітання виступає десемантизована формула вибачення *excuse me*, як сигнал початку інтеракції та залучення уваги адресата, що супроводжується запитанням про стан справ з метою втримати увагу адресата та спонукати до тематичної бесіди. Але навіть така етикетна ініціація контакту призводить до комунікативної невдачі – адресат не налаштований на бесіду через пригнічений стан і прагне дистанціюватися, тобто, з позицій теорії ввічливості, зберегти негативне обличчя. Такий поворот подій можна вважати моментом біфуркації у світлі лінгвосинергетики, точку розгалуження, коли дискурс розгортається непередбачуваним для адресата, неочікуваним шляхом, оскільки істинний привід для зачину інтеракції не вербалізований, а радше імплікований: *'Excuse me – young man, excuse me for a minute – wait a bit there. 'Levi pushed his headphones to one side on his head. 'Say what?' 'You'd have thought that after all that effort of standing and calling out, the lady might have something important to say. My house is burning down. My cat is up a tree. But no. 'Now, how are you?' she said. 'You don't look so well. 'Levi replaced his headphones and began to walk away* [17, с. 149]. Інтерактивні привітання можуть сприйматися адресатом як поштиві, у випадку якщо запитання про стан справ здаються йому лише етикетними задля підтримки гармонійної взаємодії, або ж він не бажає підтримувати ініційовану адресантом тему розмови. Так, у нижченаведеному фрагменті адресантка виражає шире зацікавлення справами адресата та намагається розвинути тему розмови, однак у зв'язку з важким емоційним станом адресата, що пов'язано з вбивством одного з його підлеглих, привітальні запитання сприймаються як загроза його негативному обличчю з погляду теорії ввічливості, а відтак він обмежується короткою тривіальною відповіддю: *Charlie's hair fell from her shoulder in thick waves. 'How was it today?' she said. 'How was work?' 'Fine,' said Gabe. 'You're kidding me,' she said. 'Fine?' 'Charlie twisted her hair over one shoulder. She sought him out with her cool green eyes and smiled in her lopsided way. 'Just another normal day. Nothing to report'* [8, с. 42].

Окрему групу девіантних привітань становлять культурно-марковані одиниці – соціорелігійні привітання, серед яких виділяються *Salaam alaikum* та *Walaikum assalam* із семантикою миру ('мир Вам' – 'і Вам мир'). Арабське привітання *Salaam alaikum* вкорінене в ісламі, але натеper його вживають як мусульмани різних національностей, так і араби-християни та арабські євреї. Така облігаторна форма привітання визначена Шляхетним Кораном і Священною Сунною. Мусульмани, вітаючи єдиновірця у належній формі, отримують подвійний сауаб – благість Аллаха: один сауаб через власне вітання, інший – через створення умов іншій людині привітати, відповідаючи тим же. З огляду на релігійне підґрунтя та культурний ритуал, соціорелігійні привітання зазвичай вживаються як суміжні пари: *Rehana rang the doorbell. A few seconds later the door swung open, and Parveen appeared, presenting Rehana with a warm, open-mouthed smile. 'As-Salaam Alaikum,' she crooned. 'Walaikum As-Salaam,' she replied. 'Please,' Parveen said with excessive tenderness, 'come in. I'm just so happy to see you'* [10, с. 175]. Цей приклад разом з вербалізованою формою привітання експлікує невербальну форму паралінгвістичного привітання – усмішку, бо, за правилом, мусульмани повинні бути усміхненими – в усміхнених об'єднуються душі, а салам зміцнює єднання душ. Салам традиційно адресується усім мусульманам, і старшого, і молодшого віку, у сім'ї та поза нею, але не іновірцям, оскільки за своєю суттю виступає різновидом молитви. Прикметно, що у таких привітаннях закладена диференційна функція МЕ, що виявляється в бінарній опозиції 'свій' ↔ 'чужий'. Соціорелігійні ОМЕ привітання характеризуються ситуативною біфункційністю, застосовуючись при встановленні та розмиканні контакту, що є прикладом валедикторних привітань: *A girl walked in and stood with her hands on her hips in the middle of the room... The girl took the money. She looked at Nazneen and the baby. She looked at Chanu. Then the girl tucked the money into her blouse pocket. 'Salaam ale-Koum,' she said and went out to the pub* [7, с. 111–112]. Останнім часом в країнах з мультикультурним населенням, що

сповідує різні релігії, використовують редуковану однокомпонентну форму традиційного привітання – **Salaam**: *'So, little rich boy: we meet again. Salaam. 'I spluttered; Shiva smiled* [15, с. 430]. Редукована форма також можлива при передачі вітань третій особі: *Mrs Islam kissed her, hard mouth to soft cheek. 'I will come again. My salaam to your husband'* [7, с. 199]. З урахуванням семантики темпоральності ОМЕ привітання класифіковано на темпорально-немарковані, необмежені часом контакто-встановлення, та темпорально-марковані (часово-дейктичні), що залежать від часу здійснення контакту.

Отже, проведений аналіз засвідчив, що фігура мовленнєвого етикету привітання з виявом ранжування традиційних та девіантних ОМЕ формує функційне поле ініціальності, що містить три мікрополя – семантичне, утворене етикетними кліше в етикетному зачині комунікації; семантико-прагматичне, презентоване одиницями, семантика яких створює передумови для початку бесіди та містить ініціальні спонукання-імперативи; самопрезентацію адресанта; репрезентацію адресата, автономно чи у поєднанні із самопрезентацією; прагматичне, сформоване ситуативно-контекстуальними привітаннями, що виконують функцію встановлення контакту за певних умов спілкування, зокрема, ініціальні повідомлення інформації, ініціальні запитання. Таксономія ОМЕ привітання в традиційному та девіантному шарах передбачає наявність поштивих одиниць із рекурентним складником, інтерактивних одиниць укупі із супровідними запитаннями для залучення інтерактанта до бесіди, соціорелігійних одиниць, детермінованих етнічним походженням та культурно-релігійними нормами мовців, валедикторних привітань, що рівночасно маркують встановлення й розмикання мовленнєвої взаємодії, темпорально маркованих та немаркованих одиниць.

У **перспективі** доцільно простежити дієвість ОМЕ в художньому прозовому постколоніальному тексті у руслі лінво-синергетики, зокрема загальні універсальні та спеціалізовані функції етикетних атракторів привітання та інших кластерів, що демонструють синергізм МЕ та його динамічну поліфункційну природу.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста : учебник, практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 495 с.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Худ. лит., 1975. – 502 с.
3. Бобырева Е. В. Семантика и прагматика инициальных и финальных реплик диалога : автореф. дис... : канд. филол. Наук : спец. 10. 02. 19 / Е. В. Бобырева. – Волгоград, 1996. – 23 с.
4. Колегаєва І. М. Зображення персонажного дискурсу як жанрово детермінований вияв комунікативної вторинності в художньому тексті / І. М. Колегаєва // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Х. : ХНУ, 2010. – № 896. – Вип. 61. – С. 102–107.
5. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов по спец. : иностр. яз. / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
6. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров (Человек – текст – семиосфера – история) / Ю. М. Лотман. – М. : Яз. рус. к-ры, 1996. – 447 с.
7. Ali M. Brick Lane / Monica Ali. – L. : Black Swan, 2004. – 492 p.
8. Ali M. In the Kitchen / Monica Ali. – L. : Black Swan, 2010. – 553 p.
9. Ali M. Untold Story / Monica Ali. – N. Y. : Scribner, 2012. – 259 p.
10. Anam T. A Golden Age / Tahmima Anam. – L. : John Murray, 2007. – 276 p.
11. Anam T. The Good Muslim / Tahmima Anam. – N. Y. : Harper Perennial, 2012. – 320 p.
12. Betholia Ch. Entries and exits: an analysis of greeting and leave-taking in Meitei speech community / Chandam Betholia // Mohkmer studies. – 2008. – № 38. – P. 105–116.
13. Jibreen M. K. The Speech Act of Greeting: a Theoretical Reading / Maysa'a Kadhim Jibreen // Journal of Kerbala University. – 2010. – Vol. 8, № 1. – P. 1–25.
14. Rushdie S. East, West / Salman Rushdie. – L. : Vintage, 1995a. – 216 p.
15. Rushdie S. Midnight's Children / Salman Rushdie. – L. : Vintage, 1995. – 463 p.
16. Smith A. The Accidental / Ali Smith. – L. : Penguin Books Ltd, 2006. – 306 p.
17. Smith Z. On Beauty / Zadie Smith. – Waterville: Thorndike Press, 2005. – 789 p.
18. Smith Z. The Autograph Man [Electronic resource] / Zadie Smith. – L. : Penguin Books Ltd, 2004. – 420 p. – Mode of access: <http://www.twirpx.com/file/1259494/>
19. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction / Anna Wierzbicka. – Berlin : Walter de Gruyter, 2003. – 502 p.

Т. В. Криворучко,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

УДК 81'366.58=111

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-59-61

VOSI-КОНСТРУКЦІЯ У ФУНКЦІЇ КОМПЛЕМЕНТА ОДНОПЕРЕХІДНИХ ДІЄСЛІВ В РАННЬОНОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена проблемі вивчення VOSI-конструкції в ранньонновоанглійській мові та дослідженню її структурних та функціональних особливостей. Досліджено дистрибуцію головного дієслова речення залежно від перехідності / неперехідності його основи. Проаналізовано VOSI-конструкцію, що об'єднує всі інфінітивні комплементарні конструкції, яким передуює іменна група, у функції комплементу одноперехідних дієслів з позиції X-штрих теорії в ранньонновоанглійській мові.

Ключові слова: VOSI-конструкція, складна комплементация, структури вторинної предикації, одноперехідні дієслова, двоперехідні дієслова, комплексно перехідні дієслова.

VOSI-КОНСТРУКЦИЯ В ФУНКЦИИ КОМПЛЕМЕНТА ОДНОПЕРЕХОДНЫХ ГЛАГОЛОВ В РАЕННОВОАНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье представлены проблемы изучения VOSI-конструкции в ранненовоанглийском языке и исследовано ее структурные и функциональные особенности. Исследовано дистрибуцию главного глагола предложения в зависимости от переходности / непереходности его основы. Проанализовано VOSI-конструкцию, которая объединяет все инфинитивные комплементарные конструкции с предшествующей именной группой, с позиции X-штрих теории в ранненовоанглийском языке.

Ключевые слова: VOSI-конструкция, сложная комплементация, структуры вторичной предикации, однопереходные глаголы, двопереходные глаголы, комплексно переходные глаголы.

VOSI CONSTRUCTION IN THE FUNCTION OF THE COMPLEMENT OF MONOTRANSITIVE VERBS IN EARLY NEW ENGLISH

The article outlines VOSI construction in Early New English and establishes its structural and functional peculiarities. VOSI construction, which means all infinitive complement constructions with a Noun Phrase in preposition, that is used after eleven categories of verbs, is investigated in the article. The emergence of the subject in the structure of VOSI construction is analyzed. The term 'accusativus cum infinitivo', which in traditional literature denotes any construction that contains: Main Predicate – Accusative Noun Phrase – Infinitive or any construction which contains these three elements, but Accusative and Infinitive are regarded a unity, dependent on the main predicate, is mentioned in the article.

The research investigates the distribution of the main verb of the finite / nonfinite clause according to the transitivity / intransitivity of its stem. It is established that most of the verbs are transitive and are divided into monotransitive, ditransitive and complex transitive. The research has allowed analyzing VOSI construction in Early New English in the function of the complement of monotransitive verbs from the position of X-Bar Theory. In Early New English VOSI construction is used in the function of the complement of monotransitive verbs with a controlling subject of an action.

Key words: VOSI construction, complex complementation, structures of secondary predication, monotransitive verbs, ditransitive verbs, complex transitive verbs.

Постановка проблеми. Уявлення про речення можливе тільки за умови комплексного вивчення його структури, семантики та функціонування в синхронії та діяхронії. У сучасному вченні про синтаксис найбільш досліджених мов предметом розгляду є не лише реченнєві утворення як цілісні одиниці, але й окремі синтаксичні конструкції. Завдання граматичної розвідки полягає в комплексному аналізі таких синтаксичних одиниць з огляду їхньої форми, змісту та функціонування [2, с. 9].

Актуальність дослідження. У граматичних студіях, виконаних у діяхронії, донині основну увагу приділяли розвитку акузативної та інфінітивної конструкцій в античних мовах. Натомість становлення цієї конструкції в англійській мові не отримало достатнього висвітлення, оскільки по-різному трактувалася суть даної проблеми. Актуальність дослідження визначається також неоднозначністю існуючих дефініцій та існуванням багатоаспектних питань для вивчення суті досліджуваного питання.

Завдання дослідження полягає у визначенні варіативних способів існування VOSI-конструкції в ранньонновоанглійській мові та проведенні синхронічного та діяхронічного аналізу функціонування цієї конструкції на рівні розвитку мови та мовлення.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Досліджувана конструкція завдяки своїй неординарній структурі неодноразово привертала увагу багатьох вітчизняних та закордонних науковців. Більшість діяхронічних досліджень було виконано наприкінці XIX – на початку XX ст. . Зокрема, О. Фішер, Ф. Віссер і Б. Мітчел хибують на описовість у своїх розвідках і не вдаються до пояснення еволюції досліджуваних одиниць [1, с. 143].

Наукова новизна полягає в тому, що вперше у вітчизняній англістиці здійснено аналіз структурних та функціональних особливостей конструкції складної комплементации в ранньонновоанглійській мові на засадах розвиненої версії Ікс-штрих теорії. Представлено дистрибуцію головного дієслова особоводієслівного / неособоводієслівного речення залежно від його перехідності / неперехідності.

Виклад основного матеріалу. У традиційній літературі термін 'accusativus cum infinitivo' (далі *a. c. i.*) позначає:

(1) будь-яку конструкцію, яка містить такі елементи: головний предикат – акузативна іменна фраза – інфінітив (обов'язково в цьому порядку);

(2) конструкцію, яка включає всі ці три елементи, але акузатив та інфінітив інтерпретуються як єдність, залежна від головного предиката. Дієслова, що утворюють *a. c. i.*, поділяють на групи, оформлені різними числовими й родовими позначниками.

Більшість граматистів вдаються до розмежування *a. c. i.* за типами, що не завжди зумовлено гомогенністю чинників. Елементарний вододіл цих утворень у давньоанглійській мові пролягає між 'dative and infinitive constructions', з одного боку, та 'accusative and infinitive constructions' – з іншого. Це залежить від морфологічного оформлення іменної фрази, якою керує предикат, – давальної або акузативної.

Дослідники *a. c. i.* конструкцій часто вказують на відсутність чітких критеріїв, які б уможливили коректний поділ цих одиниць. Особливе місце в трактуванні зазначеного питання належить працям Ф. Віссера, на думку якого термін

'accusative and infinitive' є неприйнятним через відсутність знахідного відмінка в англійській іменниковій парадигмі. Те саме стосується й терміна 'object and infinitive', оскільки він затемнює той факт, що іменна фраза є одночасно підметом [1].

Ф. Віссер використовує термін *VOSI (Verb – Object / Subject – Infinitive)*, що об'єднує всі інфінітивні комплементарні конструкції, яким передують іменна група і зазначає, що *VOSI*-конструкції вживаються після одинадцяти категорій дієслів (серед них – дієслова причини, дозволу, команди, заборони, перешкоди, спонування та ін.), різних за своєю дистрибуцією [1, с. 149]. Більшість граматистів користуються класифікацією Ф. Віссера, який забезпечує необхідним інвентарем мовних фактів на всіх етапах розвитку англійської мови. Останнє безумовно робить цю працю безцінною для діахронного дослідження.

Нефінітні предикативні конструкції чітко виявляють свої дієслівні / недієслівні характеристики і займають певні синтаксичні позиції. Щодо функціонального навантаження такої конструкції, то воно повинно узгоджуватись з природою самого інфінітива [4, с. 274]. Зауважимо, що існує п'ять основних функціонально маркованих елементів речення: суб'єкт, дієслово, об'єкт, комплемент та ад'юнкт [5, с. 49].

Зауважимо, що комплементами є облігаторні поствербальні конститuentи. Суб'єкт дії дієслова і об'єкт, на який направлено дію, доповнюють семантику дієслова, яке обирає певний тип комплемента. Цей вибір диктується семантикою головного дієслова, яке накладає обмеження на залежні від нього елементи. Структурно комплемент складається з комплементайзера та підрядного (*embedded*) речення і виконує загальну та функцію у реченні [3].

Транзитивні дієслова поділяються на: монотранзитивні (відкривають позицію для одного комплемента); дитранзитивні (відкривають позицію для двох комплементів); комплексно транзитивні (доповнюються комплексним комплементом) [5, с. 53].

Нас цікавить аналіз *VOSI*-конструкцій, що виконують функцію комплемента монотранзитивних дієслів на матеріалі пам'яток ранньонорманської мови.

Як ми вже зазначали, одноперехідні дієслова відкривають позицію прямого додатку як свого єдиного комплемента, який може бути виражений іменною групою (NP), фінітним (*that*-clause) або нефінітним (конструкції *Accusative and Infinitive*) реченням. Щодо нефінітної клаузи у функції одноперехідних дієслів зазначимо, що тільки два типи нефінітних клауз вживаються у номінативній функції: інфінітивна клауза з часткою *to* та *-ing* дієприкметникова клауза.

Приклад (1) демонструє одноперехідну комплементацию, де головне дієслово має прямий об'єкт. Розглянемо критерії які підтверджують, що об'єкт у прикладі (1) є нефінітною клаузою у функції прямого додатку:

(1) *When I was with him, I have heard him swear* (Shakespeare, *The Merchant of Venice*, p. 59).

а) нефінітну клаузу можна замінити займенником *it*, який є рівноцінним клаузі, або іменною групою, що номіналізує значення клаузи: *When I was with him, I have heard it. When I was with him, I have heard his swear.*

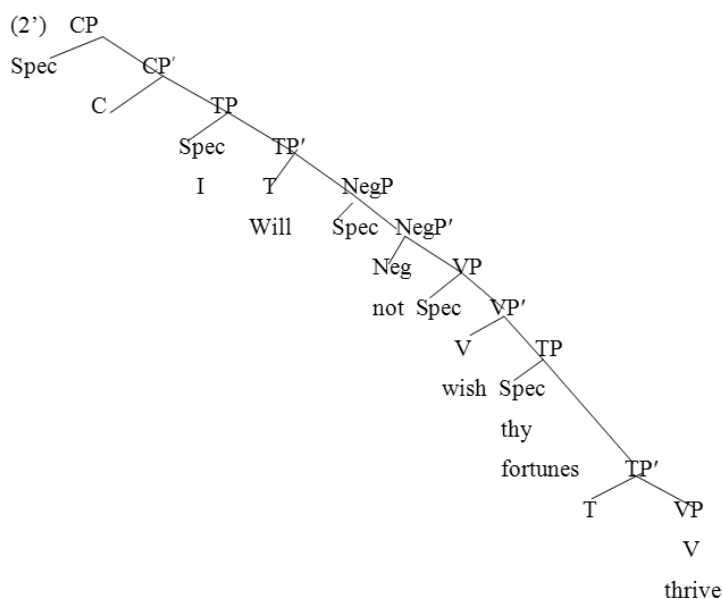
б) нефінітна клауза може бути центром псевдо-розщепленого речення: *What I heard was to hear him swear; What I heard was for him to hear his swear.*

в) суб'єктний займенник у об'єктному відмінку може бути заміненим присвійним займенником, наприклад: *When I was with him, I have heard his swearing.*

У мові ранньонорманської мови *VOSI*-конструкція вживається у функції комплемента одноперехідних дієслів з контролюючим суб'єктом дії. Цей тип комплементации експлікує відносно невелика група дієслів, що позначають уподобання чи бажання (або навпаки): (*can't*) *bear, desire, hate, like, love, prefer, want* та *wish*. У ранньонорманській мові після цих дієслів вживається *to-infinitive* і *bare infinitive*. Наприклад:

(2) *I will not wish thy fortunes thrive: whoever wins, on that side shall I lose assured loss before the match be play'd* (Shakespeare, *King John*, p. 571).

Продемонструємо структурні позиції елементів проекції CP речення у схемі-дереві:

У прикладі (2') головне дієслово *wish* керує нефінітною клаузою *thy fortunes thrive*. Суб'єкт комплементарної клаузи, *thy fortunes*, має зв'язок вершини специфікатора (specifier-head relation) з флективною вершиною (inflectional head) клаузи, T. Крім того, характеристики вершини T проєктують максимальну проєкцію, TP. Дієслово *wish* керує TP, а також керує вершиною T, узгоджуючись зі специфікатором *thy fortunes*. Таким чином, головне дієслово керує вставною клаузою [Spec, TP], та суб'єктною NP комплементарної клаузи і призначає їй акузативний відмінок. Приклад (3) демонструє вживання *VOSI*-конструкції з *to-infinitive*:

(3) *I want more uncles to welcome me* (Shakespeare, Richard III, p. 417).

У дужковому записі VOSI-конструкція з *to-infinitive* у прикладі (3) представлена як (3'):

(3') [CP[Spec[CP'[C[TP[Spec I[TP'[T[Pr. S. Sing[VP[Spec[VP'[V want[TP[Spec more uncles[TP'[T to[VP[Spec[VP'[V welcome[NP me]]]]]]]]]]]]]]]]]]]]]]].

У прикладі (3') головне дієслово *want* керує нефінитною клаузою *more uncles to welcome me*. Суб'єкт комплементарної клаузи, *more uncles*, має зв'язок вершини специфікатора з флексивною вершиною клаузи, Т. Характеристики вершини Т проєктують максимальну проєкцію, ТР. Дієслово *want* керує ТР, а також керує вершиною Т, узгоджуючись зі специфікатором *more uncles*. Таким чином, головне дієслово керує вставною клаузою [Spec, TP], та суб'єктною NP комплементарної клаузи і призначає їй акузативний відмінок.

Зауважимо, що після дієслів, що входять до цієї групи іменна група, що передує інфінітиву не може функціонувати суб'єктом пасивної головної клаузи [5, с. 1193]:

(4) *Thy fortunes will not be wished to thrive (by me)*.

Необхідно підкреслити, що існує альтернативна конструкція у якій є іменна група з передуючим комплементаризером *for*. Завдяки цьому комплементаризеру ця група виступає скоріше суб'єктом інфінітивної клаузи, ніж об'єктом головного речення. Проте, варто розмежовувати *for*, який є частиною прийменникових дієслів: *arrange for*, *ask for*, *care for*, *plan for*, *hope for* та ін. У таких випадках інфінітивна клауза виступає у функції прийменникового додатка. Наприклад:

(5) *She planned for the doctor to come the next day*.

Загальні висновки. Отже, цей тип комплементарії представлений відносно невеликою групою дієслів, що позначають уподобання чи бажання або ж навпаки. У ранньомовноанглійській мові після цих дієслів ми маємо змогу спостерігати VOSI-конструкції з *to-infinitive* і з *bare infinitive*, однак форма *to-infinitive* превалює над *bare infinitive*. У дослідженні цього типу комплементарії важливо розмежовувати конструкції з комплементаризером *for* та з прийменниковими дієсловами.

Перспективи використання результатів дослідження полягають у дослідженні VOSI-конструкції у функції комплемента двоперехідних та комплексно перехідних дієслів в ранньомовноанглійській мові.

Література:

1. Fischer O. The Origin and Spread of the Accusative and Infinitive Construction in English / O. Fischer // *Folia Linguistica Historica*. – 1989. – Vol. VIII, № 1–2. – P. 143–217.
2. Jackendoff R. «Construction after construction» and its theoretical challenges / R. Jackendoff // *Language*. – Stanford, CA : CSLI Publications, 2008. – Т. 84. – №1. – P. 8–28.
3. Kryvoruchko T. VOSI Construction in English / T. Kryvoruchko // *English in Globalized World* : збірник наукових праць (англ. м.). – Кам'янець-Подільський : ВПП «Апостроф», 2012. – С. 86–87.
4. Mair C. Thomas Egan : Distance and Direction : a usage-based study of infinitive and -ing clauses in English : doctoral defence / C. Mair – *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 21 (2)., 2003. – P. 237–246.
5. Pollard C. Head-Driven Phrase Structure Grammar / C. Pollard, I. Sag. – Chicago: CSLI and University of Chicago Press, 1993. – 458 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Shakespeare W. The Merchant of Venice / W. Shakespeare // *Comedies*. – London : Everyman's Library, 1994. – Vol. II. – P. 3–123.
2. Shakespeare. W. King John / W. Shakespeare // *Histories*. – London : Everyman's Library, 1994. – Vol. I. – P. 523–629.
3. Shakespeare. W. Richard III / W. Shakespeare // *Histories*. – London : Everyman's Library, 1994. – Vol. I. – P. 373–521.

Д. П. Кульбіда,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА АДАПТАЦІЯ АНГЛОАМЕРИКАНІЗМІВ В ІСПАНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються адаптаційні процеси, яких зазнає семантична структура англоамериканізмів, на ґрунті сучасної іспанської мови. Зазначено, що у процесі входження англоамериканізмів до лексичної системи іспанської мови відбувається, як правило, спрощення їх семантичної структури. Окреслено основні способи словотворення англоамериканізмів у сучасній іспанській мові, зокрема в іспанському туристичному дискурсі.

Ключові слова: англоамериканізми, структурна адаптація, семантична адаптація, журнали про подорожі, туристичний дискурс.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ АНГЛОАМЕРИКАНИЗМОВ В ИСПАНСКОМ МАСС-МЕДИЙНОМ ТУРИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье рассматриваются адаптационные процессы, которые испытывает семантическая структура англоамериканизмов, на почве современного испанского языка. Отмечено, что в процессе вхождения англоамериканизмов в лексическую систему испанского языка происходит, как правило, упрощение их семантической структуры. Определены основные способы словообразования англоамериканизмов в современном испанском языке, в частности в испанском туристическом дискурсе.

Ключевые слова: англоамериканизмы, структурная адаптация, семантическая адаптация, журналы о путешествиях, туристический дискурс.

STRUCTURAL AND SEMANTIC ADAPTATION OF ANGLO-AMERICANISMS IN SPANISH MASS MEDIA TOURISM DISCOURSE

The article deals with the peculiarities of structural and semantic adaptations of anglo-americanisms in the Spanish language. It is noted that Spanish simplifies the semantic structure of some anglo-americanisms during the process of lexical adaptation. Anglo-americanisms can adapt new meanings in the recipient language, which differ from the ones in the native language. The metonymic model, which is observed in our corpus of study, shows also the semantic development of the borrowings. For example, anglo-amer. wakeboard (a surface water sport) ← eng. wakeboard (a small, mostly rectangular, thin board with very little displacement and shoe bindings mounted to it). Spanish tourism discourse reveals that anglo-americanisms are actively used in travel magazines. The language of tourism possesses a “multi-dimensional” nature shaped according to the intended target. The understanding of the tourist text by target readers is guaranteed by decoding of the message which starts from an analysis of the semantic characteristics of its words.

Within the language of tourism, borrowings occur more than in general language. This does not reflect a natural language process but a purposeful and careful work of selection by travel journalists.

Moreover, lexicographical fixation of these borrowings falls behind their modern usage. We study the basic methods of anglo-americanism derivation in the modern Spanish language: prefixal, suffixal and prefixal-suffixal. The prefixal-suffixal method of word-formation, which allows the creation of new words by adding prefixes before the base of a word and suffixes after its base, is the least represented in the study of anglo-americanisms. For example: anglo-amer. enroquecido (adj) (a rock music fan) ← esp. en- + eng. rock + esp. [-ec]ido. The suffixal word-formation is the most productive in the Spanish language. It forms nouns, adjectives and verbs. Spanish, as a traditionally purist language, does not accept all foreign models of the English language passively, but adapts them according to its language rules, creating sometimes new words as substitutes for anglo-americanisms.

Key words: anglo-americanisms, structural adaptation, semantic adaptation, travel magazines, tourism discourse.

Процес запозичення є природним і необхідним явищем, що впливає на розвиток мови в цілому. Проникнення англоамериканізмів до іспанської мови, зокрема туристичного дискурсу, ми визначаємо як результат потужного розвитку зв'язків між країнами, впровадження новітніх технологій на іноземному ринку, що позначається водночас і перетинанням мовних кордонів.

Вибір англоамериканських лексичних одиниць під час спілкування є перспективною сферою дослідження у сучасному мовознавстві. Про це свідчить поява низки наукових досліджень, присвячених англоамериканським запозиченням у різних мовах: Л. М. Архипенко, С. Ю. Бухарова, Х. Гомес Капус, Н. О. Кузнецова, Т. О. Лелека, Х. Медіна Лопес, І. Н. Моргошія, К. Прат, В. О. Рубан, С. В. Свінцева.

Загалом лінгвістика з моменту її становлення як самостійної науки завжди займалася семантикою мовних одиниць, однак якщо спочатку дослідження були спрямовані переважно на семантику слова, то останнім часом пріоритетною в дослідженнях виступає семантика тексту [3, с. 33–34]. Умовою правильного опису мови є змістовний підхід до її мовних одиниць, що мають пізнавальний зміст, обмін яким становить сутність мовної комунікації, що й обумовлює **актуальність** та **новизну** нашого дослідження.

Мета даної статті – розглянути структурно-семантичні адаптаційні процеси англоамериканізмів у сучасній іспанській мові. Схарактеризувати основні способи словотворення англоамериканських запозичень в іспанській мові, зокрема в іспанському туристичному дискурсі.

Об'єктом дослідження виступають англоамериканізми, що зустрічаються на сторінках іспанських журналів про подорожі.

Предмет аналізу – особливості структурної та семантичної адаптації англоамериканізмів на сторінках туристичної преси Іспанії.

Вивчаючи англоамериканські лексичні запозичення у непрякій комунікації іспанського туристичного дискурсу, що спрямована на масового адресата, **матеріалом** даної наукової розвідки слугували спеціалізовані іспанські туристичні журнали (*Altair*, *GEO*, *Hosteltur*, *Lonely Planet Traveller*, *National Geographic España*, *Rutas del Mundo*, *Condé Nast Traveler*, *Viajar*, *Viajeros*, *Viajes National Geographic*), які включають статті, рекламні оголошення, туристичні путівники, програми.

Як зауважує український лінгвіст Н. А. Іванова, у процесі входження іноземної лексичної одиниці до семантичної системи мови-реципієнта відбувається, як правило, спрощення її семантичної структури [2, с. 10]. Так, у сучасному туристичному дискурсі Іспанії спостерігаємо переважно запозичення англоамериканізмів тільки з одним значенням, рідше – двома. Наприклад: *Uno de los epicentros culturales es, sin duda, el American Airlines Arena, que este mes recibe a Rihanna* у

el nuevo show de Cirque du Soleil: Toruk (De Viajes № 203, 62); *Y como es un corredor de fondo, decide que no quiere tanto show y busca el silencio de Ibiza para pensar los siguientes movimientos* (CN Traveler № 73, 37); *Regenta un teatro imponente para 1.500 espectadores en dos shows diarios que llevan a la gente al delirio* (CN Traveler № 70, 44).

Так, англоамериканізм *show* в іспанських журналах про подорожі вживається лише у значенні «видовище, вистава». В англійській мові слово *show* використовується у значенні «зовнішній вигляд», «прояв якостей чи почуттів», а також є медичним терміном [8].

У процесі функціонування в іспанській мові деякі англо-американські лексичні одиниці набувають нових значень, відмінних від значень слів-етимонів. Цей факт свідчить про ускладнення семантичної структури запозичень на ґрунті іспанської мови.

Наприклад, виникнення похідного значення на основі прямого:

– *lipstick* (англ. *губна помада*) – англоамер. *червоний колір*. Як відомо, більше ніж 5 тис. років тому при виготовленні перших помад народ Месопотамії використовував червоний пігмент: *El bañador, modelo Paulina, en color lipstick, es de Charlie by Matthew Zink* (CN Traveler № 70, 81).

– *copyright* (англ. *авторське право*): *Así, con copyright, es la playa privada de la naviera Royal Caribbean* (CN Traveler № 70, 89). Авторське право історично виникло внаслідок потреби захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва, однак сьогодні воно поширюється на будь-які результати творчої діяльності (включаючи комп'ютерні програми, фільми, фотографії і скульптури, архітектурні проекти, рекламні проспекти та ін.).

У туристичному дискурсі його використовують для захисту місць відпочинку туристів, зокрема пляжів (у переносному значенні).

– *downtown* (англ. *центральна частина міста*): *Panamá City es una ciudad populosa de altos rascacielos y grandes dosis de modernidad. Pero a tan solo 45 kilómetros del mismo downtown se encuentran espacios naturales prácticamente vírgenes donde viven comunidades indígenas como los Embera Quera, un pueblo amerindio fundado el 17 de enero del 2007* (Rutas del Mundo № 267, 35). Зазначимо, що англо-американський термін *downtown* (укр. *даунтаун*) вперше з'явився у Нью-Йорку (1830 р.) для означення адміністративно-ділової частини міста. З часом *даунтауном* почали називати центральну частину будь-якого великого міста, де розташовані переважно його адміністративні, ділові об'єкти та культурно-розважальні заклади. Житлові будинки на такій території зазвичай відсутні, хоча може бути певна кількість готелів. Інтегральний англоамериканізм *downtown* в іспанській мові вживається для номінації цілого міста, як успішного адміністративного центру країни, а не його частини. Таким центром є Панама Сіті – столиця Республіки Панама.

Варто зауважити метонімічну модель розвитку семантики слова. Так, деякі найменування предметів та інструментів, що використовують під час заняття спортом, в іспанській мові стають назвою самого виду спорту: англоамер. *snowboard* (сноубординг) ← англ. *snowboard* (дошка для сноубордингу), англоамер. *paddleboard* (падлбординг) ← англ. *paddleboard* (дошка для падлбордингу), англоамер. *wakeboard* (вейкбординг) ← англ. *wakeboard* (дошка для вейкбордингу).

Виникнення нових слів на базі вже існуючих вважається постійним і активним процесом [1, с. 65]. Для англоамериканізмів, досліджуваних на сторінках журналів про туризм, характерними є такі способи словотворення:

1) **Префіксальний**. Специфіка цього типу словотвору полягає в тому, що англомовні префікси, як словотвірні форманти, приєднуються до іспанської твірної основи (англоамер. *ciberacoso* (кібер-булінг), англоамер. *ciberdelicente* (кібер-злодій), англоамер. *ciberlavandería* (кібер-пральня)). Так, наприклад, похідне англо-американське запозичення *ciberspacio* (m) (кіберпростір) утворилося за допомогою англійського префікса *ciber-* (з англ. *cyber-*, скор. від *cybernetic*) та твірної іспанської основи *-espacio*.

Як зауважує іспанський лінгвіст Р. Алмела Перес, відмінною ознакою префіксації є те, що за допомогою даного способу словотворення нові слова не змінюють свою частини мовну належність, на відміну від деяких похідних слів, утворених суфіксацією [4, с. 14]. До префіксального способу словотворення також відносимо такі англоамериканізми як *e-movilidad*, *e-administración*, *e-factura*, де *e-* є англомовним скороченням прикметника *electronic* і в іспанській мові виступає дериваційним засобом при словотворенні.

Зазначимо, що в залежності від механізму префіксації іспанські лінгвісти виокремлює *pseudoprefijos* (ісп. *pseudoprefijos*, *prefijos cultos*, *prefijos joides*), які утворюються за допомогою префікса, що є скороченою формою іспанського, французького чи англійського слова, та твірної основи як корінної, так і іноземної лексеми [7, с. 34; 6, с. 118]. Наприклад: ісп. *fotoperiodista* (n) ← *foto-* (ісп. *fotografía*) + ісп. *periodista*; англоамер. *radioblog* (n) ← *radio-* (фр. *radio*) + англ. *blog*; ісп. *eurohotel* (n) ← *euro-* (ісп. *europeo*) + фр. *hotel*.

Ще одним типовим англомовним префіксом в іспанській мові є *mini-*. Твірною основою для формування англоамериканізмів можуть виступати як власне іспанські слова, так і англо-американські запозичення. Наприклад: англоамер. *minibar* ← англ. *mini-* + англ. *bar*, англоамер. *minifalda* ← англ. *mini-* + ісп. *falda*, англоамер. *minivacación* ← англ. *mini-* + ісп. *vacación*.

Загалом префікси англомовного походження є не продуктивними, оскільки переважна більшість префіксів має латинське та грецьке походження.

2) **Суфіксальний** спосіб словотворення є найпродуктивнішим в іспанській мові [5, с. 89]. За допомогою суфіксації утворюються іменники, прикметники та дієслова:

Дериваційні англоамериканізми в іспанській мові, утворені за допомогою іспанського суфікса **-ero(a)** позначають зайнятість, професію людини. Наприклад: англоамер. *bloguero* (m) (укр. блогер) ← англ. *blog* + ісп. *-ero*; англоамер. *bluesero* (adj) (укр. блюзовий) ← англ. *blues* + ісп. *-ero*; англоамер. *chequera* (f) (укр. чекова книжка) ← англ. *cheque* + ісп. *-era*. Дослідники зазначають, що якщо граматична категорія похідного слова збігається з твірною, то можна говорити про *гомогенну суфіксацію* (ісп. *sufijación homogénea*), у іншому випадку йдеться про *гетерогенну суфіксацію* (ісп. *sufijación heterogénea*) [6, с. 127].

–*ería* англоамер. *coctelería* (f) (укр. коктейльний бар) ← англ. *cóctel* + ісп. *-ería*;

–*ista* (зайнятість, професія): англоамер. *fashionista* (n)

(укр. модний-експерт) ← англ. *fashion* + ісп. *-ista*; англоамер. *cartoonista* (n) (укр. художник-мультплікатор) ← англ. *cartoon* + ісп. *-ista*; англоамер. *clubista* (n) (укр. член клубу) ← англ. *club* + ісп. *-ista*. За допомогою суфікса *-ista* утворюються також прикметники в іспанській мові, однак у досліджуваному корпусі англоамериканізмів ми їх не виявили.

–*ense* англоамер. *hollywoodiense* (adj) (укр. голлівудський) ← англ. *Hollywood* + ісп. *-(i)ense*.

-(e)ar англоамер. *chatear* (v) (укр. вести бесіду в мережі Інтернет) ← англ. *chat* + ісп.-ear; англоамер. *faxear* (v) (укр. відправляти по факсу) ← англ. *fax* + ісп.-ear; англоамер. *dilear* (v) (укр. торгувати наркотиками) ← англ. *diler* + ісп.-ar; англоамер. *escanear* (v) (укр. сканувати) ← англ. *escáner* + ісп.-ar. Зауважуємо, що при словотворенні морфему **-ar** вважаємо суфіксом, а не закінченням, оскільки вона додається до різних іменників для утворення нового слова, зокрема дієслова, змінюючи лексико-граматичну категорію, що притаманно суфіксам.

-izar (дія і результат): англоамер. *estandarizar* (v) (укр. стандартизувати) ← англ. *estándar* + ісп.-izar; англоамер. *webizar* (v) (укр. заносити інформацію на веб-сторінку) ← англ. *web* + ісп.-izar.

-ing Англійський суфікс, який в англійській мові використовується для утворення слів, що позначають дію, в іспанській мові вживається як дериваційний засіб деяких іспанських реалій, щоб надати їм престижного іноземного звучання та значення.

3) **Префіксально-суфіксальний** спосіб, що дозволяє створювати слова одночасним додаванням до твірної основи словотворчого префікса і суфікса, у дослідженні англоамериканізмів є найменш представленим. Зустрічаємо тільки один приклад даного словотворення: англоамер. *enroquecido* (adj) (укр. дуже захоплений рок-музикою) ← ісп. *en-* + англ. *rock* + ісп.-[ec]ido.

Отже, процес запозичення – складне й багатозагове явище. У процесі англо-американського запозичення іспанська мова приймає нову лексику не пасивно, адаптуючи її до своїх внутрішніх закономірностей. Вважаємо, що словникове визначення будь-якої запозиченої одиниці варто порівнювати з її контекстуальним значенням, оскільки лексикографічна фіксація може відставати від сучасного узусу.

Література:

1. Дудка О. О., Шевелева Л. А. Українська мова : [комплексний довідник] / О. О. Дудка, Л. А. Шевелева. – Харків : Парус-Друк, 2010. – 415 с.
2. Іванова Н. А. Структурно-семантична адаптація і переосмислення англіцизмів та їх відбиття у російськомовних виданнях України : автореф. дис. наук. ступеня канд. філол. наук : 10. 02. 02 “Російська мова” / Наталія Анатоліївна Іванова. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.
3. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 176 с.
4. Almela Pérez R. Procedimientos de formación de palabras en español / Ramón Almela Pérez. – Barcelona : Ariel, 1999. – 50 p.
5. Díaz Hormigo M. T. La formación de palabras : tendencias predominantes en la derivación / María Tadea Díaz Hormigo // *Neología y creatividad lingüística : quaderns de filologia de la universitat de València (anexos № 77)*. – Valencia : Universitat de València. – P. 83–112.
6. Estornell Pons M^a. Neologismos en la prensa : criterios para reconocer y caracterizar las unidades neológicas / María Estornell Pons // *Quaderns de Filologia de la Univesitat de València*. – Valencia : Univesitat de València, 2009. – 235 p.
7. Guerrero Ramos G. Neologismos en el español actual / Gloria Guerrero Ramos. – Madrid : Arco / Libros, 1995. – 52 p.
8. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс] / Режим доступу : <https://en.oxforddictionaries.com/>

Ю. О. Лукіянчук,

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

УДК 81'1

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-65-67

СПОСОБИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ

Стаття присвячена дослідженню способів класифікації військових термінів. Проаналізовано поняття «термін», «військовий термін», а також розглянуто способи класифікації військових термінів та запропоновано власну класифікацію. Способом класифікації військових термінів, який відрізняє їх від загальнонавчаних термінів є класифікація за тематикою. Для військового перекладача практично важливою є класифікація військових термінів з точки зору перекладу.

Ключові слова: термінологія, поняття, термін, військовий термін, класифікація, переклад.

СПОСОБЫ КЛАССИФИКАЦИИ ВОЕННЫХ ТЕРМИНОВ

Статья посвящена исследованию способов классификации военных терминов. Проанализировано понятие «термин», «военный термин», а также рассмотрены способы классификации военных терминов и предложена собственная классификация. Способом классификации военных терминов, отличающим их от общеупотребительных терминов, является классификация по тематике. Важной для военного переводчика является классификация военных терминов с точки зрения перевода.

Ключевые слова: терминология, понятие, термин, военный термин, классификация, перевод.

METHODS OF MILITARY TERMS CLASSIFICATION

The article deals with the investigation of methods of military terms classification. Military terms develop rapidly and dynamically that is why new investigations in this sphere are vital. Present-day unstable military situation in Ukraine and in the world requires new researches in military sphere in particular in sphere of military terminology. The notions "term" and "military term" were analysed. Also the methods of military terms classification were reviewed. Our own method of military terms classification was proposed. Classification of military terms according to the topic distinguishes them from the commonly used terms. This classification includes tactical, military-organizational, military-technical terms according to the armed services and branches. Classification of military terms in terms of translation includes: terms denoting foreign realia and present in native country; terms denoting foreign realia and absent in native country, but have standardized equivalents; terms denoting foreign realia, absent in native country and do not have standardized equivalents. All these types of military terms are translated in special way with the help of different transformations therefore this classification is important for the military translator. The results of the article can be used for teaching the students of philological specialties, in particular military translators (interpreters) and linguists.

Key words: terminology, notion, term, military term, classification, translation.

Різним сферам людської діяльності притаманні окремі системи спеціальних найменувань. Кожен різновид професійної мови відрізняється від загальнонавчаної мови, оскільки має свою систему спеціальних найменувань, які позначають поняття конкретної сфери. Такі найменування утворюють систему термінів, тобто термінологію.

Останнім часом науковці все частіше цікавляться різноманітними системами термінів, власне термінами та способами їх класифікації. На сьогоднішній день, військова термінологія досліджена недостатньо і потребує вивчення, оскільки військові терміни користуються значним попитом не лише у військовій сфері, але й серед людей інших професій, зважаючи на нестабільну військову ситуацію в країні та світі. Тому дослідження військових термінів є дуже актуальним в наш час.

Вивченням теоретичних питань термінології займалися як іноземні, так і українські науковці, а саме: А. Л. Міщенко, Е. Ф. Скороходько, Б. Н. Головін, А. В. Суперанська, Н. В. Васильєва, Н. В. Подольська, Л. А. Булаховський, Л. П. Білозерська, Н. В. Вознесенко, М. С. Зарицький.

Військові терміни досліджували: В. Н. Шевчук, Г. М. Стрелковський, Л. Л. Нелюбін, І. М. Матюшин, Н. Д. Фоміна, С. А. Еліна, Р. Х. Салимова, А. Т. Аксенова.

Перш ніж розпочати дослідження військових термінів, необхідно розглянути поняття «термін». Різноманітність підходів до поняття «термін» говорить про труднощі даного мовного явища.

Е. Ф. Скороходько визначає термін, як: «слово або усталене словосполучення, що виражає спеціальне поняття науки, техніки чи іншої галузі діяльності людини та має визначення, яке розкриває саме ті ознаки поняття, що відповідають даній галузі» [8, с. 7].

Відомий перекладознавець Нелюбін Л. Л. вважає, що: «термін – це слово або словосполучення спеціальної (військової, технічної, наукової тощо) мови, яке створене (прийняте, запозичене тощо) для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів» [7, с. 10].

Канделаки Т. Л. пише: «Під терміном розуміють слово або лексикалізоване словосполучення, яке потребує формування дефініції для встановлення свого значення у відповідній системі понять [3, с. 7].

Суперанська А. В., Подольська Н. В. та Васильєва Н. В. розуміють термін, як словесне позначення поняття, яке входить в систему понять конкретної області професійних знань, а також, як основний понятійний елемент мови для спеціальних цілей та зауважують, що всередині свого термінологічного поля термін однозначний [10, с. 14].

Ми погоджуємось із думкою О. В. Литвиненко про те, що термін може існувати лише як елемент терміносистеми. «Терміносистему» прийнято розуміти, як сукупність термінів, які адекватно виражають систему понять теорії, яка стосується конкретної спеціальної сфери людських знань, або діяльності [4, с. 230]. Це говорить про те, що військова сфера також має свою терміносистему, яку необхідно детально досліджувати.

Л. Л. Нелюбін ставить військову термінологію поряд з військово-технічною термінологією та загальнонавчаним словником і об'єднує їх у військову лексику [7, с. 13]. Деякі науковці вважають, що «військові терміни» є словами або словосполученнями, які позначають поняття військової справи, належать до складу військової лексики, до якої також відноситься військово-побутова лексика, яка є перехідним явищем між військовою термінологією та загальнонавчаним словником. І. М. Матюшин розглядає військовий термін, як лексичну одиницю, яка виконує функцію номінації певного референта військової справи у сфері офіційної військової комунікації [6, с. 8].

В. Н. Шевчук розуміє військовий термін, як: «слово, або словосполучення, яке позначає певне спеціальне поняття, що належить до розділу військової науки або техніки» [11, с. 8].

Ми погоджуємось із думкою Нелюбіна Л. Л. про те, що склад (англійської) військової та військово-технічної термінології непостійний, оскільки він безперервно змінюється через зникнення з ужитку ряду слів, зміни значень, поповнення

новими термінами, у зв'язку з реорганізацією збройних сил, розробкою нових зразків військового озброєння та техніки, нової стратегії ведення бойових дій тощо [7, с. 14–15], тому військова термінологія потребує постійного вивчення та чіткої класифікації.

Класифікація займає важливе місце у кожній науці. Значення класифікації для термінологічної діяльності є надзвичайно важливим. Оскільки саме за рахунок класифікації демонструється структура певної сфери діяльності, яка розкриває її специфіку. Класифікація об'єктів сфери, яка досліджується є традиційним методом пізнання.

Класифікація термінів базується на особливих їх ознаках, таких, як: зміст, структура, функції тощо. На нашу думку, класифікація може існувати у будь-якій науці, області знань або сфері діяльності людини.

В. І. Литовченко вважає, що лінгвістичні класифікації термінів базуються на ознаках термінів, як слів або словосполучень конкретної мови. Прикладом може слугувати: 1) класифікація за **змістовою** (семантичною) структурою, яка дозволяє виділити терміни *однозначні* та *багатозначні*, тобто ті терміни, які мають два або більше значень у рамках однієї терміносистеми; 2) класифікація за **сферою використання**: *універсальні* (для багатьох споріднених областей), *унікальні* (для однієї області) та *концептуально-авторські* терміни; 3) **історико-лексикологічна класифікація** термінів, створена для кожної епохи, у якій фігурують *терміни-архаїзми* та *терміни-неологізми* [5, с. 158].

Залежно від **ступеня спеціалізації значення** Білозерська Л. П. поділяє терміни на три групи:

1. Загальнонаукові терміни – терміни, які вживаються практично у всіх галузевих термінологіях, напр. система, тенденції, закон.

2. Міжгалузеві терміни – терміни, які використовуються в кількох споріднених або віддалених галузях. Напр. економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками: амортизація, приватна власність.

3. Вузькогалузеві терміни – терміни характерні лише для певної галузі, напр. : лімінг, чип [1, с. 22-23].

Д. Лотте розподіляв терміни на наступні категорії: *предмети, процеси* (явища), *властивості* та *величини*. В свою чергу, Т. Л. Канделаки дещо розширює вищезазначену класифікацію та поділяє терміни на такі, що позначають: *предмети, процеси, стани, режими, властивості, величини, одиниці вимірювання, науки та галузі, професії, заняття* [3, с. 19]. На нашу думку, військові терміни також можуть класифікуватися за вищезазначеними категоріями.

Ми погоджуємось із К. Д. Ісаєвою, яка вважає, що військова термінологія, так само, як і військова справа загалом розподіляється на окремі області, тому виділяє тактичну, військово-організаційну, військово-технічну термінологію за родами військ та видами збройних сил.

Вона також виокремлює наступні групи військових термінів, розподілені за тематичною ознакою:

- військові команди (Струнко!);
- військово-технічні терміни (радіолокаційний далекомір);
- оперативно-тактичні терміни (бойовий порядок);
- військово-адміністративні терміни (дивізійний округ);
- військово-топографічні терміни (розвідка місцевості);
- військово-інженерні терміни (понтонно-переправні засоби);
- військово-медичні (евакуація поранених);
- авіаційні (протиповітряна оборона) тощо [2, с. 31].

Стрелковський Г. М. стверджує, що потрібно розрізняти терміни тактичні, організаційні, військово-технічні, терміни, які відносяться до різних родів військ та видів збройних сил тощо. Це все різні сфери військових знань та діяльності, для кожної з яких характерна своя термінологія, в межах кожної із них значення терміну цілком однозначне [9, с. 83].

Ми б хотіли запропонувати нову класифікацію військових термінів за тематикою, відповідно до видів та родів Збройних Сил:

1. Терміни Сухопутних військ (включають терміни: механізованих, танкових, аеромобільних, ракетних та інших військ): *tank brigade* – *танкова бригада*, *field artillery* – «*польова артилерія*»;

2. Терміни Військово-морських Сил (включають терміни надводних, підводних сил, морської піхоти, морської авіації тощо): *landing craft* – *десантний корабель*, *scout cruiser* – *крейсер-скаут*;

3. Терміни Військово-повітряних Сил (включають терміни винищувальної, розвідувальної, штурмової, бомбардувальної, військово-транспортної авіації тощо): *Chief Master Sergeant of the Air Force* – *головний майстер-сержант Повітряних сил (США)*, *bomber* – *бомбардувальник*;

4. Терміни Військ зв'язку: *timelines of establishing communication* – *своєчасність встановлення зв'язку*, *signal operations center* – *вузол зв'язку*;

5. Терміни Інженерних військ: *combat engineer support* – *інженерне забезпечення бойових дій*; *entrenchment* – *фортифікаційне обладнання*.

Цікаво, що з точки зору труднощів розуміння та перекладу Л. Л. Нелюбін розподіляє військові терміни на три групи:

1. Терміни, які позначають реалії іноземної дійсності, ідентичні реаліям дійсності рідної країни, наприклад: *public safety* – *громадська безпека*.

Розуміння та переклад термінів даної групи не викликає проблем. Можливі наступні способи перекладу:

а) в якості еквівалента виступає термін, форма якого пов'язана з формою англійського терміну, так звані інтернаціональні терміни: *battery* – *батарея*;

б) в якості еквівалента виступає термін, форма якого не пов'язана з формою англійського терміну: *colonel* – *полковник*;

в) багатокомпонентний англійський термін, який складається з декількох слів, перекладається терміном, компоненти якого співпадають за формою та значенням з відповідними компонентами англійського терміна, наприклад: *mechanized brigade* – *механізована бригада*;

г) загальне значення багатокомпонентного англійського терміну повністю співпадає зі значенням відповідника, проте окремі його компоненти відрізняються: *prone position* – *положення лежачи*.

2. Терміни, які позначають реалії іноземної дійсності, відсутні в країні проживання, проте вони мають загальноприйняті термінологічні еквіваленти, наприклад: *Quadrennial Defense Review* – *чотирирічний оборонний огляд (програма реформування та розвитку ЗС США)*.

Адекватний переклад таких термінів досягається шляхом підбору відповідних аналогів шляхом адекватної заміни. Важливе значення при перекладі термінів даної групи має контекст, який допомагає вивести загальне значення терміна із значень його компонентів.

3. Терміни, які позначають реалії іноземної дійсності, відсутні в дійсності рідної країни і не мають загальноприйнятих термінологічних еквівалентів, наприклад: *alert hangar* – *ангар вильоту по тривозі*.

Переклад таких термінів представляє найбільшу складність оскільки правильний переклад не може бути здійснений без детального аналізу значення компонентів. Переклад таких термінів забезпечується шляхом:

- а) опису значення англійського терміну, наприклад: *attack problem* – *тактична задача по веденню наступального бою*;
- б) дослівного перекладу, наприклад: *first-lieutenant* – *перший лейтенант*;
- в) часткової або повної транслітерації, наприклад: *master sergeant* – *майстер-сержант*;
- г) транслітерації та дослівного перекладу, наприклад: *chief master sergeant* – *головний майстер-сержант*;
- д) транскрибування, наприклад: *ensign* – *енсин*;
- е) транскрибування та перекладу, наприклад: *warrant officer* – *ворент-офіцер* [7, с. 15–16].

На сьогоднішній день існує різноманіття поглядів на класифікацію термінів та військових термінів. Кожна із вищезазначених класифікацій є вагомим внеском у термінознавство і має право на існування, оскільки кожна окреслює певну конкретну особливість терміна. Таким чином можна стверджувати, що термінологія є динамічною системою мови, яка постійно розвивається та потребує все нових розвідок. Військові терміни досліджені недостатньо, тому в перспективі очікують на додаткові опрацювання.

Способом класифікації військових термінів, який відрізняє їх від загальноживаних термінів є класифікація за тематикою, тому ми надали власну класифікацію військових термінів, яка, на нашу думку, є актуальною в наш час. Також ми вважаємо, що класифікація з точки зору перекладу є практично важливою для військового перекладача, який постійно стикається з перекладом військових термінів у повсякденній діяльності.

Результати дослідження можуть бути використані при підготовці студентів філологічного спрямування, зокрема військових перекладачів та мовознавців.

Література:

1. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад. Навчальний посібник для студентів філологічного напрямку підготовки / Л. П. Білозерська, Н. В. Вознесенко, С. В. Радецька. – Вінниця: Нова книга, 2010. – 232 с.
2. Исаева Е. Д. Особенности японской военной терминологии / Е. Д. Исаева. // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2009. – № 4. – С. 29–34.
3. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М: Наука, 1977. – 167 с.
4. Литвиненко Е. В. Классификация англоязычной терминологии, относящейся к машинам и оборудованию для строительства, эксплуатации и ремонта автомобильных дорог и сооружений / Е. В. Литвиненко. // Вестник ХНАДУ. – 2012. – № 57. – С. 228–233.
5. Литовченко В. И. Классификация и систематизация терминов / В. И. Литовченко. // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета им. академика М. Ф. Решетнева. – 2006. – №3 (10). – С. 156–159.
6. Матюшин И. М. Коммуникативная модель взаимодействия военно-терминологических систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / И. М. Матюшин. – М., 1996. – 21 с.
7. Нелюбин Л. Л. Военный перевод и его особенности: учебник военного перевода (общий курс) / Л. Л. Нелюбин, А. А. Дормидонтов, А. А. Васильченко. – М. : Воениздат, 1981. – 379 с.
8. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті / Е. Ф. Скороходько. – Київ : Логос, 2006. – 99 с.
9. Стрелковский Г. М. Теория и практика военного перевода / Г. М. Стрелковский. – М. : Воениздат, 1999. – 272 с.
10. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. / Изд. 6-е – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 248 с.
11. Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке: Аффикальное словопроизводство / В. Н. Шевчук. – М. : Воениздат, 1983. – 231 с.

Ю. М. Нідзельська,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

СУТНІСТЬ КУЛЬТУРИ, ЇЇ ГОЛОВНІ ФУНКЦІЇ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИСОКО ТА НИЗЬКОКОНТЕКСТНИХ КУЛЬТУР ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

Представлена стаття присвячена аналізу поняття культура у сучасній науці, увагу приділено мовній картині світу, яку вважають складовою частиною культурної картини світу. Лінгвокультурологію варто сприймати як молодшу дисципліну, яка вивчає віддзеркалення культури в мові. Глибока зацікавленість процесами взаємодії мови та культури, сутністю та міждисциплінарним характером культури визначає актуальність запропонованого дослідження. Культуру варто вивчати через призму функцій, які вона виконує. Вагомим чинником вивчення лінгвокультур є контекст.

Ключові слова: культура, мовна картина світу, культурна картина світу, контекст.

СУЩНОСТЬ КУЛЬТУРЫ, ЕЕ ГЛАВНЫЕ ФУНКЦИИ И ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЫСОКО И НИЗКОКОНТЕКСТНЫХ КУЛЬТУР ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Представленная статья посвящена анализу понятия культура в современной науке, внимание уделено языковой картине мира, которую принято считать частью культурной картины мира. Лингвокультурологию следует воспринимать как молодую дисциплину, которая изучает отображение культуры в языке. Глубокий интерес процессами взаимодействия языка и культуры, сущностью и междисциплинарным характером культуры определяет актуальность исследования. Культуру следует изучать через призму функций, которые она исполняет. Важным аспектом изучения лингвокультур является контекст.

Ключевые слова: культура, языковая картина мира, культурная картина мира, контекст.

THE ESSENCE OF CULTURE, ITS MAIN FUNCTIONS AND FEATURES OF HIGH- AND LOW-CONTEXT CULTURES THROUGH THE PRISM OF MODERN LINGUISTICS

The given article is dealt with the analysis of the notion of culture in modern science. Thorough attention is paid to the linguistic view of the world which is considered to be the part of the cultural view of the world, background knowledge is of great importance within the latter one. Cultural linguistics is understood as the young discipline which studies the reflection of culture in the language and discourse. Deep interest in the correlation between language and culture, essence and interdisciplinary character of culture defines the topicality of the represented investigation. The notion of the view of the world originates from the ideas of W. Humboldt and Sapir-Whorf Hypothesis. Each language reflects the way of perception of the world by the certain ethnic group, which is different in its culture, values. It forms the national model of the world, which is the holistic image of the person's activity. The national model of the world is the expression of understanding of the world by the means of the certain language. Culture is analyzed through the prism of its many functions, for example, informative, semiotic, communicative, axiological, regulative. The important aspect of study of linguoculture is context (micro, macro, vertical). More than that, it is important to take into consideration which type of the cultures the analyzed one belongs to.

Key words: culture, linguistic view of the world, cultural view of the world, context.

Перш за все, варто сказати, що мову та культуру вважають єдністю. Тому не дивно, що сучасні лінгвокультурологічні студії приділяють увагу проявам культури народу в мові та мовленні. Як відомо, лінгвокультурологія є молодшою дисципліною, яка вивчає віддзеркалення і фіксацію культури в мові та дискурсі. Детальні дослідження лінгвокультурологічних питань представлені у працях багатьох науковців, наприклад: Ф. Бацевича, О. Леонтович, В. Маслової, В. Манакіна, С. Термінасової, а основною методологічною базою таких розвідок слугують ідеї, які містяться у працях В. Гумбольдта. Отже, інтерес до кореляції культури та мови зумовлює актуальність запропонованого дослідження. **Мета статті** – розглянути поняття культури, її поліфункціональність, поняття контексту. Серед завдань варто виділити такі: визначити поняття культури, МКС, ККС, представити основні функції культури, описати характеристики високо та низько контекстних культур. Насамперед варто зазначити, що поняття картини світу бере свій початок від ідей В. Гумбольдта та гіпотези лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, її суть така: люди, які розмовляють різними мовами, належать до різних лінгвокультур, по-різному сприймають світ, спосіб пізнання навколишнього світу залежить від тієї мови, якою здійснюється мислення. Сьогодні науковці (ми, у свою чергу, також), значною мірою підтримують так звану слабку версію вищезгаданої гіпотези: мова частково обумовлює спосіб мислення своїх носіїв. Загальноприйнятою точкою зору є те, що КС світу не варто сприймати як дзеркальне відображення світу, а саме як інтерпретацію, акт світорозуміння. На думку І. Голумбовської, кожна мова відображає спосіб сприйняття світу певним етносом, що вирізняється своєю культурою, цінностями, що складає “національну модель світу”, яка є цілісним образом активності людини. *Національно-мовна картина світу* є вираженням засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізованою інтерпретацією мовним соціумом оточуючого світу, себе у цьому світі [3, с. 6]. Як відомо, у сучасному мовознавстві існує думка, що ККС та МКС співвідносяться одна з одною як ціле та частина. Отже, МКС – частина культурної картини світу. Необхідно зазначити, що МКС є біднішою за культуру, оскільки у створенні ККС поряд із мовними видами діяльності беруть участь інші види мисленнєвої діяльності [5, с. 107]. Більше того, ККС у різних людей можуть бути різними, наприклад, у представників різних епох, соціальних, вікових груп. Взаємодія загальнолюдського, національного відбувається саме в ККС. Крім того, поняття МКС пов’язане з такими поняттями, як: народ, етнос, нація. Питання вивчення МКС пов’язане з ККС, яка відображає специфіку людини і її буття.

Розглянемо сутність культури, «культура» походить від *lat. colere*, що означає обробіток, виховання, культ та ін. Культура є: 1) сукупністю матеріальних і духовних цінностей, створених людською спільнотою, які характеризують певний рівень розвитку суспільства; 2) інтерпретаційною моделлю світу людини, соціалізованою в певних умовах; 3) цілісним історичним феноменом, локальною цивілізацією, яка виникла на ґрунті територіальної, етнічної, мовної, політичної та психологічної спільноти [8]. Культура виникла на межі філософії, історії, психології, використовує надбання вищезгаданих наук. Одне з первинних визначень культури належить Е. Тайлору, котрий розумів культуру як комплекс, який включає знання, вірування, закони, звичаї, які набулі людиною як членом суспільства. Варто назвати підходи до розуміння культури. 1. *Описовий* – в якому перераховуються окремі елементи і прояви культури: звичаї, види діяльності, цінності, ідеали. При такому підході культуру визначають як сукупність досягнень та інститутів, які зуміли віддистанціювати наше життя від життя твариноподібних предків. 2. *Ціннісний* – в якому культура трактується як сукупність духовних і матеріальних цінностей, які створюються людьми. 3. *Діяльнісний* – в межах якого культуру розуміють як притаманний людині спосіб задоволення потреб. 4. *Функціональний* – в якому культуру характеризують за функціями, які вона виконує в суспіль-

стві. 5. *Типологічний підхід* – зустрічаючи представників іншого народу, люди схильні сприймати їх поведінку з позиції своєї культури [9, с. 14, 15]. Як відомо, культура є багатофункціональною системою. Як підкреслює В. Шейко, *головною функцією культури є людино-творча (виховна)*, оскільки за допомогою культури відбувається формування людини. Таким чином, *інформативна функція* передбачає передачу соціальної спадщини людини. *Комунікативна функція* включає розвиток певної культури, який зумовлений її взаємозв'язками з іншими культурами. Водночас культура виконує *нормативну функцію*: вона реалізує норми, сформовані в її межах. *Регулятивна функція*: культура обслуговує систему соціальних відносин, створює соціальні механізми, що забезпечують регуляцію поведінки людини. *Семіотична* – передбачає опанування знакової системи культури. *Аксіологічна* – відображає найважливіший якісний стан культури, більше того, культура як система цінностей формує в людини визначені ціннісні потреби. *Адаптаційна функція* – культура забезпечує адаптацію суспільства до змін [10]. На нашу думку, варто визнати той факт, що виокремлення *пріоритетної функції* культури є умовним. Адже, на думку Кадірова А. М. у конкретний момент часу в межах певної культури може домінувати певна функція. Культура виступає як надскладна система, яка є *полі функціональною* (цю думку підтримує і В. Маслова). Таким чином, на думку вищезгаданого вченого, основними функціями культури є: 1) *гуманістична*, сутністю якої є формування людини. У процесі соціалізації передбачається засвоєння людиною певної суми знань, норм, цінностей. 2) *Трансляція соціального досвіду*. Науковець зазначає, що культура діє як соціальна пам'ять людства [4]. Необхідно зауважити, що *культурні моделі* поведінки людині прищеплюють у процесі виховання, коли вона починає оцінювати дійсність, у межах «записаної» в підсвідомості культурної програми, яка об'єднує усю спільноту. Комунікація є найважливішою частиною такої програми, яка настільки глибоко проникає у повсякденне життя, що людина не помічає, як дотримується «запрограмованих» норм спілкування та поведінки. Їх порушення призводить до непорозуміння та культурного шоку [8]. Вживаючи *культурний шок*, варто нагадати, що це певний дискомфортний фізичний та емоційний стан, котрий виникає як результат процесу пристосування людини до незнайомого культурного середовища (вказаний термін було запроваджено К. Дюбуа). Ми знову повертаємося до точки зору щодо культурних функцій А. Кадірова: 3) *Комунікативно-інформаційна функція*, тобто відбір кращих зразків, більше того, збагачення знань призводить до підвищення адаптаційного потенціалу культури. 4) *Пізнавальна*. Суспільство варто вважати настільки інтелектуальним, наскільки ефективно використовується знання, що містяться в культурному ґенофонді людства. 5) *Організаційно-регулятивна, нормативна функція* регулює різні аспекти суспільного та особистого життя. Вказана функція пов'язана зі створенням уніфікованих вимог до всіх суб'єктів певної культури. 6) *Семіотична функція* передбачає розширення досвіду, інформаційного поля культури, вона є пов'язана з процесами символізації [4], (крім того, Ю. Лотман розглядав культуру як сукупність саме негенетично набутої інформації, засобів її лінгвосеміотичної організації). 7) *Ціннісна функція*, що пов'язана зі створенням, збереженням, ретрансляцією норм або цінностей [4]. До того ж, різні культури є якісно відмінними поглядами на одну й ту саму оточуючу дійсність [3, с. 41]. Вся внутрішня структура певної культури є відображенням цих якісних відмінностей у формі певних первинних установок, припущень, вірувань стосовно світу, знань, цінностей та природи людського «я».

Загальновідомим є той факт, що функції культури переплетені. Таким чином, *адаптивна* функція полягає у тому, що культура забезпечує пристосування людини до навколишнього середовища. З іншого боку, глибинні потреби людини у спілкуванні відповідає *комунікативна* функція. Не можемо не згадати про те, що сьогодні виникає парадокс культури: *дефіцит* глибокого міжособистісного спілкування за умови великої кількості контактів. Відтак, інформаційна функція забезпечує процес *культурної спадковості* і проявляється у *закріпленні* результатів соціокультурної діяльності [6] *нормативно-регулятивна* функція полягає в тому, що культура виступає як розгалужена система норм і вимог, що їх пред'являє суспільство до індивідів, це може бути обумовлено необхідністю підтримувати рівновагу у суспільстві. Аксіологічна функція виражає *якісний стан* культури. Саме цінності виконують роль регулятора на рівні суспільства, аксіологічну функцію розглядають у єдності з нормативно-регулятивною. До того ж, нерідко поряд розглядають функцію *соціалізації і вихову* [6].

Під *соціалізацією* розуміють засвоєння індивідом соціального досвіду, норм, знань, зразків поведінки певного суспільства. Культура виступає *чинником* соціалізації. З іншого боку, *інтегративна* функція полягає в *об'єднанні людей* у соціальні групи [6]. Вважаємо доречним нагадати про те, що інтегративна функція поряд із іншими реалізується в середовищі *етносу*. Відтак, *етнос* є соціальним угрупованням людей, яке історично виникло, термін етнос близький до поняття *народ* в етнографічному смислі [1, с. 32, 37]; етноси як суспільно-природні утворення, на думку А. Бароніна, варто відрізняти від історичних спільнот людей, таких як: рід, плем'я, народність, нація, які, хоч і формуються на основі певних етнічних спільнот, проте є продуктами історії та соціокультурними утвореннями.

До того ж, у межах сучасної лінгвокультурології увагу науковців привертає поняття *контексту* у культурах. Таким чином, Ф. С. Бацевич у Словнику термінів міжкультурної комунікації [Див. 2] зазначає, що контекст (походить з лат. contextus, тобто *тісний зв'язок*) є завершеним у смисловому відношенні відрізок усного/ писемного мовлення, який об'єднує значення усіх мовних елементів, що входять у нього; це умови вживання даної мовної одиниці в мовленні, її мовне оточення, а в широкому сенсі – це ситуація мовленнєвого спілкування; дискурс разом із усіма можливими обставинами його створення: часом, простором, психологічним станом учасників спілкування, культурним середовищем. Науковці застосовують у дослідженнях *вертикальний контекст*, який вважають культурологічними, історичними, соціально-політичними, лінгвокраєзнавчими комунікативними смислами, які супроводжують комунікацію, перш за все, комунікацію естетичну, тобто художній дискурс, текст; знання учасниками комунікації цих смислів. Контекст культури є впливом на міжкультурну комунікацію складників контексту, як наголошує Ф. Бацевич, які пов'язані із культурними чинниками, важливими для певної національної лінгвокультурної спільноти [2]. До того ж, висококонтекстна культура – це термін, який уведений у науковий обіг Е. Холлом [Див. 11]. Це традиційно прийнята в певній національній лінгвокультурній спільноті організація потрібної для правильної інтерпретації повідомлення інформації, при якій ця інформація експлікується лише з урахуванням найширшого культурологічного і найближчого ситуативного контексту. Низькоконтекстна культура має значення: традиційно прийнята в певній національній лінгвокультурній спільноті організація інформації в комунікації, при якій інформація наявна в максимально вербалізованій експліцитній формі [11]. *Внутрішній контекст* включає минулий досвід мовця, запрограмований в його свідомості. *Зовнішній контекст* – фізичне оточення, а також інформація, яка імпліцитно міститься у комунікативній взаємодії, включаючи характер міжособистісних взаємовідносин комунікантів. Виходячи з цієї точки зору, внутрішнім контекстом є уся сукупність пресупозицій, фонових знань, ціннісні установки мовної особистості. У поняття зовнішнього контексту входять – локальний та хронологічний контекст, сфера спілкування. Варто пам'ятати, що спілкування є двостороннім процесом: дії з боку відправника інформації та її отримувача синхронізуються. Говоріння відбувається водночас зі слуханням, жести, міміка з їх зоровим сприйняттям. Інформація, яка складає основу комунікації, існує не ізольовано, а в *макро і мікроконтексті*, на фоні культурно обумовленої картини світу [7, с. 40], яка

формується протягом усього життя особи. Для культури низького контексту типовими є: пряме та виразне мовлення, незначна роль вербальних складових спілкування [11]. Така культура асоціюється зі значним рівнем технологічного розвитку. До речі, підкреслюють, що саме *американська* культура є низькоконтекстною. Зі свого боку, ми хочемо наголосити, що єврейську та російську культури розглядають як високо контекстні, зважаючи на їх характеристики. Висококонтекстна культура орієнтована на діалог, у її межах здобувають інформацію через встановлення професійних/особистісних зв'язків. Типовими ознаками висококонтекстної культури вважають: нечітку манеру мовлення, невербальну інтеракцію, для успішного спілкування навіть може вистачити фонових знань. У висококонтекстних культурах, як підкреслює О. Леонтович, більша частина інформації існує на рівні контексту (внутрішнього/зовнішнього). Інші ознаки високо контекстних культур: це традиційність, стійкість, емоційність, небажання змін [7]. Низькоконтекстні культури передбачають таку комунікацію, яка має цінності, які є орієнтованими на відправника, а висококонтекстна комунікація має цінності, орієнтовані на отримувача. Низка паралінгвістичних засобів можуть виступати як важливі додаткові зовнішні коди в міжкультурній комунікації. Отже, ми можемо зробити певні **висновки**: мовна та культурна картини світу перебувають у взаємодії, культура є поліфункціональним багатогранним утворенням, вивчаючи культури варто враховувати, чи вони належать до високо контекстуальних, чи до низько контекстуальних, що, у свою чергу, допоможе правильно декодувати усю сукупність інформації, що є в повідомленнях вербального або невербального характеру.

Перспективою подальших досліджень вважаємо дослідження поліхронності та монохронності у певних лінгвокультурах.

Література:

1. Баронин А. С. Этническая психология / А. С. Баронин. – К. : Тандем, 2000. – 263 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. [Електронний ресурс].
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
4. Кадыров А. М. Культурология. Теория и история культуры / А. М. Кадыров. – Уфа: УГАТУ 2004. – 290 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:..
5. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира – кол. монография под. ред. Б. А. Серебренникова, Е. С. Кубряковой, В. И. Постоваловой и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
6. Культурология як галузь наукового знання. – [Електронний ресурс].
7. Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения: монография / О. А. Леонтович. – М. : Гнозис, 2006. – 351 с.
8. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. / В. М. Манакін. – К. : Академія, 2012. – 288 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : Academia, 2001. – 202 с.
10. Шейко В. М. Культурология / В. М. Шейко. – [Електронний ресурс].
11. Hall E. T. Hidden Differences: Studies in International Communication / E. T. Hall. – Hamburg: Grunder & Jahr, 1983.

Т. В. Пилипчук,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

УДК 811.11 '373:37:316.647.8
DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-71-74

ФУНКЦІЇ АНТРОПОНІМІВ У АНГЛОМОВНИХ КОМЕДІЙНИХ ШОУ

Стаття присвячена аналізу функцій антропонімів у комічному дискурсі. Проаналізовано антропоніми, що використовуються в комедійних шоу, та досліджено їх функції, а саме розглянуто комунікативну, експресивну, культурологічну функції та функцію створення комічного образу. З'ясовано сутність інконгруентності, яка є когнітивним механізмом комічного та досягається за допомогою антропонімів. Досліджено приклади порушення логіко-поняттєвих, мовних та онтологічних норм, що призводять до інконгруентності у жартах із залученням антропонімів.

Ключові слова: антропоніми, функція, комічний дискурс, жарти, інконгруентність.

ФУНКЦИИ АНТРОПОНИМОВ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ КОМЕДИЙНЫХ ШОУ

Статья посвящена анализу функций антропонимов в комическом дискурсе. Проанализированы антропонимы, используемые в комедийных шоу, и исследованы их функции, а именно коммуникативная, экспрессивная, культурологическая функции, а также функция создания комического образа. Определена сущность инконгруентности, которая является когнитивным механизмом комического и достигается с помощью антропонимов. Исследованы примеры нарушения логико-понятийных, языковых и онтологических норм, приводящих к инконгруентности в шутках, содержащих антропонимы.

Ключевые слова: антропонимы, функция, комический дискурс, шутка, инконгруентность.

FUNCTIONS OF ANTHROPONYMS IN ENGLISH COMEDY SHOWS

Comedy shows, as a genre of comic discourse, attract viewers not only because of their entertainment but also because of the coverage of the most important problems of mankind at a humorous angle. Artists who perform in the genre of stand-up comedy, with the help of their jokes, reveal inconsistencies of society, reflect the moral values of different nationalities, exposing ethnic stereotypes and prejudice.

The article analyses functions of anthroponyms in English comic discourse.

Anthroponyms have been widely used by comics primarily as a means of establishing interactive communication with the audience. They allow comedians to address the audience demonstrating the inconsistency between their names and appearance, thus reveal the modern world that is often unpredictable and sometimes absurd because of shifted landmarks. Anthroponyms used in comedy shows as well as their functions have been investigated in this article. The communicative, expressive and cultural functions, as well as the function of creating a comical image, have been defined.

The essence of incongruity, i. e. a cognitive mechanism of comedy reached, among others, with the help of anthroponyms, has been determined.

The examples of violations of logical and conceptual, language and ontological norms that lead to incongruity in jokes with anthroponyms have been examined.

Key words: anthroponyms, function, comic discourse, joke, incongruity.

Питання гумору та комічності здавна привертало увагу широкого кола науковців, включаючи таких античних філософів, як Платон та Арістотель. Серед фундаментальних робіт слід виділити дослідження Н. Д. Артюмової, О. С. Архипової, В. І. Карасика, Ю. Б. Борева, В. Я. Проппа, С. Атардо (S. Attardo), Дж. Боскіна (J. Boskin), В. Раскіна (V. Raskin). Найновіші розвідки, які мають особливе значення для нашої роботи, були проведені такими науковцями, як О. В. Харченко, В. О. Самохіна, О. К. Лобова.

Об'єктом даного дослідження є антропоніми в англійськомовних комедійних шоу, а **предметом** дослідження виступають функції цих мовних одиниць в цьому виді дискурсу. **Матеріалом** для аналізу слугували жарти тривалістю 5 годин 32 хвилини, побудовані на антропонімах, вилучені з англійськомовних комедійних шоу шляхом суцільної вибірки.

Як відомо, антропоніми не лише забезпечують персонажів номінацією, а й окреслюють культурний, побутовий, історичний фон ситуацій, створюють асоціації та конотації, а отже, забезпечують конкретність, реалістичність і, звичайно, комічність жартам, відповідно, утворюючи їм ономастичну «комічну» парадигму [4, с. 275–276]. До того ж смішні антропоніми містять гумористичний заряд, який створює інконгруентні гумористичні асоціації, що відіграють роль дешифратора комічної ситуації в жартах [3, с. 56]. Відомі антропоніми, за якими закріпились певні смішні ситуації, не перестають обігруватись знову і знову, тому не дивно, що вони широко використовуються в жартах, та в комедійних шоу загалом.

У нашій роботі ми опираємось на визначення О. О. Селіванової, яка характеризує антропонім як будь-яке власне ім'я людини (або групи людей), у тому числі ім'я, по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім, андронім, гінеконім, патронім [5, с. 34].

Перед тим як перейти до предмету дослідження, вважаємо доцільним висвітлити поняття «функції». Виходячи з того, що даний термін є одним з найбільш двозначних визначень у науці про мову та переважно розглядається як призначення певної мовної одиниці для передачі елементарного змісту або створення якогось особливого змісту [5, с. 774], під функцією антропоніми в комедійних шоу розуміємо своєрідне призначення імені, особливу роль, яку воно виконує в гумористичних шоу для досягнення комічного ефекту.

Щодо функцій антропонімів, що стали предметом нашого дослідження, то їх широко досліджували ще в середині ХХ століття, проте досить чітку та вагомую класифікацію було запропоновано лише в 1973 році російською науковицею О. В. Суперанською, яка стверджувала, що власні імена у мовленні можуть виконувати такі основні чотири функції: комунікативну (повідомлення), апелятивну (заклик), експресивну (виразову), дейктичну (вказівну) [6, с. 272–274]. Водночас, дослідниця зазначає, що комунікативна функція включає в себе такі підфункції, як розрізнення (диференціацію), адресу (знаходження місця об'єкту), виділення, протиставлення, характеристику (опис). Дана класифікація була доповнена українською дослідницею В. О. Самохіною, яка, досліджуючи анекдоти, окрім вище зазначених функцій антропонімів, виділила культурологічну функцію та функцію створення комічного образу та/або комічної ситуації в анекдотах [4, с. 275–279].

Варто наголосити на тому, що це не єдині класифікації функцій антропонімів. Так, один із основоположників української ономастики, Ю. О. Карпенко, досліджуючи власні назви у художній літературі, виділяє лише дві функції: номінативну (ідентифікаційну або диференційну), яка є основною функцією у мові, та стилістичну, що виходить на перший план у художній літературі [1, с. 36].

Інший науковець, Г. І. Шаповал, досліджуючи функції літературно-художніх антропонімів, виокремлює номінативну, локалізаційну, соціологічну, експресивно-оцінну та характеристичну функції [7, с. 110].

Як стає видно з вищезазначених класифікацій, між науковцями немає узгодженої класифікації функцій антропонімів, проте зазначені підходи є досить схожими: усі дослідники виділяють експресивну (у Ю. О. Карпенка вона є схожою до емоційно-стилістичної, що входить до стилістичної функції), а комунікативна функція у О. В. Суперанської та В. О. Самохіної є не чим іншим, як номінативною, яку виокремлюють Ю. О. Карпенко та Г. І. Шаповал. У даній роботі ми робимо спробу дослідити функції антропонімів у комедійних шоу та за основу беремо класифікацію, запропоновану В. О. Самохіною.

Під жартом із залученням антропонімів, як і будь-яким іншим жартом у комедійних шоу, розуміємо складний комічний мовленнєвий твір/міні-спектакль, що виникає у конкретній ситуації, в якій він є доречним і в якій спостерігається порушення мовних, мовленнєвих, текстово-дискурсивних, логіко-поняттєвих, валоративних, онтологічних норм, що призводить до інконгруентності. В свою чергу, інконгруентність є поєднанням протиріч, протиставлень, несумісностей, це гра, яка побудована на омані, що схожа на правду. Саме інконгруентність виступає когнітивним механізмом комічного та веде до комічного ефекту [2, с. 10; 4, с. 43–97].

Перед тим як розглянути функції антропонімів у комедійних шоу, слід також наголосити на кількості компонентів, з яких складається той чи інший антропонім. У нашій вибірці було виокремлено як однокомпонентні структури (прості), представлені лише іменем (Vincent, Katherine, Edward, John), так і двокомпонентні (складені), що складались із імені та прізвища (Shaquille O'Neal, Yu Darvish, Christopher Columbus, James Bond). Також на особливу увагу заслуговує застосування трикомпонентного антропоніму Russell Dominic Peters. Проведене дослідження дає змогу констатувати, що використання простого як складеного антропоніму залежало від ситуації та інтенції коміка.

Серед виявлених функцій особливе місце займає **функція створення комічної ситуації**, яка представлена в даному прикладі: *I didn't know this until I got there but apparently in China I am Shaquille O'Neal. I go to mall. I walk into the store. I'm like, "Hey, you got a 10. 5/11 in those shoes?" "Ah no! How about an 8?" "How about I can't negotiate my foot size with you?"* [12, 25:43–26:10] Рассел Пітерз вживає ім'я відомого баскетболіста, Шакіла О'Ніла, відомого своїм зростом (216 см), для порівняння з собою, коли йому не вдається знайти одяг та взуття свого розміру у Китаї. Застосування антономазії – Шакіл О'Ніл – двохметровий велетень для порівняння з собою (сам Рассел має звичайний зріст) – підсилює комічний ефект та забезпечує створення комічної ситуації.

У даному жарті ми спостерігаємо порушення норм на логіко-поняттєвому рівні, що проявляється в обігранні ситуації, коли продавець зухвало пропонує клієнтові менше на два розміри взуття, поставивши того в незручне становище. Варто зазначити, що комізм ситуації розкривається завдяки фоновим знанням адресата, адже, щоб повністю зрозуміти жарт, аудиторія повинна бути ознайомлена з постаттю Шакіла О'Ніла.

Антропонім-ім'я японського бейсбольного пітчера, Ю Дарвіша, який стає ядром наступного жарту, теж виконує функцію створення комічної ситуації. Також даний антропонім набуває конотації перемоги та застосовується у даному контексті для обіграння моральних цінностей іранців, а саме їхній рисі заперечувати свою національність, коли вони мають причетність до чогось негативного, і навпаки – визнавати та пишатись досягненнями навіть наполовину іранців:

– *We have a baseball player in major baseball. Yeah, we have Iranian... I'll tell you. 'Cause I look the stuff up and then I let the world know. We're looking for good news. He's actually Iranian and Japanese. His first name is Yu. That's not us. Last name – Darvish. That could be us. I looked it up. He is half Iranian, half Japanese. We'll take credit. I don't care how. Whatever. He is like our own Barack Obama for us. This guy is half of us* [9, 05:28–06:05].

Як стає зрозуміло з вищеведеного прикладу, антропонім Ю Дарвіш у даній ситуації розглядається як складений з двох компонентів, кожний з яких вказує на приналежність референта до певної етнічної групи. Саме прізвище *Darvish* дає змогу іранцям приєднати японського бейсболіста до «своїх». Цікаво, що антропонім *Barack Obama*, який застосовується у даному жарті і який теж є складеним, сприймається глядачами як цілісний. Можна припустити, що комік навмисно не став роз'єднувати антропонім 44-го президента Америки, хоча той має прізвище африканського походження та носить середнє ім'я *Hussein* арабського походження, проте яке не згадувалось на сцені, що говорить про апеляцію коміка лише до фонових знань аудиторії: напівафриканець, напівбілий.

У даному жарті комічний ефект досягається за допомогою повторів (*That's ...us, That...us*) та фінальним фразам (*He is like our own Barack Obama for us. This guy is half of us*), що будуються на прийомі синтаксичного алогізму, або доведенні до абсурду.

Культурологічна функція характеризує носія антропоніму з точки зору професії/історії/національності/соціального походження [4, с. 278], спостерігається у наступному фрагменті виступу: *Native people to me are native people. You wouldn't be called Indians if Christopher Columbus wasn't lost. When he found North America, he was looking for India. He thought he found India: "Oh, look, Indians". Those are North Americans. You, idiot. That's why Indians are so mad at North Americans, you know. 'Cause we were waiting on the shores of India. We were waiting for Christopher Columbus. "Where the hell is Chris? That bastard is late!"* [13, 19:11–19:40]

Зневажливе, іронічне ставлення адресанта до об'єкта висміювання – першовідкривача Америки-іспанського мореплавця, Христофора Колумба, який здійснив своє відкриття у результаті помилки, сам того не розуміючи – підтверджується лексемами-вульгаризмами *idiot, bastard*, димінутивом *Chris*. Антропонім *Christopher Columbus*, таким чином, несе в собі негативну конотацію, уособлюючи увесь західний світ, на який ніхто не очікував, проте який захоплював чужі землі та не замислювався ні над чим, переслідуючи свої інтереси, навішуючи ярлики на інші цивілізації/народи і сприймаючи свої дії як істинні та безпомилкові.

У даному випадку разом із зображенням персонажа жарту в комічній ролі, використання вульгаризмів *idiot, bastard*, а також протиставлення індіців північноамериканцям підвищує експресивність та емоційність виступу. До того ж двозначність антропоніму *Indians*, що позначає не лише індіців, а й індіанців, дає можливість жартувати над Колумбом. А закінчення жарту (*Where the hell is Chris? That bastard is late!*) є порушенням онтологічних норм і тому призводить до комічної інконгруентності.

Експресивно-емоційна функція (додавання емоційного забарвлення власнику імені) проявляється в наступному жарті за допомогою антропоніму агента 007, *James Bond*, який асоціюється у глядачів з авантюризмом та рішучістю. У комедійному шоу залучення цього антропоніму спрямоване на висловлення надії на зображення засобами масової інформації іранців у позитивному світлі: *I hope that in the coming years, more film and television programs come out of Hollywood presenting us in a positive light. Who knows, maybe one day we'll even have our own James Bond, right. "My name is Bond, Jamal Bond."* [8, 8:35–8:51]

Фінальна репліка коміка створює комічний ефект, адже побудована на парাপросдокіані – *Jamal Bond* є абсолютно неочікуваним антропонімом.

Також дана функція проявляється у наступному жарті: *I am just kinda grateful that my parents never gave me an Indian name 'cause I'd look really ridiculous* – *Bupendo Peters* [13, 16:06–16:16]. В даному випадку комедіант також використовує парাপросдокіан та вдається до використання вигаданого антропоніму (*Bupendo*), що виконує в даному жарті експресивно-емоційну функцію – ім'я посилює комічний ефект, добре запам'ятовується та привертає увагу аудиторії.

Як було зауважено вище, **комунікативна** (номінативна/диференційна/ідентифікаційна) функція включає в себе такі підфункції, як розрізнення (диференціацію), виділення, протиставлення, опис і в даних шоу використовується для того, аби встановити контакт з публікою, залучити їх до спілкування. У цілому, досліджені жарти з використанням антропонімів, які виконують дану функцію, є імпровізацією та спрямовані на підтримання режиму спілкування, внесення у комунікацію певної ситуативно релевантної інформації. Крім залучення аудиторії до безпосередньої комунікації, актори також досліджують пресупозиції, пов'язані з антропонімами (що полягає у виявленні зв'язку між зовнішністю, етнічністю та ім'ям). Так, наприклад, в одному з шоу комедійний актор імпровізує, звертаючись до молодої пари китайської зовнішності, і, як результат, виставляє на показ невідповідності зовнішності іменам цих молодих людей:

– *What's your name, Chinese guy?* – *Vincent*. – *Vincent? That's what I thought when I looked at you. That guy there is Vincent. Do you have a Chinese name as well, Vincent? What is it, Vincent? Oh, slow down, I am not Chinese. Do you know what I mean? And are you Chinese as well* (звертаючись до подруги Вінсента)? *What is your name?* – *Katherine*. – *Katherine. Yes, absolutely. Do you know those Chinese couples: Katherine and Vincent?* [12, 14:35–15:35]

Антропоніми *Vincent* та *Katherine* не є характерними для китайської національності. Отже, очікування комедійного актора не виправдовуються, стереотипна відповідність між іменем та зовнішністю не спостерігається, стереотип руйнується та призводить до катарсису – аудиторія сміється.

Комічний ефект досягається за допомогою використання таких іронічних висловлювань як *That's what I thought when I looked at you / Yes, absolutely*, які посилюють логіко-поняттєву інконгруентність, роблять ситуацію ще абсурднішою, комічнішою.

Схожа ситуація повторюється в іншому шоу, коли увагу коміка привертає глядач азійської зовнішності, який вирізняється серед інших масивною тілобудовою. Переконавшись, що він є китайцем, Рассел запитує його ім'я та жартує з його не китайського імені Едвард:

– *What's your name?* – *Edward*. – *Edward? Oh, yeah, for sure. Without doubt, absolutely, I believe that. What's your Chinese name, Edward?* – *I-i-i? I don't know you are hesitating or that was actually your Chinese name. I-i-ya. That's interesting. I-i-ya...* [10, 02:42–03:10]

Потенційний антропонім (*I-i-ya*) – відповідь глядача є своєрідною гумористичною розв'язкою, пуантом, що проявляється у сміховій реакції. Щодо механізму комічного, то в даному випадку порушення логіко-поняттєвих норм виражається у таких іронічних виразах, як *yeah, for sure, without doubt, absolutely, I believe that*, які і створюють комічний ефект, а навмисне повторення *What's your name?* підсилює абсурд ситуації.

В іншому шоу увагу комедійного актора привертає англійське чоловіче ім'я Джон (John), яке носить чоловік азійської зовнішності:

– *Are you Asian, sir? Okay, cool. What is your name?* – *John*. – *John? Okay* (прукриває обличчя) *You see that's funny, 'cause he is Asian, sir, and his name is John. Do you see what I am saying?* [11, 01:33–01:59]

Задля досягнення комічного ефекту комік навмисно переказує ситуацію аудиторії та використовує повтор, звертаючись до глядачів (*You see*).

Іншими словами, власні імена на шоу з етнічною тематикою – не просто власні імена, а індикатори певних смислів, стереотипів. Стереотипи розкриваються в результаті неспівпадіння того, що є, з тим, що очікувалося (John – Asian; Edward, Vincent, Katherine – Chinese). Тобто на фоні очікуваного, стереотипного світу (китайці повинні мати китайські імена) виникає інший світ, зі зміщеними орієнтирами [4, с. 70], в якому кожний власник імені може мати нетипове для його національності ім'я, що призводить до комічної невідповідності.

Висміюванню підлягають і власні імена комедійних акторів. Так, наприклад, Рассел спершу розігрує публіку розповіддю про імена своїх рідних та своє власне, а вже потім береться за антропоніми аудиторії: *Both my parents are from India and they named me Russell Dominic Peters. Dominic – I got an Italian middle name, 'cause my parents are from Italian part of India, Calcutta. If you have problems with my name, talk to my parents – Eric and Maureen. And my brother Julio. If I had an Indian name, I would wear it proudly. You know what I mean? I don't have one. If I had it, I would rock it very proudly. What is your name, Mr. India over there?* – *Anit*. – *Sorry? Anit. See, that's a neat name. Anit, Anit, – Patel* (лунає з залу). *Nice. Who is there? That's equivalent right there. That's Anit Patel. That's my brother Amessy Patel. That's my big brother Aslop* [12, 36:40–38:32].

Комічний ефект у даній ситуації досягається за допомогою порушення мовних та логіко-поняттєвих норм: батьки-індійці дають дітям зовсім не індійські імена, а натомість нарекають їх іменами, характерними для іспанців та італійців. З даного трикомпонентного антропоніму саме середній компонент (Dominic) містить гумористичний заряд, а імена батьків (Eric and Maureen) та брата Julio стали пуантом першої частини жарту. Завершує жарт заміна антропоніму *Ani* на його омофон *a neat*, що має на меті розсмішити аудиторію, так як лексема *neat* означає «чистий, акуратний». Також в даному жарті застосовується мовна гра на фонетичному рівні: використання вигаданих антропонімів *Amessy ma Aslop*, що є членами градуальної опозиції.

У даному жарті окрім комунікативної функції, яка проявляється в тому, що ім'я *Anit* служить основою гумористичного спілкування, щойно створені імена *Amessy* та *Aslop* виконують функцію створення комічного образу – образу старших братів, що мають «дуже брудні імена».

У наступному жарті теж прослідковується мовна гра на фонетичному рівні – застосовується спотворений антропонім Probe Job, який виконує комунікативну функцію:

– *What is your name, little Sikh brother right there? What's your name? Sorry?*

– *Probe Jote* (лунає з залу)

– *Not Probe Job? That would be just rude, I guess at that point. That would make his name prob f**k. That's what his name would have been... Good solid Indian name... What does it mean, Prob?*

– *God's essence.*

– *God damn. What's your sister's name? Herbal Essence? Your sister smells great! – That's just Herbal. Herbal Jote. God's essence... That's dope, man* [12, 39:00–40:14].

Залучення в кінці жарту щойноствореного імені для сестри глядача (Herbal Essence) виконує функцію створення комічного образу та комічної ситуації та викликає комічний ефект за допомогою порушення логіко-поняттєвих норм (антропонім наділяє приємним запахом власницю імені).

Омонімічне обігрування широко застосовується комедійними акторами як дієвий засіб створення комічного ефекту. Це підтверджується і наступними прикладами, де індійські імена *Sukhdeep* та *Hardik* набувають зовсім непристойних конотацій, виконуючи функцію створення комічного образу:

– *I met an Indian dude. And you know that's a real name, 'cause he was one of you, people. I met an Indian guy. I swear to God. His real name was Sukhdeep. Sukhdeep. Could you imagine living your life with the name like Suck deep? Somebody is looking for you one day. "Yo, man. Are you Sukhdeep?" "Yes, sometimes. If I have to. I... don't really like it all. " And obviously, it's not pronounced "suck deep" in my culture, you know what I mean? But if you were to read it, that's how you read it. It's spelled S-U-K-H-D-E-E-P. The "h" doesn't help. 'Cause now it sounds even worse. Suck huh Deep. "Come here, Suck-huh-Deep!" And I used to think Sukhdeep was the funniest Indian name I've ever heard. And a few months ago, I was in DC and I met this Indian dude and I shit you not, the guy's real name was Hardik. Hardik! Who the hell names their kid Hard D**?* “Hey, come on, Hardik, pull up your pants. Stop that. It's not nice” (імітує голос мамеґі). *Hardik. How can you not get into a career in porn with the name like Hard D**?* *What if Hardik and Sukhdeep became best friends?* [12, 40:42–42:31]

Навмисна заміна індійських імен *Sukhdeep* та *Hardik* на їх непристойні омофони *Suck Deep* та *Hard Dick* у даному жарті викликає сміх, а кульмінаційна репліка “*What if Hardik and Sukhdeep became best friends?*” призводить до очікуваного ефекту – зал просто вибухає сміхом.

Як засвідчують результати дослідження, антропоніми широко застосовуються у комедійних шоу, виконуючи комунікативну, експресивно-емоційну, культурологічну функції та функцію створення комічного образу та комічної ситуації. Порушення логіко-поняттєвих, онтологічних та мовних норм у жартах із залученням антропонімів є своєрідною грою протиріччями, інконгруентністю, що створює комічний ефект.

Література:

1. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Филологические науки. – 1986. – № 4. – С. 34–39.
2. Лобова О. К. Англомова стейп-комедія як жанр комічного інституційного дискурсу: автор. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: 10. 02. 04 / Оксана Костянтинівна Лобова. – Харків, 2013. – 23 с.
3. Самохіна В. А. Текстуальний и дискурсивный аспекты современной англоязычной шутки // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2012. – № 5. – С. 52–73.
4. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : Монографія. – Вид. 2-е, перер. і доп. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 476 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
6. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
7. Шаповал Г. І. Функції літературно-художніх антропонімів у творчості Леся Мартовича // Парадигма пізнання: гуманітарні питання № 1(4), 2015. – С. 108–113.
8. Jobrani Maz: Did you hear the one about the Iranian-American? [Електронний ресурс] / Maz Jobrani. – Режим доступу : https://www.ted.com/talks/maz_jobrani_make_jokes_not_bombs
9. Jobrani Maz: I come in peace [Електронний ресурс] / Maz Jobrani. – Режим доступу : <http://sockshare.net/watch/qvoZOWdl-maz-jobrani-i-come-in-peace.html>
10. Peters Russell: Almost famous [Електронний ресурс] / Russell Peters. – Режим доступу : <http://sockshare.net/watch/zdK5bgx1-russell-peters-almost-famous.html>
11. Peters Russell: Newest [Електронний ресурс] / Russell Peters. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=bZwIJNWNfnc>
12. Peters Russell: Outsourced [Електронний ресурс] / Russell Peters. – Режим доступу : <http://www.watchfree.to/watch-6051-Russell-Peters-Outsourced-movie-online-free-putlocker.html>
13. Peters Russell: Show me the funny [Електронний ресурс] / Russell Peters. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=ylgkUp9N2k>

Ю. Г. Рожков,

Національний університет біоресурсів та природокористування, м. Київ

УДК 811.111'45

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-75-76

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

У статті досліджуються питання англомовної ветеринарної термінології з лінгвокогнітивної точки зору. Фреймовий аналіз дає змогу представити складний термінологічний апарат ветеринарної медицини та понять, що пов'язані з нею у вигляді фреймової схеми, що має складну розгалужену структуру. На кожному рівні схеми є свої точки розгалуження, що представляють певну область наукового знання у вигляді фреймових, рамкових структур, що складають основу груп наступних ієрархічних рівнів. Кожен з виділених фреймів і вся система загалом мають певний набір лексико-граматичних засобів відображення концептуальних знань у мові ветеринарної медицини. Представлена у вигляді фреймів структура знань є основою для їх подальшого розширення та поглиблення.

Ключові слова: фрейм, когнітивна лінгвістика, ветеринарна термінологія, ветеринарна медицина

ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ТЕРМИНОЛОГИИ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ

В статье исследуются вопросы англоязычной ветеринарной терминологии с лингвокогнитивной точки зрения. Фреймовый анализ дает возможность представить сложный терминологический аппарат ветеринарной медицины и понятий, что связаны с ней в виде фреймовой схемы, которая имеет сложную разветвленную структуру. На каждом уровне схемы есть свои точки ответвления, которые представляют определенную область научного знания в виде фреймовых, рамочных структур, которые составляют основу групп последующих иерархических уровней.

Ключевые слова: фрейм, когнитивная лингвистика, ветеринарная терминология, ветеринарная медицина

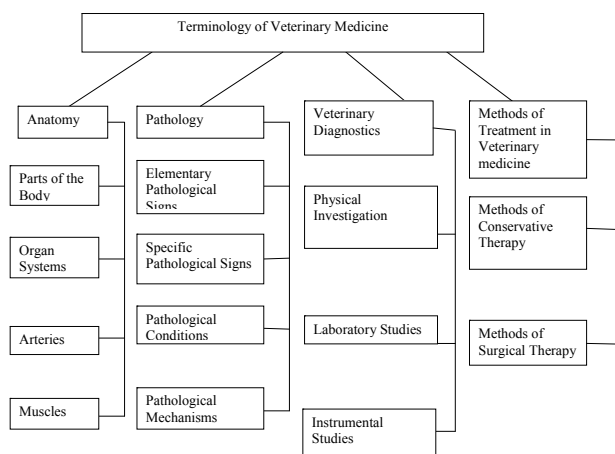
LINGVO-COGNITIVE APPROACH TO THE STUDYING OF VETERINARY TERMINOLOGY

The article investigates the issues of the English veterinary terminology from cognitive linguistics perspective. Frame analysis gives a possibility to represent complex terminological system of veterinary medicine and terms concerned with it in the form of frame chart which has a complex branch structure. On the basis of analysis of the internet sources we selected divisions of veterinary science which became the material for the charts given in this article. The choice of these divisions was caused by their actuality in veterinary community. Each level of chart has its own points of branching which represent the particular area of science in form of frame structures which compose the basis for the groups of the next hierarchical levels. Every single frame and the entire system have their own collection of lexical and grammatical means to represent conceptual knowledge in the language of veterinary medicine. Represented in the form of frames structure is the base for their farther expansion and deepening.

Key words: frame, cognitive linguistics, veterinary terminology, veterinary medicine.

Сьогодні різного роду задачі трактуються за допомогою когнітивного підходу, який дозволяє детальніше дослідити мовні явища. Оскільки, медичні та ветеринарні тексти подають основну інформацію через терміни їх вивчення допоможе зрозуміти та розтлумачити процеси, що відбуваються всередині термінологічної системи. Когнітивний підхід є одним з головних методів дослідження термінологічних одиниць, він дає змогу пізнати рівні функціонування термінів, а також сприяє процесу пізнання в цілому. В наш час з дослідженням розумової діяльності людини пов'язують рішення різноманітних питань мовознавства. Термінологія, де кожен термін має чітку, точну структуру знання, являє собою цікавий об'єкт для когнітивного мовознавства [1, с. 61]. Когнітивний напрямок термінознавства в Україні розробляється М. М. Полужиним, С. А. Жаботинською, О. П. Воробійовою та іншими. Так, О. П. Воробійова акцентує увагу на можливостях когнітивно-комунікативного підходу, що дозволяє розвивати нові напрямки та методи в термінознавстві, в інтерпретації мови науки як засобу категоризації людської діяльності. Будучи ініціатором дослідження систем медичних термінів з позиції фреймової семантики, вона розглядає значення номінативних одиниць як аналогії готових концептуальних структур, що виконують функції перекладу певних наборів концептів в реальній мовній формі [2, с. 18]. В якості лінгвістичної концепції фреймова семантика була запропонована Ч. Філмором і стала продовженням відмінкової грамматики. Далі поняття фрейму зазнало трансформації від уявлень про відмінкову рамку дієслова до уявлення про складні сукупності досліджуваних об'єктів [3, с. 125]. Дотримуючись думки М. Мінського, ми розуміємо фрейм як мінімально необхідну структуровану інформацію, яка однозначно визначає даний клас об'єктів, як організацію уявлень, що зберігаються в пам'яті, структуру знань про певний фрагмент людського досвіду. [4, с. 22]. З онтологічної позиції фрейм відображає структуру організації науково-практичної діяльності. З гносеологічної точки зору він представляє відображення цієї діяльності в процесі її пізнання. Також, він з когнітивної точки зору відображає структуру організації отриманих знань в свідомості людини [5, с. 28]. В цій роботі ми намагалися побудувати концептуальну систему «Ветеринарна медицина» з позиції фреймової семантики. Матеріалом для дослідження стали 10,000 термінів ветеринарної медицини, які були відібрані з наступних джерел: Black's Veterinary Dictionary (2005); Saunders Comprehensive Veterinary Dictionary (2012); Veterinary Dictionary and Horseman's Guide (1988); На основі проведеного аналізу інтернет-джерел було відібрано розділи ветеринарної науки, що стали матеріалом для вибудовування фреймових схем наведених нижче. Вибір цих галузей ветеринарної медицини був зумовлений тим, що саме вони є найбільш актуальними у ветеринарній спільноті. Концептуальна модель «Ветеринарна медицина», представлена нами у вигляді розгалуженої системи, має фреймову структуру, що відображає складність та ієрархію понять цієї науки та суміжних з нею термінів. На верхньому рівні терміносистеми знаходиться гіперфрейм «Ветеринарна медицина» (*Veterinary medicine*). В нього входять фрейми другого рівня «Анатомія» (*Anatomy*), «Патологія» (*Pathology*), «Ветеринарна діагностика» (*Veterinary Diagnostics*), «Методи лікування в ветеринарній медицині» (*Methods of Treatment in Veterinary Medicine*). В свою чергу фрейми другого рівня діляться на субфрейми третього рівня. Таким чином можна виділити 17 базових фреймів (див. схему 1) [6].

Як бачимо, на кожному рівні схеми є свої центри, що представляють певну область наукового знання у вигляді фреймових, рамкових структур, що складають основу груп наступних ієрархічних рівнів. Кожен з виділених фреймів і вся система загалом мають певний набір лексико-граматичних засобів відображення концептуальних знань у мові ветеринарної медицини. Представлена у вигляді фреймів структура знань є основою для їх подальшого розширення та поглиблення. В якості прикладу детально розглянемо фрейм «Методи лікування у ветеринарії», представлений двома субфреймами першого рівня (SF₁) Хірургічні методи лікування (*Surgical Methods of Therapy*) та Консервативні методи лікування (*Conservative Methods of Treatment*), що об'єднують в собі субфрейми другого рівня (SF₂) (див. схему 2) [6].

Термін *therapy*, що походить від гр. слова *therapeia* – лікування, процес, ціллю якого є полегшення, зняття та виловлювання симптомів та проявів тієї чи іншої хвороби або травми, патологічного стану або іншого порушення життєдіяльності. У ветеринарній практиці використовуються різні методи лікування, як консервативні, так і хірургічні. Так, SF2 Surgical Methods of Treatment (хірургічні методи лікування) включає в себе іменники з латинським суфіксом *-plasty* зі значенням хірургічне втручання, а саме: *osteoplasty* – кісткова пластика; *dermatoplasty* – будь-яка форма пересадки ділянок шкіри. Латинський суфікс *-tomy* має значення «процесу розрізання», представлений наступними іменниками: *osteotomy* – розтин кісток; *angiotomy* – хірургічний розтин кров'яних судин [7, с. 154]; SF2 Surgical Methods of Treatment (хірургічні методи лікування) представлений вісьмома субфреймами третього типу (SF3): 1) Gastrointestinal Surgery (операції на шлунково-кишковому тракті); 2) Head/Neck Surgery (ЛОП-операції); 3) Minimal Invasive Surgery (мінімально інвазивні операції); 4) Neurologic Surgery (нейрохірургія); 5) Orthopedic Surgery (ортопедична хірургія); 6) Thoracic Surgery (хірургія органів грудної клітини); 7) Urogenital Surgery (сечостатева хірургія); 8) Reconstructive Surgery (пластична хірургія). SF3 (1) *adrenalectomy* – хірургічне видалення однієї або двох надниркових залоз; *Colostomy* – хірургічне втручання під час якого ділянка кишечника виводиться назовні через отвір у стінці живота тварини і формується колостома – отвір для виведення калових мас та газів. *Esophagotomy* – хірургічне втручання, що полягає в розсіченні стінки стравоходу для його дослідження, видалення чужорідних тіл, або введення інструментів [8, с. 97]. SF3 (2) *thyroidectomy* – один з видів хірургічного втручання на щитоподібній залозі, повне її видалення. *Myringotomy* – операція при якій робиться маленький розріз на барабанній перетинці. *Tracheotomy* – хірургічна операція, що полягає у розтині передньої стінки трахеї з подальшим введенням в неї спеціальної трубки або утворення постійного отвору (стоми). SF3 (3) *Arthroscopy* – мінімально інвазивна хірургічна маніпуляція, що проводиться з ціллю діагностування, або лікування пошкоджених тканин суглобу. *Laparoscopy* – сучасний хірургічний метод при якому операція на внутрішніх органах проводиться через невеликий отвір 0,5 – 1,5 см., *Thoracoscopy* – метод ендоскопічного обстеження, який полягає в дослідженні плевральної порожнини пацієнта за допомогою спеціального інструмента – торакоскопа [9, с. 135]. SF3 (4) *Craniectomy* – нейрохірургічна операція, під час якої частина черепа видаляється, щоб створити вільний простір при травмах мозку. *Facetectomy* – хірургічне втручання, що полягає в видаленні міжхребцевих суглобів. *Foraminotomy* – вид хірургічного втручання, при якому збільшується міжхребцевий отвір, через який проходить корінець нерву. SF3 (5) *Arthroplasty* – операція по відновленню функції суглобу. *Osteotomy* – операція по розсіканню кістки для виправлення деформації вроджених, або набутих. *Arthrotomy* – операція, що полягає у розкриванні порожнини суглобу [8, с. 97]. Як бачимо з прикладів, цей пласт термінології ветеринарної медицини представлений в основному монолексемними термінами, ознакова частина яких вказує на об'єкт хірургічного втручання, а базова частина виражена терміноелементами – *tomy* (від грец. *tomia* – операція), – *plasty* (від грец. *plastos* – формування) та – *scopy* (від грец. *scopeo* – спостерігати) для найменування відповідних методів оперативного втручання [7, с. 112]. В терміносистему SF2 Conservative Therapy входять композити, або полілексемні терміни, які відповідають лінгвокогнітивній моделі: **спосіб/ метод лікування + -therapy**, наприклад *Chemotherapy* – лікування інфекційних, пухлинних хвороб за допомогою хімічних препаратів; *Physiotherapy* – лікувальне використання фізичних засобів (рух, тепло, вода і т. д.); *Radiotherapy* – лікування іонізуючою радіацією, застосовується в лікуванні злоякісних пухлин; *Vitamin Therapy* – лікування за допомогою вітамінних препаратів [9, с. 129]. Аналізуючи подібні термінологічні одиниці, бачимо, що характерною особливістю похідної лексики є її здатність утворювати все нові і нові терміни. Окремі частини семантичних ознак групуються в знакові одиниці, що, в свою чергу, утворюють єдиний, складний, багатоаспектний термінологічний комплекс.

Література:

1. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С. А. Жаботинская. – М. : Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. – 61 с.
2. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / О. П. Воробйова. – Х. : Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 18 с.
3. Mouton D. Cognitive Linguistics: Basic Readings / De Gruyter Mouton. – Berlin : Mouton Reader, 2006. – 487 с.
4. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного / М. Минский. – М. : Прогресс, 1988. – 253 с.
5. Паршина Е. Г. Когнитивно-прагматические векторы современного языкознания / Е. Г. Паршина, И. Г. Озерова. – Москва : Флинта, 2014. – 28 с.
6. Surgical Procedures Lists [Електронний ресурс] // American College of Veterinary Surgeons. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.acvs.org/residents/procedures-lists>.
7. Edward B. Black's Veterinary Dictionary / B. Edward, A. Anthony. – London : Bloomsbury, 2015. – 514 с.
8. Studdert V. P. Saunders Comprehensive Veterinary Dictionary / V. P. Studdert, C. C. Gay, D. C. Blood. – London : Elsevier Ltd., 2012. – 508 с. – (Fourth Edition).
9. McFarland C. Veterinary Dictionary and Horseman's Guide / Cynthia McFarland. – Phoenix : Western Horseman, 2013. – 192 с.

А. Я. Савчук,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

УДК 811.111'42:82.09.08

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-77-80

ФОРМОЦЕНТРИЧНІ ТА ЗМІСТОЦЕНТРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-КРИТИЧНИХ МОНОГРАФІЙ ДЕВІДА ЛОДЖА

Здійснено аналіз формально-композиційних та композиційно-сміслових особливостей науково-критичних монографій Девіда Лоджа. Визначено, що формально-композиційний вимір представлений традиційними елементами, котрі історично притаманні макржанру монографії. Приклади композиційно-сміслового плану ілюструють різноманітність виразу комунікативних блоків, що зумовлене синкретизмом мовної особистості автора, котрий працює на стику наукового, публіцистичного та художнього дискурсів.

Ключові слова: науково-критичний дискурс, монографія, периферійні елементи, формально-композиційний план, трихотомічна побудова, композиційно-смісловий план, комунікативний блок.

ФОРМАЛЬНО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ И КОМПОЗИЦИОННО-СМЫСЛОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ НАУЧНО-КРИТИЧЕСКИХ МОНОГРАФИЙ ДЭВИДА ЛОДЖА

Осуществлен анализ формально-композиционных и композиционно-смысловых особенностей научно-критических монографий Дэвида Лоджа. Определено, что формально-композиционное измерение представлено традиционными элементами, которые исторически присущи макржанру монографии. Примеры композиционно-смыслового плана иллюстрируют многообразие выражения коммуникативных блоков, что обусловлено синкретизмом языковой личности автора, работающего на стыке научного, публицистического и художественного дискурсов.

Ключевые слова: научно-критический дискурс, монография, периферийные элементы, формально-композиционный план, трихотомическое построение, композиционно-смысловой план, коммуникативный блок.

FORMAL-COMPOSITIONAL AND COMPOSITIONAL-NOTIONAL FEATURES OF SCHOLARLY MONOGRAPHS BY DAVID LODGE

The paper presents analysis of formal-compositional and compositional-notional features of scholarly monographs by David Lodge. It is determined that formal-compositional dimension is represented by traditional elements that are historically peculiar to the genre of monograph. Peripheral elements such as contents, introduction, conclusion, bibliographical list, etc. are essential components of the polytextual structure of the analyzed monographs. They form a pragmatic frame programming thematic deployment of the main text, therefore, highlighting significant aspects of knowledge, which are aimed at satisfying the information needs of the recipient.

Examples of compositional-notional dimension illustrate the variety of communicative blocks caused by the syncretism of the linguistic identity of the author, who works at the intersection of scholarly, journalistic and artistic discourses. In the analyzed monographs the most common communication blocks are the following: "introduction of the topic", "setting goals and objectives of the research", "a brief history of the issue", "expression of gratitude", "a brief overview of the structure", which are fairly typical of the genre of monograph. However, within the peripheral part, along with typical there are as well specific communication blocks such as: "history of writing and publishing", "biography", "reference to own works", "autobiographical reminiscences", "references to the sources of previous publications".

Key words: scholarly discourse, monograph, peripheral elements, formal and compositional dimension, trichotomous construction, compositional-notional dimension, communicative block.

Розвідки питання композиційної організації тексту налічують понад два тисячоліття. Проблема розташування елементів тексту опиняється у фокусі уваги дослідників риторики, стилістики, теорії тексту та інших філологічних наук, що породило безліч підходів до розгляду та визначення даного феномену. Інтерес дослідників до цього питання пояснюється тим, що «в композиції безпосередньо поєднуються, сполучаються... фокусуються смислові і формальні елементи тексту» [15].

Спроби дати визначення поняттю композиції, вивчення композиційних елементів та специфіки композиційної побудови наукових текстів висвітлені в працях О. А. Баженової, Н. В. Панченко В. Є. Чернявської, та ін. Разом з тим, вагомими є розвідки наукового тексту з урахуванням жанрової приналежності, які здійснили Ф. С. Бацевич, В. К. Бхатія, Дж. М. Свейлз, К. С. Серажим, Т. В. Яхонтова.

Емпіричним матеріалом дослідження слугували науково-критичні монографії Девіда Лоджа: «Романіст на перехресті» («The Novelist at the Crossroads», 1971), «Прийоми сучасного письма» («The Modes of Modern Writing», 1977), «Працюючи з структуралізмом» («Working with Structuralism», 1981), «За Бахтіним: нарис про художню літературу і критику» («After Bakhtin: Essays on Fiction and Criticism», 1990) та інші.

На думку В. В. Одінцова теорія композиції становить ядро науки про стилістику тексту, а «хисткість та невизначеність» цього поняття є перш за все результатом розгляду його то як феномену форми, то як феномену змісту [13]. Розглянемо основні позиції дослідників формоцентричного та змістоцентричного підходів.

Питання про приналежність композиції як формальній категорії організації тексту обговорюється в багатьох роботах, які стосуються питання структури тексту. У своїх наукових працях Л. А. Новіков відображає погляд на композицію як власне форму, здатну надати цілісність будь-якому матеріалу і вважає, що у динамічному аспекті, тобто розгортанні твору, композиція становить мотивоване розташування компонентів тексту, в кожному з яких зберігається один спосіб зображення або єдина точка зору на зображуване, в результаті чого композиція виступає як найважливіший організуючий елемент, що забезпечує єдність і цілісність тексту [12, с. 16].

У наступних визначеннях увага акцентується не стільки на способах організації тексту, скільки на певному жанровому стереотипі, де «композиція, розташування і співвіднесеність компонентів форми, тобто побудова твору, обумовлена його змістом і жанром. Композиція скріплює елементи форми і підпорядковує їх ідеї» [17, с. 164].

В. В. Одінцов визначає основними категоріями структури тексту категорії форми і змісту, де форма включає композицію і мову, а зміст – тему і матеріал. Однак, в його роботі композиція постає як більш складне явище: як форма, що має зв'язки і співвідношення з змістовним компонентом. Зокрема, аспект розгортання теми відноситься до області композиційної організації тексту: «... В композиції безпосередньо об'єднуються, поєднуються, так би мовити, фокусуються змістові і формальні аспекти тексту. Композиція – це угруповання за певною схемою елементів змісту (загальних положень, фактів), але саме це угруповання, що представляється більш-менш складним утворенням, сприяє виразності тексту, в більшій мірі обумовлює його загальний характер і окремі особливості» [13, с. 133]. Взявши за структурну основу концепцію В. В. Одінцова, Н. С. Болотнова розглядає композицію як частину інформативно-сміслового рівня в екстралінгвістичному аспекті:

«З екстралінгвістичної точки зору інформативно-смісловий рівень тексту розглядається як такий, що містить когнітивну інформацію, втілену в тексті за допомогою мовних засобів. Під когнітивною інформацією розуміється лінгвістично експлікований в тексті фрагмент концептуальної картини світу автора. З урахуванням цього до інформативно-сміслового рівня відносяться підрівні: тематичний, предметно-логічний (денотативний) і сюжетно-композиційний. Кожен з них по-своєму відображає фрагмент дійсності, що стоїть за текстом: конкретизує об'єкт зображення, його структуру, зв'язки з іншими явищами, втілює динаміку в розвитку об'єкта і способах його уявлення читачеві» [4, с. 241].

Комплексне уявлення про композицію як формальну категорію міститься в роботах М. П. Брандес. Визначивши форму як «систему способів, прийомів і матеріальних засобів вираження, представлення, перетворення і функціонування змісту» [5, с. 53], вона виділила в ній три аспекти: аспект зовнішньої мовної форми, аспект доцільності форми, інформаційний знаково-символічний аспект форми [5, с. 54]. Перше розуміння становить мовне оформлення тексту, друге – відповідає жанровому втіленню, а третє пов'язане з функціональними особливостями тексту. Композиція як явище форми співвідноситься в концепції М. П. Брандес з усіма трьома аспектами і розуміється як поєднання частин в єдине ціле.

У наведених подібних визначеннях композиція поєднується із зовнішньою організацією тексту, його об'ємно-прагматичним членуванням (І. Р. Гальперін [6]). Квінтесенцією такого розуміння стало вчення про форму тексту, описане в роботах Г. Г. Москальчук [10], А. Ю. Корбут [8], К. І. Белоусова [3] та ін.

Слід зазначити, що формальне бачення композиції слугує маркером жанру і дозволяє усвідомити відмежованість тексту і підпорядкованість його одній ідеї. Формальна домінанта при теоретичному осмисленні композиції гіпостазує її схематичність, зводить її до жорсткого каркасу і найчастіше співвідноситься із зовнішнім (поверхневим) рівнем тексту. При цьому в конкретному аналізі дослідники не можуть залишатися тільки в межах міркування про форму, що зумовило розвиток іншого напрямку.

Традиція змістоцентричного підходу закладена в класично риторичних працях при описі диспозиції (Аристотель, Платон та ін.), де базою є саме розташування ідей, розгортання предмету мови.

Інший аспект змістового підходу – семантична структура тексту. Так, за твердженням Є. А. Баженової, композиція використовується для характеристики твору саме з боку його змістовної структури. При цьому дослідник виходить все з того ж співвідношення композиції і структури, тільки приймає в зв'язку з цим протилежне рішення, ніж запропоноване в формоцентричній концепції. В її розумінні «композиція співвідноситься з динамічним функціонально-смісловим членуванням тексту, усвідомлюваного не тільки як результат текстотворення, але і як процес розгортання змісту. У зв'язку з цим композиція не може бути зведена до простого плану (вступ, основна частина, висновок), оскільки такий план не відображає екстралінгвістичної детермінованості змісту тексту і його власне стилістичної специфіки. Насправді композиція наукового тексту (як і будь-якого іншого) твору виявляється значно складнішою і багатшою за наведену тричленну схему і включає цілий ряд специфічних текстових структур, обумовлених типом наукового мислення, характером пізнавальної діяльності, структурою наукового знання і іншими екстралінгвістичними факторами наукової мови» [2, с. 31]. Тому композицію наукового тексту Е. А. Баженова визначає як «схему побудови елементів змісту, яка детермінується вербально-когнітивними закономірностями наукової діяльності, комунікативною метою автора і відображає динаміку пізнавального процесу» [2, с. 32]. У такому розумінні композиція детермінована такими екстралінгвістичними факторами як: специфіка предметної галузі; тип досліджуваного об'єкта, який може бути «субстратним», тобто матеріальним, або «ментальним», тобто ідеальним продуктом людської свідомості; – теоретичний чи емпіричний ракурс дослідження; багаторівнева структура науково-пізнавальної діяльності; стиль індивідуального мислення вченого («дискретно-логічний» або «континуально-психологічний») [2, с. 92].

У екстралінгвістичній детермінованості, слідом за Е. А. Баженовою, бачить сутність композиції, зокрема наукового тексту, і В. Є. Чернявська. Це обумовлює постановку проблеми одиниці композиції: «Текстовою одиницею формальної організації первинного наукового тексту слід розглядати композиційно-прагматичний сегмент (КПС)» [18, с. 69].

Н. В. Петрова під композицією розуміє «спосіб змістовно-сміслової упорядкованості тексту, побудованої на внутрішніх зв'язках компонентів і частин тексту, що є важливим критерієм визначення та приналежності тексту до літературного жанру і до певної категорії текстового простору» [14, с. 31].

Як зауважує В. І. Тюпа, при такій масштабності підходів композиції загрожує перетворення на «цілком порожній термін, що безболісно, а подекуди й неефективно застосовується до будь-якого рівня організації» тексту [16, с. 54].

Спроба примирити форму і зміст тексту при описі композиції пов'язані з прагненням співвіднести категорію композиції з такими поняттями, як структура і рівень тексту, представлена в роботах В. В. Одінцова, Н. С. Болотової, Н. А. Ніколіної [11, с. 46], однак слід зауважити, що сучасна текстова реальність не може бути адекватно описана на основі традиційних принципів і вимагає такого підходу, який би відображав гнучкість і пластичність текстоутворення і дозволяв би поширити його на пояснення композиційної організації текстів як класичного, так і неklasичного типу, і одночасно дозволив би уникнути «обрання» змістовної або формальної парадигми в описі композиції тексту.

Ми погоджуємось з тезою про те, що композиція тексту слугує формальним виразником його логічної та змістової структури і являє собою «своєрідний каркас, на якому тримається текст» [7, с. 180]. Такий «каркас» формують елементи змісту, які добираються автором і вибудовуються в певній послідовності відповідно до свого функційно-прагматичного призначення.

Спроба збалансованого підходу при аналізі композиції науково-критичних робіт Д. Лоджа здійснюється за методикою А. Е. Бабайлової [1, с. 53], котра вперше зазначила, що поняття «композиційно-сміслова структура тексту» включає 2 аспекти: статичний (побудова тексту) і динамічний (логічний розвиток думок в тексті). Відповідно до цього вирізняють 2 вектори композиційно-смілової структури тексту: власне композиційний і логіко-композиційний. Перший поділяється на композиційно-смісловий і формально-композиційний. Композиційно-смісловий план тексту відображає структурні способи розкриття компонентів змісту через місце їх формулювання, форму виразності, характер розкриття предмета теми. Формально-композиційний план пов'язаний з розробкою початку, середини і кінця повідомлення. Інший бік композиційно-смілової структури тексту представляє логіко-композиційний план, який пов'язаний з відображенням ходу думок автора (відображає послідовність розташування смислових блоків у тексті). В цьому відношенні конструктивні особливості тексту проявляються в індуктивній, дедуктивній чи традуктивній побудові.

Формально-композиційний план науково-критичних монографій Д. Лоджа відображають закономірності пізнавальної діяльності та формування знання і становить трихотомічну схему і складається зі вступної, основної та завершальної частин.

Вступна частина монографій зазвичай представлена такими частинами як зміст, інформація про книгу та автора, подяка та передмова. Першим облігаторним елементом вступної частини у всіх проаналізованих книгах є зміст (contents), мета якого поінформувати та зорієнтувати читача в розташуванні наукового матеріалу в текстовому просторі. Слід зазначити, що у роботі *Modern Criticism and Theory* присутній зміст, організований історично та тематично, а також відсилання після кожної секції до дотичних статей, що уможлиблює перехресне прочитання. Наступними факультативними елементами, котрі зустрічались рідше є інформація про книгу (about the book) та інформація про автора (about the author). У всіх досліджених монографіях інформація про автора представлена лише лаконічним списком його художнього та наукового доробку. А от інформація про книгу хоч і представлена у досить стислому виді (4-6 речень) має окрім інформативної ще й рекламну функцію (у чому тексти тяжіють до публіцистичного дискурсу) Поряд із досить скромними коментарями редакції на кшталт: *"This book is essential reading for students of literature, aspiring writers, and anyone who enjoys literary fiction and would like to understand better how it works"* [19, с. 2], подаються відгуки таких авторитетних видань як *Sunday Times*, *Observer*, *New York Times*: *"These essays, so easy in manner, so well-built and informative, offer a fine blend of creative writing and criticism... The pieces on writers who have meant most to him as a novelist, notably Graham Greene (on whom nobody has written better) and Joyce, are brilliant"* *Sunday Times*/ *"It is refreshing to be reminded that those who teach can also do"* *Observer* *"Mr. Lodge's meditations on Joyce, Nabokov and Kingsley Amis, are indeed small gems, the sort of essays you want to underline and commit to memory"* *New York Times*" [23, с. 354].

В передмові (preface), або/і вступі (foreword) автор окреслює мету написання книги, поставлене завдання, стан сучасної науки, в сконденсованому варіанті перераховує основні напрями дослідження, мотивуючи свій вибір. В деяких повідомляє структуру. Вже у вступній частині Лодж намагається заволодіти увагою читача та викликати його інтерес до подальшого її читання й дослідження. Наступним композиційним сегментом є подяка (acknowledgement), де автор не лише висловлює подяку колегам та редакції, а й ретельно перераховує джерела, на які опирається. Слід зазначити, що особливою рисою науково-критичних монографій є висловлення подяки автором в передмові після окреслення мети та завдань.

Основна частина монографій Д. Лоджа переважно складається з декількох розділів, до складу котрих входять есе, в яких автор розвиває свою думку та вирішує задачі, поставлені у вступі (*"Write On"*, *"The Year of Henry James. The Story of a Novel"*). Разом із тим, трапляються праці, які поділяються на підрозділи (*"The Novelist at the Crossroads"*, *"Working with Structuralism"*), або ж у кожному з розділів виділені вступні та підсумовуючі частини (*"The Language of Fiction"*).

Прикінцева частина монографій складається із таких елементів як: післяслово (afterword), примітки (notes), додатки (appendix), алфавітний покажчик (index), список посилань (references), бібліографія (bibliography). Бібліографічний список виконує довідково-бібліографічну функцію. У післяслові Д. Лодж підсумовує все, сказане в основній частині та окреслює перспективи майбутніх досліджень.

Периферійні елементи (зміст, вступ, передмова, висновок, бібліографічний список тощо) є необхідними компонентами політекстуальної структури монографії, адже саме вони формують прагматичну рамку, програмуючи тематичне розгортання основного тексту, виокремлюючи вагомні аспекти отриманого знання, задовільняють інформаційні потреби адресата [9].

Композиційно-смысловий аспект монографій відображає структурні особливості розкриття компонентів змісту через місце їх розташування в тексті. Комунікативні блоки («впровадження теми», «постановка мети й завдань дослідження», «коротка історія питання») є типовими структурними компонентами наукових монографій, оскільки вони експлікують один із головних аспектів смислового змісту наукового тексту – інформаційний.

В досліджуваних роботах присутні комунікативні блоки «впровадження теми», «постановка мети й завдань дослідження», «коротка історія питання», «вираження вдячності», «формулювання проблеми», «короткий огляд структури роботи», що є досить типовими для жанру монографії. Якщо говорити про периферійні частини, то поряд з типовими наявні й досить специфічні комунікативні блоки: «історія написання та публікації», «біографічні дані», «звернення до власних творів», «автобіографічні ремінісценції», «відсилання до джерел попередніх публікацій», «призначення», тощо.

Так, наприклад, у монографії *The Modes of Modern Writing* комунікативним блоком «впровадження теми» слугує епіграф, що є висловом американської письменниці Гертруди Стайн: *"What does literature do and how does it do it. And what does English literature do and how does it do it. And what ways does it use to do what it does"* [20, с. 4]. Дана цитата-епіграф представляє собою інтертекстуальний знак, передає змістово-фактуальну інформацію, забезпечуючи відкритість тексту у позатекстовий простір і водночас його інтегрованість в континуум науки. В основній частині Д. Лодж здійснить спробу відповісти на питання, поставлені в епіграфі.

Комунікативний блок «вираження вдячності» представлений об'ємним монолітним текстовим утворенням, що починається зі слів: *"Grateful acknowledgement is made for permission to quote from the following ... sources"* [20, с. 12] і продовжується сторінками відсилань до цитованих робіт та аналізованих думок. Цей блок звучить досить стандартно в усіх роботах, наприклад: *"I am grateful to my agent Jonny Geller for his encouragement of the project; to my editor, Geoff Mulligan, for numerous suggested improvements of the text; to Jane Smiley for first drawing my attention to Trollope's The Fixed Period; to 'AggieH' for permission to include her contribution to the Guardian website about the theme of Trollope's novel; and as always to my wife Mary, for her comments on various drafts of these essays."* [23, с. 173].

У периферійній частині вступ наявні наступні комунікативні блоки: «історія публікації»: *"The Modes of Writing was first published by Edward Arnold in England... in 1977"*, де автор ретроспективно описує умови публікації першого видання; «призначення»: *"It is an 'academic' book, designed in the first place for an audience of scholars and students (though I hope not without interest to some non-specialist readers)"*, де Лодж розширює коло читачів, включаючи не спеціалістів; «історія питання»: *"It belonged to a specific phase in the development of academic literary studies in Britain and America in the late 1960s and early 1970s ... generally known as 'structuralism'"* [20, с. 10].

У передмові до першого видання автор у сконденсованій формі описує структуру першого розділу книги, використовуючи анафоричну побудову речення у формі питання: *"... what is literature, what is realism, what is the relationship between form and content in literature, and what principles underlie the variety of literary forms, and the changes in the literary fashion, in the modern era?"* [20, с. 11]. Даний комунікативний блок виконує не лише інформативну функцію, але й актуалізує увагу читача стимулюючи замислитись над вищезгаданими питаннями ще до прочитання книги. В основній частині кожний з частин питання відповідає розділ, де автор намагається дати на них відповіді.

В ході аналізу ряду інших монографій можна прослідкувати тенденцію у вживанні такого роду конструкцій, наприклад у *Consciousness and the Novel* впровадження теми становлять послідовні ланцюжки питань: *"How, Lodge asks, does the novel represent consciousness? And how has this changed over time? In a series of interconnected essays, he pursues this question down various paths: how does the novel's method compare with that of other creative media such as film? How does the consciousness*

(and unconscious) of the creative writer do its work? And how can criticism infer the nature of this process through formal analysis?" [21, с. 2]. Хоча, зустрічались випадки досить конвенційного опису теми досліджень: "These essays variously describe, evaluate and exemplify different ways in which the lives of real people are represented in the written word: biography, the biographical novel, biographical criticism, autobiography, diary, memoir, confession, and various combinations of these mode" [22, с. 7], чи звернення до власного досвіду в поєднанні з відсиланням: "Writing about one's own work carries with it certain risks, including that of seeming egocentric, but I have never felt that there was any conflict or contradiction between being a self-aware creative writer and an analytical, formalist critic at the same time – on the contrary. T. S. Eliot drew the vital connection between the two activities in his essay: "The Function of Criticism": "Probably ... the larger part of the labour of an author in composing his work is critical labour; the labour of sifting, combining, constructing, expunging, correcting, testing; this frightful toil is as much critical as creative" [24, с. 11].

Периферійний сегмент післяслово (afterword) в більш декларативній формі підсумовує та перефразовує комунікативні блоки «завдання досліджень», «вираження вдячності», «історія написання». У післяслові розділ «Поетика роману» виражена комунікативним блоком «висновки», котрий розкривається відсиланням до епіграфу та авторським усвідомленням масштабності вибраного питання: "Of course *The Modes of Modern Writing* does not answer Stein's question definitely and exhaustively – no single approach to literature could do so" і продовженням власне висновків: "In the preceding pages we have surveyed many different issues of literary theory and practice, and considered that the composition of a novel entails making crucial decisions and choices about matters like the point or points of view through which narrative is focalized, and the treatment of time, which determine the form of the work and its effects on the reader..." [20, с. 108].

Дослідивши периферійні тексти науково-критичних монографій Девіда Лоджа, можна зробити висновок, що формально-композиційний вимір представлений традиційними елементами, котрі історично притаманні макрожанру монографії. Разом з тим, приклади композиційно-сислового плану ілюструють різноманіття виразу комунікативних блоків і показують багатогранність вираження автором одного і того ж композиційного елементу. Це пояснюється тим, що синкретизм мовної особистості Лоджа-критика, вченого і художника слова зумовлює синкретизм його науково-критичного дискурсу, де вступають в контакт науковий, художній та публіцистичний дискурси, що не може не відобразитись на композиції репрезентації і підтверджує, висунуту гіпотезу про зміну сучасної текстової реальності, організація якої побудована на принципах динамічності, варіативності, множинності, які вважаються перспективними для подальшого вивчення.

Література:

1. Бабайлова А. Э. Текст как продукт, средство и объект коммуникации при обучении неродному языку. Социопсихолінгвістическіе аспекти / А. Э. Бабайлова. – Саратов, 1987. – 151с.
2. Баженова Е. А. Композиция (текста) / Е. А. Баженова // Стилистический энциклопедический словарь русского языка. – М., 2006. – 698 с.
3. Белоусов К. И. Текст: пространство, время, темпоритм / К. И. Белоусов. – Новосибирск, 2005. – 248 с.
4. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста / Н. С. Болотнова. – М., 2007. – 520 с.
5. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс / М. П. Брандес. – М., 2004. – 416 с.
6. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М., 1981. – 139 с.
7. Кожин А. Н. Функциональные типы русской речи / А. Н. Кожин, О. А. Крылова, В. В. Одинцов. – М.: Высшая школа, 1982. – 223с.
8. Корбут А. Ю. Текстосимметрика: монография / А. Ю. Корбут. – Иркутск: Иркут. Гос. Пед. Ун-т, 2004. – 200 с.
9. Котюрова М. П. Культура научной речи: текст и его редактирование [Текст]: учебное пособие / М. П. Котюрова, Е. А. Баженова. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 280 с.
10. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс: дис. на соис. учен. степени д-ра филол. наук / Г. Г. Москальчук. – Барнаул, 1999. – 296 с.
11. Николина Н. А. Филологический анализ текста / Н. А. Николина. – М., 2003. – 496 с.
12. Новиков Л. А. Художественный текст и его анализ / Л. А. Новиков. – М., 2003. – 304 с.
13. Одинцов В. В. Стилистика текста / В. В. Одинцов. – М., 2004. – 264 с.
14. Петрова Н. В. Интертекстуальность как общий механизм текстообразования (на материале англо-американских коротких рассказов): автореф. дис. на соис. учен. степени д-ра филол. наук / Н. В. Петрова. – Волгоград, 2005. – 28 с.
15. Титова Л. А. Композиция научных текстов [Электронный ресурс] / Л. А. Титова, И. Е. Чехонина, Л. Д. Логинова // Современные научные исследования и инновации. – 2012. – № 1. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2012/01/6625>.
16. Тюпа В. И. Аналитика художественного (введение в литературоведческий анализ) / В. И. Тюпа. – М., 2001. – 192 с.
17. Хализев В. Е. Композиция / В. Е. Хализев // Литературный энциклопедический словарь. – М., 1987. – 571 с.
18. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста / В. Е. Чернявская. – М., 2005. – 360 с.
19. Lodge D. The Art of Fiction / D. Lodge. – Penguin Books, 1992. – 240 p.
20. Lodge D. The Modes of Modern Writing: Metaphor, Metonymy, and the Typology of Modern Literature. – Bloomsbury Academics, 2015. – 368 p.
21. David Lodge. Consciousness and the Novel / D. Lodge. – Secker & Warburg, 2002. – 320 p.
22. David Lodge. Lives in Writing / D. Lodge. – Harvill Secker, 2014. – 262 p.
23. David Lodge. The Practice of Writing / D. Lodge. – Vintage, 2011. – 352 p.
24. Lodge D. Modern Criticism and Theory / D. Lodge. – Routledge, 2014. – 864 p.

Є. О. Сазонова,

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

УДК 81'271

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-81-82

ФЕНОМЕН ВЕБ-ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджується мовна особистість, яка в умовах інформаційно-комунікативного середовища трансформується у віртуальну мовну особистість (веб-особистість). Віртуальна мовна особистість – нове явище, що має певні риси, які вже визначені деякими вченими, але залишаються дискусійними та потребують уточнення. Автор акцентує увагу на тому, що на сьогодні недосконало вивченими залишаються структура, характеристика, рівні, класифікація, природа та компоненти веб-особистості.

Ключові слова: сучасна мовна особистість, веб-особистість, віртуальна мовна особистість, інтернет-комунікація, інформаційно-комунікативний простір.

ФЕНОМЕН ВЕБ-ЛИЧНОСТІ

В статье рассматривается языковая личность, которая в условиях информационно-коммуникативного пространства трансформируется в виртуальную языковую личность (веб-личность). Виртуальная языковая личность – новое явление, имеющее особые характеристики, которые уже выявлены некоторыми учеными, но остаются дискуссионными и требуют уточнения. Автор подчеркивает, что на сегодняшний день неизученными остаются структура, характеристика, уровни, классификация, природа и компоненты веб-личности.

Ключевые слова: современная языковая личность, веб-личность, виртуальная языковая личность, интернет-коммуникация, информационно-коммуникативное пространство.

THE PHENOMENON OF THE WEB-PERSONALITY

The article deals with a language personality, which, under conditions of informational and communicative space, has transformed into a virtual language personality (web personality). The virtual language personality is a new phenomenon that has certain features which have been identified by some scientists, but still remains controversial and needs clarification. The author emphasizes that it is important to study structure, characteristics, levels, classification, nature and components of the web personality. However, there have already been defined some features of the web personality, such as: incorporeity which consists exclusively of signs and actions, anonymity that is manifested in hiding a real name, enhanced identification, i. e. giving any set of characteristics, plurality, the ability to have several different virtual personalities simultaneously or sequentially, automation, the ability to simulate individual virtual activity. Some scientists agree that the virtual linguistic personality retains its traditional level structure: verbal and semantic (proficiency), cognitive (concepts, ideas, ideas that develop in the view of the world) and pragmatic (aims, motives, interests, estimates that manifested in language activities). Moreover, analyzing some current research on the topic chosen, the author offers the following lexical units to name the modern linguistic personality on the Internet: web personality, network personality, online personality, etc.

Key words: modern linguistic personality, web personality, virtual linguistic personality, internet communication, informational and communicative space.

Сьогодні мовну особистість активно вивчають не тільки в сучасній лінгвістиці, її також характеризують з погляду психології, філософії, економіки, етики тощо. Сучасні дослідження в різноманітних галузях відкривають перспективи більш детального вивчення мовної особистості сьогодення. Поряд з цим, активно обговорюється стрімкий розвиток інформаційно-комунікативного простору – Інтернету, що, безумовно, впливає на розвиток, структуру, характеристики та природу сучасної мовної особистості. Звідси й випливає актуальність нашого дослідження, оскільки у колах лінгвістів назріла необхідність визначити, як саме веб-простір позначається на мовній особистості.

Мета нашої статті полягає у тому, щоб простежити розвиток та еволюцію мовної особистості, яка трансформувалась у віртуальну мовну особистість під впливом Глобальної Мережі, що проникла в усі сфери нашого життя.

Новизна роботи полягає в тому, що в статті розглядається веб-особистість, яка тільки стає об'єктом спеціального вивчення з позиції загального мовознавства в умовах інтернет-комунікації. Проаналізувавши сучасні дослідження з обраної теми, пропонуємо ввести синонімічні лексичні одиниці, які можна використовувати на позначення терміна «віртуальна мовна особистість», що дає змогу розкрити та уточнити зміст цього поняття, як-от: веб-особистість, мережева особистість, онлайн-особистість, інтернет-особистість.

Відомо, що першим поняття мовної особистості ввів В. Виноградов. Пізніше з'являються її більш розширені пояснення, а зміст і характеристики феномена мовної особистості були розкриті та розкриваються багатьма вченими, як-от Н. Арутюнова, Г. Богін, В. Виноградов, Д. Гудков, Ю. Караулов, С. Кацнельсон, О. Леонтьєв, О. Потєбня, О. Пузырьов та ін.

На думку О. Селіванової, «мовна особистість – це іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу» [8, с. 370].

Отже, мовна особистість – це особистість, яка відображає в мові сукупність когнітивних, соціологічних, психологічних, емоційних, культурологічних, прагматичних та інших рис і характеристик.

Мовна особистість, її структура та розвиток є предметом зацікавлення багатьох сучасних лінгвістів. Завдяки структурі мовної особистості можна виявити та чітко зрозуміти практичну значущість особистості, мовну поведінку, розкрити детальніше її зміст та характеристики тощо.

Серед характеристик мовної особистості Є. Боринштейн виокремлює такі:

- мовна відкритість і доступність;
- націленість на спілкування й прагнення передати ідеї та цінності іншим соціальним агентам;
- соціально-діяльнісна спрямованість, пов'язана з інтенсивністю трансформаційних процесів і забезпеченням необхідної динаміки особистісних змін;
- адаптивно-акумульовальна характеристика як мовний механізм забезпечення пристосування до умов суспільства, що трансформується;
- соціально-культурна пізнавальна мотивація, пов'язана з прагненням «розкодувати» світ і сформувати його індивідуальну мовну модель;
- мисленнєва індивідуалізація світу як особистісно-мовна стимуляція пізнання та формування стилю мислення, який відповідає специфіці духовного світу мовної особистості;

– культурно-репрезентативна (у чомусь демонстративна) якісна визначеність мовної особистості, яка знаходить вияв в утвердженні своєї етнічно-національної та культурно-групової приналежності й вираженні її в різних стилях мовлення, в різних соціальних сферах (політиці, моралі тощо);

– естетико-мовний профіль особистості як цілісний вияв її буття у світі, утвердження її особистісного естетичного світу [3].

Отже, мовна особистість є багаторівневим утворенням, що відбиває співвідношення власне лінгвістичних та інших особистісних параметрів, у зв'язку з чим найбільш адекватним убачається розуміння мовної особистості як «особистості, вираженої в мові (текстах) і через мову, особистості, реконструйованої в основному на базі мовних засобів» [6, с. 38].

У деяких випадках поняття «мовна особистість» і «комунікативна особистість» дослідники не розмежовують. Так, В. Карасик пояснює, що «мовна особистість в умовах спілкування може розглядатися як комунікативна особистість» [5, с. 19].

Поряд з існуванням та активною розробкою феномена «мовна особистість» деякі дослідники вводять нові, пов'язані з ним категорії, які дозволяють більш глибоко зрозуміти та осмислити різні комунікативно-мовленнєві процеси. Так, Г. Беспам'ятнова пропонує поняття «комунікативна особистість» і тлумачить його так: «...це ті особливості мовця, які виявляються в комунікативній поведінці та є доступними спостереженню адресата мовлення» [2, с. 11].

Ф. Бацевич визнає існування комунікативної особистості, яку він визначає як «людину, для якої характерна неповторна когнітивна база, знання конкретної ідентичної мови на вербально-семантичному, когнітивному та прагматичному рівнях» [1, с. 125]. Дослідник додає, що комунікативна особистість «виявляє себе в мовленнєвій діяльності, спілкуванні, в сукупності втворюваних дискурсів (текстів), має гнучкі позиційні, рольові та комунікативні стратегії та тактики спілкування» [Там само].

Поряд з феноменом мовної особистості виникає феномен мовленнєвої особистості. Ми використовуємо загальноприйняте в українському мовознавстві тлумачення поняття «мовленнєва особистість», яке належить Ф. Бацевичу. Учений визначає мовленнєву особистість як «особистість, яка добре володіє усним і писемним мовленням; представлений у комунікації фрагмент свідомості адресанта або адресата, який виявляється як мінімум на вербально-семантичному, тезаурусному та мотиваційно-прагматичному рівнях» [1, с. 126].

Доречно зазначити про виникнення поняття «мовно-культурна особистість», яку О. Яшенкова трактує так: «Це комунікант, який володіє культурно зумовленою ментальністю, картиною світу та системою цінностей, дотримується когнітивних підходів, мовних, поведінкових і комунікативних норм певної лінгвокультурної спільноти» [11, с. 288].

Одночасно з поняттям «мовна особистість» Л. Синельникова акцентує увагу на важливості дослідження «дискурсивної особистості». «Дискурсивна особистість, – підкреслює вчена, – виявляє себе як особистість мовна, комунікативна, словникова, етносемантична» [9, с. 461].

Узагальнюючи викладене, доходимо висновку, що мовна особистість – це певні ознаки та характеристики особистості, через які вона відображає пізнавальний, поведінковий і ціннісний аспекти.

З появою Інтернету з'являється новий вид мовної особистості – віртуальна мовна особистість.

Веб-особистість як новий комунікативний феномен уже став об'єктом дослідження О. Белінської, А. Жичкіної, О. Єжова, Л. Компанцевої, але все ще потребує детального й усебічного аналізу. Погоджуємося з Г. Трофімовою, що віртуальна мовна особистість зберігає традиційні рівні своєї структури: вербально-семантичний (володіння мовою), когнітивний (поняття, ідеї, уявлення, які складаються в картину світу) і прагматичний (цілі, мотиви, інтереси, оцінки, що проявляються в мовній діяльності) [10].

Є. Горний пише про такі риси веб-особистості: 1) безтілесність, складається виключно із знаків і дій, 2) анонімність, що виявляється у приховуванні реального імені, 3) розширені можливості ідентифікації, тобто наділення будь-яким набором характеристик, 4) можливість мати ряд різних віртуальних особистостей одночасно або послідовно, 5) автоматизація, можливість повністю або частково симулювати активність віртуальної особистості [4].

Отже, окрім всебічного аналізу та спостереження розвитку мовної особистості, потрібно чітко розрізняти такі поняття як «комунікативна особистість», «мовленнєва особистість», «дискурсивна особистість», «мовно-культурна особистість» тощо. Сучасні лінгвісти повинні зосередитись на досконалому дослідженні феномена «віртуальна мовна особистість» в умовах інтернет-комунікації. В перспективах дослідження нового явища, тобто веб-особистості, – розкриття та детальний опис її рис, структури, характеристик, природи, класифікації, компонентів тощо.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. Беспам'ятнова Г. Н. Языковая личность телевизионного ведущего: дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Беспам'ятнова Галина Николаевна. – Воронеж, 1994. – 217 с.
3. Боринштейн С. Р. Социокультурные особенности мовної особистості [Електронний ресурс] / С. Р. Боринштейн. – Режим доступу до ст. : <http://www.politik.org.ua/vid/magecontent.php3?m=6&n=31&c=486>.
4. Горный Е. Онтология виртуальной личности [Електронний ресурс] / Е. Горный. – Режим доступу до ст. : [/staff/gorny/texts/ovg.html](http://staff/gorny/texts/ovg.html).
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
7. Новоселецька С. В., Шустак Ю. І. Вплив глобалізаційних процесів на мовну соціалізацію та міжкультурну комунікацію // Наукові записки. Серія «Філологічна». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22 – 23 квітня 2010 р. «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 16. – 2010. – 380 с.
8. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Олександрівна Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
9. Синельникова Л. Н. О научной легитимности понятия «дискурсивная личность» / Л. Н. Синельникова // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. «Филология. Социальные коммуникации». – Т. 24. – Ч. 1. – 2011. – С. 454–463.
10. Трофимова Г. Н. Функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец. 10. 02. 01 «Русский язык» / Г. Н. Трофимова – М., 2004. – 32 с.
11. Яшенкова О. В. Основы теории мовної комунікації : навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.

Н. С. Стирнік,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

УДК 821. 111-32. 09

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-83-86

СВОЄРІДНІСТЬ ЖАНРУ ОПОВІДАННЯ ВУЛФ І ЛОУРЕНСА

У статті розглядається своєрідність малої прози класиків англійської літератури Вірджинії Вулф і Девіда Герберта Лоуренса, які експериментували з жанром оповідання, створювали нові художні форми, засоби вираження та нових героїв. Йдеться також про спільні та відмінні риси творчого доробку письменників-модерністів, аналізується їхнє бачення дійсності, що знайшло відображення в новелістичній творчості митців.

Ключові слова: модернізм, жанр, оповідання, нові художні форми, стиль оповіді.

СВОЕОБРАЗИЕ ЖАНРА РАССКАЗА ВУЛФ И ЛОУРЕНСА

В статье рассматриваются своеобразие малой прозы классиков английской литературы Вирджинии Вулф и Дэвида Герберта Лоуренса, для которых жанр рассказа стал полем для экспериментов, поиском новых художественных форм, средств выражения и новых героев. Речь идет также о сходстве и различии творческого наследия писателей-модернистов, анализируется их видение действительности, которое нашло отражение в новеллистическом творчестве художников.

Ключевые слова: модернизм, жанр, рассказ, новые художественные формы, стиль повествования.

SPECIFICITY OF SHORT STORY GENRE IN WOOLF'S AND LAWRENCE'S CREATIVE WORK

The article deals with short prose peculiarities of the famous classics of English literature Virginia Woolf and David Herbert Lawrence, for whom short story genre became an experimental field, new fiction forms' search, means of expression and new heroes. It focuses on the similarities and differences of their creative work and their original reality vision which was reflected in the writers' short stories. Both V. Woolf and D. H. Lawrence described changeable world where person felt loneliness and alienation. The artists had radical views for that time. On the pages of their short stories they depicted chaotic world. The writers were united by common goal: to find the harmony through the reconciliation. V. Woolf, as well as D. H. Lawrence, created their own isolated world and had utopian ideas as those ones they wanted to reach could not be realized and exist in real life. It is worth mentioning that not only their difference but also their total polarity in style of writing and narration manner. Majority of V. Woolf's short stories are plotless, they are continuous stream of consciousness. D. H. Lawrence's short stories are emotionally saturated; he is perceptive psychologist who explored human being's soul's secret corners. Short story genre gave the writers possibility to examine new opportunities for enriching means of artistic language methods.

Key words: modernism, genre, short story, new artistic forms, style of the narration.

Класики англійської літератури Вулф і Лоуренс, насамперед, відомі читачеві своєю романною творчістю, про що свідчать вагомі наукові розвідки як у вітчизняному, так і в зарубіжному літературознавстві. Наразі ці дослідження таких відомих літературознавців, як: Н. Жлуктенко, Є. Генієва, Е. Гончаренко, І. Влодавська, Н. Михальська, Л. Дудова, С. Чернокова, Н. Глінка, О. Жуковська, О. Колотов, К. Рейнер, Ф. Лівіс, Ф. Беккет, К. Кушман, Дж. Вортен тощо. Але водночас, не зважаючи на розмаїття наукових досліджень, в українському літературознавстві бракує розвідок, що присвячені новелістичній творчості В. Вулф і Д. Г. Лоуренса. На думку дослідниці О. Жуковської, «автори обійшли увагою малу прозу Вулф через те, що цей аспект її творчості вважався ними незначним і несуттєвим, новелістичні твори письменниці нерідко залишалися у тіні її видатних романів. До цього часу домінує підхід, що ігнорує новелістику В. Вулф» [4, с. 3]. Новелістична творчість Д. Г. Лоуренса на сьогодні також залишається маловивченою українськими дослідниками. Увагу науковців привертала здебільшого романи письменника. Саме недостатня вивченість малої прози письменників і зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті – розглянути новелістичну творчість В. Вулф і Д. Г. Лоуренса, порівняти їх стиль і манеру оповіді, а також виявити спільні та відмінні риси малої прози митців.

Творчий доробок митців художнього слова має також й інші літературні та публіцистичні жанри: вірші, есе, оповідання, повісті, рецензії, статті тощо. Прикметним є той факт, що Вулф і Лоуренс працювали також у відомих і престижних періодичних виданнях: “The Guardian”, “The Times Literary Supplement”, “The National Review”, “The Evening News”, “Vanity Fair” тощо. В. Вулф працює над літературними рецензіями для “The Times” та “The National Review”, а редактори газет “The Evening News”, “The Daily Express”, “Sunday Dispatch” та “Vanity Fair” запрошують до своїх видань Лоуренса публікувати свої «гострі» статті. Письменники відомі й своїми розвідками з теорії літератури, а листи та щоденники митців і до сьогодні привертють увагу дослідників. У своїх перших романах (“The Voyage Out” (1915) і “The White Peacock” (1911)) письменники дотримуються традиційного стилю оповіді та манери письма, чого не бачимо в більшості їхніх оповідань. Жанр оповідання також посів чільне місце в письменницькій кар’єрі митців, адже вони створювали оповіді протягом усієї літературної творчості. Саме жанр оповідання став для них полем для експериментів, певною пробою опера, пошуком нових художніх форм, прийомів вираження, пошуком нових героїв, оригінального та характерного для кожного стилю оповіді, що в подальшому розвинеться й у романній творчості письменників.

Вірджинія Вулф (Аделіна Вірджинія Стівен (1882-1941) народилася у шляхетній родині. Її батько, Леслі Стівен, був відомим письменником, літературним критиком, філософом і науковцем. «Родина жила в атмосфері широкого кола культурних інтересів», адже будинок у Блумсбері відвідували видатні письменники, художники, дослідники, серед яких були Генрі Джеймс, Томас Гарді, Дж. Рассел Лоуел, хрещений батько Вірджинії, Дж. Мередіт тощо [3, с. 127]. Але Вірджинія не навчалася у Кеймбриджі, як її брати, оскільки жінок тоді не приймали до університетів, а школи для дівчат були рідкістю або «програма в них виявлялася скороченою та обмежувалася «жіночими» обов’язками» [11]. Англія того періоду недостатньо уваги приділяла освіті жінок. Право на вступ до найстаріших університетів Оксфорду та Кеймбриджу жінки отримали лише в 60-і роки ХХ століття. Письменницю дуже обурювало те, що її брати та друзі мали можливість навчатися в університетах, а вона ні. Батько Вірджинії опікувався освітою своїх дітей, і Вірджинія (як і її сестра Ванесса) отримала прекрасну домашню освіту. Леслі Стівен найняв для доньки викладачів, серед яких був і викладач з грецької мови, і надав їй можливість користуватися величезною домашньою бібліотекою, адже з самого дитинства Вірджинія мріяла стати письменницею. Згодом, у своїх працях письменниця порушуватиме питання про надання прав і можливостей жінкам вступати до навчальних закладів, брати активну участь у виборах, користуватися своїм правом голосу та мати можливість вести насичене суспільно-політичне життя на рівні з чоловіками.

Батько ж Д. Г. Лоуренса не мав можливості надати освіту своїм дітям, бо був лише шахтарем. Але, не дивлячись на це, письменник здобув освіту в Ноттингемському університеті. У тридцять років він опублікував три романи, а перший роман В. Вулф *“The Voyage Out”* побачив світ, коли письменниці було вже тридцять три. Але варто зазначити, що до цього моменту «у неї вже був значний період старанного учнівства» [12]. Відомо, що з 1915 по 1941 роки письменниця вела щоденники, частина з яких була опублікована в 1990 році під назвою «Пристрасна учениця», «багато сторінок яких – не просто щоденні нотатки, але очевидні спроби пера та літературні вправи» [12]. Перша літературна рецензія двадцятидвохрічної Вірджинії з’явилася 1904 року в газеті *«Гардіан»* (хоча її перші критичні статті друкувалися анонімно), «де вона виступила з жорсткою критикою і була серйозним опонентом реалізму та його головних форм вираження» – “where she already showed a critical eye and a growingly strong opposition to realism and its major form of expression” [15, с. 72]. Слід зазначити, що через свої огляди в *“The Times Literary Supplement”* – “Таймс літерарі саплімент” (літературний додаток до газети *«Таймс»*) письменниця отримала репутацію авторитетного критика, де вона й залишилася критичним оглядачем і одним з головних рецензентів до кінця життя. Саме з цього моменту, з 1905 року розпочнеся професійна кар’єра письменниці. Вона завзято працювала над численними правками своїх творів, і, як зауважував її чоловік, «кожну газетну статтю Вірджинія Вулф переписувала по кілька разів, а останні глави роману *“The Voyage Out”* – десятій, а можливо, й двадцятій раз» [12]. Як справедливо зазначають дослідники: «мало хто з письменників ХХ століття був наділений творчим талантом і працездатністю, як вона, і мало хто залишив нам такий значний доробок свого досвіду, почуттів і самої епохи» [1, с. 3]. На відміну від Д. Г. Лоуренса, письменниця була частиною лондонського літературного суспільства та його «знаменною постаттю» – “was a significant figure in London literary society” [16, с. 125]. У тридцять років Вірджинія була яскравим представником гуртка «Блумсбері» (його «літературною свідомістю»), який «панував у англійській культурі протягом трьох десятиліть» – “which would dominate English culture for three decades” [16, с. 125]. Членами цієї спільноти були випускники Кеймбриджського університету, освічені, ерудовані люди, а «новачку, який вперше потрапив на блумсберійську вечірку, часом бувало не по собі» [2]. Збираючись щочетверга, блумсберійці дискутували на теми, далекі від англійської тогочасної дійсності. Це був певний інтелектуальний осередок із нетрадиційними й надто сміливими думками для того часу: відчайдушні експериментатори та законодавці літературних смаків, культури й мистецтва англійського суспільства на межі століть, яких «вірізняв яскравий стиль життя» [1, с. 4].

Не дивлячись на кропітку та плідну працю над своїми творами, усі спроби Д. Г. Лоуренса потрапити до літературного суспільства Лондону були марними, адже «за різних причин він був приреченим ніколи не стати частиною літературного істеблішменту» – “for various reasons Lawrence was destined never to become a part of the literary establishment” [16, с. 125]. Відомо, що члени гуртка були міцно пов’язані між собою дружніми та родинними стосунками, «причетні до цього кола вирости в інтелігентних вікторіанських родині, які належали до самої верхівки «середнього класу» [1, с. 4]. Можливо, через це Лоуренсу було досить складно порозумітися та знайти спільну мову з членами гуртка «Блумсбері», серед яких були Е. Форстер, Р. Фрай, Т. Еліот, Б. Рассел, Ф. Біррелл, М. Кейнс, Д. Грант тощо. Іноді під час жвавої дискусії між блумсберійцями, не дивлячись на відносну простоту тем, що обговорювалися, письменник скромно сидів осторонь, «юному Девіду Герберту Лоуренсу здалося, що він втрачає розум від нескінченних бесід, брати участь у яких, однак, було нелегкою справою» [2]. Як зазначають зарубіжні дослідники, літературна репутація сучасників Д. Г. Лоуренса (В. Вулф, Т. Еліота та Дж. Джойса) була відносно міцною й непохитною серед критиків, а репутація самого Лоуренса та репутація його творів була «мінливою: або палко шанувалася, або спадала нанівець з тривожною частотою» – “have shifted in and out of favor with alarming frequency” [7, с. 192].

Перші оповідання митців були написані з різницею у рік. Так, *“Phyllis and Rosamond”* («Філіс і Розамонд») – оповідання В. Вулф, що побачило світ у червні 1906 року й за життя письменниці не було опубліковано. *“A Prelude to Happy Christmas”* («Передчуття веселого Різдва») – перше оповідання Д. Г. Лоуренса, написане в листопаді 1907 року для участі в щорічній конкурсній, що оголосила місцева газета *“The Nottinghamshire Guardian”*. Оповідання *“A Prelude to Happy Christmas”* отримало перемогу, адже судді прокоментували його як «оповідання з простою темою, але водночас нове та чарівне» – “a simple theme was handled with a freshness and simplicity altogether charming” [8, с. 51]. Ця оповідь Д. Г. Лоуренса «вперше принесла йому визнання серед широкого загалу за його літературний талант» – “the first time that he had gained any wider recognition for his literary talents” [8, с. 51]. Найперші оповідання В. Вулф не мали такого успіху, адже одну з її перших оповідей *“Memoirs of a Novelist”* («Мемуари романіста») (1909) не було прийнято до публікації Реджинальдом Смітом, редактором журналу *“Cornhill Magazine”*, для якого письменниця писала літературні статті з 1908 року. Варто зазначити, що сучасник письменниці, член гуртка Блумсбері, Клайв Белл охарактеризував це оповідання як «новий засіб вираження» – “a new medium” [5, с. 126]. Відмова від публікації оповідання Вулф суттєво позначилася на самооцінці чутливої з дитинства письменниці. Вона повернулася до праці в жанрі «оповідання» лише 1917 року, коли родина Вулф відкрила власне видавництво *«Хогарт Пресс»*, де авторка могла друкувати свої твори. Видавництво надавало письменниці повну свободу в публікації будь-якого матеріалу, вона «могла сміливо експериментувати з літературними формами, переробляючи композицію написаного твору на свій лад та нести відповідальність лише перед собою як письменниця-редактор-видавець» – “could experiment boldly, remaking the form and herself each time she shaped a new fiction, responsible only to herself as writer-editor-publisher” [10]. Вулф була одна з перших жінок-письменниць у Англії, яку обходила критика чоловіків-редакторів – “free from the criticism of a male editor” [10]. Так, у цьому ж році публікується її оповідання *“The Mark on the Wall”* («Пляма на стіні»), згодом 1919 року – ще одне оповідання *“Kew Gardens”* («Королівський сад»), що із шістьма іншими оповіданнями та оповіддю «Пляма на стіні» увійде до збірки *“Monday or Tuesday”* («Понеділок чи, вівторок ...») (1921)). Усього В. Вулф напише сорок шість оповідань, а Д. Г. Лоуренс – понад шістдесят. За життя письменниці виходить одна збірка оповідань під назвою *«Понеділок чи, вівторок ...»* (1921), наступні оповідання опублікують за період з 1922 по 1941 роки в періодичних виданнях. Вісімнадцять новел увійдуть до збірки оповідань *“A Haunted House and Other Stories”* («Будинок з привидами та інші оповідання») і чоловік письменниці, Леонард Вулф, опублікує їх у 1944 році. У передмові він зазначить, що публікацію збірки було обговорено ще за життя Вірджинії. Збірка складається з вісімнадцяти оповідань: перші шість оповідей вже були опубліковані в збірці *“Monday or Tuesday”* («Понеділок чи, вівторок ...») (1921), окрім *“A Society”* («Суспільство») та *“Blue and Green”* («Синій та зелений»), оповідання *“The New Dress”* («Нова сукня»), *“The Shooting Party”* («Полювання»), *“Lappin and Lapinova”* («Лаппін і Лапинова»), *“Solid Objects”* («Реальні речі»), *“The Lady in the Looking-Glass”* («Жінка у дзеркалі»), *“The Duchess and the Jeweller”* («Ювелір та герцогиня») вийшли друком у різних журналах у 1922–1924 роках. Наступні шість оповідей: *“Moment of Being”* («Мить життя»), *“The Man who Loved his Kind”* («Чоловік, який любив себе»), *“The Searchlight”* («Прожектор»), *“The Legacy”* («Спадок»), *“Together and Apart”* («Разом та порізно») та *“A Summing Up”* («Підсумок») раніше не були опубліковані, окрім оповіді *“Moment of Being”* («Мить

життя». У 1970-1980-х роках побачать світ ще кілька збірок оповідань В. Вулф: “Mrs Dalloway’s Party” («Прийом у місці Деллоуей») (1973) та видання “The Complete Shorter Fiction of Virginia Woolf” («Уся мала художня проза Вірджинії Вулф») (1986) за редакцією Сюзан Дік, до якого увійшли усі сорок шість оповідань письменниці.

Творчий доробок малої прози Д. Г. Лоуренса відзначено п’ятьма збірками оповідань (“The Prussian Officer and Other Stories” («Пруський офіцер та інші оповідання») (1914), “England, My England and Other Stories” («Англія, моя Англія та інші оповідання») (1922), “The Ladybird, the Fox and the Captain’s Doll” («Божі корівка, лисиця та куколка капітана») (1923), “St. Mawg” («Сент-мор») (1928), “The Woman Who Rode Away and Other Stories” («Жінка, яка зникла») (1928)), що побачили світ за життя письменника, і три – після його смерті (“Love among the Haystacks and Other Pieces” («Кохання серед стогів сіна») (1930), “The Lovely Lady” («Прекрасна леді») (1933), “A Modern Lover” («Сучасний коханець») (1934)). Слід зазначити, що стиль оповідань Д. Г. Лоуренса відрізняється від оповідей В. Вулф. Якщо порівнювати оповідання з першої збірки Д. Г. Лоуренса «Пруський офіцер та інші оповідання» з оповіданнями його наступних збірок, то, разом з використанням техніки «внутрішнього монологу» («Запах хризантем», «Пруський офіцер»), у них відзначаємо риси традиційного стилю оповіді, читач ледь помітить у них «плин свідомості», як у оповіданнях В. Вулф («Королівський сад», «Понеділок чи, вівторок ...», «Будинок з привидами», «Пляма на стіні» тощо). Але, водночас, як зазначає дослідниця К. Сагар, Лоуренс постійно експериментував і «ніколи не зупинявся на досягнутому; ані у своєму житті, ані працюючи над творами. Він постійно використовував набуті знання та випробовував ексцентричні ідеї у своїй творчості, постійно розширюючи кордони як у житті, так і у творчості» – “never stood still; neither in his life nor his work. He was continually incorporating his latest experiences and testing his latest ideas in his work, continually pushing outwards the frontiers of his life and work” [9, с. vii]. Д. Г. Лоуренс був першим автором так званих «ноттингемських» оповідань і, як слушно зазначив дослідник М. Пальцев: «з появою у літературі автора «ноттингемських оповідань» на небосхилі британської прози 1910-х років з’явився новий герой з актуальними проблемами свого існування, своїми почуттями та пристрастями, своєю мовою» [6, с. 11]. Письменник наважився зобразити реальне життя шахтарів, злидні та зубожіння їх родин, невдоволеність життям і страждання («Запах хризантем», «Хворий шахтар»). Герої Д. Г. Лоуренса намагаються розібратися у собі та складних життєвих ситуаціях, знайти своє щастя й кохання («Таємниці весни», «Жених про запас», «Спокусниця»). У його оповіданнях, на відміну від оповідань Вулф, панівна роль належить чоловіку.

Не останню роль у формуванні особистості відіграло й класове походження митців, яке також мало вплив на змалювання певних тем у оповіданнях письменників: Вулф писала про проблеми жінок і їхні права (есе «Своя кімната»), Лоуренс змальовував життя шахтарів («Запах хризантем», «Хворий шахтар» тощо).

У збірках оповідань двох письменників є оповіді з містичними назвами: “Witch a la Mode” («Спокусниця»), “Glad Ghosts” («Щасливі привиди»), “A Haunted House” («Будинок з привидами») тощо. Варто зазначити, що обидва письменники відходять від традиційного зображення містичного в літературі і, як слушно зазначає Є. Генієва, «очікуєш детективу, отримуєш поетичне, але за своєю літературною сутністю полемічне есе» [2], адже привиди і В. Вулф, і Д. Г. Лоуренса інші: вони не змушують здригатися від страху. Вони тихо, безшумно пересуваються оселею, щоб не турбувати господарів («Будинок з привидами»); Кетрін зустрічається у лісі з Аланом, бо до нестями кохає його (письменник отождествлює Алана з деревом – оповідання «Межа»); маленький хлопчик Пол вирушає в невідому подорож на дерев’яному конику щоб догодити матері («Переможець на дерев’яному конику»); а лорд Леткілл шукає щастя для родини, очікуючи появи привида, який, на його думку, відновить родинне щастя («Щасливі привиди»). Оповідання і В. Вулф, і Д. Г. Лоуренса різні за структурою, тематикою, стилем і технікою викладу. Ми поділяємо точку зору тих дослідників, які вважають, що «переказати зміст оповідань і романів Вірджинії Вулф – це те, що свідомо приречене на невдачу. Як можна переказати натяк, відчуття, висловити мовою фактора прозу, де слова мерехтять наче краплі роси на осяяній сонцем павутині, або шарудять, як опалі, гнане вітром листя в голому саду восени» [2].

Вулф і Лоуренс належали до одного літературного напрямку – модернізму, були сучасниками, зазнали впливу Блумсберійського гуртка, члени якого відрізнялися критичним ставленням до багатьох сторін сучасного на той час суспільства, відсутністю уявного сорому під час обговорення питань інтимного життя, неприязню до міщанства та вульгарності, прихильністю до культу краси. І Вулф, і Лоуренс описували мінливий, рухливий світ, де людина відчувала себе самотньою. Обидва письменники мали радикальні для свого часу погляди. У своїх оповіданнях вони відтворювали хаотичний світ, що був «зруйнований протиставленнями, створеними гендерним протиріччям і суспільством» – “torn apart by the dichotomies created by gender and society” [13]. Митців поєднувала спільна мета: знайти гармонію через примирення, «зближення або єднання чоловіка та жінки» – “through a combining or merging of sexes” [13]. Лоуренс, як і Вулф, дотримувався думки, що кожна людина не є просто чоловіком або жінкою, у кожному є частинка як чоловіка, так і жінки, адже «людина не може бути щасливою тільки з чоловічим або жіночим мисленням» – “the person who has only man or woman’s brain cannot be successful” [13]. Обидва митці створювали свій ізольований світ і мали утопічні ідеї, адже ті задуми, яких вони намагалися досягнути, не могли здійснитися та існувати в реальному житті. Але водночас, вони були різними як «день та ніч, як спека та холод, як думки та емоції, як веселощі та спокій, як інь та янь» – “as night and day, as hot and cold, as thought and emotions as Apollonian and Dionysian or yin and yang” [13]. Порівнюючи їхні оповідання, літературні стилі, манери оповіді, – варто підкреслити не просто відмінність, а діаметральну протилежність і полярність наративу митців. Майже всі оповідання В. Вулф безсумнісні, де ледь простежуються характери героїв, відсутнє відчуття часу (окрім оповідань «Реальні речі», «Спадок», «Лаппін та Лапінова»). Ми погоджуємося з думкою М. Пальцева, який зазначає, що Д. Г. Лоуренс – новатор «малого жанру», який сміливо розривав з такими усталеними канонами «добре зробленої оповіді» (“well-made story”) як сюжетна цікавість і чітко розроблена фабула [6, с. 10-11]. Оповідання письменника емоційно насичені, він витончено й проникливо відтворював найпотемніші куточки людської душі, почуття та стан психологічної напруги героїв своїх оповідей.

Отже, сучасники однієї історичної епохи, свідки подій і змін, що відбувалися у суспільно-політичній, культурній та інших сферах життя, Вулф і Лоуренс бачили мінливий світ на зламі століть й інтерпретували своє бачення змін на сторінках своїх оповідань. Саме жанр оповідання створював умови митцям для пошуку нових художніх прийомів, міради експериментів, що й сприяли розвитку модерністської новели. Малі епічні жанри надавали змогу митцям відшукувати нові можливості для вираження та збагачення прийомів і засобів художньої мови.

Література:

1. Брэдбери М. Вірджинія Вулф. / М. Брэдбери : [пер. А. Нестерова] // Иностранная литература. – Москва, 2002. – № 12. – С. 1-5.
2. Генієва Е. Ю. Два «я» Вірджинії Вулф [Електронний ресурс] / Е. Ю. Генієва // Вестник Европы. – 2005. – № 13-14. // <http://magazines.russ.ru/vestnik/2005/13/ge34.html> // сайт Журнального зала в РЖ, «Русский журнал».

3. Головенченко А. Ф., Гражданская З. Т., Домбровская Е. Я., Богословский В. Н. История зарубежной литературы XX века: 1917–1945. М. : Просвещение, 1984. – 304 с.
4. Жуковская О. И. Поэтика малой художественной прозы Вирджинии Вулф: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 01. 03 «Література народів стран зарубіжжя» / Ольга Игоревна Жуковская. – Великий Новгород, 2008. – С. 3.
5. Benzel K., Hoberman R. Trespassing Boundaries: Virginia Woolf's Short Fiction. – Macmillan. – New York. – 2004. – 222 p.
6. Lawrence D. H. Odour of Chrysanthemums. – Progress Publishers. – М. – Составитель сборника и автор предисловия Н. М. Пальцев. – 1977. – 292 с.
7. Maunder A. The Facts on File Companion to the British Short Story. – New York. – 2007. – 513 p.
8. Moore H. T. The Life and Works of D. H. Lawrence. – London. – George Allen & Unwin. – 1951. – P. 51.
9. Sagar K. D. H. Lawrence: A Calendar of His Works. – Manchester University Press. – 1979. – 289 p.
10. Willis, J. H. Leonard and Virginia Woolf As Publishers: The Hogarth Press, 1917-41. Charlottesville, Virginia: University Press of Virginia, 1992. – 400 p.
11. Муравьева М. Г. Словарь гендерных терминов / [Электронный ресурс] / Под ред. А. А. Денисовой // Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты». – М. : Информация XXI век, 2002. 256 с. – Режим доступа: <http://www.owl.ru/gender/091.htm>
12. Стюарт Н. Вирджиния Вулф. По морю прочь. – [Электронный ресурс] / Послесловие Стюарт Н. – Издательство «Текст». – 2012. – 400 с. – Режим доступа: <https://www.livelib.ru/book/1000583999-po-moryu-proch-virdzhiniya-vulf>
13. Vaughn C. The Dionysian and Apollonian Dichotomies of Relationships In D. H. Lawrence and Virginia Woolf. [Electronic resource] / C. Vaughn // Access mode: <https://carilynn27.wordpress.com/2013/04/16/d-h-lawrence-and-virginia-woolf/>
14. Woolf V. The Common Reader. First Series. Virginia Woolf to Lytton Strachey. [Electronic resource] // Access mode: <https://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91c/chapter13.html>
15. Rodriguez L. M. Parody And Metafiction : Virginia Woolf's "An Unwritten Novel". [Electronic resource] / L. M. Rodriguez // Access mode: <http://www.raco.cat/index.php/linksletters/article/viewFile/22738/22572>
16. Ingersoll E. G. Virginia Woolf and D. H. Lawrence: Exploring the dark. [Electronic resource] / E. G. Ingersoll // Access mode: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00138389008598681>

М. В. Фока,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

УДК 82. 09:821. 211-1

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-87-90

РАСА ЯК ДЖЕРЕЛО ХУДОЖНЬОЇ ЕНЕРГІЇ ТВОРУ

У статті досліджується категорія «раса» як головне джерело художньої енергії твору на матеріалі трактату «Натьяшастра». Вивчено природу та сутність раси, встановлено специфіку її творення, визначено її роль у мистецтві.

Ключові слова: Бхарата, трактат «Натьяшастра», санскритська поетика, раса, художня енергія.

РАСА КАК ИСТОЧНИК ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЭНЕРГИИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В статье исследуется категория «раса» как главный источник художественной энергии произведения на материале трактата «Натьяшастра». Изучено природу и сущность расы, установлено специфику её создания, определено её роль в искусстве.

Ключевые слова: Бхарата, трактат «Натьяшастра», санскритская поэтика, раса, художественная энергия.

RASA AS AN ORIGIN OF ARTISTIC ENERGY OF A WORK

The strongest aesthetic impact on the recipients and the suggestion the aesthetic emotion are an ultimate goal for any artist. At the same time an artistic work generates energy to the readers, and, as a result, the emotion is generated. The technologies for creating the emotional impact were investigated in detail in Sanskrit poetics. The theory of aesthetic emotions originally presented in the theory of theatrical art, and then developed in other kinds of art, including literature. The analysis of this Indian knowledge about the rasa lets specify the nature of emotion, its function, and the “technics” for the emotional impact on the recipients. So, the paper deals with the concept of rasa as a main origin of artistic energy of a work on the basis of the tractate Nāṭyaśāstra by Bharata. The nature of rasa has been studied, the specific of its creation has been found out, and its function in the art has been determined. In the context of the active researches of the issue of the emotional impact in the different kinds of art, especially in literature, the Sanskrit concept of rasa is important, as this knowledge completes the theory of emotion in a work of fiction.

Key words: Bharata, the tractate Nāṭyaśāstra, Sanskrit poetics, rasa, artistic energy.

Здійснення якомога сильнішого естетичного впливу на реципієнта, зарядження його естетичною емоцією, є кінцевою метою будь-якого митця. У цьому переконуємося, знайомлячись з роботами відомих консультантів з написання кіносценаріїв, які розкривають «технологічні» секрети кінодраматургії. У цьому плані вони значно «відкритіші» за митців, що працюють в інших, переважно «нетехнічних» видах мистецтв, зокрема письменників.

Так, наприклад, проблемі емоційного впливу на глядача присвячена одна з книг К. Іглесіаса («Writing for Emotional Impact», 2005 р.), де кіносценарист розкриває особливості роботи з емоціями. «Успішні кіносценаристи завжди думають про конкретні емоції, особливо про чуттєві відгуки читачів. Ви можете робити так само, – радить К. Іглесіас. – Ви є художником на сторінці, і емоції є кольорами на вашій палітрі. Кожне слово, кожен штрих, кожен момент у вашому сценарії викликає відгук у читача. Це залежить від вас, чи ви хочете, щоб він почував себе сумним або веселим. Видатний митець цілком контролює ті відгуки» [7, с. 227]. При тому саме емоція стане визначальною у мистецтві: «Емоція – це все в оповіданні, – переконаний кіносценарист. – Якщо ви утримуєте емоцію на першому плані у вашій сцені, ваші слова зникнуть, і читачі заглибляться в сценарій» [7, с. 228].

Водночас емоція тісно пов'язана з енергією твору. Говорячи про художнє слово, Г. Ключек зазначає: «Те, що слово художнє наділене енергією, не викликає сумніву. У цьому легко переконуєшся, якщо подумаєш про здатність «вічних» творів, тобто творів, які пройшли випробування часом і набули статусу класичних, вступати в искристий контакт із читачем, заряджаючи його своєю енергією» [3, с. 5]. Так, твір заражає читача енергією, у результаті чого і виникає емоція. І це стосується мистецтва в цілому.

Якщо ж зробити екскурс в мистецьке минуле, стане зрозумілим і очевидним, що найбільше технології творення емоційного впливу були проявлені в санскритській поезиці. Ідеться про *расу*, іншими словами, естетичну емоцію. Так, у концепції *раса* простежується чіткий зв'язок між прийомом і расою, що спочатку виник при творенні теорії театрального впливу, а вже потім перейшов в інші види мистецтва, у тому числі в літературу.

Незважаючи на те, що категорія *раса* неодноразово ставала об'єктом дослідження (Ю. Аліханова, П. Гринцер, Н. Лідова, О. Филипп'юк, С. Цветкова та ін.), багато питань залишаються нерозкритими вповні, потребують систематизації та узагальнення, особливо враховуючи зацікавлення проблемами емоційного впливу на реципієнта в мистецтві в цілому та в літературознавстві зокрема. І досвід вивчення індійської поезики дасть змогу уточнити природу емоції, функціонування емоції та «техніку» емоційного впливу на реципієнта. У цьому полягає **актуальність дослідження**.

Метою статті є дослідити *расу* як головне джерело художньої енергії на матеріалі трактату «Натьяшастра». **Завдання:** вивчити природу та сутність категорії *раса*, встановити специфіку її творення, визначити її роль у мистецтві.

Теорія *раси* глибоко та всебічно розкрита в одній з найдавніших та найвидатніших пам'яток давньоіндійської думки «Натьяшастра». За традицією авторство трактату приписується легендарному мудрецю Бхарата, хоча все частіше вважається, що він був одним з авторів, погляди якого пізніше були значно доповнені та розширені іншими мудрецами. Відповідно, точно не визначена дата створення трактату. На думку більшості дослідників, перші фрагменти «Натьяшастри» беруть свій початок від середини I ст. до н. е., основний текст трактату завершує своє формування в перших століттях н. е., при тому доповнені частини відносяться, скоріш за все, до IV–VI ст. н. е.

Трактат «Натьяшастра» (із санскр. *натья* – театр, драма, дія; *шастра* – священна книга) представляє унікальне енциклопедичне зведення уявлень про давньоіндійське театральне мистецтво, поданих у всій повноті та найдрібніших деталях, що відображають і спираються на вже розвинуту багатовікову театральну традицію. Історія виникнення театру, архітектура театральних споруд, музика, танці, костюми, грим, бутафорія, міміка та жести акторів, види драми, способи розвитку та обробки сюжету, типи героїв та героїнь і т. ін. – далеко не повний перелік питань, яких торкається створювач трактату. Проте одним з найважливіших моментів трактату є розкриття та обґрунтування *раси*, однієї з центральних категорій у теорії класичної драми, що згодом була розповсюджена на всі види художньої творчості, у тому числі поетичну.

У трактаті під *расою* (букв. смак, смакування) розуміють естетичну емоцію, що виникає в глядачів унаслідок сприйняття театральної вистави. Саме *раса* становить головні (і чи не єдині!) мету, смисл і сутність драматичного твору, де всі елементи підкорені *расі* та «працюють» на *расу*. С. Цветкова зазначає: «Тут *раса* постає в ролі розпізнавальної ознаки жанру,

що визначає якість естетичного впливу драматичного твору на аудиторію, створення емоційного настрою як кінцевої мети театрального дійства. Відповідно до цієї мети, *раса* виступає як принцип об'єднання та організації всієї багатокомпонентної структури драматичної постановки, що, окрім мови (текстового ядра п'єси) і сюжету, включає такі елементи, як міміку, жести й позу актора, танець, музику, сценічне обладнання (декорації, грим, костюми) та ін.» [6, с. 682].

Усі компоненти драми залежать від *раси*, адже кожен елемент по-своєму слугував для досягнення й створення *раси*, що виникала в результаті гарно продуманої їх взаємодії. Зокрема, у трактаті чітко визначено, що «ніякий смисл [драми] не розвивається безвідносно до *раси*» [8, с. 93].

На тлі загальної теорії драми, її багатокомпонентної структури, вирисовується трирівнева концепція *раси*: 8 видів *раси*, 49 *бхав* і безмежна кількість *вібхав* та *анубхав*.

Пригляньмося уважніше до кожного з елементів концепції *раси* для глибшого розуміння природи естетичної емоції.

Вібхави та *анубхави* становлять базовий рівень концепції *раси*.

«...*Вібхави* – засіб пізнання. *Вібхави* – [те ж, що] «мотив», «причина», «спонування» [...]. Нею визначаються [такі] способи зображення, [як] мовлення, [рухи] тіла [та проявляння] сутності, тому [це називається] *вібхави*» [8, с. 121], – читаємо в трактаті. Тож *вібхави* є своєрідною системою мотивації та причинності відповідного розвитку подій, вибору декорацій та зовнішнього вигляду акторів, визначення прийомів мистецької виразності тощо. Ідеться про створення відповідної емоційної атмосфери та формування експресивної енергії на сцені, що сугерує відповідний емоційний відгук у глядачів.

Наприклад, почуття страху породжується, зокрема, переляком і трепетом під час відвідування безлюдного дому чи лісу [8, с. 111], а подив передається відвідуванням прекрасного дому чи храму [8, с. 113]; безглузде базікання викликає сміх [8, с. 103], лайливі та брехливі слова – гнів [8, с. 108], а обговорення обридлого серця – огиду [8, с. 112].

Анубхави пояснюються таким чином: «...цим сприймається спосіб зображення, створенні мовленням, [рухами] тіла [та проявлянням] сутності» [8, с. 121]. Тобто *анубхави* окреслює методи та підходи до виконання ролі в залежності від поставленої задачі перед актором, іншими словами, визначає акторську гру.

Для того щоб відтворити печальний настрій, удаються до сліз, жалібного благання чи зітхань [8, с. 106], стан гніву передається червоними очима, зціпленням зубів, кусанням губів, дрижанням щік [8, с. 108], а страх – тремтінням рук і ніг, блуканням очей, волоссям дибки, блідістю обличчя [8, с. 111].

Таким чином, *вібхави* визначає спосіб зображення, що насамперед проектується на драматичний твір, тоді як *анубхави* – спосіб зображення, що реалізується акторською грою. Н. Лідова уточнює: «...*вібхави* та *анубхави* мають бути співвіднесені з природною поведінкою людини, що опинилася в тій чи тій життєвій чи [...] емоційній ситуації. Її реакції та дії, як і найбільш відповідна їй переживання обстановка, у спектаклі задається певними *вібхави* та реалізуються, розкриваються за допомогою *анубхав*. У театрі, де реальність лише імітується, поєднання *вібхав* та *анубхав* приводить до виникнення чисто театрального образу...» [4, с. 55].

Взаємопов'язаність *вібхав* та *анубхав* формують новий рівень концепції *раси* – *бхави*, що «відкривають смисли драми, наділені словами, жестами [і проявляннями] сутності» [8, с. 119]. Тобто *бхави* є тим засобом, що проявляє смисл драми та приводить до виникнення *раси*.

При цьому, як зазначає Н. Лідова, «*бхави* візуально не сприймається, про неї не можна сказати, що вона «бачиться» або «чується». *Бхаву* можна лише навіяти, викликати, особливим чином викликавши її проникнення в розум чи серце глядача» [4, с. 56]. Тож *бхави* пробуджує в глядача відповідний емоційний відгук.

Між тим *бхави* поділяються на 8 постійних (насолюда, сміх, печаль, гнів, відвага, страх, огида, здивування [8, с. 88]), 33 скороминучих (відчуження, знемога, неспокій, обурення, сп'яніння, втома, млявість, пригніченість, задумливість, потьмарення свідомості, спогад, твердість, сором, хитання, радість, сум'яття, заціпеніння, гордість, відчай, сум, дрімота, непритомність, сон, пробудження, незадоволення, удавання, суворість, зосередженість, хворобливість, божевілля, смерть, страх, сумнів [8, с. 88–89]) та 8 сутнісних (заціпеніння, спітніння, підняття волосинок на тілі, втрата голосу, тремтіння, блідість, сльози, непритомність [8, с. 89]).

Такий широкий спектр емоцій, особливо де межа між тією чи тією емоцією досить тонка (наприклад, знемога, втома й млявість), дозволяє відтворити якнайтонші нюанси унікальних та специфічних переживань.

Помітною є ієрархія в поділі *бхав*. Так, скороминучі *бхави* підпорядковані постійним: «...*вібхави*, *анубхави* [і] скороминучі *бхави*» ґрунтуються на постійних *бхавах*, і постійні *бхави* через [свою] основоположну сутність панують, подібно цьому інші *бхави*, [навіть ті, що знаходяться] в постійному виді, підкорені ним та завдяки їх виключним властивостям ґрунтуються [на них]» [8, с. 124].

Наприклад, постійна *бхави* печаль навіюється такими скороминучими *бхавами*, як відчуження, знемога, задумливість, втома, страх, відчай, смерть, сльози і т. ін. [8, с. 107]; постійна *бхави* відвага сугерується твердістю, зосередженістю, гордістю, сум'яттям, злопам'ятністю, підняттям волосинок на тілі і т. п. [8, с. 110]; а постійна *бхави* подиву передається заціпенінням, байканням, зціпенінням та непритомністю [8, с. 114].

Сутнісні *бхави* пов'язані з акторським відтворенням фізіологічних змін в організмі, які переживає людина під впливом тієї чи тієї емоції, незважаючи на те, чи про сильну емоцію йдеться, чи про ледь відчутну. Цей вид *бхав* надає особливого правдоподібного зображення емоційного стану героя, що розкривається на візуальному рівні, і в результаті змушують глядача повірити актору та відчутти емоцію. Саме це сприяє розкритті сутності або ества героя. «Через наслідуваність природі людей в драмі бажана саттва» [8, с. 134], – записано в трактаті.

Так, пітливість виникає від гніву, страху, радості, сорому, горя, втоми, болю, жару, боротьби, слабкості, спекоти, страждань [8, с. 136]; тремтіння – від холоду, страху, радості, гніву, дотику, пристрасті [8, с. 136]; зціпеніння – від радості, страху, болю, подиву, відчаю, гніву [8, с. 136] і т. д.

Такий детальний опис емоцій, їх проявів і виражень, дає змогу свідчити високий рівень розвитку психології емоцій, до якої, до речі, західна наука прийде фактично недавно. Як зазначає К. Ізард, «до 80-х років нашого століття психологія фактично ігнорувала емоції» [2, с. 15].

У свою чергу, від актора вимагалася неабияка сконцентрованість, аби відтворити ту чи ту сутнісну *бхаву*: «...[те, що] тут називається сутністю (*саттвою*), іде від розуму, і вона виникає від зосередженого розмірковування. І виникнення *саттви* – від зосередженості розуму» [8, с. 134]. З цього приводу Н. Лідова зазначає: «У якомусь смислі сутнісні *бхави* являють собою вище досягнення акторської майстерності, яка ґрунтується не тільки на імітації діянь та вчинків, що контролюються, але й на представленні мимовільних проявлень, що виникають поза нашої свідомості та волі як данина еству, глибинним основам людської природи. Певно, окрім усього іншого з цим видом *бхав* була пов'язана спеціальна система акторського тренінгу, а можливо, і медитативна практика, що дозволяє досягати висот цієї професії» [4, с. 63].

Між тим тільки постійна *бхава* може перейти в *расу*: «...постійна *бхава*, оточена *вібхавами*, *анубхавами* і скороминучими *бхавами*», отримує ім'я *раси*» [8, с. 124].

Важливо уточнити, що в драматичному творі існує тільки одна основна постійна *бхава* («...для всіх *бхав* тут [є] велика постійна *бхава*» [8, с. 124]), і саме вона може перейти в *расу*, у той час як інші постійні, але не головні *бхави* доповнюють скороминучі, виконуючи їх функції, тож ні чим, по суті, від них не відрізняються. При тому серед скороминучих *бхав*, що породжують ту чи ту *расу*, з'являються й постійні *бхави*, що навіть не відносяться до тієї чи тієї *раси*. Зокрема, розлючену *расу* може передати відвага [8, с. 139], а гнівом породжується *раса* героїство [8, с. 140].

Очевидно, тільки визначивши вид *раси*, що мала виникнути в результаті сприйняття драми, драматург починав будувати твір, зокрема підбираючи відповідні скороминучі та постійні (але не головні!) *бхави*, що увиразнювали та посилювали емоційні відтінки єдиної постійної *бхави*, що в результаті й переходила в заплановану *расу*. У свою чергу, важливо, щоб ця єдина постійна *бхава*, яка має перейти в *расу*, постійно домінувала над іншими для того, щоб глядач відчув правильний емоційний посыл. «Та *бхава*», чий образ [найбільш] часто з'являється у всіх об'єднаних *бхавах*, та має вважатися за *расу*, – наголошується в трактаті, – а інші вважаються постійними і скороминучими *бхавами*» [8, с. 141].

При тому зацентровано на здатності постійної *бхави*, що переходить у *расу*, глибоко впливати на людину, знаходити відгук в її душі, тобто бути «співзвучному серцю»: «Той смисл, який співзвучний серцю, [саме] його *бхава* породжує *расу*, [і] тіло [виявляється] пронизано нею, як сухе дерево – вогнем» [8, с. 123].

Тож у такий спосіб з єдиної постійної *бхави* виникає *раса* (нагадаймо: бажана, сміхова, печальна, розлючена, героїство, страшна, огида, чудесна), що є кінцевою метою театрального дійства. «Як за допомогою патоки та інших компонентів, приправ і трав створюються шість смаків, так само й постійні *бхави* з [іншими] різними *бхавами*, що входять до них, досягають [якості] *раси*» [8, с. 94], – свідчить трактат.

Варто зауважити, що перехід від постійної *бхави* до *раси*, засвідчує нову якість почуттів, набагато глибших. Ось цей етап переходу з одного стану в інший названий проривом: «Представлене ж зі старанням [на сцені] приводить до прориву [при переході *бхави* в *расу*]» [8, с. 141].

Наприклад, *раса*, що називається бажаною, виникає від постійної *бхави* насолода [8, с. 99]; *раса* сміхова – від постійної *бхави* сміх [8, с. 103]; *раса* печальна – від постійної *бхави* печаль [8, с. 106]; *раса* розлючена – від постійної *бхави* гнів [8, с. 107]; *раса* героїство – від постійної *бхави* відвага [8, с. 110]; *раса* страшна – від постійної *бхави* страх [8, с. 111]; *раса* огида – від постійної *бхави* огида [8, с. 112], а *раса* чудесна – від здивування [8, с. 113].

У трактаті увага приділяється також особливостям емоційного наповнення *раси*, що наголошують на настроєвих деталях. Скажімо, *раса* бажана може виражати як позитивну емоцію – чуттєву насолоду, так і негативну – розчарування [8, с. 101], а *раса* смішна деталізована різним рівнем інтенсивності: посмішка, стриманий сміх, виражений сміх, голосний сміх, надмірний сміх і регіт [8, с. 104].

При тому *раса* не є повним відповідником постійної *бхави*, і про це свідчить таке визначення: «...мудрі глядачі насолоджуються постійними *бхавами*, прикрашені [іншими] різними *бхавами* та іншими способами зображення та наділеними мовленням, жестами й [проявлення] ества, і досягають радості та інших [позитивних емоцій], тому вони названі *расами натьї*» [8, с. 94–95]. Тож *раса* – складний симбіоз постійних *бхав*, що поєднані з іншими видами *бхав* та іншими способами зображення.

Таке корелятивне відношення між постійними *бхавами* та *расами* поставило таке питання: «...від *рас* виникають *бхави* чи від *бхав* *раси*?» [8, с. 95]. Відповідь у наступному: «Як від насіння з'являється дерево, так від дерева – квітка [і] плід, [що має нове насіння], так корінь – усі *раси*, а потім установлені *бхави*, що породжують їх» [8, с. 96]. Тобто *раса* є основою та першопричиною.

До того ж на особливість природи *раси* та її значущість вказує її божественне походження, підносячи її на вищий, сакральний рівень. Так, бажана – бог Вішну, сміхова – бог Праматха, розлючена – верховний бог Рудра, печальна – бог Яма, огида – Махакала (Шива), страшна – бог Кала, героїство – великий бог Індра, а чудесна – бог Брахма [8, с. 99].

Осмилення природи емоцій засвідчує принципову різницю між повсякденними емоціями людини (*бхави*) та естетичною емоцією (*раса*). Так, естетична емоція, яка є аналогічною повсякденним, породжується тільки через мистецький твір. Власне, питання естетичної емоції, яке було фактично вперше підняте в «Нат'яшастрі» залишається актуальним і сьогодні. Але як не підходити до осмилення естетичної емоції, усі дослідники прив'язують естетичну емоцію до мистецької сфери, тобто до вираження емоції художнім образом, власне, у такий спосіб, як це розуміли творці концепції *раси*.

Варто зауважити, що *раса* відзначається універсальним і загальним характером, пізнається на інтуїтивному рівні через майстерне сполучення *бхав* та інших деталей. Точного визначення поняття *раса* в трактаті немає, проте досить метафоричне пояснення, яке стає знаковим для концепції *раси*, подається через сприймання глядача: «Тут сказано: яке значення слова «*раса*»? Говориться: [воно виникло] через смакування» [8, с. 94]. І тут же пояснено, що мається на увазі під словом «смакування» (рос. «вкушение»): «Як мудрі люди, що смакують уміло приготовлену їжу з різними приправами, насолоджуються смаками та досягають радості й інших [позитивних емоцій], так і мудрі глядачі насолоджуються постійними *бхавами*, прикрашені [іншими] різними *бхавами* та іншими способами зображення та наділеними мовленням, жестами й [проявлення] ества, і досягають радості та інших [позитивних емоцій], тому вони названі *расами натьї*» [8, с. 94–95]. Та, як точно зауважує О. Пилип'юк, «якщо вміло приготовлена страва за смаком відрізняється від використання інгредієнтів, то і *раса* не має за суттю збігатися з жодним елементом, який її формує» [5, с. 157].

Такий підхід до *раси* через сприймання глядача наближує до рецептивної естетики, що засвідчує всебічне осмилення явища емоції: від особливостей зображення до специфіки рецепції.

Ретельний і філігранний опис категорії *раси* демонструє гарно й точно продуману систему організації певних складових і окремих елементів для досягнення заданої мети – навіть глядачам естетичну емоцію, що виникає внаслідок сприйняття театральної вистави. До того ж детальний опис концепції *раси* засвідчує багату базу теоретичних знань про психологію емоцій, що напрацьовувалася роками, зокрема емпіричним шляхом. Звідси сформувалася висока майстерність емоційно впливати на глядацьку аудиторію, проявляти та активізувати яскраве полотно різних емоцій, викликаючи заплановану емоцію (*расу*), що й становила сутність драматичного мистецтва. Такий підхід, що врахував як зображальні, так і рецептивні площини, надав теоретичному трактату яскравий характер практичного poradnika як для драматурга, так і для актора.

До того ж теоретичні концепти про *расу* стали основою санскритської поетики художнього твору, тож розгляд трактату «Нат'яшастра» дає змогу глибоко зрозуміти природу та особливості *раси* в літературному плані.

Головна ідея теорії *раси* є, по суті, головною в мистецтві. На роль естетичної емоції постійно звертається увага. Наприклад, у «Лекціях з естетики» Г. В. Ф. Гегель наголошував, що в ліриці домінантним є «спосіб сприйняття і почуття суб'єкта, настроїв – радісний чи сумний, бадьорий чи в'ялий, – який проходить через усе ціле» [1, с. 431]. Проте саме в «Натяшастрі» природа емоції в мистецькому творі була ґрунтовно досліджена, і саме тому цей досвід потребує окремої уваги, бо в ньому відкриваються т. зв. «секрети» творчості.

Таким чином, у «Натяшастрі» наголошено на емоційному змісті драми, що є її визначальною та домінантною характеристикою. Ґрунтовний опис *раси* виявився настільки вичерпним і точним, що її теорія, термінологія та принципи залишилися фактично незмінними, а їх універсальна природа зумовила вихід *раси* на загальний рівень художньої культури. У свою чергу, у санскритській поезії визначено, що *раса* відіграє важливу роль у художньому творі, адже кінцевим художнім результатом є емоційно вплинути на реципієнта, у процесі чого відбувається зарядження художньою енергією. У контексті ж активного вивчення питання емоційного впливу в мистецтві, особливо в літературі, санскритська категорія *раса* набуває особливої актуальності та значущості, бо значно доповнює знання про природу емоції в художньому творі та «механізми» її навіювання. Такий специфічний ґрунтовний досвід відкриває нові перспективи у вивченні художніх творів.

Література:

1. Гегель Г. В. Ф. Эстетика : в 2-х т. / Георг Вильгельм Фридрих Гегель ; ред. кол. : В. М. Камнев, Ю. В. Петров. – СПб. : Наука, 1999. – Т. 2 : Лекции по эстетике. – 603 с. – (Слово о сущем).
2. Изард К. Э. Психология эмоций / Перев. с англ. – СПб. : Питер, 2000. – 460, [4] с. : ил. – (Серия «Мастера психологии»).
3. Клочек Г. Энергия художнього слова / Г. Клочек. – Кировоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. – 447, [1] с.
4. Лидова Н. Р. Раса в системе эстетических категорий «Натяшастры» / Н. Р. Лидова // Поэтологические памятники Востока: образ, стиль, жанр / [отв. ред. Н. Р. Лидова ; Ин-т мировой литературы им. А. М. Горького РАН]. – М. : Вост. лит., 2010. – С. 48–82.
5. Пилип'юк О. Поетологічні парадигми: Схід – Захід : монографія / Олег Пилип'юк. – К. : Академія, 2012. – 332, [4] с.
6. Цветкова С. О. Раса / С. О. Цветкова // Индийская философия : энциклопедия / [отв. ред. М. Т. Степанянц ; Ин-т философии РАН]. – М. : Вост. лит. ; Академия Проект ; Гаудеамус, 2009. – С. 681–684.
7. Iglesias K. Writing for Emotional Impact: Advanced dramatic techniques to attract, engage, and fascinate the reader from beginning to end / Karl Iglesias. – Livermore, California : WingSpan Press, 2005. – 238, [2] p.

Ілюстративний матеріал:

8. Бхарата. Натяшастра / Бхарата ; [перевод Н. Р. Лидовой] // Поэтологические памятники Востока: образ, стиль, жанр / [отв. ред. Н. Р. Лидова ; Ин-т мировой литературы им. А. М. Горького РАН]. – М. : Вост. лит., 2010. – С. 83–152.

С. В. Хмельковська,

Херсонський державний університет, м. Херсон

УДК 821.112.2

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-91-93

СУЧАСНИЙ НІМЕЦЬКИЙ ТРИЛЕР (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ СЕБАСТІАНА ФІТЦЕКА)

У статті розглянуто літературну діяльність популярного німецького письменника жанру «психологічний трилер» Себастьяна Фітцека. Проаналізовано особливості сюжетних ліній, образи головних героїв та спектр основних тематик на основі його творів «Therapie» (2006), «Das Kind» (2008), «Passagier 23» (2014). Зроблено спробу встановити основні характерні риси авторського стилю письменника.

Ключові слова: масова культура, психотрилер, Себастьян Фітцек, детектив, злочин.

СОВРЕМЕННЫЙ НЕМЕЦКИЙ ТРИЛЛЕР (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ СЕБАСТЬЯНА ФИТЦЕКА)

В статье рассмотрена литературная деятельность популярного немецкого писателя жанра «психологический триллер» Себастьяна Фитцека. Проанализированы особенности сюжетных линий, образы главных героев и спектр основных тематик на основе произведений «Therapie» (2006), «Das Kind» (2008), «Passagier 23» (2014). Сделана попытка установить основные характерные черты авторского стиля писателя.

Ключевые слова: массовая культура, психотриллер, Себастьян Фитцек, детектив, преступление.

MODERN GERMAN THRILLER (BASED ON THE NOVELS BY SEBASTIAN FITZEK)

The modern literary epoch of postmodern brought the concept of mass culture along. One of the displays of such culture is a thriller. The article considered literature activity of popular German writer in “psychological thriller” – Sebastian Fitzek. The lawyer by education and redactor in radio by main activity he is considered to be one of the most prominent German-speaking contemporary writers and his novels are always on the top among bestsellers of the Spiegel.

On the basis of the writer's novellas such as «Therapy» (2006), „The Child“ (2008), „Passenger 23“ (2014) were analyzed story lines' features, images of protagonists and the range of main themes. Attempts are made to detect basic distinction features of the individual writer's style: the personality that usually clears up case is opened through his strong personal tragedy. Personal pain gives a powerful incentive for investigation. Finally, at the time of disclosing the main intrigue the internal conflict is solving. Fitzek's criminals first of all are avengers that try to find the truth, to confront the evil by their inhuman but efficient methods. At the end of the novel the author adds one more story that surrounds basic plot and becomes leading squad in the succession of crimes. Child presence is the obligatory element in novellas by Fitzek. Children are indicators of the human cruelty the same way as the love. Children protection is one more writer's trick that justifies any contraventions.

Key words: mass culture, psychothriller, Sebastian Fitzek, detective fiction, crime.

Епоха сучасного літературного постмодерну принесла с собою поняття масової культури. У своєму прагненні задовольнити широку аудиторію, письменники створюють нові продукти, здатні підпорядковувати інтереси та почуття різних прошарків суспільства. Одним з виявів такої літератури є трилер. Аналіз наукових робіт дозволив нам встановити певні особливості зазначеного жанру, серед яких наявність у творі напруженого сюжету і динамічного розвитку подій, присутність елементів містики, детективу та фантастики, що обумовлено бажанням викликати у читача почуття тривожного очікування, схвилювання або страху, несподівано провокувати появу гострих емоцій, збудження. На відміну від класичного детективу, для трилера характерна зворотна схема розвитку сюжетної лінії – дія спрямована вперед до катастрофи, а не навпаки [1; 3; 4].

Популярність зазначеного жанру підтверджується не лише високими показниками тиражування творів, а й зростанням інтересу до вивчення «трилеру» в науковому середовищі літературознавців та лінгвістів. Серед дослідницьких робіт можна виділити певні напрями, як-то: характеристика трилерів та їх видів (І. Ю. Онищук, Л. О. Костецька), критерії диференціації персонажів (О. О. Кротов), лінгвістичні особливості творів жанру «трилер» (І. Г. Жогова, О. О. Савочкіна), перекладацький аналіз кінотекстів жанру «трилер» (О. І. Орехова).

Серед всього розмаїття наукової літератури акцент без сумніву зроблено на англо-американську літературу з її метрами зазначеного жанру (Стівен Кінг, Ден Браун, Мері Стюарт, Джон Гришен тощо). Втім, з'являються роботи, присвячені своєрідності сучасного турецького трилеру (І. В. Самсонова), українського технотрилеру (Л. О. Костецька) тощо. **Мета нашої статті** полягає в аналізі літературної діяльності популярного сучасного автора, німецькомовного «короля» трилерів Себастьяна Фітцека.

Як відомо, книжкові видавництва працюють за девізом: хороший детектив той, що успішно продається. Втім, знавці книжкового ринку Німеччини стверджують, що знайти гарного вітчизняного письменника-детективіста – справа непросте. Аналіз показує, що, вибираючи кримінальне читиво, німці віддають перевагу англо-американським або скандинавським авторам [5].

Однак, не зважаючи на такий песимістичний погляд експертів, німецькомовна детективна література має в своєму арсеналі письменника, твори якого завжди займають топові позиції. Юрист за освітою та радіоредактор за родом основної діяльності, Себастьян Фітцек вважається одним з видатніших німецькомовних авторів сучасності. Він народився у Берліні у 1971 році, мріяв стати успішним тенісистом, а потім рок-зіркою, спробував опанувати професію ветеринара, а згодом, кардинально змінивши напрямок освіти, захистив диплом юриста. Під час свого стажування на одній з берлінських радіостанцій він так захопився світом медіа, що залишився там в якості редактора.

Схильність Себастьяна Фітцека з легкістю змінювати свої професійні уподобання привела його до думки про написання книги. Почавши кар'єру письменника у 35 років, він став всесвітньовідомим вже з першого твору, роману у жанрі психотрилер «Therapie» (2006). З того моменту кожний рік Себастьян Фітцек публікує нову книгу, яка відразу займає топові позиції бестселерів Spiegel. Трактуючи творчість Фітцека як німецьку відповідь на літературу Стівена Кінга та Дена Брауна, видавництва переводять його твори на мови світу (більше двадцяти чотирьох), кіностудії екранізують («Das Kind», «Therapie», «Amokspiel»), а драматурги успішно ставлять на театральних сценах країни (Berliner Kriminaltheater («Seelenbrecher»), Westfälisches Landestheater («Passagier 23»)). До десятилітнього ювілею літературної діяльності Фітцека у жанрі «Thriller» письменник був обраний лауреатом європейської премії в жанрі кримінальної літератури 2016/2017 [6]. Як сам зазначає Фітцек, він пише не психотрилери, а сімейні історії, тому що своїми коріннями зло проростає з родинних травм: непорозуміння, психічного й фізичного насильства або, навпаки, байдужості рідних. Класичні елементи роману жахів, які використовує автор, – ізоляція головного героя від зовнішнього світу (острів, лайнер, дім на околицях міста), природні катаклізми, психічні захворювання, нелогічність подій, тісне переплетіння ілюзії, фантазії та банальної брехні – на

фоні ємкого повідомлення, швидкого темпу, вмілого використання кінематичних виразів та соматизмів створюють основу якісного психологічного трилеру.

Так, в епіцентрі роману «Therapie» відомий психотерапевт Віктор Ларенц, який сам страждає тяжкою формою депресії: його улюблена дванадцятилітня донька зникла чотири роки назад у кабінеті лікаря, куди вона прийшла з батьком на консультацію. Всі спроби поліції та батьків знайти дівчинку лишаються марними. Намагаючись позбутися душевних мук та забути хоч у будь-який спосіб, Віктор приїжджає на острів Паркум, у свій маєток. Однак, вже через короткий час перед дверима його дома несподівано з'являється незнайома красуня, дитяча письменниця, Анна Ротків (Anna Spiegel), яка потребує негайної допомоги колишнього психіатра. Її хвороба неординарна, вона спілкується з героями своїх книжок, останнім з яких є маленька дівчинка, що втекла з батьківського дома заради свого спасіння від зла. Такі обставини хвороби Анни провокують лікаря на подальшу співпрацю з пацієнткою, і він починає терапію.

Твір будується автором у трьох часових площинах, що придає подіям «об'єму»: минуле (дні зникнення дочки), наші дні (психіатрія), події на острові Паркум (зустріч з незнайомкою). Ефект заплутування читача, (створення хибних шляхів) реалізується через тісне переплетіння тексту в цих часових просторах, різких «стрибків» між спогадами героїв, їх здогадками, світом реальним та фантазійним. Крім того, автором створюється неіснуючий герой, який керує основною лінією побудови твору (Анна Ротків – Anna Spiegel). Її думки та дії є проекцією поведінки реальних протагоністів (Віктора Ларенца). Фантазійний світ героя подається як реальний. Кінцівкою твору Фітцек уподібнюється роману «Острів проклятих» Деніса Ліхейна: герой усвідомлено обирає забуття, що дорівнюється самогубству, розуміючи всю небезпеку свого хворого стану. Батько, який через свою психічну хворобу мало не вбиває власну дитину, а розуміючи весь жах своїх дій, самоізолюється. Згодом роман буде перекладено на 20 мов світу, а через рік викуплено для екранізації.

Жонглювання вимірами продовжується Фітцеком і у романі «Das Kind» (2008). Це – перший твір автора, що був екранізованим (2012), і лише на території Німеччини розійшовся тиражем у 3,5 мільйони. На сторінках книги автор проводить читачів по найтемнішим закуткам берлінського андеграунду. На фоні тем підсвідомості та реінкарнації автор сміливо експериментує із соціальними проблемами, серед яких надмірна агресія, педофілія, порноіндустрія, торгівля дітьми.

Берлінський адвокат Роберт Штерн – визнаний і поважний в юридичних колах. Однак, глибока душевна травма – загибля смертю його щойно народженого первістка – не відпускає чоловіка протягом десяти років. Обставини трагедії починають прояснюватися після зустрічі адвоката з новим клієнтом, десятирічним Симоном Саксом. Хлопчику стільки ж років, скільки могло б бути і синові Штерна. Симон невиліковно хворий і стверджує, що скоїв вбивства, втім, п'ятнадцять років потому.

Книга складається з шести частин, і кожна з них починається з цитування всесвітньовідомих авторитетів, серед яких давньогрецький математик та філософ Піфагор, російський письменник та мислитель Лев Толстой («Genauso, wie wir in unseren jetzigen Leben Tausende von Träumen erleben, so ist auch unser jetziges Leben nur eines von Tausenden, in das wir aus einem anderen, wirklichen Leben eingetreten sind und zu dem wir nach dem Tode wieder zurückkehren») [7, с. 127], канадсько-американський біохімік і психіатр Ян Стівенсон («Geburtsnarben und Muttermale belegen die wiederholten Erdenleben des Menschen») [7, с. 52], німецький філософ та філолог, політичний діяч Вільгельм фон Гумбольдт («Der Tod ist kein Abschnitt des Daseins, sondern nur ein Zwischenereignis, ein Übergang aus einer Form des endlichen Wesens in eine andere») [7, с. 122], німецький конструктор ракетної техніки Вернер фон Браун («Die Wissenschaft hat festgestellt, dass nichts spurlos verschwinden kann. Die Natur kennt keine Vernichtung, nur Verwandlung. Alles, was Wissenschaft mich lehrte und noch lehrt, stärkt meinen Glauben an ein Fortdauern unserer geistigen Existenz über den Tod hinaus») [7, с. 127]. Їх умовиводи щодо можливості існування життя після смерті, реінкарнації, наявності у дітей інформації про життя людей, які жили до них, спонукають читача серйозніше замислитися над актуальністю теми та можливістю існування реальних прототипів літературних персонажів.

Як і в інших творах письменника, образ дитини є тут неоднозначним: це вбивця-месник і рятувальник життів водночас. Симоном Сакс має неординарні здібності «...der Kleine ist hochintelligent, unglaublich sensibel und für sein Alter erstaunlich gebildet, was für mich an ein Wunder grenzt» [7, с. 14], страждає від асоціального життя своєї матері «Als er vier Jahre alt war, hat man ihm von seiner asozialen Mutter befreit...man fand ihn halbverhungert neben einer toten Ratte in der Badewanne» [7, с. 14], в ньому дивним чином поєднуються загострене почуття справедливості та життєрадісність. Саме він стає посередником між добром і злом, елементом, здатним поновити справедливість: «Mord, Vergewaltigung, Prostitution, Folter. Die haben sich einmal durch die Kapitaldelikte des Strafgesetzbuches gearbeitet und dabei eine Blutspur quer durchs Land gezogen. Wir sind gar nicht mehr mit dem Aufwischen hinterhergekommen» [7, с. 131].

У 2014 виходить у світ роман «Passagier 23», який згодом (2016) був поставлений також на сцені головного театру федеративної землі Вестфалії у Кастроп-Рауксель драматургом Кристіаном Шольце. Як і раніше, у центрі подій дитина, яка страждає від самої близької людини, від матері, а материнська любов приймає жакливі, потворні форми.

«23» – число не випадкове, саме стільки людей безвісті зникають на круїзних лайнерах кожного року. 23 людини, про долі яких нічого не відомо, ніхто з них не повертався, ніхто, крім однієї дівчинки, Анука Лемар, яка зникла пізніше тому зі своєю матір'ю: «Auf allen Kreuzfahrtschiffen, die derzeit die Weltmeere durchkreuzen, gehen nach unseren Schätzungen jedes Jahr im Schnitt dreiundzwanzig Personen über Bord» [8, с. 80]. Хтось має відкрити правду. Головний герой, агент поліції Мартін Шварц, який незадовго до подій, що описуються, втратив дружину і сина під час їх подорожі на борту того ж самого круїзного лайнеру: за офіційною версією вони загинули в результаті суїциду. Несподівано поліцейський отримує листа від дивакуватої письменниці трилерів, яка мешкає на лайнері продовж багатьох років, і готова стверджувати, що родина Мартіна ще жива. Крім того, його негайно прибуття на борт вимагають ще деякі події, а саме, чергове зникнення жінки з дитиною: «Es war das Kreuzfahrtschiff, auf dem seine Frau vor fünf Jahren in der dritten Nacht der Transatlantikpassage über die Brüstung ihrer Balkonkabine geklettert und fünfzig Meter in die Tiefe gesprungen war. Kurz nachdem sie Timmy einen in Chloroform getränkten Waschlappen aufs schlafende Gesicht gepresst und ihn anschließend über Bord geworfen hatte» [8, с. 34].

Як і в першому своєму романі, Фітцек концентрує події на обмеженій території лайнеру, а стихію трансформує у людські відносини – занурює читача в найтемніші і зловісні глибини людської душі. Поштовхом до написання роману стали статті американського журналіста про випадки зникнення людей на круїзних лайнерах. Як і у творі «Das Kind», Фітцек підсилює реальність подій низкою статистичних даних, що наводяться ним протягом всього роману. Починаючи з перших рядків твору, автор занурює читача в таку інформативну реальність, яка не залишає сумнівів у правдоподібності подій: «Seit dem Jahr 2000 sind weltweit auf Kreuzfahrtschiffen und Fähren mindestens 200 Passagiere und Crewmitglieder über Bord gegangen. «Spurlos verschwunden», (Der Tagesspiegel, 25.08.2013)»; «Ein Kreuzfahrtschiff ist wie eine kleine Stadt. Aber (...) keiner geht in einer Stadt über Bord, ohne dass man jemals wieder von ihm hört. Der US-Abgeordnete Christopher Says, (Londoner Guardian, 2010)» [8, с. 8].

Хоча на перший погляд твір стосується типових для трилерів тем (вбивства, психічні розлади тощо), автор розширює коло проблематики роману, торкаючись злочинної діяльності індустрії круїзних лайнерів (замовчування випадків смертей на борту), замовних вбивств, ганебного впливу соціальних мереж, відносин батьки-діти: «Passagierrekord: Kreuzfahrtbranche knackt 20-Millionen- Marke. (...) Die Branche feiert einen Zuwachs von zehn Prozent – und hält das Potenzial noch für lange nicht ausgeschöpft. (Spiegel Online, 11.09.2012)» [8, с. 8].

Отже, аналіз творів Себастьяна Фітцека, вивчення критичних статей періодичних видань, рецензій до робіт автора дозволили нам встановити низку особливостей, типових для художнього стилю письменника.

Особистість того, хто розплутає справу, розкривається через його сильну персональну трагедію. Саме вона стає мотивом у розслідуванні інтриги злочину. Так, у романі «Das Kind» адвокат втрачає щойно народженого сина-первістка при загадкових обставинах і з тих пір не береться за справи, в яких фігурують діти. У романі «Passagier 23» агент поліції більше не подорожує круїзними лайнерами, бо його родина загинула на одному з таких. Втім, певні обставини злочинів змушують героїв-слідчих діяти наперекір власним принципам. Особистий біль стає поштовхом для розслідування. І врешті, у момент розкриття головної інтриги їх внутрішній конфлікт вирішується. Душевні переживання, які найчастіше пов'язані з муками совісті протагоністів, вшухають під впливом нових об'єктивних чинників.

Присутність дитини є обов'язковим елементом романів Фітцека. Діти виступають у творах індикаторами людської жорстокості, так само, як і любові (Віктор Ларенц «Therapie»). Їх психіка яскраво реагує на найменшу дисгармонію у стосунках з навколишнім світом (Анук Лемар «Passagier 23»), дитина дає шанс розібратися з кошмарами минулого (Симон Сакс «Das Kind»), очистити світ від пороків.

Фітцек вибудовує у кожному творі складну систему злочинців, яких можна розділити на тих, які представляють собою першопричину зла (наприклад, матір, що торгує дитиною,) і на тих, хто цьому злу протистоїть, «месників» (відповідно, вбивця жінки). Головний сюрприз очікує читача наприкінці твору: автор вводить ще одну історію, яка обрамляє центральний сюжет, і стає відправною ланкою у ланцюжку злочинів. Сцена прологу стає зрозумілою лише в епілозі роману. Ніхто з героїв не має імунітету від статусу злочинця: ані рідні батьки, ані служителі церкви, ані лікарі.

Злочинці Фітцека – це, в першу чергу, месники, які намагаються знайти істину, протистояти злу своїми негуманними, втім, дієвими методами. Вони – не імпульсивні, неконтрольовані особи, їх дії вмотивовані та, як наслідок, знаходять своє виправдання у читача. Захист дітей – ще один трюк автора, який виправдовує будь-які порушення закону.

Перспективу подальшої розвідки обраної тематики бачимо у детальному аналізі лінгвістичних особливостей творів Себастьяна Фітцека, а саме, шляхів створення ефекту напруження та динаміки у творах автора.

Література:

1. Георгинова Н. Ю. Детективный жанр. Причины популярности / Н. Ю. Георгинова // Научный диалог. – 2013. – № 5 (17) Филология. – С. 183–186.
2. Жогова И. Г. Языковые средства создания атмосферы напряжения в произведениях жанра триллер (на примере романов Дж. Гришэма и М. Стюарта) / И. Г. Жогова, Е. В. Кузина // Мир культуры, науки, образования. – № 6(49). – 2014. – С. 361–363.
3. Костецька Л. О. Жанр трилера в творчості М. Кідрука [Електронний ресурс] / Л. О. Костецька // Режим доступу до джерела : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2015/12/29.16.15.pdf>
4. Онищук И. Ю. Роман-триллер как жанр массовой литературы / И. Ю. Онищук // Записки з романо-германської філології. – Вип 2. (29). – 2012. – С. 11–117.
5. Kuppler Lisa. Das U und E des deutschen Krimis. [Електронний ресурс] / Lisa Kuppler // Frankfurter Allgemeine. – 2015. – 14.04. – Режим доступу до джерела : <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/kriminalromane-das-u-und-e-des-deutschen-krimis-13534198.html>
6. Sebastian Fitzek – Der deutsche Thriller-Popstar [Електронний ресурс] // Режим доступу до джерела : <https://www.hoerbuecher-blog.de/sebastian-fitzek-der-deutsche-thriller-popstar>
7. Fitzek S. Das Kind. – Knaur Taschenbuch Verlag. – 2009. – 394 S.
8. Fitzek S. Passagier 23. – Knaur Taschenbuch Verlag. – 2015. – 432 S.

В. Я. Чорний,

Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів

ДО ПРОБЛЕМ УКЛАДАННЯ НОВИХ ПОСІБНИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті висвітлено особливості застосування професійно-орієнтованого підходу у викладанні іноземних мов студентам у неязыкових ВНЗ, розглянуто актуальну проблему ефективної мовної підготовки та формування професійної мовної компетентності студентів.

Стаття присвячена аналізу принципів навчання, якими керувалися укладачі при створенні посібників, а також розгляду питання про те, як сучасні вимоги до посібника, пов'язані з компетентнісним підходом до його(посібника) змісту і структури, а також як такі вимоги були реалізовані у створених посібниках з англійської мови за напрямом підготовки «Банківська справа», «Фінанси», «Облік та аудит», «Економічна кібернетика» та «Управління персоналом та економіка праці»

Ключові слова: професійно-орієнтований підхід, неязыковий ВНЗ, компетентнісний підхід, посібник.

О ПРОБЛЕМАХ НАПИСАНИЯ НОВЫХ УЧЕБНИКОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТАМ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬ- НОСТЕЙ

В статье раскрываются особенности применения профессионально ориентированного подхода к обучению иностранному языку в неязыковых вузах, рассматривается актуальная проблема эффективной языковой подготовки и формирования профессиональной языковой компетентности студентов.

Ключевые слова: профессионально ориентированный подход, неязыковой ВУЗ, компетентностный подход, учебник.

ABOUT THE PROBLEMS OF NEW PROFESSIONAL SPHERE STUDY-BOOKS COMPOSING FOR THE STUDENTS OF ECONOMICS IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING

The article highlights the peculiarities of the professionally oriented approach to teaching in the non-linguistic high educational establishments; consideration is given

To the urgent problem of mastering language efficiency and formation of efficient professional language skills

Key words: professionally oriented approach, non-linguistic high educational establishment, competence-forming approach.

Відповідно до нових Державних стандартів вищої професійної освіти, одним із ключових завдань вузівського курсу викладання іноземної мови є досягнення студентами комунікативної компетенції. Тобто уміння вільно спілкуватися іноземною мовою на професійну тематику. Одним із способів вирішення такого завдання стало розроблення та видання викладачами кафедри іноземних мов навчальних посібників з англійської мови для студентів-економістів 1-го, 2-го та 3-го курсів за спеціальностями «Банківська справа», «Фінанси», «Облік та аудит», «Економічна кібернетика» та «Управління персоналом та економіка праці». Це посібники нового зразку, в яких відобразилися мета і завдання викладання іноземної мови, конкретний зміст навчальної дисципліни, наведено форми та види робіт, спрямованих на формування мовної та мовленнєвої компетенції у професійній сфері. Підручники загальної спрямованості, якими ми користувалися раніше, були видані в минулому столітті, морально застаріли, не відображали останніх досягнень світової наукової та економічної думки, а в їх перевидання ніяких змін не вносилося. Ті видання, які були з'явилися за останній період також не відповідали змісту вимог сьогодення: безсистемність, непослідовний викладу матеріалу, орфографічні та граматичні помилки – все це не дозволяло використовувати їх в роботі. Така ситуація й спонукала викладачів кафедри до необхідності створення серії навчальних посібників нового зразку. [6]

Дана стаття присвячена аналізу принципів навчання, якими ми керувалися при створенні посібників, а також розгляду питання про те, як сучасні вимоги до посібника, пов'язані з компетентнісним підходом до його(посібника) змісту і структури, а також як такі вимоги були реалізовані у створених нами посібниках з англійської мови за напрямом підготовки «Банківська справа», «Фінанси», «Облік та аудит», «Економічна кібернетика» та «Управління персоналом та економіка праці».

Отже, розуміючи проблему, наголосимо та виділимо наступні структурні елементи змістовного компоненту моделі професійно-орієнтованого навчання іноземної мови, а саме:

1. Комунікативні вміння за видами мовленнєвої діяльності (мовлення, аудіювання, читання, письмо) на основі загальної та професійної лексики. Кінцевою метою професійно-орієнтованого навчання діалогічної мови є розвиток уміння вести бесіду, цілеспрямовано обмінюватися інформацією професійного характеру з певної теми.

Метою професійно-орієнтованого навчання аудіювання є формування умінь сприйняття і розуміння висловлювання співрозмовника іноземною мовою, у процесі діалогу відповідно до певної реальної професійної ситуації.

Результатом навчання читання є формування умінь володіння всіма видами читання публікацій різних функціональних стилів і жанрів, у тому числі спеціальної літератури.

Підсумковою метою навчання письма є розвиток комунікативної компетенції, необхідної для професійного письмового спілкування, що виявляється в умінь реферативного викладу, а також перекладу професійно значущого тексту з іноземної мови на українську і з української на іноземну.

2. Мовні знання та навички, які включають в себе знання фонетичних явищ, граматичних форм, правил словотворення, лексичних одиниць, термінології, характерної для певної професії. Розглянуті знання та навички являють собою частину складних мовленнєвих умінь – говоріння, аудіювання, читання, письмо.

3. Навчальні вміння, раціональні прийоми розумової праці, забезпечують культуру засвоєння мови в навчальних умовах і культуру спілкування з її носіями.

Результат профільно-орієнтованого навчання іноземної мови представляється професійно-орієнтованою іншомовною компетенцією, включає в себе наступні її види:

інформаційно-тематична (предметний план); понятійна; концептуальна; мовна (вміння будувати зв'язне висловлювання в усній і письмовій формах для вираження своїх думок у процесі спілкування); соціолінгвістична (знання традицій,

звичай, способу життя). Зазначені види професійно-орієнтованої іноземної компетенції успішно реалізуються в системі міждисциплінарного навчання іноземної мови, що базується на соціально педагогічних, психологічних, дидактико-методичних та загальнометодичних принципах [5, с. 42].

Попередньо було вивчено велику кількість науково-методичної літератури з питань методики викладання іноземних мов, теорії створення підручників, проаналізовано велику кількість посібників вітчизняних та зарубіжних видань. Такими проблемами займалися багато методистів, зокрема, Б. В. Беляєв, В. П. Беспалько, І. А. Зимова, С. С. Краєвський, І. Я. Лернер, А. А. Леонтєв, А. А. Миролібов, К. А. Митрофанова, Р. В. Рожкова, А. Н. Щукін, Л. П. Клобукова, М. Н. Скоткін та багато інших. В результаті були створені навчальні посібники, пов'язані з компетентнісним підходом до їх структури та змісту, метою якого є комунікативно-діяльнісний характер навчання, який полягає в організації навчального процесу як навчальної діяльності, спрямованої на формулювання та вирішення конкретного навчального завдання, а саме оволодіння студентами іноземною мовою як засобом спілкування [3, с. 192]. Така мета забезпечується: комунікативною спрямованістю навчального процесу, у ході якого здійснюється формування мовленнєвих навичок та умінь у 4-х видах діяльності (аудіюванні, говорінні, письмі, читанні); професійної спрямованості навчального процесу (мова спеціальності). Кажучи іншими словами, актуальною метою навчання є оволодіння комунікацією на іноземній мові для вирішення професійних завдань». [4, с. 17–21] Принципи навчання, яких ми дотримувалися при створенні посібників, можна поділити на наступні групи: лінгвістичні (системність, функціональність, стилістична диференціація, концентризм, ситуативно-тематична організація матеріалу, вивчення лексики і граматики на синтаксичній основі); дидактичні (системність та послідовність, свідомість, наочність, доступність, можливість вживатися у цитуваннях, активність, проблемність, розвивальне навчання); психологічні (мотивація, врахування індивідуально-психологічних особливостей тих що навчаються, поетапне формування знань, навичок, умінь.); методичні (комунікативність, врахування особливостей рідної мови, усне випередження, взаємопов'язане навчання із усіма видами мовленнєвої діяльності). Всі принципи, що входять у перелічені групи, тісно між собою пов'язані і утворюють єдину систему, що забезпечує ефективність в цілому. До ланки провідних в наші дні належить принцип комунікативності, дотримання якого забезпечує найбільшу ефективність занять при установці на практичне оволодіння мовою як засобом спілкування. Принцип концентризму, наприклад, передбачає такий характер добору і введення лексико-граматичного матеріалу, при якому забезпечується багаторазове звернення до вже вивченого матеріалу з поступовим розширенням і поглибленням його. Дотримання такого принципу обумовлює: комунікативність і високу мотивацію до навчання завдяки можливості для учнів (студентів) брати участь у мовному спілкуванні вже на ранніх етапах занять; доступність, оскільки розташування концентрів забезпечує перехід «від легкого до важкого», «від вже засвоєного до нового»; достатність для побудови висловлювання в межах тем і ситуацій, що становлять зміст концентру; відкритість, тобто можливість розширення вивченого раніше матеріалу відповідно до потреб учнів (студентів). Принцип функціональності полягає в тому, що мовний матеріал у вигляді граматичних правил і моделей вводиться з урахуванням змісту висловлювання. У практичному курсі мови він знаходить вираз у розгляді форми і значення граматичного явища в їх єдності [5, с. 194–195]. Навчальні посібники «English for Business Communication = Англійська мова для ділового спілкування : навч. посібник : у двох част.» [1, 2 с. 1–120], які були створені для навчання студентів економічних спеціальностей «Банківська справа», «Фінанси», «Облік та аудит», «Економічна кібернетика» та «Управління персоналом та економіка праці» мають чітку структуру: кожне з них складається з 2-х частин (Parts), що включають певну кількість уроків (Units). Назви уроків підбрано відповідно до тем програми з дисципліни. Кожен урок складається з наступних розділів: Введення в тему (Lead-in), Активний словник уроку (KeyWords), Навчальний текст (Reading), Вправи на розвиток лексичних навичок (VocabularyPractice), Вправи на розвиток мовленнєвих навичок (LanguageDevelopment), Граматика і граматичні вправи (GrammarinUse), Контроль засвоєння матеріалу уроку (Checklist): перекладу, анотування і реферування фахової літератури, удосконалення навичок ділового спілкування. Кожен розділ спрямований на формування мовленнєвої і мовної компетенції та контролю засвоєння мовного матеріалу. Робота з кожної теми починається з введення в тему, де викладач шляхом виконання нескладних вправ, наочності і в ході питально-відповідної бесіди з'ясовує, що студенти вже знають з цієї теми, таким чином, активізуючи студентів і вводячи їх в тему одночасно. Розділ «Reading» знайомить студентів з новою темою на базі навчального тексту і спрямований на розвиток навичок розуміння при читанні тексту, містить нову лексику та граматику. Відбір текстів, їх аналіз, складання перед-текстових і після-текстових завдань відіграють важливу роль для розвитку навичок розуміння прочитаного. При складанні текстів були використані автентичні матеріали з загальноекономічної тематики англійською мовою, оригінальні підручники і довідники англійською мовою для тих хто вивчає економіку. Відібрані тексти оформлені відповідно до вимог, таких як: автентичність, наявність нової та професійно-значущої інформації, хороша структура побудови і логічність викладення матеріалу, звідси доступність та зручність для запам'ятовування і відтворення [1]. Розділи «VocabularyPractice» і «GrammarinUse» мають велику кількість вправ, спрямованих на розвиток мовних навичок, як лексичних, так і граматичних. Це вправи, що забезпечують засвоєння свідомого матеріалу, який має рецептивний характер [2]. Лексико-граматичний матеріал у цих розділах підлягає активному засвоєнню, оскільки він стане основною базою для читання додаткових текстів за фахом та спілкування мовою, що вивчається. Завершальним етапом роботи над темою є розвиток розмовної практики з теми, що вивчається. Даний навчальний посібник побудовано таким чином, щоб кожен наступний розділ ґрунтувався на матеріалі попередніх, і тому необхідна чітка послідовність у вивченні та засвоєнні матеріалу. Розмовна практика побудована, в основному, з опорою на тематику досліджуваних текстів. Така логічна побудова дозволяє варіювати форми роботи, залучати учнів (студентів) до дискусії, організовувати рольові ігри, а також стимулювати монологічні висловлювання. Вправи на розвиток мовної компетенції розміщено в розділі «LanguageDevelopment» та носять репродуктивний характер [1, с. 52–53]. Вони орієнтовані на розвиток продуктивних умінь читання студентами автентичних професійно-орієнтованих текстів, обговорення прочитаного економічного тексту, анотування автентичних професійно-орієнтованих текстів, проведення порівняльного аналізу текстів економічної тематики, вирішення проблемних ситуацій на основі тексту, «витягання» додаткової інформації із самостійно прочитаних автентичних фахових текстів, наприклад:

- 1) у ситуації, запропонованої викладачем, скласти діалог між роботодавцем і тим, хто шукає роботу, в ході якого необхідно з'ясувати потреби обидвох співрозмовників, обговорити їх та шляхи задоволення потреб обидвох сторін;
- 2) прочитати додатковий текст і скласти історію про досягнення успіху, тощо;
- 3) підготувати проект із поданої теми.

Комплексне використання завдань, запропонованих у навчальному посібнику, дає можливість переходити від навчальної діяльності до виконання самостійних творчих завдань, тематика яких визначається досліджуваними темами. До таких завдань можна віднести організацію і проведення тематичних конференцій, презентацій, проектну діяльність. Всі вони

спрямовані на розвиток самостійності і творчості студентів, дозволяють підвищити практичну спрямованість навчання, дають можливість поєднувати індивідуальні, парні та групові види роботи, значно підвищують рівень володіння мовним матеріалом і внутрішню мотивацію. Таким чином, у створених нами навчальних посібниках були враховані наступні програмні вимоги: відбір тем і ситуацій з опорою на Держстандарт і програму вузу; відбір автентичних текстів, обмежених за обсягом і відповідають рівню мовної та предметної підготовки студентів; супровід текстів перед – і після-текстовими завданнями, що спонукають зацікавлення у студентів і стимулюють їх до пізнавальної діяльності; наявність вправ і завдань, які готують студентів до професійного спілкування на іноземній мові. Володіння іноземною мовою є обов'язковим компонентом професійної підготовки спеціалістів у вищих навчальних технічних закладах. В сучасних умовах викладання іноземної мови професійно-орієнтованого характеру вимагає від викладача спеціалізації в дисциплінах, які викладаються в вузі. Неможливо вимагати від кожного викладача іноземної мови енциклопедичних знань з технічних спеціальностей, але його висока компетентність – запорука успішної підготовки студентів. Перед викладачами іноземної мови стоїть завдання – донести до студентів думку про важливість іноземної мови в їхній професійній діяльності, про перспективи, які очікують на них при вільному володінні іноземною мовою. Дані посібники були апробовані викладачами кафедри в ході практичної діяльності. Результати роботи показали, що вивчення курсу за посібниками сприяло підвищенню рівня володіння мовою, оволодіння студентами достатнім рівнем комунікативної компетенції, необхідної для рішення професійних завдань, наукової діяльності та подальшої самоосвіти.

Література:

1. Була Н. Я. English for Business Communication = Англійська мова для ділового спілкування : навч. посібник : у двох част. – Ч. 1 / Н. Я. Була, В. Б. Гриців, Н. М. Христич; за ред. канд. філол. наук, доц. Н. М. Семко. – К. : УБС НБХ 2013. – 223 с.
2. Була Н. Я. English for Business Communication = Англійська мова для ділового спілкування : навч. посібник : у двох част. – Ч. 2 / Н. Я. Була, В. Б. Гриців, Н. М. Христич; за ред. канд. філол. наук, доц. Н. М. Семко. – К. : УБС НБХ 2013. – 223 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. українського видання С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003 – 273 с.
4. Зимняя И. А. Личностно-деятельностный подход к обучению русскому языку как иностранному // Русский язык за рубежом. 1985. – № 5. – С. 17–21.
5. Хусаинова М. А. Становление профессиональной позиции студентов – будущих менеджеров средствами иностранного языка : дис. ... канд. пед. наук / М. А. Хусаинова. – Самара, 2006. – 165 с.
6. <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendaciyi.html>.

О. А. Шумейко,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

УДК 821.161

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-97-100

ЛЕКСИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК МОВНИЙ ЗАСІБ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО

У статті схарактеризовано мовні механізми творення комічного, пов'язані з лексичною трансформацією фразеологічних одиниць. Трансформації зазнають різні за походженням та стилістичним забарвленням фразеологізми, типовим прийомом перетворення структури та семантики усталених висловів є лексична заміна компонента на синонімічний (зрідка антонімічний), який відзначається більшою експресивністю порівняно з традиційним. Причому така субституція компонента фразеологічної одиниці реалізує свій комічний потенціал тільки у зв'язку з «несподіваним» розгортанням контексту.

Ключові слова: трансформація, фразеологізм, гумор, іронія, сарказм, сатира, комічний ефект.

ЛЕКСИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ КАК ЯЗЫКОВОЕ СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ КОМИЧЕСКОГО

В статье охарактеризованы языковые средства создания комического, связанные с лексической трансформацией фразеологических единиц. Трансформацию испытывают разные по происхождению и стилистической окраске фразеологизмы, типовым приемом изменения структуры и семантики устоявшихся высказываний является лексическое изменение компонента на синонимический (изредка антонимический), который отличается большей экспрессивностью по сравнению с традиционным. Причем такая субституция компонента фразеологической единицы реализует свой комический потенциал только в связи с «неожиданным» разворотом контекста.

Ключевые слова: трансформация, фразеологизм, юмор, ирония, сарказм, сатира, комический эффект.

LEXICAL TRANSFORMATION OF PHRASEOLOGY UNITS AS LANGUAGE MEANS OF CREATION COMICAL

Article Author determined mehanizmytvorennya language comic related lexical transformation idioms. Transformation indicate different origins and stylistic coloring phraseologisms. Accept the default transform the structure and semantics of established expressions are lexical replacement component to synonymous (sometimes antonymous), celebrated more ekspresyvinstyu compared to traditional. Moreover, such substitution component phraseological unit up to its comic potential but because of "unexpected" deployment context.

Poetic picture of the world is open to strengthening emotional and otsinnosti depicted, which finds expression in the activation of different kinds of comedy. And the irony is enhanced artistic thinking authors, working mainly in the "serious" genres. Philosophic intellectualism and generate in-depth understanding and evaluative attitude to the various life phenomena. In the field of poetic reflection fall multiscale concepts associated with being not only the individual, but an entire nation of understanding not only the present but also the history and prospects. Author score often comes into conflict with the social stereotypes of perception and evaluation of certain phenomena of reality.

The language studied comic poetry arises in connection with various motives: historical and contemporary fate of Ukraine, the share of lyrical poetry of subjects, including historical figures, socio-economic and political reality, strengthening moral values, the future of the Ukrainian nation, the level of national identity, social inertia contemporaries, the fate of the poet in society, the relationship of people in different circumstances and conditions of communication, their appearance, psychological state, behavior, habits, feelings and so on.

The predominance of a certain type of comedy – humor, irony, sarcasm or satire – a separate idiostyle depends on a number of linguistic and extra-linguistic factors, including facility comic evaluation of individual attitude of its author and evaluation purposes. The combination of these factors determines the selection and implementation of appropriate verbal means to achieve the desired stylistic effect.

Creating comic idioms means associated with the potential to explicate these units humorous folk assessment to create comic effect, the authors use less steel compounds having the dictionary note 'ironic', 'playful'. Various manifestations of comic faces as a result of these transformations linguistic units, even without proper stylistic overtones, resulting copyright modifications become ironic, satirical or sarcastic sound.

Key words: transformation, idiom, humor, irony, sarcasm, satire, comic effect.

Лінгвістичне дослідження комічного в художній літературі здійснюється науковцями на матеріалі творів різних жанрів – сатирико-гумористичних, ліричних, пародії та ін.

В українському мовознавстві є численні праці, присвячені мовним механізмам комічного в художній літературі, поза увагою дослідників залишається українська поезія XX століття, зокрема другої половини. У поетичних творах цього періоду виразно заявляє про себе комічний струмінь, головним чином іронія, сатира та сарказм, меншою мірою гумор. Вони посідають помітне місце в громадянській, філософській та інтимній ліриці.

Метою статті є виявлення і дослідження лексичної трансформації фразеологічних одиниць як одного з дієвих мовних засобів творення комічного в українській поезії кінця XX та початку XXI ст.

Об'єкт дослідження – мова української поезії кінця XX та початку XXI ст.

Актуальність зумовлюється необхідністю монографічного опису комічного в українській поезії означеного періоду; потребою виявити мовні засоби вираження комічного та схарактеризувати їх у контексті індивідуальних стилів.

Наукова новизна полягає в тому, що на лінгвістичному рівні досліджено явище комічного в українській поезії к. XX поч. XXI ст., визначено і схарактеризовано лексичну трансформацію фразеологічних одиниць як дієвого мовного засобу творення комічного.

При аналізі фразеології як дієвого творення засобу комічного важливим є врахування того, що в одних фразеологізмах гумористичний елемент міститься в самому їх значенні, а в інших виникає як результат різноманітних структурних та семантичних трансформацій аналізованих одиниць чи вміщення їх у специфічні контексти.

До видозмін фразеологізмів звертаються для реалізації певних стилістичних настанов. Різного роду трансформації дають змогу поновити більш чи менш стертий унаслідок багаторазового вживання фразеологічний образ. Нова форма сполуки сприяє зростанню експресії.

Трансформовані фразеологічні одиниці в поетичних творах аналізованого періоду використовуються з метою увиразнення, посилення гумористичного значення фразеологічних одиниць або ж на основі наявного мовного вислову творення модифікованого образу із гумористичним значенням.

У мовознавстві використовуються такі терміни на позначення прийомів перетворення фразеологічних одиниць: видозміна, модифікація, трансформація, деформація, авторські перетворення, оказіональні перетворення, контекстуальна транспозиція, актуалізація та ін.

Існують різні класифікації авторських перетворень фразеологічних одиниць. Найбільш послідовною вважається класифікація трансформації фразеологічних одиниць В. Білоноженко та І. Гнатюк. Під трансформаціями вони розуміють цілеспрямовані зміни, що стосуються як семантики, так і структури [1, с. 10]. Відповідно до характеру змін розрізняють семантичні та структурно-семантичні трансформації. Термін “структурно-семантичні трансформації” з часом став загальноживаним.

З метою створення гумористичного ефекту письменники здійснюють заміну компонентів сталих сполук, що є лексичним прийомом реалізації експресії. Одним із найпоширеніших різновидів структурно-семантичної трансформації фразеологічної одиниці є заміна, або субституція, компонентів фразеологізму словами вільного вжитку (лексична заміна, лексична трансформація) [1, с. 108].

В. Білоноженко, І. Гнатюк акцентують увагу на актуальній проблемі розмежування лексичних варіацій і лексичних трансформацій фразеологічних одиниць. При лексичних варіаціях не порушується смислова тотожність інваріанта й варіанта, оскільки компоненти, які взаємозамінюються, перебувають у тісних системнолінгвістичних зв'язках, найчастіше синонімічних або тематичної спорідненості. Вибір слова-замінника при лексичних трансформаціях зумовлюється, передусім, контекстом художнього твору і має цілеспрямований характер. Лексичні трансформації кваліфікують як оказіональні.

Лексична субституція видозмінює якісно-кількісну структуру фразеологізмів. Вона є стилістичним прийомом, що має на меті створення певного художнього ефекту. Досягнення гумористичного звучання фразеологічних одиниць є однією із настанов у використанні лексичної трансформації. Гумористичний ефект створюється заміною нейтральних компонентів фразеологічних одиниць маркованими сполученнями з метою евфемізації та ін.

У поезії означеного періоду зафіксовано різні способи лексичної трансформації сталих сполук, що спрямовані на творення різних видів комічного.

Так, заміна одного з компонентів супроводжується словотвірними елементами, як-от: “І вже ніхто його не дочекався, / мов **ухопив** його який **ханій**” [11, с. 61]; “Вже він вважав грекиню удовою, / **волосся стало стовбула** – / цариця з гострою бровою / на нього оком повела” [11, с. 80]. “Фразеологічний словник української мови” подає варіанти сталої сполуки *ухопив хан, ханун* [2, с. 919]. Л. Костенко продовжує словотвірне гніздо іменником *ханій*. У фразеологізмі *волосся стає дубом (дубом, дротом)* [2, с. 143] відбувається заміна обставинного компонента лексемою *стовбула*, що є однокореневою з опорним дієсловом сполуки стало. Крім створення іронічного ефекту, в результаті звукопису й посилення завдяки цьому наочності зображуваного виникає додаткова експресія.

У контексті: “Перейшов на “**ти**” **раптово**. Вже такий **ріднючий в дошку**. – Я вгорі замовлю слово... Хай дають що-небудь в ложку!” [5, с. 189], – зазнає трансформації сталий вислів свій в дошку (фам. “близький за переконаннями, поглядами, настроями” [2, с. 782]). Автор наділяє уведений компонент ріднючий суфіксом суб’єктивної оцінки, що передає надмірний вияв ознаки, чим посилює іронічний ефект.

Іронія може ґрунтуватися на контрасті між зменшено-пестливими формами деяких компонентів сталого вислову та його семантикою: “Щоб йому не тільки языка, але й / **рученьки й ніженьки покрутило**” [7, т. II, с. 372]. Використана стала сполука *щоб руки і ноги поламало* вживається як лайка з побажанням чогось недоброго [2, с. 668].

Атрибутивний компонент фразеологізму замінюється на антонімічний, чим зумовлюється посилення іронічного звучання сталої сполуки, як-от: “**Чорта волохатого** / я дам себе **спіймати на гріху**” [11, с. 128] (пор. *чорта лисого (пухлого, смаленого)* [2, с. 955]).

У романі „Маруся Чурай” Л. Костенко неодноразово звертається до синонімічної заміни компонентів фразеологізмів, наприклад: “**Мартин Пушкар бровою ворухнув** / – Вчинили ви, сказати б, нестачно. / Який вас **біс** на тоє **подоткнув**?” [9, с. 12]; “Сказали ви, Яцихо, нездоречі. / Даремно ви **убовтнулися в річ**” [9, с. 18]; “У мене син одинчикок, панове, / і за печалю на душі одне, / одна у серці шпичечка тернова, – / не дай же бог, у **прийми дремене!**” [9, с. 12]. Створені на основі фразеологічних одиниць (*біс штовхає (спокушає)* [2, с. 31], *держати промову (річ)* [2, с. 227], *піти у прийми*) словообрази є, з одного боку, більш експресивними (*піти – дременутися; держати – убовтнутися*), а з другого, – передають необхідний колорит, історичний або розмовності.

Комічний ефект створюється заміною дієслівного компонента у фразеологізмі *давати, діставати гарбуза* (жарт. “відмовляти кому-небудь у сватанні, залицянні” [2, с. 215]) лексемою *жбурляти*, що конкретизується об’єктом поширювачем у вічі: “Гей, Володимире! У вічі / **Гарбуз тобі жбурля дівча**” [12, с. 304]. Емоційність контексту загострюється тим, що князю Володимирові відмовляє проста дівчина.

Семантика аналізованої одиниці скривити (*склеїти, зробити*) *кислу міну* (“виразити незадоволення” [2, с. 820]) увиразнюється для створення відповідного художнього ефекту не тільки синонімічною заміною опорного дієслова, а й введенням у контекст лексеми *міна* – назви вибухового снаряду, що є омонімічною іменниковому компоненту фраземи: “*Спинився, слуха, скорчив **кислу міну**, / Бо наростало завивання міни... / Як тільки вона ухнула над садом, / Він кинув клунок і чкурнув надсадно*” [6, с. 13].

Саркастичний струмінь виникає в результаті перетворення фразеологізму шити білими нитками в такому контексті: “Не один такий ти мудрий, / Є ж, крім тебе, не сліпі. / Кандидати в сніжні тундри... Тож мовчи, лише **сопи!** / Подивляйся ти крізь пальці / На класичний цей бедлам, / Де верховні ошуканці / Крають правду пополам. / Потім **білими нитками**, / Знай, **доточують брехні**” [5, с. 108], – яке досягається заміною дієслівного компонента (шити – доточити) і додавання об’єктного поширювача брехні.

Один із компонентів біблійного вислову *в ім'я Отця і Сина і Святого Духа*, використаного у вірші Л. Каширіної, замінене сполукою іншого тематичного плану, що явно контрастує з традиційними компонентами: “**В ім'я отця і сина і масних нажив** / Криві гріхи простить ханжа ханжі” [8, с. 13]. Словосполучення масні наживи має негативне значення, посилене в даному випадку тим, що ця сполука заміщує компонент з високим емоційно-експресивним забарвленням – *Святого Духа*. Таким чином створюється виразний сатиричний образ.

Заміна компонента має місце у функціонуванні фразеологізму *позичити в Сірка очей* у такому контексті: “**я позичу в Сірка його / собачачий розум** / упокоюся в бозі і смерті моєї / еkleктика / розтринкає душу – неприкаяна / на морозі – / почорніє немов піднебіння / епілептика” [4, с. 57]. Створений образ підкреслює безпосередній зв'язок між розумом і поведінкою, у той же час важко однозначно стверджувати, яке зі значень сталої сполуки активізує автор – “втратити почуття сорому, власної гідності” чи “постійно відчувати сором, негідність свого вчинку” [2, с. 662].

Заміна кількох компонентів приводить до таких суттєвих змін у структурі сталої сполуки, що навіть іноді важко стверджувати, чи це трансформація фразеологічних одиниць, чи власне авторський іронічний образ, як-от: *“І каже дяк: – Не має у нас ліри / Та й розум за бодягу зачепивсь. / Сисой, Мардарій – мученики віри. / А Байда що, од віри одступивсь?”* [9, с. 105] (пор. ум за розум заходить / зайшов у кого – “хто-небудь втрачає здатність тверезо, розумно діяти (син. глузд за розум завертає)” [2, с. 913]).

У поемі “Скіфська одиссея” Л. Костенко неодноразово звертається до сталого вислову в Європу прорубати вікно, замінюючи його компоненти. Гумористичний ефект у контексті: *“У цих краях торгуючи давно, / грек прорубав у Скіфію вікно”* [11, с. 66] – виникає внаслідок того, що дія, виражена у сталій сполуці, стосується грека – пересічної людини, а вживана у фразеологічних одиницях власна назва *Європа* замінена на *Скіфію*.

У контексті: *“І тільки час від часу археолог / якесь віконце в правду прокопа”* [11, с. 72] – замінюється два компоненти, причому лексемами, віддаленими в тематичному плані від традиційного вислову, (*прокопати в правду*), водночас іменник вікно наділяється суфіксом зменшеності (*віконце*). Виникає асоціація із суголосним фразеологізмом *проливати світло* – “прояснювати, робити щось зрозумілим” [2, с. 708].

Л. Костенко створює словесний образ, в основі якого лежить фразеологізм *заварити кашу (пиво, халепу)* [2, с. 299], характеризуючи мадам Полетику, певною мірою винну в загибелі О. Пушкіна, як-от: *“– Ось вона, / та сама світська дамочка, / котра цькувала генія. Нікчемна, а й вона / отрути жменьку кинула, де наклепи варилися, / і є в його загибелі та-кож її вина”* [11, с. 40]. В’їдлива іронія виникає в результаті метафоричної заміни суб’єктного компонента *каша* лексемою *наклепи*, пов’язаною з тематичним планом вірша.

Самоіронія створюється трансформуванням фразеологічної єдності *остання сорочку скинути і віддати* (“поділитися з ким-небудь усім, що маєш” [2, с. 343]) у такий образний вислів: *“Для ближніх знято тисячу свитин”* [10, с. 71]. У цьому випадку спостерігаємо контекстуальну антонімію, що виникає із заміною компонентів фразеологізму: *остання сорочка* – *тисяча свитин*.

Саркастична мовна образність створюється заміною компонента у використаній назві відомої комедії Мольєра: *“Бігме, лоскочеться смішне! Були “міщани у дворянстві”. Сьогодні – “міщанин у хамстві”... Прогрес! Але чи не страшне? Скрізь перекинчик об’явився. Мольєр таких не описав. На рідне хрюкає з баса. Хижак! Не тільки божка биця...”* [5, с. 177]. М. Данько гостро висміює відсутність національного самоусвідомлення співвітчизників. Комічний ефект пов’язаний із протиставленням різних за тематикою і стилем лексем у *дворянстві* – у *хамстві*. Слід також відзначити нетиповість уживання цієї назви поведінки людей як обставинного поширювача зі значенням місця. Сарказм посилюється використанням лексеми *хрюкає*, що викликає відповідні асоціації, яку можна вважати своєрідним евфемізмом, порівняно із співвіднесеною назвою тварини – *свиня*.

Розгорнутий сатиричний образ суспільно-політичних відносин створено в поезії В. Бойка “Ще раз про охорону природи”. Автор гостро висміює рабську психологію людей, зокрема ті риси, які є природними для собак і не вважаються гідними людського роду: *“А на землі все більшає собак... Вони з людьми до того жити звикли, / що вже й не втямиш, хто з кого взяв приклад / вважати так, що істина в зубах, / тримати стойку рівно, як струна, / команди ждати довго і терпляче, / щоб потім від огризка рід собачий / судьбу свою щоденно починав”* [3, с. 24]. У поезії використано відповідні сталі сполуки, що вносять комічний ефект, серед яких є і термінологічні (*тримати стойку, зуби мудрості*). У наведеному контексті автор трансформує латинське прислів’я *in vino veritas* – істина у вині, – замінюючи компонент у вині на лексему іншого тематичного плану – в зубах. Подвійної актуалізації зазнає фразеологізм *скакати на задніх лапах* (“прислуговувати кому-небудь, підлещуватися до когось, втрачаючи людську гідність” [2, с. 815]), до якого додається обставинний поширювач способу дії точнісінько і частка немов: *“Вже перед деким вміємо стоять / точнісінько немов на задніх лапах – / це виростить хвості б нам, бідолахам, / кортить, бува, для діла повилітять. / І зуби ріжуться – дивуємось, ти ба! – / не зуби мудрості, а просто гострі ікла... Навряд чи винен гицель або лікар, / що на землі все більшає собак”* [3, с. 24]. Комічний ефект підтримується введенням лексеми *бідолахи*, використаної з протилежним значенням. У саркастичному ключі обігрується стала сполука *вилітати хвостом* (“підлещуватися до кого-небудь” [2, с. 95]), що функціонує в предикативній частині з модальним значенням бажальності, до цієї сполуки додається обставинний поширювач мети *для діла*, який посилює комічний ефект.

Іронія в поетичній мові означеного періоду створюється заміною компонента фразеологічних одиниць на синонімічний, зрідка антонімічний, який має більшу експресію порівняно з традиційним компонентом через протилежну семантику або відмінне стилістичне забарвлення. Подекуди спостерігаємо заміну лексем, поєднувану з використанням словотвірних елементів. Неодноразово в іронічному ключі Л. Костенко осмислює сполуку *прорубати вікно в Європу*, в якій у різних контекстах замінюються всі компоненти (*прорубати* – *прокопати*; в *Європу* – у *Скіфію*, в *правду*; *вікно* – *віконце*).

Здійснювані трансформації зумовлені ідейно-тематичним планом віршів, крім того, вони витримані у відповідному для них стилі. Так, у романі Л. Костенко “Маруся Чурай” заміна компонентів на синонімічний викликана настановою на створення розмовного колориту.

Структурно-семантична трансформація сталих сполук активно використовується для створення різних відтінків сміху. Найбільш активно автори аналізованого періоду послуговуються метафоричним уживанням фразеологічних одиниць. Коло охоплених явищ, які змальовуються у творах, різноманітні. Трансформовані фразеологічні одиниці при розгортанні контекстів увиразнюють їх як своєрідні градаційні засоби образності. Різні вияви комічного постають унаслідок трансформацій цих мовних одиниць, які, навіть не маючи відповідного стилістичного забарвлення, у результаті авторських видозмін набувають іронічного, сатиричного чи саркастичного звучання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. / В. М. Білоноженко – К. : Наук. думка, 1989. – 154 с.
2. Фразеологічний словник української мови / Укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – К. : Наук. думка, 1993.

Список використаних джерел:

3. Бойко В. С. Планида: Вірші / В. С. Бойко – Х. : Видавець, 1994. – 147 с.
4. Бондар А. Весіння ересь: Поезії / А. Бондар – К. : Смолоскип, 1998. – 64 с.
5. Данько М. М. Й сонця прихилив би!... : Поезії / М. М. Данько – К. : Рад. письменник, 1991. – 204 с.
6. Зінчук С. С. Компасна стрілка: Поезії / С. С. Зінчук – К. : Молодь, 1986. – 80 с.

7. Калинець І. Зібрання творів: У 2 т. / І. Калинець. – К. : Факт, 2004. – Т. І, ІІ.
8. Каширіна Л. С. Дивосил: Поезії / Л. С. Каширіна. – К. : Рад. письменник, 1989. – 142 с.
9. Костенко Л. В. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1982. – 136 с.
10. Костенко Л. В. Неповторність: Вірші, поеми / Л. В. Костенко. – К. : Молодь, 1980. – 224 с.
11. Костенко Л. В. Сад нетанучих скульптур: Вірші, поема-балада, драматичні поеми / Л. В. Костенко. – К. : Рад. письменник, 1987. – 207 с.
12. Руденко М. Д. Поезії / М. Д. Руденко. – К. : Дніпро, 1991. – 413 с.

Е. О. Яценко,

Національна академія Національної гвардії України, м. Харків

УДК 81'362

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-101-103

ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ФЕНОМЕН ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ОЗНАКА СУЧАСНОГО КІНО (НА МАТЕРІАЛІ ПРОДУКТІВ АМЕРИКАНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ)

Стаття репрезентує синхронний дослідницький зріз американського кіно 1975 – 2017 рр. у лінгвокультурному аспекті: виявлено приклади прецедентної взаємодії, що створюють єдине інтерпретаційне полотно для споживачів відповідної продукції. Було визначено й проаналізовано типи прецедентних феноменів – прецедентне ім'я, прецедентна ситуація, прецедентний текст, прецедентне висловлювання.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентне ім'я, прецедентна ситуація, прецедентний текст, прецедентне висловлювання.

ПРЕЦЕДЕНТНЫЙ ФЕНОМЕН КАК ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ ПРИЗНАК СОВРЕМЕННОГО КИНО (на материале продуктов американского кино)

Статья репрезентует синхронный исследовательский срез американского кино 1975 – 2017 гг. в лингвокультурном аспекте: обнаружено примеры прецедентного взаимодействия, которое создает единое интерпретационное полотно для потребителей соответствующей продукции. Были обозначены и проанализированы типы прецедентных феноменов – прецедентное имя, прецедентная ситуация, прецедентный текст, прецедентное выражение.

Ключевые слова: прецедентный феномен, прецедентное имя, прецедентная ситуация, прецедентный текст, прецедентное выражение.

PRECEDENT PHENOMENON AS LINGVOCULTURAL FEATURE OF MODERN CINEMA (based on products of American cinema)

The article is present synchronous section research of American cinema of 1975 – 2017 years in lingvocultural aspect. It is lingvocultural occurrence, which had been analyzed on examples of precedent interaction, which creates unitary interpretation canvas for users of suitably cinema. There were had been cleared up and discovered types of precedent phenomena. There were revealed cases of use precedent by the same director in his different films, it was defined its role in film works and its made necessity to do complex lingvogrammar analyze of modern cinematograph discourse extension. Illocutive aim of precedent phenomena caused by desire to make joint cultural-linguistic cinema space, which combine admirers of certain film genre or director or actor. Preillocutive effect provokes unification of the movie community in aspect of culturological perception and interpretation of American cinema space. Also it was outlined problems connected with resolutions of discourse questions: 1) correlation of precedent and intertextuality; 2) precedent status of fixed phrases and ages; 3) differentiation of precedent text, compound or homonym in cases of their combination and possible use in new text as reminiscence or allusion; 4) possibility to refer to precedent phenomenon common events, which are aimed on historical past, nation's culture; 5) criteria limitations of precedent phenomena; 6) establishment of balance of different factors of forming cognitive base of average carrier of language for determination of precedent.

Key words: precedent phenomenon, precedent name, precedent situation, precedent text, precedent expression.

Учені активно досліджують особистість із її когнітивними процесами, образними аспектами мислення, образами свідомості й формами зберігання знань, різноманітними способами апеляції до відповідних образів і фрагментів знань. Без урахування її лінгвокультурної належності й без урахування її культурної специфіки, коли культура і мова нерозривні, комплексний аналіз кінематографічного дискурсу неможливий. Тож актуальність дослідження прецедентного феномену – компонента знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і використаний у когнітивному й комунікативному плані [2, с. 591], – що є колективним надбанням, наслідком емоційно-образного сприйняття унікального феномена [1, с. 67], зумовлена необхідністю виконати комплексний аналіз сучасного кінематографічного дискурсивного простору.

Прецедентність набуває особливого трактування, коли один і той самий режисер, знімаючи декілька фільмів, навмисне або випадково переносить ім'я, образ персонажу, ситуацію у стрічку з попередньо знятої картини.

Методологічна база цієї розвідки ґрунтується на розробках поняття прецедентного феномена російськими дослідниками Д. Гудковим, І. Захаренко, Ю. Карауловим, В. Красних та ін.

В. Красних виокремлює три типи прецедентного феномена: 1) соціумно-прецедентні, що відомі будь-якому пересічному представнику певного соціуму; 2) національно-прецедентні, відомі пересічному представнику певної національно-лінгвокультурної спільноти; 3) універсально-прецедентні, відомі пересічній сучасній людині (останній тип має гіпотетичний характер) [2, с. 591]. У межах гіпотези існування когнітивної бази лінгвокультурної спільноти Д. Гудков аналізує як складову цієї бази прецедентний феномен національного рівня прецедентності. Саме така етнічно маркована прецедентність є явищем мовно-культурної компетенції як базового поняття етнолінгвістики й лінгвокультурології [2, с. 591].

Джерельною базою ілюстративного матеріалу для цієї статті слугували американські кінофільми 1975 – 2017 рр.

Мета статті – виявити прецедентні феномени в американських кінострічках та визначити прагматичне навантаження прецедентних елементів у відповідних кінофільмах.

Серед прецедентних феноменів виділяють такі типи [1, с. 67; 2, с. 591]:

• **прецедентне ім'я** (індивідуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту, тобто, як зазначає В. Красних, «пов'язане із широко відомим текстом або із прецедентною ситуацією») [1, с. 67], наприкл. :

1. Щелепи (1975) та Піраньї 3D (2010)

Для прихильників легендарних «Щелеп» не залишилася непоміченою поява в фільмі «Піраньї 3D» актора Річарда Дрейфуса. Незважаючи на те, що це дві зовсім різні кінофраншизи, риси героя 1975 року, океанографа Метта Хупера, упізнаються в рибалці Метті Бойді із пізніше знятого фільму. Окрім очевидного збігу в іменах, персонажі носять схожий одяг та наспівують одні й ті ж пісні [3]. Прецедентність імен (образів персонажів) вимагає від глядача обізнаності в сфері кіно відповідного жанру, формує інтригу розгадування спільних елементів у кінострічках.

2. Діти шпигунів (2001) та Мачете (2010)

Окрім того, що режисером обох фільмів є Роберт Родригес, між ними, на перший погляд, складно знайти щось спільне. Але варто звернути увагу на персонажа Дені Трехо, якого в обох картинах звати Мачете. У «Дітях шпигунів» він винаходить шпигунські пристрої й апелює до інформації про те, що Грегоріо Кортес, батько сім'ї, – це його молодший брат. В

одноійменному «Мачете» герой стає страшним головорізом і найманцем, але, можливо, досі залишається дядьком Кармен та Джуні [3].

Таким чином, прецедентне ім'я дає змогу популяризувати відповідні кінострічки, формує єдиний кінодискурс, який дарує естетичну насолоду шанувальникам того чи того жанру, режисера, актора й т. д.

• **прецедентна ситуація** (значима подія, яка реально відбувалася в житті етносу й цивілізації; на думку В. Красних, її знаком може бути прецедентне ім'я, або прецедентне висловлення, або прецедентний феномен) [1, с. 591], наприклад. :

1. Кінг Конг (2005) та Жива Мертвечина (1992)

Для режисера Пітера Джексона римейк «Кінг Конг» був давньою мрією, мабуть, тому під час зйомок він не утримався від багатьох посилань на інші стрічки, серед них наявні і його власні роботи. Так, в одній із сцен на задньому плані з'являється пуста клітка з написом «Суматранська щуряча мавпа». Саме така мавпа з Острова черепа стала причиною всіх нещаст у хорор-комедії Джексона «Жива мертвечина». Містичний Острів черепа також фігурує в «Кінг Конзі», навіть його назву винесено в назву сиквела «Конг. Острів черепа» [3], тож ідеться ще й про прецедентність тексту.

2. Помінятися місцями (1983) та Поїздка до Америки (1988)

У стрічці «Помінятися місцями» герой Едді Мерфі разом зі своїм другом робить банкрутами своїх босів, Мортимера та Рендольфа Дюков. Через п'ять років на екрани вийшла «Поїздка до Америки», яка начебто схожа на першу тільки актором, який виконав головну роль. Так би й було, якщо б не поява збанкрутих братів-безхатченків у епізодичній сцені, один із яких вигукує: «Мортимер! Ми повернулись!», – немов підтверджує свою особистість [3]. Відповідне прецедентне висловлення стає знаковим для цієї прецедентної ситуації.

3. Людина-павук (2004) та Каратель (2004)

У фінальній сцені «Людини-павука», коли Мері Джейн біжить через парк у вінчальній сукні, на неї пильно дивиться чоловік у чорному. Це – Каратель, персонаж одноійменного фільму, який вийшов у прокат у тому ж 2004 році. Юридично творці «Людини-павука» не мали права прямо назвати його Карателем або запросити Тома Джейна, щоб той зіграв цю роль. Тому вони пішли на хитрість: зняли в цій міні-сцені дублера Джейна, зв'язавши два фільми зі всесвіту Marvel так, що мало хто звернув увагу на це [3].

4. Невразливий (2000) і Спліт (2017)

За оформленням постера нового фільму М. Найта Ш'ямалана можна було здогадатися про посилання на його ж роботу «Невразливий». Останні сцени «Спліта» підтвердили ці здогади: у фіналі журналістка в репортажі з місця подій згадує арештованого п'ятнадцять років тому вбивцю в інвалідному візку – у кадрі з'являється герой Брюса Уїлліса з «Невразливого» та нагадує їй ім'я тодішнього супротивника – містер Скло. Таким чином, режисер з'єднав усесвіти обох стрічок, що стало сюрпризом для глядачів у всьому світі [3].

5. Той, що біжить по лезу (1982) та Прометей (2012)

Рой Батті та Пітер Вейланд у працях Рідлі Скота «Той, що біжить по лезу» та «Прометей» відразу здалися прихильникам дуже співзвучними: обидва шукали своїх творців, щоб продовжити життя. Розмови про те, ким доводяться одне одному персонажі, припинив сам режисер. В одному із спеціальних видань «Прометей» була включена сцена, яка підтверджує знайомство, дружбу та суперництво цих героїв. П. Вейланд коментує, що наблизитися до творців і стати самому майже богом не дало позитивних наслідків Роя Батті. Те ж саме можна сказати і про самого П. Вейланда [3].

• **прецедентний текст** (відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого кероване механізмами інтертекстуальності) [2, с. 591], наприклад. :

Зоряний шлях (2009) та Зоряні війни (1977-2016)

Подібність назв кінопродуктів репрезентує захоплення режисера Джей Джей Абрамса «Зоряними війнами». У «Зоряному шляху» на декілька секунд у відкритому космосі перед кораблем з'являється R2-D2 – легендарний робот із «Зоряних війн». На фоні вічного протистояння двох кінофраншиз ця сцена виглядає символічно [3].

• **прецедентне висловлення** – репродукований продукт мовномисленнєвої діяльності; завершена й самодостатня одиниця, яка може бути або не бути предикативною; складний знак, сума значень якого не дорівнює його смислу; останній завжди «ширший» простої суми значень; до когнітивної бази входить саме прецедентне висловлення; воно неодноразово відтворюється в мовленні носіїв [2, с. 591], наприклад. :

1. Кримінальне чтиво (1994) та Вбити Біла (2013)

Mia Воллес у відомій сцені у кафе коротко переповідає, що вона нещодавно знялась у кіно. Вона характеризує свою героїню як смертоносну блондинку-лідера, яка орудувала ножами, а також перераховує імена персонажів зі стрічки «Вбити Біла»:

– *I heard you did a pilot?*

– *That was my 15 minutes.*

– *What was it??*

– *It was a show about a team of female secret agents called Fox Force Five.*

– *What?*

– *Fox Force Five.*

– *Fox, as in were a bunch of foxy chicks.*

– *Force, as in we're a force to be reckoned with.*

– *And five, as in there's one-two-three-four-five of us. There was a blond one, Summerset O'Neal. She was the leader. The Japanese fox was a kung fu master. The black girl was a demolition expert. French fox's speciality was sex.*

– *What was your speciality?*

– *Knives. The character I played Raven McCoy, her background was she grew up raised by circus performers. According to the show, she was the deadliest woman in the world with a knife. And she knew a zillion old jokes. Her grandfather, an old vaudevillian, taught her. And if we would have got picked up, they would've worked in a gimmick... Where every show I would've told another joke.*

(<http://www.ionlinemovies.com/pulp-fiction/>).

Квентін Тарантіно, режисер цих фільмів, коментуючи таку прецедентність, повідомив, що всі його фільми пов'язані: «...Якщо б герої «Кримінального чтива» пішли в кіно, вони б дивилися «Вбити Біла»» [3]. Очевидно, ілюкутивна мета формується навколо екстралінгвального чинника – популяризації власного кінопродукту. Перлюкутивний ефект формує смаки глядачів і підтримує боротьбу за «свого» реципієнта, «свою» глядацьку аудиторію.

Національно-культурна сукупність прецедентних феноменів може аналізуватися через призму культури як середовища побутування особистості. Така сукупність визначається як культурний простір кіно, що є результатом відображення культури в свідомості її представників. Це підтвердили наведені вище приклади, коли прецедентне ім'я входить у новий дискурс разом із уявленням про відповідний образ, а прецедентна ситуація доповнюється прецедентним висловленням, назвою кінокартини –прецедентним текстом.

Іллокутивна мета прецедентних феноменів спричинена бажанням створити спільний культурно-лінгвістичний кінопростір. Перлокутивний ефект полягає в об'єднанні кіноспільноти в аспекті культурологічного сприйняття й інтерпретації американського кінопростору.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з проблемою вирішення дискусійних питань, що їх провокує природа етнокультурних прецедентних феноменів, серед яких визначають такі: 1) співвіднесення прецедентності й інтертекстуальності чи інтерсеміотичності; 2) прецедентний статус фразем і паремій (вони всі широко відомі носіям мови, однак за семіотичною природою є знаками іншого типу – безсуб'єктивними, культурно-комунікативними, належністю культурної групи); 3) розрізнення прецедентного тексту, сполуки чи оніма у випадках їхнього збігу та можливого обігравання в новому тексті як ремінісценції чи алюзії; 4) можливість віднесення до прецедентного феномена узагальнених явищ, які є маркерами історичного минулого, культури народу; 5) критерії обмеження явищ прецедентності, адже інколи до прецедентного феномену відносять і загальноживані назви тварин, рослин тощо; 6) установлення балансу різних чинників формування когнітивної бази пересічного носія мови для визначення прецедентності (віку, соціального статусу, освіти тощо).

Література:

1. Красных В. В. Грамматика лингвокультуры: определение некоторых базовых понятий / В. В. Красных // Мова і культура : [Науковий журнал]. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. IV (129). – С. 62-69.
2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
3. http://fromua.news/article/51263793/20_absolyutno_raznih_filjmov_kotorie_na_samom_dele_svyazani/.

ЗМІСТ

T. M. Khaichevska, T. Y. Mirchuk LE CHAMP LEXICO-SÉMANTIQUE DE LA NOTION «L'AMOUR» (AU MATÉRIEL DU ROMAN DE GUSTAVE FLAUBERT «L'ÉDUCATION SENTIMENTALE»)	3
Valery V. Mykhaylenko COLOUR SPECTRUM IN THE ENGLISH WORLDVIEW AND THE AUTHOR'S DISCOURSE	7
Yongming Wang CONTACT SCENARIOS DURING THE JAPANESE MEDIATION IN THE ADOPTION OF ANGLICISMS IN CHINESE	10
A. B. Беляєва КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ОСВІТА: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВ-ВЕРБАЛІЗАТОРІВ	13
М. В. Бойчук, В. М. Бойчук СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКОВИХ НЕОЛОГІЗМІВ, УТВОРЕНИХ НЕПРОДУКТИВНИМИ СПОСОБАМИ СЛОВОТВОРЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ)	17
В. Б. Великорода, І. В. Сисак КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ГІЛЛАРИ КЛІНТОН ТА ТЕРЕЗИ МЕЙ	20
В. В. Гончаров РОМАН Д. ГРАНИНА «МОЙ ЛЕЙТЕНАНТ» В КОНТЕКСТЕ ЕВОЛЮЦІЇ ВОЕННОЇ ПРОЗИ	23
Т. Ю. Григор'єва ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ МОДИФІКАЦІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ	26
О. П. Демиденко, Ю. С. Осінчук ТЕРМІНОСИСТЕМА ГЕОІНФОРМАТИКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	30
Н. В. Дячук ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПРОФІЛЮ МАЙБУТНЬОГО ПЕРЕКЛАДАЧА	34
Х.-М. Р. Жук ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ СОМАТИЧНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	37
А. Р. Зубрик ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ МОДИФІКАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ «ГОЛОДНІ ІГРИ» СЮЗАННИ КОЛЛІНЗ	40
Л. М. Ікалюк, У. Т. Тацакович СПОСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МЕНТАЛЬНОГО ОБРАЗУ ПРОСТОРОВОЇ МЕТАФОРИ У ПЕРЕКЛАДІ	43
М. Д. Карцева, Н. О. Білик БІЛІНГВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ	46
Л. С. Козуб АНГЛІЦИЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЗОВНІШНІЙ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМІ	49
І. В. Конончук МОВА В АНТРОПОЛОГІЧНІЙ ДУМЦІ О. Ф. БОЛЬНОВА	52
М. М. Копчак РАНЖУВАННЯ ОДИНИЦЬ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ ПРИВІТАННЯ У СЕМАНТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ПЕРСОНАЖА	55
Т. В. Криворучко VOSI-КОНСТРУКЦІЯ У ФУНКЦІЇ КОМПЛЕМЕНТА ОДНОПЕРЕХІДНИХ ДІЄСЛІВ В РАНЬОДОВІАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	59
Д. П. Кульбіда СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА АДАПТАЦІЯ АНГЛОАМЕРИКАНІЗМІВ В ІСПАНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	62
Ю. О. Лукіяничук СПОСОБИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ	65
Ю. М. Нідзельська СУТНІСТЬ КУЛЬТУРИ, ЇЇ ГОЛОВНІ ФУНКЦІЇ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИСОКО ТА НИЗЬКОКОНТЕКСТНИХ КУЛЬТУР ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА	68
Т. В. Пилипчук ФУНКЦІЇ АНТРОПОНІМІВ У АНГЛОМОВНИХ КОМЕДІЙНИХ ШОУ	71
Ю. Г. Рожков ЛІНГВОКОНТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ	75
А. Я. Савчук ФОРМОЦЕНТРИЧНІ ТА ЗМІСТОЦЕНТРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-КРИТИЧНИХ МОНОГРАФІЙ ДЕВІДА ЛОДЖА	77
Є. О. Сазонова ФЕНОМЕН ВЕБ-ОСОБИСТОСТІ	81
Н. С. Стирнік СВОЄРІДНІСТЬ ЖАНРУ ОПОВІДАННЯ ВУЛФ І ЛОУРЕНСА	83
М. В. Фока РАСА ЯК ДЖЕРЕЛО ХУДОЖНЬОЇ ЕНЕРГІЇ ТВОРУ	87

С. В. Хмельковська СУЧАСНИЙ НІМЕЦЬКИЙ ТРИЛЕР (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ СЕБАСТІАНА ФІТЦЕКА)	91
В. Я. Чорний ДО ПРОБЛЕМ УКЛАДАННЯ НОВИХ ПОСІБНИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	94
О. А. Шумейко ЛЕКСИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК МОВНИЙ ЗАСІБ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО	97
Е. О. Яценко ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ФЕНОМЕН ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ОЗНАКА СУЧАСНОГО КІНО (НА МАТЕРІАЛІ ПРОДУКТІВ АМЕРИКАНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ)	101

Наукове видання

**Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»
Серія «Філологічна»**

Збірник наукових праць

Випуск 66

Головний редактор *І. Д. Пасічник*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, О. Ю. Костюк*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 12,32. Наклад 100 прим. Зам. № 51–17.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr. netРВ № 1 від 8 серпня 2000 року.